

AUSCHWITZ PARANCSNOKA VOLTAM

R U D O L F H Ö S S
E M L É K I R A T A I

KÖZREADJA:
MARTIN BROSZAT

AUSCHWITZ
PARANCSNOKA
MATION

THE ORIGINAL EDITION IS A REPRODUCTION OF THE INSTITUTION FOR THE

X 261670

AUSCHWITZ

PARANCSNOKA

VOLTAM

Rudolf Höss emlékiratai

Közreadja Martin Broszat

Jaffa
Kiadó

X 261670

THE ORIGINAL EDITION IS A PUBLICATION OF THE INSTITUT FÜR ZEIT-
GESCHICHTE MÜNCHEN-BERLIN.

THE ORIGINAL EDITION WAS PUBLISHED UNDER THE TITLE
KOMMANDANT IN AUSCHWITZ

STUTTGART 1958, © 1984 BY OLDENBOURG WISSENSCHAFTSVERLAG GMBH,
MÜNCHEN, AND INSTITUT FÜR ZEITGESCHICHTE MÜNCHEN-BERLIN

THIS WORK MAY NOT BE TRANSLATED OR COPIED IN WHOLE PART WITHOUT
THE WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER (WALTER DE GRUYTER GMBH,
GENTHNER STRASSE 13, 10785 BERLIN, GERMANY).

HUNGARIAN TRANSLATION © KAJTÁR MÁRIA, 2017
ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁS ELÉ © GELLÉRT ÁDÁM, 2017

UTÓSZÓ © KÁDÁR GÁBOR, VÁGI ZOLTÁN, 2017

HUNGARIAN EDITION © JAFFA KIADÓ, 2017

MINDEN JOG FENNTARTVA!

hullamcsall
SZTE Klebelsberg Könyvtár

1001218254

FORDÍTOTTA KAJTÁR MÁRIA

A FORDÍTÁST AZ EREDETIVEL EGYBEVETETTE

DR. SZASZOVSKY JÓZSEF ÉS V. DETRE ZSUZSA

SAKLEKTOR SZÉCSÉNYI ANDRÁS

SZERKESZTŐ GELLÉRT ÁDÁM

BORÍTÓTERV HEGYI PÉTER

BELÍVTERV, TIPOGRÁFIA SIPOS GÉZA

FELELŐS SZERKESZTŐ JOLSAI JÚLIA

FELELŐS KIADÓ RADOS RICHÁRD

NYOMTA ÉS KÖTÖTTE AZ ALFÖLDI NYOMDA ZRT., DEBRECEN

FELELŐS VEZETŐ GYÖRGY GÉZA, VEZÉRIGAZGATÓ

JAFFA KIADÓ • WWW.JAFFA.HU

ISBN 978 615 5609 52 7

X 261670

TARTALOM

<i>A magyar kiadás elé</i> (Gellért Ádám)	7
<i>Bevezetés</i> (Martin Broszat)	19
<i>I. Rudolf Höss</i>	
<i>Lelemi életem. Fejlődésem, életem, tapasztalataim</i>	39
1. Gyermekkor és ifjúság (1900–1916)	39
2. Önkéntes a háborúban (1916–1918)	46
3. Szabadcsapatok és politikai gyilkosság (1919–1923)	54
4. A brandenburgi fegyházban (1924–1928)	60
5. Újra szabadlábon: az „artamanoktól” az SS-ig (1929–1934)	77
6. A dachau koncentrációs tábor: blokk- parancsnok és Rapportführer (1934–1938)	82
7. Segédtiszt és a védőőrizetes tábor vezetője a sachsenhausen koncentrációs táborban (1938–1940)	101
8. Parancsnok Auschwitzban (1940–1943)	125

9. Hivatalfőnök a Koncentrációs Táborok Felügyelőségénél (1943. december–1945. május)	182
10. Az összeomlás után (1945–1947)	198
II. Feljegyzések	
1. „A zsidókérdés végső megoldása” az auschwitzi koncentrációs táborban	209
2. Heinrich Himmler, az ss birodalmi vezetője	228

Rudolf Höss és a magyar holokauszt (Kádár Gábor – Vági Zoltán)	250
--	-----

Függelék	271
Rövidítések jegyzéke	271
Általános ss-rendfokozatok	272
Jegyzetek	273
Irodalomjegyzék	312
Névmutató	320

A MAGYAR KIADÁS ELÉ

„Ha ezekről a börtönmakról saját szavaimmal számolnék
tanúknak, azt mondanék rájuk, hogy eltúlozom a dolgokat, és szá-
mukra váhíthatetlen ember vagyok. Szerencsére nem vagyunk más
tanúk vallomására utalva, mint magukéra a németekére.”

Robert Houghwout Jackson,
az Amerikai Egyesült Államokat képviselő főügyész
nürnbergi vádbeszédéből, 1945. november 21.¹

A SZÖVETSÉGESEK ÁLTAL létrehozott Nemzetközi Katonai
Törvényszék (NKT) előtt lefolytatott nürnbergi hábo-
rús bűnper tonnaszámba lefoglalt német iratokra épült.
Mégis a per egyik legdrámaibb pillanata akkor jött el, amikor
1946. április 15-én Rudolf Höss, az auschwitzi koncentrációs
és megsemmisítő tábor egykori parancsnoka ült a tanúk pad-
jára. Höss tárgyilagosan, szinte egykedvűen sorolta a haláltá-
bor működésének vádlottakra terhelő részleteit.² A tárgyalási
szünetben a vádlottak közös ebédlőasztalánál Hans Frank, a
Lengyel Főkormányzóság korábbi vezetője megjegyezte, hogy
„ez volt az egész tárgyalás mélypontja, egy ember saját szájá-
ból hallani, hogyan semmisített meg hidegvérrel két és fél mil-
lió embert”.³ Pár nappal később el is ismerte, hogy részt vett a
zsidók megsemmisítésében: „az elmúlt öt hónap tárgyalásai és
különösen az, hogy hallottam Höss tanú vallomását, az indoka,

hogy igennel válaszolok erre a kérdésre. A lelkiismeretem nem engedi, hogy pusztán a kisemberekre toljam a felelősséget.”⁴ Hans Fritzsche, a Propagandaminisztérium rádióosztályának vezetője a tárgyaláson megemlítette, hogy Höss tanúvallomása egy percre sem ment ki a fejéből,⁵ Hermann Göring, a német légügy korábbi teljhatalmú vezetője azonban szkeptikus maradt.⁶ A vádlottak között szabadon mozgó amerikai pszichológus közvetítésével ekkor Höss leírta egy cetlire a megsemmisítés technikai kivitelezésének részleteit.⁷ Göring ennek ellenére hajthatatlan maradt, s továbbra is kötötte az ebet a karóhoz, miszerint Hitler biztosan nem tudott a táborokban megtörtént tömeggyilkosságokról, s azokat csak a Himmlerhez és Hösshez hasonlók követhették el.⁸

Rudolf Höss nürnbergi vallomását továbbiak követték: ügyészek, pszichológusok faggatták, és ő készségesen állt a rendelkezésükre. Ebben a kötetben magyar nyelven először közölt visszaemlékezései rendkívüli jelentőséggel bírnak. Nagyon kevés olyan leírással rendelkezünk ugyanis az elkövetőktől, amelyek hasonló részletességgel és alapossággal adnák vissza a megsemmisítés megszervezését, működési mechanizmusát, és egyben betekintést is engednek egy tömeggyilkos gondolataiba.⁹ Mindez persze nem jelenti azt, hogy minden kritika nélkül el kell fogadnunk a benne foglaltakat, sőt. Höss visszaemlékezéseiben több helyen tárgyi tévedések, nyilvánvaló pontatlanságok vannak, és gyakran olvashatunk önfelmentő törzításokat. Mindezeket figyelembe véve is találó azonban Tom Segev megjegyzése, miszerint – minden hibája ellenére – talán Hössé a legnyíltabb írás, amit egy háborús bűnnel vádolt személy valaha is leírt.¹⁰

Ez a kötet a Martin Broszat német történész által 1958-ban közreadott és többször újranyomott német kiadás magyar fordítása. Az előszóban röviden összefoglaljuk a Höss elfogásához vezető utat, a nürnbergi tanúskodását, valamint a lengyel fogóságban írt visszaemlékezéseinek a holokauszt kutatásra gyakorolt némely hatását.

Bujkálás, elfogás és kezdeti vallomások – 1945–1946

1945 áprilisában Rudolf Höss és családja Sachsenhausenből a német–dán határ felé tartott, amikor megtudták, hogy Hitler öngyilkosságot követett el. „A Führer halála a mi világunk végét jelentette” – állapította meg ekkor Höss, s feleségével egy ideig el is játszottak az öngyilkosság gondolatával, de öt gyermekükre gondolva végül letettek róla. Höss az Északi-tenger partjától néhány kilométerre található Sankt Michaelisdonn faluban húzta meg magát családjával, majd május 1-jén Flensburg mellett találkozott Himmlerrel és az ss Gazdasági és Igazgatási Főhivatalának néhány magas rangú vezetőjével. Letörve hallgatta Himmler szavait, hogy mostantól mindennek vége és mindenki mentse a bőrét. Pár nappal később egy tengeralattjáró-parancsnoktól hamis iratokat kapott, és Franz Lang néven a Sylt-szigeten lévő Haditengerészeti Hírszerzési Iskolában talált menedéket. A német kapitulációt követően brit hadifogságba került, először egy hamburgi, majd a heidei internálótáborba vitték. A háború utolsó napjaiban még igencsak kezdetleges állapotban voltak a háborús bűnökkal gyanúsított személyek kiszűrésével és elfogásával megbízott egységek, így a hadifoglyok tömegében álnéven megbúvó Hösst egyszer sem hallgatták ki, s állítására, miszerint ő mezőgazdasági munkás, el is engedték. Könnyű dolga volt, mert Németország brit zónájában német hadifoglyok tízezreivel takarították be az 1945-ös nyári termést. Július 5-én Höss a Flensburg közelében lévő néhány száz lakosú Gottrupel faluban talált munkát. Leszerelt matrózként mutatkozott be, és gyorsan el is helyezkedett egy farmon. A lakóépületek melletti istállóban kapott szállást, és olyan gyorsan megkedveltette magát a helyiekkel, hogy még a falu tanácsának titkárává is megválasztották. Höss a sógorán keresztül tartotta a kapcsolatot a családjával, őket azonban a brit katonai titkosszolgálat (Field

Security Section) egyik egysége szoros megfigyelés alatt tartotta.¹¹ Csak idő kérdése volt, hogy mikor fogják el.

A brit Háborús Bűnöket Vizsgáló Csoport (British Army of the Rhine War Crimes Group) nyomozói egyre gyakrabban találkoztak kihallgatásaik során Höss nevével. Az egyik vizsgálati csoport (1. War Crimes Investigation Team) külön feladatul kapta, hogy kerítsék kézre a koncentrációs táborok felügyeletét ellátó szerv vezetőit. Höss ugyanis nemcsak auschwitzi táborparancsnokként, hanem az összes koncentrációs tábor felügyelő szerv egyik hivatalának vezetőjeként is működött. A brit nyomozók családtagokat, volt sofőröket és titkárnőket vadásztak le és próbálták kiszedni belőlük, hogy merre bujkálnak szeretteik, illetve volt főnökeik.

1946. március 8-án az egyes számú, háborús bűnöket vizsgáló különítmény századosa, Hanns Alexander kezdte meg Hedwig Höss kihallgatását a heidei börtön egyik cellájában. A feleség azonban váltig állította, hogy férje már nem él. A nyomozó a 92. számú brit katonai titkósszolgálati egység tagjaival együtt kiszállt Höss gyerekeihez, de ők a fenyegetések hatására sem árulták el apjuk tartózkodási helyét. A katonák a legidősebb fiút, Klaustr magukkal vitték, az anyja melletti cellába zárták és jól hallhatóan megverték, így próbálva nyomást gyakorolni a feleségre. Az asszony erre közölte a nyomozókkal, hogy ő és a fia éhségsztrájkba kezdenek. A nyomozók erre március 11-én reggel a börtön hátsó része mellett egy régi gőzmozdonyt húzattak el, majd beléptek Hedwig cellájába és közölték, hogy a fiát hamarosan Szibériába szállítják. A fenyegetés hatására a nő megtört, és elárulta Höss rejtékhelyét.¹²

Hanns azonnal összeállított egy huszonöt fős különítményt, amellyel este 11 felé érkezett meg Gottrupelbe.¹³ Ahogy Höss ajtót nyitott, Hanns megragadta és a szájába nyomta a pisztolyának csövét, hogy megakadályozza egy elrejtett ciánkapszula elroppantását. Hanns ezután igazolta magát és a férfi papírjait

kérte, az azonban kitartott amellett, hogy ő Franz Lang. A kapitány ekkor megpillantotta a férfi jegygyűrűjét, s megfenyegette, hogy levágja az ujját, ha nem húzza le. Az egyik katona meg is ragadott egy kést és odanyújtotta Hannsnak. Höss látva, hogy így is, úgy is elveszti a gyűrűjét, lehúzta, melynek belső falán jól láthatóan lehetett olvasni a Rudolf és Hedwig neveket. A lepleződött és még mindig pizsamában álló Hösst a kapitány utasítására bosszúból kb. tíz percig baltanyéllel verték a katonák. A jelen lévő orvos ekkor felszólította őket, hogy fejezzék be, ha nem egy holttesttel akarnak visszatérni. Egy gyapjútakarót terítettek Hössre, és az autóhoz kísérték. A foglyot a heidei börtönbe vitték, ott a teherautóról leszálló katonák ünneplésbe kezdtek, majd a platón didergő Hösst mezítláb és a takaró nélkül vezették át a hóval fedett börtönudvaron. Még aznap hajnalban megkezdődött az első kihallgatása. Alkoholt nyomtak le a torkán, és az istállóban talált ostorral verték az összebilincselte közé Hösst. A cellában, ahol később elhelyezték, nulla fok alatt volt a hőmérséklet, és Höss fagyási sérüléseket szenvedett mindkét lábán.¹⁴ Három napig alig hagyták aludni,¹⁵ s így készült el a március 14-én hajnali 2 óra 30-kor aláírt első tanúvallomása.¹⁶ Március 15-én a minden börtönbe helyezték át,¹⁷ ott a Háborús Bűnöket Vizsgáló Csoport jogásza, Gerald Draper ezredes hallgatta ki többször is. Hösst a kihallgatás elején kikísérték az udvarra és eltávolították a felismerését nehezítő bajuszát. A volt táborparancsnok remegő lábakkal tért vissza a kihallgatósobába. Kihallgatói legfőképp arra voltak kíváncsiak, hogy pontosan hány embert gyilkoltak meg Auschwitzban.¹⁸ Március 17-én a *The New York Times* már világgá kürtölte, hogy elfogták „a világtörténelem talán legnagyobb gyilkosát”.¹⁹ Két nappal rá a *Szabad Nép* is beszámolt a „magyarkérdés auschwitz-i szakértőjének” elfogásáról.²⁰

Whitney R. Harris, a Nürnbergben a vádat képviselő amerikai ügyészi csapat tagja szintén az újságokból tudta meg a hírt, s rögtön felismerte a kínálkozó lehetőséget. Höss így április elsején már Nürnbergben volt, és napról napra egyre több és több információt osztott meg kihallgatóival. Jól bántak vele, és minden büntetőeljárási szabályt betartva hallgatták ki.²¹ Egy probléma akadt csak. Az ügyészség már befejezte a vád részletes ismertetését, és nem volt lehetősége több tanút beidéznie. Ekkor mindenki meglepetésére Ernst Kaltenbrunnernek, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA) volt vezetőjének a védője idéztette be Hösst. Kurt Kaufmann védőügyvéd pertaktikája arra épült, hogy kész nyereség, ha Höss bizonyítani tudja, hogy védeence nem járt Auschwitzban.²² S bár ez így is volt, vallomásának drámai hatása volt. Legtöbbször egy magas, szálfatermetű, tekintélyt parancsoló emberre számítottak, de helyette egy 170 centi magas, vékony hangon, pedánsan felelgető férfit hallgathattak, aki monoton hangon felelgetett a rázúduló kérdésekre. Nürnbergi fogsága során több pszichológus is megvizsgálta; és a beszélgetésekről feljegyzéseket készítettek, amelyeket olvasva egy érzelemmentes ember képe rajzolódik ki előttünk. „Egyáltalán eszembe se ötlött, hogy engem tesznek majd felelőssé. Tudja, kérem, Németországban magától értetődött, hogy ha valami rosszul sikerült, akkor az az ember volt a felelős érte, aki a parancsot adta. Így hát sohasem gondoltam arra, hogy nekem magamnak kell felelnem ezért” – mondta, majd arra a kérdésre, hogy mégis, milyen emberi motivációi voltak, azt felelte kurtán, hogy „ennek semmi köze sem volt az ügyhöz”.²³

Egy másik alkalommal – fenntartva azonban, hogy táborparancsnoksága alatt úgy gondolta, hogy helyesen cselekedett – már úgy látta, hogy szükségtelen és helytelen volt, amit tett. „De nem értem, mit ért az alatt, hogy felzaklatnak-e ezek a dol-

gok” – tette hozzá azonnal. „Senkit sem öltem meg személyesen, pusztán az auschwitzi megsemmisítési program vezetője voltam. Hitler volt, aki kiadta a parancsot Himmleren keresztül [...]”. Arra a kérdésre pedig, hogy vannak-e álmatlan éjszakái, nemmel felelt.²⁴ Egyszerűen nem értette azokat a kérdéseket, amelyek arra vonatkoztak, hogy a meggyilkoltak rászolgáltak-e a kegyetlen halálra. Már a felvetést is irreálisnak tartotta: „nem érti, kérem, hogy nekünk, ss-embereknek, nem az volt a dolgunk, hogy ilyesmiről gondolkodjunk; eszünkbe se jutott soha. Emellett az, hogy mindenről a zsidók tehetnek, természetes dolognak számított”.²⁵ Mint régi, fanatikus nemzetiszocialista, tényként fogadta el az antiszemitizmust. „Olyan alapvető tételnek könyveltük el ezt, amiben kérdés nélkül hisz az ember; semmiféle kételyem nem volt ezzel kapcsolatban. Teljességgel meg voltam győződve arról, hogy a zsidók az ellenpólust képviselik a német néppel szemben, s előbb-utóbb bekövetkezik a végső leszámolás a nemzetiszocializmus és a világzsidóság között, még békeidőben is. E doktrínák alapján feltételeztem, hogy a többi nép előbb vagy utóbb ugyancsak meggyőződik a zsidóveszélyről, s hozzánk hasonlóan állást foglal vele szemben.”²⁶ Amikor – elmondása szerint – Himmler magához hívatta és beavatta a zsidóság kiirtásának tervébe, először megrémült, de „valójában beleillett az összképbe, ami az évek óta hallottak alapján kialakult bennem: Maga a probléma – a zsidóság kiirtása – nem volt új dolog; csak az rettentett meg az első pillanatban, hogy nekem kell végrehajtanom.”²⁷ A gyilkos önsajnálatása is megjelenik a beszélgetésben: „elhiheti, kérem, hogy nem volt mindig nagy öröm a hullahegyeket látni, az égetőkemencék bűzét szagolni. De hát Himmler megparancsolta, meg is magyarázta, hogy miért kell így lennie, és én bizony nem is igen törtem a fejemet azon, hogy nem helytelen-e a dolog. Szükségesnek látszott.”²⁸

Höss saját bevallása szerint mindig is túlságosan zárkózott volt. Sohasem voltak barátai, senkihez sem fűzte szorosabb kapcsolat,

még fiatalkorában sem. Ha néha megfordult is társaságban, csak testileg volt jelen, a gondolatai mindig másfelé jártak. Szívesen látta, ha az emberek jól érzik magukat, de nem tudott önféltetni részt venni az ilyen eseményekben.²⁹ Amikor egy 1942-es társasági összejövetelen Fritz Bracht, Felső-Szilézia körzetvezetője nyíltan beszélt a megsemmisítési programról a Höss házaspár előtt, a férj a Himmler által adott indokokat soraköztatta fel feleségének, aki onnantól kezdve teljesen elhidegült tőle.³⁰

Krakko-Varsó – 1946–1947

1946. május 25-én Hösst kiadták a lengyel hatóságoknak, akik szeptember 28. és 1947. január 11. között tizenhárom alkalommal hallgatták ki.³¹ A vizsgálati fogsága alatt Stanisław Batawia lengyel kriminológus több alkalommal hosszan elbeszélgetett az eleinte visszahúzó és nehezen megnyíló fogollyal. A kriminológus szerint Höss nagy szükségét érezte annak, hogy elmagyarázza, miként is lett részese ezeknek a bűncselekményeknek, s valójában milyen is volt igazi ss-tisztnek lenni. Különösen azt akarta megértetni beszélgetőpartnerével, hogy miként lett bizonyos értelemben „saját akarata nélkül” ennyi ember gyilkosa.³² Ahogy Höss visszaemlékezéseiben önfelméltően írta: „Öntudatlanul lettem a Harmadik Birodalom nagy megsemmisítő gépezetének egyik fogaskereke. A gépezetet szétverték, a motor tönkrement, és én velük bukom.”³³ Batawiát csakúgy megdöbentette a volt táborparancsnok félénksége, mint a nürnbergi pszichológusokat, mert nem tudta összeegyeztetni azzal az általa előre kialakított képpel, amely szerint egy koncentrációs tábor parancsnokát kell hogy jellemezzen.³⁴ A kriminológus értékelése szerint Höss nem volt klinikai értelemben abnormális, sem pszichopata, nem mutatott bűnözői vagy szadista hajlamokat. Átlagos intelligenciával rendelkezőnek és mindenfajta kritikai érzék nélkülinek tartotta, aki könnyen rendelte magát

alá a felsőbbbségnek, s aki már egészen fiatal kora óta rendkívül komolyan és lelkiismeretesen hajtotta végre a kötelezettségeit. „Nagyon könnyű hozzá hasonló embert találni – írta.³⁵ Szerinte a „kötelesség” szó Höss számára már-már mitikus jelentéssel bírt, s ezért már a legtriviálisabb szabályszegést is bűnnek tartotta.³⁶ A beszélgetések végén Höss megosztotta Batawiával, hogy nem igazán tudja teljesen mértékben belátni a nemzetiszocializmus helytelen voltát, mert bár látja, hogy hova vezetett, „ez az ideológia még mindig bennem rejtőzik”.³⁷

Höss a vizsgálati kihallgatása és a Batawiával folytatott beszélgetése után 1947. január-februárjában vetette papírra visszaemlékezéseit, keletkezésükről és jelentőségükről Martin Broszat hosszan ír a bevezetőjében. A volt táborparancsnok pere 1947. március 3-án kezdődött Varsóban. Tadeusz Cyprian lengyel ügyész szerint Höss általában faarccal hallgatta a tanúk vallomásait, s csak azokban az esetekben látszott rajta érzelem, amikor azzal vádolták, hogy nem megfelelően teljesítette a kötelezettségeit vagy túllépte a hatáskörét. Amikor azt olvasták a fejére, hogy bizonyos esetekben túl kevés gázzal ölték meg az embereket, felpattant, szót kért és elkezdte magyarázni, hogy biztosan megfelelő mennyiségű adagot használtak, annyit, amennyit az erre vonatkozó rendelkezések előírtak.³⁸ A tárgyalás utolsó napján, 1947. március 29-én Höss egy rövid nyilatkozatot tett, amelyben kinyilvánította, hogy elfogása és kihallgatásai első napjától kezdve elismerte, hogy parancsnokként felelős az Auschwitzban történelemért, bár egyetlen személyt sem vetett börtönbe, fosztott ki vagy ölt meg személyesen. Mindent a parancsnokai utasítására tett, és ezen túl sosem tett olyat, ami saját elhatározásából eredt volna. „Ezzel a magyarázattal semmi esetre sem akarom kisebbiteni a felelősségemet” – zárta ellentmondásosan mondandóját.³⁹

Höss csak az eredetileg tervezett kivégzési időpont elhalasztása után, 1947. április 16-án tudták felakasztani, félő volt ugyanis,

hogy a feldühödött tömeg meglincseli a volt táborparancsnokot. Szimbolikus módon, tetteinek helyszínén az auschwitzi főtáborban hajtották végre a halálos ítéletet.⁴⁰

Az áldozatok száma Auschwitzban

Ahogy az utószóban Kádár Gábor és Vági Zoltán részletesen kifejti, Höss vallomása és feljegyzései egyfajta viszonyítási ponttá tették a volt táborparancsnokot. Az általa elmondottak és leírtak évtizedekig hivatkozási alapul szolgáltak, ám több kulcskérdésben – más okokból fakadóan is – nehezítették a tisztánlátást. Így volt ez az áldozatok számát illetően is. Höss legelső kihallgatása alkalmával – Eichmannra hivatkozva – hárommillióra tette a lágerkomplexumban elpusztultak teljes számát; két és fél milliót gázosíthattak el és félmillió halt meg betegségekben és alultápláltságban.⁴¹ Minden kihallgatása során már 1 500 000-ben adta meg a halottak számát.⁴² Höss a nürnbergi ügyészi kihallgatásai és a tárgyalás során is a hárommilliószámhoz ragaszkodott, de ennek a számnak a forrását Eichmann 1944. tavaszi szóbeli közlésére alapozta,⁴³ és külön felhívta a figyelmet, hogy nagyon is túlzónak tartja a négy-öt milliós számot. Ez az adat a szovjet Rendkívüli Állami Bizottság 1945-ös jelentésében is megjelent, ami a krematóriumok elméleti kapacitásából kiindulva 5 121 000 holttest elégetését valószínűsítette. Ez a jelentés a tanúvallomások és más bizonyítékok alapján a meggyilkoltak számát 4 000 000-ban adta meg.⁴⁴ A Höss ellen benyújtott lengyel vádirat is négymillió áldozatot említett, amit Höss – a krematóriumok kapacitásának és tényleges működésének fényében – túl magasnak tartott; szerinte 1 500 000 ember halhatott meg összesen.⁴⁵ Az ebben a kötetben is közölt visszaemlékezésben Höss az Eichmann által megadott számok alapján 1 130 000-ban adta meg a táborba beszállítottak számát, és kijelenti, hogy „túl soknak tartom a két és fél milliót. A meg-

semmisítés lehetőségeinek még Auschwitzban is voltak határai.”⁴⁶ Mégis ez az utóbbi szám van a legközelebb ahhoz, ami a holokausztkutatók jelenlegi állása szerint az Auschwitzban elpusztítottak számát jelenti (1 082 000 fő; ebből 960 000 zsidó származású áldozat).⁴⁷ Ebből a hatalmas számból pedig legalább minden harmadik áldozat magyar állampolgár volt.⁴⁸

Döntés az európai zsidóság kiirtásáról

Höss vallomásainak központisága miatt egészen a kilencvenes évek elejéig elfogadott szakirodalmi álláspont volt, hogy az európai zsidók megsemmisítéséről már 1941 nyarán döntés született. Ez nagyrészt az e kötetben is olvasható, és Höss valamennyi vallomása során konzekvensen képviselt⁴⁹ állítására vezethető vissza:

„1941 nyarán, az időpontot már nem tudom egészen pontosan megmondani, váratlanul Berlinbe rendelték az ss birodalmi vezetőjéhez, mégpedig egyenesen az adjutánsi hivataltól. A birodalmi vezető az alábbiakat közölte velem négy szemközt, a segédtisztje jelenléte nélkül: a Führer parancsot adott a zsidókérdés végső megoldására, és nekünk, vagyis az ss-nek kell végrehajtani ezt a parancsot. A keleten már meglévő megsemmisítőhelyek nincsenek olyan állapotban, hogy a tervezett széles körű akciókat végrehajtsák. Ezért Auschwitzot jelöltem ki erre a feladatra – mondta a birodalmi vezető –, egyrészt mert közlekedéstechnikailag kedvező a fekvése, másrészt mert az erre a célra kijelölt terület könnyen lezárható és álcázható. Először egy magas rangú ss-tisztet szemeltem ki erre a feladatra, de hogy az illetékességi bonyodalmakat eleve elkerüljük, erről letettem, és most magának kell ezt a feladatot végrehajtania. Kemény és nehéz munka, amely egész embert kíván, tekintet nélkül az esetleg felmerülő nehézségekre. Közelebbit Eichmann Sturmbannführertől tud meg, az RSHA-tól. A Sturmbannführer fel fogja

*Höss emlékiratainak keletkezése,
külső formája és kiadása*

Rudolf Höss, az ss egykori Obersturmbannführerje három és fél évig volt az 1940 nyaratól 1945 januárjáig működő auschwitzi koncentrációs tábor parancsnoka, ezért joggal mondható róla, hogy ő volt az auschwitzi parancsnok. Hösst a brit katonai rendőrség 1946. március 11-én a schleswig-holsteini Flensburg közepén tartóztatta le. A Field Security Section¹ 1946. március 13-án és 14-én hallgatta ki.² Ezt a kihallgatást, amelyről először készült jegyzőkönyv, Nürnbergben továbbiak követték. Itt ugyanezen év áprilisában a védelem tanújaként hallgatták meg Hösst az egyik vádlott, Kaltenbrunner ügyében, majd az amerikai vádhatóság elé került a Pohl- és az IG Farben-perrel kapcsolatban.³ 1946. május 25-én Hösst kiadták Lengyelországnak, ahol a háborús bűnösök elítélésére létrehozott lengyel Legfelsőbb Népbíróság alá tartozó államügyészség vádat emelt ellene. Tíz hónap telt el azonban, mire Varsóban elkezdődött a per. A Legfelsőbb Népbíróság csak 1947. április 2-án ítélte Hösst kötéltáti halálra, amit két hét múlva, 1947. április 16-án hajtottak végre Auschwitzban. Höss a kiadása és az ítélet meghozatala közötti időt nagyrészt a krakkói vizsgálati fogdában töltötte, ahol 1946 szeptemberétől 1947 januárjáig minden részletre kiterjedő előzetes vizsgálatot folytattak ellene.

Höss a krakkói vizsgálati fogsága alatt vetette papírra feljegyzéseit, amelyeknek legfontosabb része 1958-ban jelent meg először német nyelven. A mű teljes terjedelme 237, mindkét oldalán kézzel írt lap. Az írások keletkezési idejük, megírásuk oka, valamint tartalmuk szerint két részre oszthatók. Az első rész egy 114 lapnyi összefüggő szöveg, amelynek Höss a *Lelki életem. Fejlődésem, életem, tapasztalataim* (Meine Psyche. Werden, Leben und Erleben) címet adta; ebben külső és belső életútját írja le önéletrajzszerűen. A második részt 34 különféle, nagyon el-

térő terjedelmű írás alkotja. Többségük az ss vezetőiről szól: például Himmlerről, Pohlról, Eickérről, Globocnikról, Heinrich Müllerről, Eichmannról⁴ és egy sor, Auschwitzban felelős posztot betöltő ss-funkcionáriusról. A visszaemlékezések kisebb része bizonyos „gyakorlati” dolgokkal foglalkozik, mint például a zsidók megsemmisítésének végrehajtása Auschwitzban, a rabok dolgoztatása, táborrend stb. Míg Höss az emlékiratait csak az előzetes vizsgálat lezárása után – és attól függetlenül – írta meg 1947 január-februárjában, várva, hogy megkezdődjék a pere, addig az 1946 októbere és 1947 januárja között külön-külön készült feljegyzések többé-kevésbé összefüggtek a dr. Jan Sehn krakkói vizsgálóbíró vezette kihallgatásokkal.⁵ Mivel a lengyelek, túl azon, hogy az előzetes vizsgálatnak a lefolytatásával mihamarabb össze akarták gyűjteni a Höss elítéléséhez szükséges terhelő bizonyítékokat, arra is törekedtek – tekintettel Auschwitz rettenetes történelmi jelentőségére –, hogy lehetőleg mindent felölelő dokumentációt állítsanak össze az auschwitzi koncentrációs táborról, így Höss kihallgatása nem csupán az őt magát közvetlenül érintő kérdésekre és összefüggésekre terjedt ki.⁶ Ebben az is szerepet játszott, hogy Krakóban a lengyel Legfelsőbb Népbíróság egy további perre készült az auschwitzi ss-stáb 40 tagja ellen.⁷ Am minden kétséget kizáróan az is biztos, hogy Höss krakkói vizsgálati fogságának eseményeit és időtartamát egy olyan körülmény is befolyásolta, amit már Nürnbergben is észrevételeztek: az auschwitzi láger parancsnoka ugyanis igen közlékeny vizsgálati fogolynak mutatkozott; meglepően jól emlékezett mindenre, és többnyire nagyon pontosan, lelkiismeretesen és lényegbe vágóan válaszolt a feltett kérdésekre. Ami már a nürnbergi amerikai vádhatóság⁸ közbevetett kérdéseiből is kitűnt, és amit dr. Sehn is megerősített Höss krakkói kihallgatásáról beszámolva: Höss utólagosan bizonyos szakmai érdeklődést tanúsított a kihallgatás tárgya iránt, és egészen meglepő módon spontán közlésekkel, tévedések helyreigazításával,

ahogy eszébe jutott, igyekezett segítségére lenni kihallgatóinak. Noha Höss Krakkóban felvilágosították, hogy a lengyel perrendtartás szerint jogában áll megtagadni a vallomástételt, ezzel a jogával láthatólag nem élt. Épp ellenkezőleg: a lengyel vizsgálóbírónak átadott kiegészítő feljegyzéseiben megpróbált önként, felszólítás nélkül, lehetőleg részletes és tárgyyszerű leírást adni számos személyről és számára ismert összefüggésekről. Höss ezeket a feljegyzéseket az egyes kihallgatások között írta. A feljegyzések részben előkészületek voltak a kitűzött kihallgatásokra, részben utólagos összefoglalásai vagy kiegészítései a kihallgatásokon feltett kérdésekre adott válaszainak, olykor pedig teljesen függetlenek azoktól. Ennek a viselkedésnek a pszichológiai okairól a későbbiekben még lesz szó. Egyvalami biztos – és ez Höss vallomásainak és feljegyzéseinek a vizsgálatából is kiderül –: mindezek a feljegyzések semmiképpen sem egy szószátyár vagy grafomán személy fontoskodó megnyilvánulásai, hanem, bizonyos perspektivikus torzítás és megszépítő rétusálás ellenére, egészében véve éppenséggel könyvelői szűkszavúságukkal és szabatos tárgyyszerűségükkel lepnek meg.

Hogy letartóztatásának idejét a múltjáról készített írásokkal töltse ki és a bíróság szolgálatára álljon tudásával és tapasztalataival, ez az igyekezet motiválta Höss végül arra, hogy papírra vessé élettörténetét. A lengyel vizsgálóbíróval, valamint dr. Batawia⁹ orvosprofesszorral, krakkói börtönorvossal és börtönpszichológussal folytatott beszélgetései csak megerősítették ebbéli törekvéseiben; mivel Höss felismerte – és természetesen megérezte – a személye és személyisége pszichikai meghatározottsága iránti különös érdeklődést, miután kiderült, hogy az auschwitzi tábor parancsnoka semmiképpen sem sorolható egyszerűen a „szokványos bűnözők” fajtájához.

Dr. Jan Sehn és az auschwitzi múzeum egykori igazgatója, Kazimierz Smolen¹⁰ baráti közvetítésének köszönhetően Höss krakkói emlékiratairól és visszaemlékezéseiről készült fotókó-

piák a Jelenkor-történeti Intézet (IfZ – Institut für Zeitgeschichte) birtokában vannak, és e könyv kiadásakor ezeket a fénymásolatokat használtuk fel. Az eredeti példányokat Lengyelországban őrzik, a varsói Igazságügyi Minisztériumban, a német megszállás idejéből Lengyelországban maradt más német iratokkal együtt, és a Lengyelországi Német Bűnöket Kivizsgáló Főbizottság (Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce) fennhatósága alá tartoznak. E könyv közreadója 1956 novemberében a helyszínen betekinthezett az eredeti kéziratokba. A jól olvasható kézírásos anyag alapján a feljegyzések formai hi-telességéhez nem fér kétség, kivált, hogy Höss korábbi kézzel írott vallomásai lehetővé teszik a kéziratok összehasonlítását.¹¹ Az iratok valódiságára azonban elsősorban a történelem és szubjektum belső összhangjából lehet következtetni. Amit Höss leír és ahogyan leírja, az minden kétséget kizáróan bizonyítja a tárgyát alaposan ismerő auschwitzi parancsnok szerzőségét, és egyben biztos jele annak, hogy a szerző szabad akaratából papírra vetett, nem valamiféle befolyás hatása alatt keletkezett vagy manipulált szövegről van szó. Megállapítható továbbá, hogy a krakkói kézirat számos részletét és – legyen ez bármilyen meglepő – írójuk bennük megnyilvánuló közlékenységét már a nürnbergi kihallgatás jegyzőkönyvei is messzemenően alátámasztják, akárcsak dr. Gilbert¹² beszámolója Hössről.¹³

Ahogyan Hössnek a krakkói kihallgatások között keletkezett különböző feljegyzései, ugyanúgy önéletrajza is abból a törekvésből fakad, hogy megértesse magát kihallgatóival. A tökéletesen működő auschwitzi táborparancsnok a vizsgálati fogságban is példásan viselkedik: nemcsak a koncentrációs táborról és a zsidók megsemmisítéséről szerzett ismereteit fejti ki gondosan, hanem még a börtönpszichológus munkáját is meg akarja könynyíteni; amikor saját magáról és „pszichéjéről”, már ahogyan ő érti, részletesen beszámol. Már a különböző témájú feljegyzéseiben is megjelennek azok a furcsa, de Hössre jellemző voná-

sok, amelyek az emlékirataiban még szembetűnőbbek: igyekvő, szorgalmas lelkiismeretesség, egy olyan emberé, aki mindig csak valamiféle tekintélyek szolgálatában áll, mindig csak kötelességet teljesíti, akár mint hóhér, akár mint bűnét beismérő tettes, mindig mások akarata szerint él. Ezért is kész lemondani saját, ijesztően üres énjéről, és emlékirat formájában átadni a bíróságnak, hogy ezzel is az ügyet szolgálja.

De bármilyen lehangoló is ez az emlékiratok keletkezését illetően, történeti dokumentumként éppen az író személye és mentalitása teszi különlegessé. Az olvasó nemcsak tények sokaságát ismeri meg, hanem egyúttal bepillantást nyer egy olyan gondolkodásbeli és érzelmi struktúrába, amilyennel egyébként más, írásban tett vallomások esetében nem találkozhatott volna. Ezeknek a forrásoknak a rendkívülisége készítette a varsói Főbizottságot arra, hogy elsőként tegye közzé Höss írásait, lengyel fordításban; ezek 1951-ben a Biuletyn Główniej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce VII. kötetében jelentek meg a lengyel Igazságügyi Minisztérium kiadójánál Varsóban.¹⁴ A kötet Höss emlékiratain kívül azoktól független feljegyzéseinek egy részét is tartalmazza. Ehhez az első lengyel kiadáshoz a már említett lengyel kriminológusprofesszor, dr. Stanisław Batawia írt bevezetőt, aki, mint erről beszámol, Krakkóban összesen tizenhárom alkalommal folytatott többórás beszélgetést Hösszel. 1956-ban azután a varsói Jogi Könyvkiadónál megjelent Höss írásainak második, immár teljes lengyel kiadása *Wspomnienia Rudolfa Hoessa, Komendanta Obozu Oświęskiego* (Rudolf Höss auschwitzi táborparancsnok emlékiratai) címmel.¹⁵ Ez a kiadás Höss összes írását tartalmazza, beleértve az emlékiratait is, valamint azt a két búcsúlevelet, amelyet a kivégzése előtt, 1947. április 11-én írt a feleségének és a gyermekeinek Németországba. Erről a két levélről, mielőtt postára adták volna Lengyelországban, fotókópiát készítettek.¹⁶ Ehhez a második lengyel kiadáshoz dr. Sehn írt előszót, ő látta el jegyzetekkel

is; maga a szöveg meghatározott tartalmi kritériumok szerint tagolódik különböző részekre.

Am annak ellenére, hogy mindkét lengyel kiadás ismert volt néhány németországi és több nyugati szakember¹⁷ előtt, sőt a dokumentumok lebilincselő szörnyűsége még egy francia író is arra késztetett, hogy regénycselekménnyé dolgozza fel őket,¹⁸ úgy tűnik, hogy Höss emlékiratait és visszaemlékezéseit egy meglehetősen szűk körön kívül nem sokan ismerik. Ennek nem utolsósorban az az oka, hogy az eredeti szöveg először lengyel fordításban jelent meg. Épp ezért legfőbb ideje, hogy megjelenjen eredeti nyelven, németül. Az írások jellegzetes stílusa is sokat elárul szerzőjéről és személyiségéről, márpedig ez gyakorlatilag csak a német eredetiben nyilvánul meg teljes egészében. A lengyel fordítás során szükségszerűen sok minden elveszett a szavak és kifejezések gyakori modorosságából, aminek segítségével Höss „széplelékeknek” kívánja feltüntetni magát, továbbá a képes újságok közhelyeihez hasonló „önleplezéseiből”, végül pedig a náci zsargonból, amelybe Höss sokszor óvatlanul bele-beleesik. Az eredeti német szöveg közreadója a kiadáskor nem tartotta szükségesnek a lengyel példát követni, és megjelentetni Höss összes írását. Bármennyire kíváncsi is egy forráskiadásnál a teljesség; ebben az esetben nincs sok értelme, mivel Höss az emlékirataiban nagyon gyakran visszatér olyan dolgokra, amelyeket egyik vagy másik különálló írásában hasonló módon tárgyalt már, így nagyon sok ismétlés lett volna a szövegben. Ráadásul Höss krakkói írásai is csak egy részét képezik mindannak, amit letartóztatásától fogva részletesen leírt. Ha hiánytalanul vissza akartuk volna adni valamennyi megnyilvánulását Auschwitzról, a koncentrációs táborról stb., akkor az összes kihallgatási jegyzőkönyvet is publikálnunk kellett volna. Végül a kéziratos feljegyzések némelyikét már csak érdektelen tartalmuk, valamint egyes személyek erősen szubjektív megítélése miatt sem érdemes teljes egészében megjelentetni.

Jelen kiadás ezért az 1947 januárjában és februárjában keletkezett emlékiratok közreadására szorítkozik, és ezeket csupán két – 1946 novemberéből való – önálló feljegyzéssel egészíti ki, amelyek tárgyukból következőleg az emlékiratok kiegészítéseként, főleg az Auschwitzról elmondottak miatt fontosak. Ráadásul mindkettő annyiban önéletrajzi jellegű írás, hogy Höss saját élményeire és tapasztalataira támaszkodik bennük. Az emlékiratok és a két feljegyzés egy kötetben való megjelentetésének előnye, hogy így sokkal egységesebb és zártabb lett a megjelent szöveg. Egyes fontos adatokra, amelyek a kiadatlan írásokban találhatóak, minden alkalommal a jegyzetekben utaltunk.

Az emlékiratok és a feljegyzések kiadásakor alkalmazott eljáráshoz még a következőket szükséges megjegyezni: mindössze négy helyen hagytunk ki a szövegből néhány oldalt vagy bekezdést. Ezt a megfelelő helyen jelöltük, és a kihagyást megindokoltuk. Javítani csupán a viszonylag kevés helyesírási hibát és vitathatatlanul rossz mondat szerkezetet, valamint Höss nagyon önkényes központosítását javítottuk. A kifejezőmóddhoz és a stílushoz azonban sehol nem nyúltunk hozzá. Néhány kivételtől eltekintve a Höss által aláhúzott szavakat és mondatokat a nyomtatott szövegben dőlt betűkkel szedtük, de megjegyzendő, hogy Höss aláhúzásai gyakoriak, és nem mindig világos, hogy mit miért húzott alá.

Az eredeti, egybefüggő, megszakítások nélküli emlékiratot úgy tettük áttekinthetővé, hogy Höss életének szakaszai szerint tíz fejezetre osztottuk. A fejezetcímek nem Hösstől származnak, hanem a könyv szerkesztőjétől. Továbbá feltétlenül szükségesnek tartottuk azt is, hogy a *Bevezetés* általános eligazításain kívül további jegyzetekkel, magyarázatokkal, helyesbítésekkel és más forrásokra való utalásokkal lássuk el a szöveget. Ezek szándékosan csak az életrajz megértéséhez szükséges személyekre, helyekre, intézményekre és különösen fontos konkrét tényekre, összefüggésekre vonatkoznak. Céljuk azonban nem

az, hogy Höss feljegyzéseinek minden apró, szubjektív, gyakran hamis ítéletét és leírását helyesbítsék.

Höss emlékiratainak és visszaemlékezéseinek a közreadója tudományos igényű könyv megjelentetésére törekedett. Ehhez lengyel részről hathatós segítséget és támogatást kapott, amelyért hálás köszönétét fejezi ki. Külön köszönet illeti dr. Jan Sehnt (Krakkó), az Auschwitz Múzeumot, valamint Hermann Langbeint¹⁹ a Nemzetközi Auschwitz Bizottságtól (Bécs).

Az emlékiratok jellege és jelentősége

Köztudott volt, hogy Auschwitzról és a zsidók megsemmisítéséről léteznek dokumentumok. A háború utáni perekben gyakran esett szó ezekről, a felszabadítók kezébe számtalan irat került, a rabok és az ss-ek igen sok vallomása áll a kutatók rendelkezésére – nagy részük már meg is jelent. Mindezekhez képest Höss életrajzában az a különleges, hogy itt maga az auschwitzi parancsnok szólal meg, számol be aprólékosan és összefüggően az életútjáról, Dachautól Sachsenhausen át Auschwitzig. Részletesen leírja a koncentrációs táborokat és a zsidók megsemmisítésének módszerét. Höss már Nürnbergben is hasonlóan sokkoló tárgyilagossággal számolt be az auschwitzi eseményekről. Noha már ekkor is sokat tudtak Auschwitzról, a jelenlévők számára mégis megrázó és bénító szenzáció volt – amint dr. Gilbert beszámolójából tudjuk –, hogy Höss nürnbergi „szereplésekor” az auschwitzi tömeges elgázosításokról teljesen hétköznapi hangnemben nyilatkozott. Még a vádlottak is kényelmetlenül érezték magukat, sőt megrettentek. Ezt még Göring teátrális, az utolsó pillanatig megjátszott túlzott könynyedsége sem tudta ellensúlyozni. Az egykori táborparancsnok vallomása után többé az sem vonhatta kétségbe az Auschwitzban történeteket, aki addig nem akarta elhinni mindazt, ami már a háború alatt kiszivárgott külföldre Auschwitzról, és Német-

országban is makacsul visszatérő szóbeszédként tartotta magát. Ezek után azt sem lehetett kétségbe vonni, hogy Auschwitzban a náciizmus démonisága a tömeggyilkosság részletesen kidolgozott, észszerűsített technikájának formájában a legszörnyűbb, minden képzeletet felülmúló valósággá lett. Höss írásainak ma is ugyanez lehet a hatásuk, ugyanis a bizonyítékok dacára Auschwitz tényét és a zsidók tömeges elgázosítását még mindig sokan kétségbe vonják, vagy amit tudnak erről, az legalábbis nagyon pontatlan és bizonytalan. Így ez a könyv, miközben a legszörnyűbb embertelenséggel szembesít, katarzishoz vezethet, sőt oda kell vezetnie – a Harmadik Birodalom korszaka után ezt parancsolja a nemzeti önbecsülés.

Höss emlékiratai azonban, történeti forrásként is, nem csak azért fontosak, mert konkrétan és részletesen leírják a koncentrációs tábor rendszerét és a tébolyig fokozódott megsemmisítés auschwitzzi gyakorlatát. Legalább ennyire fontosnak tartjuk, hogy ebben az emlékiratban az auschwitzi tábor létrehozója és parancsnoka bizonyítványt állít ki magáról, és rávilágít, hogy miféle emberek voltak a halál gépezetének kiszolgálói, milyen lelki- és elmeállapot következtében voltak képesek tetteikre, miféle gondolkodásmód, ösztönök és érzelmek érvényesültek itt. Höss feljegyzéseiben elméletileg talán az a legizgalmasabb, amit akaratán kívül ezen kérdések megértéséhez hozzász. Az ő esetében semmi kétségünk nem marad afelől, hogy a tömeggyilkosságot nem szükséges személyes kegyetlenséggel, ördögi szadizmussal, brutális durvasággal és úgynevezett „elállatiasodással” párosítanunk, és naïvan azt gondolnunk, hogy egy gyilkosnak ezek a legfontosabb tulajdonságai. Höss emlékiratai kifejezetten megcáfolják ezeket a leegyszerűsített elképzeléseket, és helyettük egy meglehetősen átlagos, semmi esetre sem gonosz, sőt épp ellenkezőleg, rendszerető, kötelességtudó, állatbarát, természetkedvelő, „lelkileg” érzékeny, mi több, a maga módján „erkölcsös” ember portréját rajzolják fel, aki egyébként

nap mint nap irányította a zsidók megsemmisítését. Egyszóval: Höss a legjobb példa rá, hogy a magánember lelki tulajdonságai nem védenek meg az embertelenedéstől, az ilyen ember is megrontható és a politikai bűnözés szolgálatába állítható. Höss emlékiratai egy teljességgel kispolgári, normális ember feljegyzései, és azért annyira megdöbbentők, mert nem engedik, hogy továbbra is határozottan megkülönböztessük azokat, akik csak idealizmusból és kötelességtudásból álltak az ügy mellé, azoktól, akik vélhetően eredendően gonoszak lévén, a jó szándékuakat sátáni mesterkedésükkel megrontották. Höss példája bizonyítja, hogy a Harmadik Birodalomban mind nagyobb teret hódító embertelenség lényegét is félreismerjük, ha a gázkamrákat és a koncentrációs táborokat csakis valamiféle különleges teuton kegyetlenségre vezetjük vissza. Vitathatatlan, hogy a koncentrációs táborok bizonyos szükségszerűségből az ss-sorai-ból kikérült züllött, brutális és érzéketlen alakok gyűjtőhelyei is voltak. Mindemellett a kegyetlenkedésekben döntően közrejátszott az is, hogy az öröket szisztematikusan nevelték könnyörtelen szigorúságra és – ideológiailag megtámogatva – arra, hogy engedjenek a gyűlölet legaljasabb ösztöneinek. Himmler,²⁰ Heydrich²¹ vagy Eicke²² (a koncentrációs táborok felügyelője) szintén eltúrte, sőt sokféleképpen fedezte is a rabokkal szembeni önkényeskedést és zaklatást, alkalmanként tudatosan bekalculálták, hogy ezáltal fokozzák a terrort. De a rendszerre nem az volt a legjellemzőbb, hogy ördögi módon eleve számoltak volna a legaljasabb indulatokkal és ösztönökkel, és bár Himmler előszeretettel tétszelgett a nagy machiavellista szerepében, voltaképpen ő sem erre vágyott. Ha némely ss-funkcionárius önkényesen kínozták a rabokat vagy élvezte a kínzást, sőt, ha hasznát húzták a rabokból, azt Himmler épp úgy „gyengeségnek” tartotta, mint az ellenkezőjét, azaz a részvét bármely jelét. Az eszmény egy Höss-szabású, fegyelmezett táborparancsnok volt, aki kíméletlenül keresztülviszi az akaratát, semmilyen

parancs teljesítésétől nem retten vissza, de személyében „rendes ember” marad. Az auschwitz-birkenai tábor parancsnokaként Höss tökéletesen megfelelt Himmler elképzeléseinek. Himmler 1943. október 4-én az ss legfelsőbb parancsnoki testülete előtt a zsidók megsemmisítéséről beszélve kijelentette: „Közületek a legtöbben tudják, hogy mit jelent, ha 100 hulla fekszik előttetek, ha 500 vagy ha 1000. Ezt *kibírni*, és közben – eltekintve a néha előforduló emberi gyengeségektől – tisztességesnek maradni: ez az, ami bennünket megkeményített. Ez történelmünk soha meg nem írt dicsőséges fejezete, amit nem is fognak megírni soha.”²³ Ezekben a szavakban a kötelességi robotszerű teljesítésének ugyanaz a magasztos erkölcsi fogalommá való átértékelése mutatkozik meg, mint Höss emlékirataiban és visszaemlékezéseiben. Ezekben Höss nem győzi hangsúlyozni, mennyire tiltakozott az ss-őrsapatok „gengszterszerű alakjai” ellen, és magabiztosan kijelenti, hogy a rabok zaklatása és az őrség önkényeskedése – éppúgy, mint „felelőtlen jóindulata” – csak ártalmas lehet a koncentrációs tábor rendszerére és hatékonyságára. A koncentrációs táboroknak a nemzetiszocializmus szelleme szerint „ideális” parancsnokai végső soron nem a személyükben brutális, féktelen vagy züllött ss-figurák voltak, hanem az olyanok, mint Höss és a hozzá hasonlóak. Ők „áldozatos odaadással” szolgálták a koncentrációs táborokban, és soha nem lankadó tevékenységükkel tették a tábor rendszerét funkciójának megfelelően működőképpé. „Lelkiismeretességüknek” köszönhetően tűnhetett úgy, hogy a tábor a rendre nevelés intézményeként működik, holott a terror egyik eszköze volt. És nem voltak náluk alkalmasabb végrehajtói azoknak a higiénikus tömeggyilkosságoknak, amelyek lehetővé tették, hogy emberek ezreit ölje meg úgy, hogy a tettesek ne érezzék: gyilkosságot követnek el. Mert a gázkamrák rendezőiként is magasan a hétköznapi gyilkosok, a bankrablók és a társadalomra veszélyes személyek fölött állónak

éreztek magukat, és annál sokkal finnyásabbak voltak, semhogy képesek lettek volna minduntalan vérrel bemocskolni a kezüket. Höss beszámolójában jellemző az a rész, amelyben megjegyzi, hogy mekkora megkönnyebbülés volt számára, amikor kiderült, hogy a Zyklon B-vel nagyon egyszerűen, hangtalanul és vér nélkül lehet tömeggyilkosságokat elkövetni; következésképpen már nincs szükség azokra az idegtépő kivégzésekre. A tettesek annál kevésbé érezték magukat érintetteknek, minél kevésbé volt véres, brutális és eltorzító egy gyilkosság, és minél inkább szokványosra, üzemszerűre, „tisztán” katonaira szabták, tehát nem volt más, mint egy arctalan és névtelen mechanizmus zökkenőmentes megvalósulása. A zsidók tömeges kiirtását megkönnyítette az éveken át sulykolt séma, miszerint a zsidók kiirtandó, „fajilag és biológiailag idegen testek”, valamint „a népkártevői”. Így az elpusztításukat sikerült a „nép-nemzet kártevői” elleni harc szükséges aktusaként beállítani. Egyébként a gyilkosságok tompító tömegessége és a megkínzott áldozatok uniformizált sokaságának láthatatlansága azzal az ördögien ravasz rendezéssel párosulva, amely a megsemmisítési akciókban zsidó különítményeket használt fel végrehajtókként és az ss-re csak a felügyeletét bízta; oda vezetett, hogy az együttérzés spon-tán megnyilvánulásait és a depressziót az ss-legénységénél szinte teljesen ki tudták iktatni. Höss emlékirata megmutatja, hogy az emberiségnek nem valamiféle züllött söpredéke ágyalta ki és hajtotta végre a tömeggyilkosságokat. Ambiciózus, végtelenül kötelességtudó, tekintélytisztelő és prúd kispolgárok műve volt mindez – olyanoké, akik vakfegyelemben nevelkedve, kritikátlanul és fantáziátlanul a legjobb lelkiismerettel és a legszilárdabb meggyőződéssel elhitették magukkal, és hagyták, hogy mások is elhitessék velük, hogy emberek százezreinek a likvidálásával a népet és a hazát szolgálják.

Számomra ebben a dokumentumban alighanem ennek a filiszteri²⁴ önelégültségnek és nyájas szentimentalizmusnak, valamint

a kötelességteljesítés lehető legridegebb könyörtelenségének már említett egyvelege az igazán elrettentő. A gázkamra mint a szentimentális gyilkos eszköze, amely alig-alig nyugtalanítja a lelki életét, mert a gyilkolást pusztá technikává, pusztá szervezési kérdéssé teszi. – Hössöt különösen ez, az elgépiesedésnek ez a gonosz szelleme nyűgözte le. Ő egyike volt azoknak, akik bár minden további nélkül helyesnek és elkerülhetetlennek, sőt parancsnak vették az emberek megsemmisítésre vonatkozó számtalan brutálisnál brutálisabb intézkedést, megdöbbenek és fölháborodtak, ha „bűntényekről” esett szó, és megvetően fintorogtak szexuális anomáliák miatt. Höss, az emlékirat szerzője ezekben a dolgokban egyáltalán nem különbözik Hösstől, a táborparancsnoktól. Úgy tűnik, hogy Höss érzékeny „lelki életének”, amire emlékirataiban gyakran kitér, nincs más funkciója, mint hogy a valóság pótléka legyen, „széplelkű” kikapcsolódás az embertelen mesterségből, pótlék, amelynek sem hatása nincs a kívüllagra, sem kapcsolata nincs vele: megmarad introvertált érzékenykedésnek, lelki szerepjátszásnak. Akkor lesz érthető, mit jelent számára ez a „psziché” és érzékenység, amikor arról ír, hogy az istállóban, a lovainál volt kénytelen megnyugvást keresni a tömeges elgázosítás okozta idegfeszültség miatt, vagy amikor, mint valami becsületes és érzelmes ember, folklorisztikus idillt fest a cigány gyerekek életéről az auschwitzi táborban; ők azért voltak a „kedvenc foglyai”, mert annyi bizalom áradt belőlük. Vagy amikor aligha felülmúlható érzéketlenséggel az első tömeges elgázosítás élményének leírását az alábbi „lírai” impresszióval zárja: „...életük virágjában lévő emberek százai mentek a tanyák virágzó gyümölcsfái alatt, többnyire mit sem sejtve, a gázkamrákba, a halálba. A születésnek és az elmúlásnak ez a képe még ma is a szemem előtt van.”²⁵

Höss egyáltalán nem érzi, hogy amikor az auschwitzi tábor parancsnokaként efféle „ömlengéseket” enged meg magának, az a legfrivolabb blaszfémia. Ahogyan a tömeges elgázosításokról

ír, az egy teljesen közömbös szemlélő megnyilvánulása. Még utólag sem veszi magának a fáradságot, hogy tudatosítsa: ezerszeres gyilkosság volt, amit Auschwitzban az ő parancsnoksága alatt szinte naponta elkövettek. Ugyanakkor valósággal tetszeleg benne, hogy az ekkor lejátszódó megrázó jelenetek mennyire „megérintették”. A megátalkodott érzéketlenség és fantáziátlanság, szemben a tömeggyilkosság tényével és a gyilkosság alatti megrázó képek beszédes leírásával – ezek Höss jellemzői, a jóra való Hösséi, akinek skizofrén tudata megengedi, hogy akkor is, amikor a legszörnyűbb tömeggyilkosságokban vesz részt, együttérzésre képes, érzelmes, érzékeny embernek tartsa magát. Jól jellemzi ezt az a rész, amelyben Höss leírja, hogy a cigány gyerekek, akiket Himmler parancsára kellett megsemmisíteni, mennyire megbíztak a méreginjekciót beadó orvosokban, majd így fejezi be mondandóját: „Aligha van nehezebb dolog, mint hideg, részvétlen könyörtelenséggel túllépni ezen.”²⁶ A rá jellemző egocentrizmussal arra vetemedik, hogy védtelen gyermekek alattomos meggyilkolását a gyilkos tragédiájává változtassa. És persze semmi nem akadályozta meg abban, hogy ne kommentálja holmi öntelt erkölcsi magaslatról a különleges zsidó kommandók engedelmes közreműködését saját faj- és hitsorsosaik megsemmisítésében. Ő, aki minden, a zsidók kiirtására vonatkozó parancsot ellenkezés nélkül teljesített, és mint parancsnok azért a cinikus eljárásért is felelős volt, amely ennek a „munkának” a legpiszkosabb részét magukkal a zsidókkal végeztette el, erkölcsbíróvá teszi meg magát a zsidók fölött, akik az elgázosításban és a holttestek elégetésében kényszerből segítettek, egy kis haladékokat remélve az élettől.

Höss mint szélsőséges eset a legjobb példája az érzelmek, az erkölcsi fogalmak lezüllesztésének, valamint az általános tudathasadásnak, amely a náci Németországban számtalan embernek lehetővé tette, hogy önzetlen odaadással és megingathatatlanul szolgálják Hitler és Himmler rezsimjét, még akkor is, amikor

már félreismerhetetlen volt annak bűnöző jellege. Höss emlékirata azt is példaértékűen mutatja meg, hogy miért éppen a hozzá hasonló szellemi és érzelmi állapotú emberek rendeltettek arra, hogy Hitler követői legyenek. Tisztességérzésük gyakorlatilag meggingathatatlan volt. Egy természetükké vált és aligha tudatos kettős gondolkodás saját propagandistáikká tette őket, mindig igazat adott nekik, és elvette minden bűntudatukat. Hössnél ez már a szóhasználatban is felismerhető: a büntettet egyszerűen „helytelennek” nevezi, a Dachauban uralkodó terror megnyilvánulásait pedig „büntetéseknek”, amelyeket túlságosan szigorúaknak tart ugyan, de aztán ugyanazzal a lendülettel csodálkozva állapítja meg, hogy külföldről *vadul uszítanak*, és ezen – mint írja – nem lehetett úrrá lenni, *még ha ezreket [ti. zsidókat] lőttek volna is agyon*. Ugyanezt a zavaros ellentmondásosságot látjuk akkor is, amikor a Kristályéjszaka²⁷ említésekor azt írja, hogy a zsinagógákban mindenütt „tűz ütött ki”. Az efféle megszépítő fordulatok, amelyeket Höss gyakran teljesen naivan és kifejezett apologetikus szándék nélkül használ, egyébként is jellemzői az emlékiratnak – így lesz homályos és kétértelmű, a nemzetiszocialista gondolkodás- és előadásmód magát a tény-szerű vallomást is áthatja és eltorzíttja.

Tagadhatatlan, hogy Höss emlékirataiban vannak meglepően őszinte leleplezések, mégsem mondható róla, hogy igazi gyónás. Bár szerzője váltig erősködik, hogy belátta: a zsidók kiirtása büntett volt, lépten-nyomon mégis arról tesz tanúbizonyságot, hogy utólag is alig fogott fel valamit az egészből. Emlékirata apatikus és tárgyyszerű, és sehol nem érezhető ki belőle igazi megbánás.²⁸ Höss formálisan elismeri ugyan az ellene felhozott vádakát, de beszámolója egy olyan emberé, aki egyáltalán nem érintett a dologban. Höss, az ember és Höss, a szerkezet mindvégig kölcsönösen alibit igazolnak egymásnak. A szerkezet nem érti, hogy működése a megsemmisítés mechanizmusában gyilkosság volt. De Höss, az ember azért épp eléggé ember ahhoz, hogy utolsó

mondataiban mégis keserűen hadakozzék a világgal, amelyik a halálát követeli, holott neki is „van szíve” és ő sem „rossz ember”. Ám Höss nyilvánvalóan nem az a fajta ember, akiben erkölcsi konfliktusok dúlnak, különben nem írhatta volna le, hogy amikor 1943 novemberében visszarendelték Auschwitzból, akkor ez eleinte *fájdalmas elszakadást* jelentett a számára, mivel *valósággal összenőtt Auschwitzcal*. Következésképpen némi fenntartással kell fogadni az emlékiratában leírt lelki élményeket. Ezek közül sok – mint például belső fejlődésének az ábrázolása gyermekkorától – nem más, mint önmagáról utólagosan megrajzolt, kérkedő kép, még ha nem szándékosan stilizált is. Ahogy Höss a fiatakorát ábrázolja, például hogy milyen mereven elutasította hízelkedő lánytestvérei kedveskedésének minden megnyilvánulását, hogy „izzó lelkesedéssel” hallgatta apja misszionárius barátainak izgalmas élményeit, vagy hogy mennyire szerette a fenyőerdőt és a magányt a természetben, vagy amikor azt írja, hogy „jó gyerek, pláne mintagyerek *soha* nem voltam”, hogy szeretett „rohangálni”, és benne volt minden vad játékban és kamaszos csínytevésben – abban nagyon jól felismerhető a náci ifimozgalom kölyökeszményének sablonja. Höss a fentiekhez hasonlóan retusált képet ad a nőkhöz való viszonyáról is, amikor jellemző módon elhallgatja, hogy intim kapcsolatban állt az egyik auschwitzi német női fogollyal: az ügy-kis híján az ss bírósága elé juttatta.²⁹ Ennél az esetről egyébként az is kiderül Hössről – ami szintén hozzátartozik a valódi képéhez –, hogy álszent nyárspolgár, aki nem retten vissza semmilyen eszköztől, hogy botrányos hibáját letagadja, meg nem történtnek állítsa be. A fentiekhez nagyon hasonló az a fejezet, amelyben a szabadcsapatokról és a politikai gyilkosságokról ír. Ekkor ugyancsak megszépíti a valóságos eseményeket, a magasztos önfeláldozás tiszta képévé változtatva őket.

Az elmondottakkal kapcsolatosan le kell szögezünk, hogy nagyon gyenge lábakon áll az az öntelt pátosz, amely elejétől vé-

gégig jellemzi Höss emlékiratait, és talán még el is tudná ragadni a nem eléggé kritikus olvasót.

Ez az emlékirat azonban meglehetősen tanulságos, és több egy ember egyéni életútjánál. Ennek az életnek már egyes, külső stációi is többszörösen reprezentálják azt az utat, amelyet a Höss nemzedékéhez tartozó németek egész csoportjai bejártak: az első világháborúban önkéntesként részt vevő fiatalemberek frontélményeitől a háború utáni idők szabadcsapataiban és harci szövetségeiben való bevetéseken át az artamanokhoz történő csatlakozásig, majd ebből a falusi mozgalmából az ss-be való átlépésig. Mindezek a momentumok nemcsak egyetlen személylyel megtörtént esetlegességek, hanem egy korszak történelmi fejlődésének az erővonalai. Már csak azért is jellemző kortűnet ez; mert Höss, aki mindvégig meg volt győződve róla, hogy a maga útját járja, valójában éppen ennek az ellenkezőjét tette, mindig másokat követett. Ebben az összefüggésben fontosnak tartjuk még a saját maga által feltett kérdést, nevezetesen azt, miért hogy éppen egy bajtársi közösségben érezte magát mindig jól. Höss nem fogja fel, hogy a befelé fordulás, a lelki elszigeteltség egy bizonyos fajtája valóságos tömegbetegség. Emlékirataiban sokat ír a „belső világról”, begubózásáról, arról, mennyire szerette az állatokat stb., ám mindez nem más, mint elfordulás az emberi kapcsolatoktól, kompenzációja annak, hogy mint egyén képtelen más egyénnel kontaktust létesíteni. A férfiközösségek abszolutizált bajtársiassága is nyilvánvalóan egyfajta pótlék szerepét töltötte be nála: Végére is a bajtársiasság lényege – pozitív oldalának elismerése mellett –, hogy éppenséggel nem a partnerek személyes és egyéni tulajdonságain alapszik; hanem a csoport adott helyzetén. A mindenkori „bevetés” határozza meg, és kivétel nélkül részesül belőle mindenki, aki „közénk tartozik”. A bajtársiasság kódex és kötelesség, és pontosan a másik fél különleges és egyéni tulajdonságaiban való elmélyedést nem követeli meg. Épp ellen-

kezőleg: olyan barátság, amelyik nem veszi figyelembe a másik személyiségét. A bajtársi szövetséghez való tartozás – legyen az egy katonai alakulat, szabadcsapat vagy az ss bajtársi közössége –, ami Höss számára életformává lett, az első világháború után elősegítette az elszakadást a családtól és a polgári világtól. Joggal állíthatjuk, hogy ez az egyén menekülése a civil lét elől, amelyben az egyén önmagáért felelős. Itt is többről van szó, mint pusztán személyes sorsról. Ezzel szorosan összefügg, hogy Höss a szigorú kötelességek és a hierarchikusan berendezett viszonyok világában tud csak élni. Ez az ő terepe, ahol kiismeri magát, és ahol helytáll. Az már csak formális különbség, hogy a fronton harcoló alakulatról és szabadcsapatról vagy fegyházról és végül az ss „rendjéről” van-e szó. Höss éppolyan példamutató és kötelességtudó a palesztinai lövészárkokban, mint a brandenburgi fegyház cellájában vagy később blokkparancsnokként és parancsnokként a koncentrációs táborban. Ő mindig valamely autoritás büzgő végrehajtó szerve.

A fentiek alapján érthető még Höss krakkói vizsgálati fogásban papírra vetett emlékiratainak és visszaemlékezéseinek penetráns tárgyyszerűsége. Ő maga mondja az emlékiratokban, hogy amikor alkalmát kapott az írásra, azt feladatnak és munkának tekintette, ami örömet okozott neki és megkönnyítette a raboskodását. Ez világosan meg is látszik az írás tartalmán és stílusán. Höss emlékirata nem más, mint egy lelkiismeretesen elvégzett börtönmunka terméke. Rendesen akarja csinálni, amit csinál, ezért lelkiismeretesen mindent beleír, amit különleges tapasztalatainak kincstárába tartozónak vél. Ilyen az éveken át tartó bizalmas kapcsolata a börtönök és koncentrációs táborok pszichológiájával: a felügyelők és a rabok mentalitásával. Egyáltalán nem érezve, hogy az efféle oktató célú szentenciák igen csak rosszul állnak az auschwitzi tábor parancsnokának, újra és újra félbeszakítja az emlékiratokat az efféle, egy serény szociális munkás stílusában megírt „szakszerű” fejtegetésekkel, amelyek-

Martin Broszat

RUDOLF HÖSS

FEJLŐDÉSEM, ÉLETEM.

TAPASZTALATIM

1. GYERMEKKOR ÉS IFJÚSÁG (1900–1916)

39

nösen megigézett a közelünkben lévő hatalmas fenyőerdő. De nem merészkedtem benne túl messzire, legfeljebb csak annyira, hogy a hegyoldalról láthassam a völgyünket. Tulajdonképpen nem is volt szabad egyedül bemennem az erdőbe, mert egyszer, még kisebb koromban magukkal vittek a környéken átvonuló cigányok, amikor egyedül játszottam, és rám találtak az erdőben. Véletlenül éppen arra járt az egyik szomszéd paraszt, aki még idejében megmentett a cigányok karmai közül, és hazavitt. Volt a városnak még egy számomra roppant vonzó helye, a nagy víztározó. Órákon át hallgattam a vastag falak mögötti titokzatos zúgást, de a felnőttek magyarázata ellenére nem jöttem rá az összefüggésekre. A legtöbb időt azonban mégiscsak a parasztok istállóiban töltöttem. Valahányszor eltűntem otthonról, a családom rögtön tudta, hol keressen. Különösen a lovak bővöltek el. Nem győztem őket eleget simogatni és finomságokkal etetni, mesélni nekik. Ha a tisztítóeszközök kéznél voltak, azonnal nekiálltam csutakolni és kefélni őket. A parasztok állandó rémületére ilyenkor ott csúsztam-másztam a lovak lábai között, de soha nem jött nekem, nem rúgott vagy harapott meg egyetlen állat sem. Jó barátságban voltam az egyik paraszt legvadabb bikájával is. A kutyáktól sem féltem, soha nem bántottak. Bármilyen játékot képes voltam abbahagyni, ha elszökhettem az istállókhöz. Anyám mindent megpróbált, hogy eltántorítson az állatok szeretetétől, mert eléggé veszélyesnek tartotta. De mindhiába. Különc voltam, és az is maradtam, legszívesebben egyedül, felügyelet nélkül szerettem játszani vagy foglalatoskodni valamivel. Zavart, ha valaki nézett. Szenvedélyesen vonzódtam a vízhez is. Örökösen mostam és fürödtem. Ami a kezem ügyébe került, azt kimostam vagy megfürdöttem a fürdőszobában vagy a kertünkön átfolyó patakban. Sok mindenemet tönkre is tettem, a ruháimat, a játékaimat. A vizet mindmáig nagyon szeretem. Hétéves koromban átköltöztünk Mannheim közelébe, és ismét a város szélén laktunk. Itt azonban,

legnagyobb bánatomra, nem voltak istállók és háziállatok sem. Ahogy anyám később elmesélte, valósággal belebetegedtem az állataim és az erdőm utáni vágyakozásba. Hetekig tartott ez az állapot. Akkoriban a szüleim mindent megtettek, hogy leszoktassanak az állatok túlzott szeretetéről. Nem sikerült, mindenütt állatokat ábrázoló könyvek után kutattam, és ha találtam ilyent, akkor bebújtam valahová, és az állataimról ábrándoztam. A hetedik születésnapomra megkaptam az én Hansomat, egy csillogó szemű, hosszú sörényű, koromfekete pónilovat. Szinte magamon kívül voltam a boldogságtól. Barátra találtam. Hans nagyon hűséges volt, mindenhova jött utánam, mint egy kutya. Amikor a szüleim nem voltak otthon, még a szobámba is felvittem. Mivel a személyzettel mindig jóban voltam, elnézték a gyengéimet, és soha nem árultak be. A környéken, ahol laktunk, most már volt épp elég velem egykorú játszótársam. Ki is tomboltam magam velük azokban a játékokban, amelyeket a kamasz gyerekek mindenütt és mindenkor játszottak, és nem egy csínyükben is benne voltam. De legszívesebben nekivágtam az én Hansommal a Haardtwaldnak, ahol csak mi ketten voltunk, és hosszú órákon át lovagolhattam úgy, hogy egy lelket sem láttam.

Ám komolyra fordult az életem, megkezdődött az iskola. Az elemi iskola első éveiben nem történt semmi említésre méltó. Szorgalmasan tanultam, lehetőleg gyorsan megcsináltam a házi feladatot, hogy maradjon sok időm Hanszal csavarogni. A szüleim nem szóltak; rám hagyták.

Hogy mi legyek, nem volt kérdés, mivel apám fogadalmat tett, hogy papnak ad. Ennek megfelelő volt a neveltetésem: apám szigorú katonai elvek alapján nevelt. Ehhez még hozzájárult a családjunk mélyen vallásos légköre. Apám fanatikus katolikus volt. A baden-badeni évek alatt csak ritkán láttam, mert többnyire úton volt, vagy másutt dolgozott. Ez Mannheimben megváltozott. Apám ott szinte mindennap szakított időt rá, hogy

foglalkozzon velem, akár az iskolai feladataim átnézéséről volt szó, akár arról, hogy elbeszélgessem velem jövőd hivatásomról. A legjobban mégis azt szerettem, amikor kelet-afrikai katonai szolgálatáról mesélt, a harcokról, a lázadó bennszülöttekről, a bennszülöttek életéről, tevékenységeiről és sötét pogány kultuszaikról. Elragadtatva hallgattam történeteit a missziós társaságok áldásos és a civilizációt szolgáló tevékenységéről. Nem volt kétségem afelől, hogy misszionárius leszek, mégpedig a legfeketébb Afrikában, lehetőleg a legeslegsötétebb őserdőben. Valóságos ünnepnap volt számomra, amikor hébe-hóba meglátogattott bennünket valamelyik azok közül az öreg, szakállas afrikai papok közül, akiket apám még Kelet-Afrikából ismért. Ilyenkor a világért el nem mulasztottam volna a beszélgetés egyetlen szavát sem – bizony, még az én Hansomról is elfeledkeztem. Szüleim nagyon vendégszerető házat vittek, bár ők maguk csak ritkán jártak társaságba. Főként mindenféle rendű és rangú egyházi emberek fordultak meg nálunk. Apám az évek során egyre vallásosabb lett. Amint az ideje engedte, elutazott velem házami valamennyi zarándok- és kegyhelyére, valamint a svájci Einsiedelnbe és a franciaországi Lourdes-ba. Búzgón könyörgött az Éghez, hogy majd egyszer Isten kegyelméből pap lehessen. Én magam szintén mélyen vallásos voltam – már amennyire egy nagyobbacska fiú az lehet –, és nagyon komolyan vettem hitbéli kötelességeimet. Igazi gyermeki hittel imádkoztam, és nagyon szorgalmasan ministráltam. A szüleim úgy neveltek, hogy tiszteljem és becsüljem a felnőtteket, különösen az idősebbeket, mindegy, hogy milyen körből valók. Legfőbb köteletségemmé tették, hogy mindenütt segítsék, ahol kell. Különösen azt kötötték a lelkemre, hogy a szüleim, a tanáraim és a papok, általában a felnőttek – beleértve a személyzetet is – kívánságait és parancsait hábozás nélkül teljesítem, és ne engedjem, hogy ettől bármi is eltántorítson. Mert amit ők mondanak, az mindig úgy van.

Ezek a nevelési elvek véremmé váltak. Májig jól emlékszem rá, hogy az apám, lévén mélyen hívő katolikus, elszánt ellensége volt a birodalmi kormánynak és politikájának, mégis mindig figyelmeztette a barátait, hogy az állam törvényeit és rendelkezéseit feltétlenül be kell tartani.

Már egészen kis koromtól fogva szigorú köteleességtudásra neveltek. A szülői házban nagyon ügyeltek arra, hogy minden utasítást pontosan és lelkiismeretesen végrehajtsanak. Mindenkinél mindig voltak bizonyos kötelességei. Apám különösen ügyelt rá, hogy valamennyi kérését és kívánságát kinos pontossággal teljesítem. Így még mindig emlékszem rá, hogy egy éjjel kivert az ágyamból, mert a nyeregtakarót a kertben felejtettem, ahelyett hogy felakasztottam volna száradni a fészerben. Egyszerűen elfelejtettem. Újra és újra kioktatott, hogy a gyakran jelentéktelen, apróságnak tűnő hanyagságokból sokszor nagy baj lehet. Ezt én akkoriban nem egészen értettem, de keserű tapasztalatok után megtanultam megszülelni ezt az elvet.

A szüleim szerették, tisztelték és megértették egymást. Ennek ellenére soha nem láttam, hogy gyengédek lettek volna egymáshoz. De ugyanígy azt sem tapasztaltam soha, hogy összevesztek volna, vagy egyetlen rossz szó esett volna köztük. A húgaim, akik közül az egyik négy, a másik hat évvel volt fiatalabb nálam, sokat hízelegtek, és folyton anyánk körül sertepertéltek, én azonban anyám, nagynéném és rokonaim legnagyobb bánatára kicsi gyerekkoromtól fogva soha nem mutattam ki az érzelmeimet. Tőlem legfeljebb egy kézfogást vagy rövid köszönetet várhattak.

És bár a szüleim nagyon szerettek, soha nem tudtam megtalálni hozzájuk az utat, amikor kisebb-nagyobb gondok nyomták a szívemet, ami bizony gyakran megesik egy fiúgyerekkel. Mindent elintéztem magamban. Egyetlen bizalmasom az én Hansom volt, úgy gondoltam, hogy ő az, aki megért. A húgaim nagyon ragaszkodtak hozzám, és újra meg újra megpróbáltak

szeretetteljes, jó kapcsolatot kialakítani velem. Nekem azonban csak a terhémre voltak. Kizárólag akkor játszottam velük, ha muszáj volt. Ilyenkör aztán addig bosszantottam őket, hogy végül sírva szaladtak anyánkhoz. Néha jól meg is tréfáltam őket. Ennek ellenére később is nagyon szerettek, és még ma is sajnálják, hogy soha nem voltam képes melegebb érzelmeket táplálni irántuk. Számomra mindvégig idegenek maradtak.

A szüleimet, apámat és anyámat egyaránt nagyon tiszteltem, és mindig felnéztem rájuk. De szeretetét, a szülők iránti igazi szeretetét, olyat, amelyet később megismertem, soha nem éreztem irántuk. Még most sem értem és most sem találom az okát, hogy miért volt ez így.

Jó gyerek, pláne mintagyerek, *soha* nem voltam. Elkövettem minden csínyt, amit csak ezekben az években egy magamfajta gyerek kieszelhetett. Együtt tomboltam vad játékainkban a többi kölyökkel, és persze verekedtem is, amikor úgy adódott. Bár mindig voltak olyan időszakok, amikor egyedül akartam lenni, játszótársam mindig akadt elég.

Semmit nem türtem el, ami nem tetszett, és mindig keresztülvittem az akaratomat. Ha valami igazságtalanság történt velem, addig nem nyugodtam, amíg meg nem toroltam a dolgot. Ebben hajthatatlan voltam, és az osztálytársaim tartottak is tőlem. A gimnáziumi éveim alatt furcsamiód mindig egy lánnyal ültem egy padban, egy svéd lánnyal, aki orvos akart lenni. Mindvégig jó pártások voltunk; soha nem veszekedtünk. A mi gimnáziumunkban az volt a szokás, hogy lehetőleg végig ugyanaz maradjon a padtársunk.

Tizenhárom éves koromban történt valami, amiről kénytelen vagyok azt mondani, hogy törést jelentett addig oly komolyan vett vallásosságomban.

Egyszer, a szokásos tülekedésben, hogy ki lépjen be elsőnek a tornaterembe, véletlenül lelöktem a lépcsőn az egyik osztálytársamat, és eltört a bokája. Egész biztos, hogy az évek során több

száz gyerek esett el a lépcsőn, velem is megtörtént jó párszor, és mégsem lett semmi komolyabb bajunk. Ennek az osztálytársamnak most pechje volt. Az iskolában büntetésből két óra szobafogságot kaptam. A dolog szombat délelőtt történt. Mint minden héten, ezen a délutánon is elmentem gyónni, és vallásos, jó gyerek módjára meggyóntam ezt az esetet is. Otthon azonban nem mondtam semmit, hogy ne rontsam el szüleimnek a vasárnapot. Épp elég lesz, ha a jövő héten megtudják. Este vendégségbe jött hozzánk a gyóntatóatyám, aki a család jó barátja volt. Az apám másnap reggel kérdőre vont az említett eset miatt, és megbüntettet, amiért nem mondtam el mindjárt. Mélyen le voltam sújtva, nem a büntetés miatt, hanem mert gyóntatóatyám hallatlan módon visszaélt a bizalmammal. Hiszen mindig azt tanították, hogy a gyónási titkot szigorúan meg kell tartani, és még a legsúlyosabb bűntetteket sem szabad elárulni, amelyeket a szent gyónásban vallanak meg a gyóntatónak. És a pap, akiben annyira megbíztam, aki állandó gyóntatóm volt, és bűnös kis életemet kívül-belül ismerte, most egy ilyen semmisség miatt megszegte a gyónási titkot! Csak ő mondhatta el apámnak az esetet, mert sem az apám, sem az anyám, sem senki más a családból nem járt azon a napon a városban. A telefonunk épp elromlott. Az osztálytársaim közül senki nem lakott a környéken. A gyóntatómon kívül senki nem járt nálunk. Még nagyon sokáig újra és újra végiggondoltam minden apró részletet, mert annyira bántott a dolog. Akkoriban – és ez ma sincs másképp – meg voltam győződve róla, hogy a gyóntatóm megsértette a gyónási titkot. A papságba, a szent papi hivatásba vetett bizalmam romokban hevert, elkezdtem kételkedni. Ahhoz a gyóntatómhoz, akihez addig jártam, nem mentem el többé. Amikor ő és az apám is kérdőre vont ezért, valahogy ki tudtam menteni magam azzal, hogy az iskolánk templomába járok gyónni a hitoktatónkhoz. Apám elfogadta ezt a magyarázatot; én azonban szentül meg voltam győződve róla, hogy az egykori gyóntatóm

sejti élméradásom igazi okát. Mindent elkövetett, hogy visszamenjek hozzá, de én képtelen voltam rá. Sőt még messzebbre mentem: ha meg tudtam tenni, egyáltalán nem gyóntam, mert az eset után már nem bíztam a papokban. A hittanórán azt mondták, hogy aki úgy megy a szentáldozásra, hogy előzőleg nem gyónt még, azt Isten nagyon megbünteti. Állítólag előfordult – mondták –, hogy az efféle bűnösök holtan rogytak a földre.

Gyermeki tudatlanságomban könyörögtem az Úrhoz, nézze el, hogy már nem tudok hívő módjára gyónni, és hogy bocsássam meg a bűneimet, amelyeket elimádkoztam neki. Azt gondoltam, hogy így megszabadultam a bűneimtől, és remegő szívvel és mégis kételkedve abban, hogy helyesen cselekedtem-e, egy másik templom áldozórácsához járultam. Nem történt semmi! És én, nyomorult földi féreg, azt hittem, hogy Isten meghallgatta az imámat, és egyetért velem.

A hit dolgaiban eddig oly nyugodt és biztos irányítúval rendelkező kedélyem súlyosan megrendült. A mély, igazi, gyermeki hit összetört.

A következő évben meghalt az apám. Nem emlékszem rá, hogy ez a veszteség különösebben megrendített volna. Túlságosan fiatal is voltam még ahhoz, hogy átlássam a horderéjét. Pedig apám halála egészen más irányba fordította az életemet, mint ahogy ő akarta.

2. ÖNKÉNTES A HÁBORÚBAN (1916–1918)

Kitört a háború: A mánheimi helyőrség hadba vonult. Kiegészítő alakulatokat állítottak fel. A frontról megérkeztek az első sebesültvonatok. Én már alig voltam otthon, hiszen annyi látnivaló akadt, amit nem volt szabad elmulasztanom. Addig rimámkodtam az anyámnak, amíg megengedte, hogy jelentkezzem segédápolónak a Vöröskereszthez. Ebben az időben annyi

élmény zúdult rám, hogy ma már nem tudom egészen pontosan felidézni, milyen hatással voltak rám az első sebesültek. Már csak a véráztatta kötést látom a fejükön vagy a karjukon, a miénk szürke, véres és sáros egyenruháját és a franciák kék kabátos, vörös nadrágos békeuniformisát. Még mindig hallok a sebesültek elfojtott nyögéseit, ahogy a vagonokból átrakják őket az e célból sebtében átalakított villamoskocsikba. Eközben én fel-alá szaladgáltam, vizet még cigarettát osztogattam. Amikor nem kellett az iskolában lennem, már nem is mentem máshova, csak a kórházakba, a kaszárnyákba vagy a pályaudvarra, hogy láthassam az átutazó csapatokat vagy a kórházvonalokat, és segédkezzem az élelmiszer- és szeretetadományok szétosztásában. A kórházakban a nyöszörgő súlyos sebesültek ágya mellett mindig bátortalanul osontam el. Láttam haldoklókat és halottakat is. Ilyenkor mindig valami különös érzés fogott el, de hogy milyen, azt ma már nem tudom pontosan leírni.

Ezeket a szomorú képeket azonban gyorsan elhalványították a könnyebben sebesült vagy a fájdalomtól nem szenvedő katonák szabadszájú humora. Nem tudtam betelni a frontról és a katonaletről szóló történeteikkel. Ereimben megpezsdült a katonavér. Apai ágon valamennyi ősöm generációkon át katonatiszt volt, a nagyapám, aki ezredesként szolgált, 1870-ben esett el az alakulata élén. Apám szintén katona volt testestüllelkeztül, annak ellenére, hogy később, miután megvált a hadseregtől, vallási fanatizmusa ezt elfedte. Én is katona akartam lenni, hogy legalább ezt a háborút ne szalasszam el. Az anyám, a gyámom és a rokonaim mindenáron le akartak erről beszélni. Azt mondták, hogy először érettségizzek le, aztán beszélhetünk a dologról. De hiszen különben is papnak kell lennem. Hagytam, hadd beszéljenek, közben pedig mindent megtettem, hogy kikerülhessek a frontra. Gyakran megtörtént, hogy elbújtam a csapatszállító vonatokon, el is jutottam valameddig, de min-

dig felfedeztek, és hiába könyörögtem, a tábori csendőrök hazavitték, mivel túl fiatal voltam.

Ebben az időben minden vágyam az volt, hogy katoná lehessek. Ez aztán minden mást háttérbe szorított, az iskolát, a leendő foglalkozásomat, a szülői házat, mindent. Anyám végtelen megható türelemmel és jósággal próbált meg eltéríteni ettől a tervemtől. Én azonban makacsul kerestem az alkalmat, hogy elérhessem a célokat. Anyám tehetetlennek bizonyult. A rokonaim el akartak küldeni egy papi szemináriumba, ahol hittérítőket képeztek, ezzel viszont anyám nem értett egyet. A vallás már nemigen érdekelt, és bár lelkiismeretesen betartottam a szükséges előírásokat, hiányzott apám szigorúan irányító keze.

1916-ban aztán, egy lovaskapitány segítségével, akit a tábori kórházban ismertem meg, sikerült elrejtőznöm abban az ezredben, amelyikben apám és nagyapám is szolgált. Rövid kiképzés után kikerültem a frontra, méghozzá jó anyám tudta nélkül. Öt többé nem láttam viszont, mert 1917-ben meghalt. Elkerültem Törökországba, onnan meg az iraki frontra. Ekkor még nem töltöttem be tizenhatodik életévem, így nagy élmény volt számomra már maga a titkos kiképzés is, és közben az örökös félelem, hogy lelepleznek, és megint hazavisznek. Izgalmas volt a hosszú és változatos utazás is több országon át Törökországba.

Az élet az akkoriban még nagyon keleties Konstantinápolyban, majd az utazás és a lovaglás a távoli iraki frontra épp elég új élményt adott. Ezeket azonban nem tartottam fontosnak, és nem is maradtak meg az emlékezetemben. Viszont pontosan emlékszem az első ütközetre – első találkozásomra az ellenséggel.

Mihelyt megérkeztünk a frontra, beosztottak az egyik török hadosztályhoz, és a mi lovassági különítményünket szétosztották erősítésül a három ezred között. Még fel sem álltak a csapataink, amikor az angolok – voltaképpen új-zélandiak és indiaiak – támadást indítottak, és amint komolyra fordult a dolog, a törökök megfutamodtak. A mi kis német csapatunk

magára maradt a végeláthatatlan sivatag homokjában, sziklák és egykor virágzó kultúrák maradványai között, és az életünket kellett mentenünk. Kéves volt a muníciónk, nagy része hátra maradt a lovagnál. Én rögtön láttam, hogy átkozottul komolyra fordult a helyzetünk, amikor egyre sűrűbben és egyre közelebb csapódtak be a lövedékek. A bajtársaim megsebesülve egymás után dőltek ki a sorból, a közvetlenül mellettem fekvő, amikor rákiáltottam, már nem válaszolt. Odafordultam hozzá, láttam, hogy fejsebet kapott, amelyből dől a vér, és már halott. Olyan iszonyú félelem fogott el, hogy rám is hasonló sors várhat, amilyen iszonyú félelmet később soha nem éreztem. Ha egyedül lettem volna, én is biztosan elmenekültem volna, mint a törökök. Alig bírtam levenni a szemem a halott bajtársamról. És akkor hirtelen, legnagyobb kétségbeesésemben, megláttam a kapitányunkat, aki ott feküdt közöttünk egy sziklatömb mögött és olyan rendíthetetlen nyugalommal tüzelt a mellettem elesett ember karabélyából, mintha a lőtér lenne. Akkor engem is számomra addig ismeretlen, különös, nagy nyugalom fogott el. Megértettem, hogy nekem is lőnöm kell. Addig egyetlen lövést nem adtam le, csak rettegve néztem a lassan közeledő indiaiakat. Az egyik épp előugrott egy kőrakás mögül. Még ma is látom magam előtt, nagydarab, szúrós fekete bajszerű ember volt. Egy pillanatig még tétováztam, a mellettem fekvő halott jelent meg szemem előtt, aztán tüzeltem, és reszketve láttam, ahogy az indiai ugrás közben előrezuhan, és többé nem mozdul. Tényleg nem tudom megmondani, hogy jól céloztam-e. Az első halottam! Átszakadt a gát. Ha nem is egészen biztos kézzel, de most már lőttem és lőttem, gyors egymásutánban, úgy, ahogy a kiképzésen tanították. Már eszembe sem jutott, hogy veszélyben vagyok. És ott volt a közelemben a lovaskapitányom, aki néha-néha bátorítóan odakiabált nekem. A támadás megtorpant, amikor az indiaiak észrevették, hogy komoly ellenállásba ütköztek. Közben a törököket előterelték, és elkezdődött az

ellentámadás. Még ugyanezen a napon nagy kiterjedésű elvesztett területet foglaltunk vissza. Az előrenyomuláskor tétován és félve néztem rá a *halottamra*, és közben elég kellemetlenül éreztem magam. Nem tudtam megállapítani, hogy ebben az első ütközetben megöltem-e még több indiait, bár az első lövés után folyamatosan céloztam és lőttem a fedezékből előbukkanókra. De még nagyon megrázott ez az egész. A lovaskapitányom csodálatát fejezte ki, hogy milyen nyugodt voltam ebben az első ütközetben, a *tűzkeresztségemen*. Ha tudta volna, hogy mi zajlik a *lelkemben*! Később egyszer elmondtam neki, hogy milyen állapotban voltam akkor, amikor először találkoztam az ellenséggel. Nevetett, és azt mondta, hogy ezt többé-kevésbé minden katona átéli. Különös volt, hogy milyen nagy bizalmat éreztem a kapitányom iránt, és hogy mennyire tiszteltem őt, aki a katonaságnál apám helyett apám volt. A kapcsolatunk sokkal bensőségesebb volt, mint az apámmal. A kapitány is folyton szemmel tartott, és bár semmit nem nézett el nekem, mégis jóindulattal viseltetett irántam, és úgy gondoskodott rólam, mintha a fia lettem volna. Nem szívesen engedett el felderítésre, de mindig ünszoltam, amíg bele nem egyezett. Különösen büszke volt, ha kitüntettek vagy előléptettek.² Ő maga azonban soha nem terjesztett fel kitüntetésre. Mélyen meggyászoltam, amikor 1918 tavaszán a Jordán folyó melletti második csatában elesett. Halála valóban nagyon közről érintett.

1917 elején az alakulatunkat áthelyezték a palesztin frontra. Megérkeztünk a Szentföldre. Ismét felbukkantak a vallástörténetből és a szentek legendáiból ismerős nevek. De milyen más volt most ez az egész, mint ahogy egykor, gyerekkorunkban a képek és a leírások alapján elképzeltük. Először a Hedzsász-vasútvonalnál vetettek be bennünket, aztán a Jeruzsálem melletti fronton.

Így történt, hogy egyszer, hazafelé lovagolva az őrjáratból a Jordán túlsópartjáról, a folyó völgyében mohával megrakott kor-

dékat húzó paraszttal találkoztunk. Mivel minden járművet és teherhordó állatot át kellett vizsgálnunk, hogy nem szállítanak-e fegyvert – az angolok ugyanis minden elképzelhető úton-módon folytatták a fegyverszállítást az araboknak és a palesztinai vegyes lakosságnak, amely nagyon is szívesen lerázta volna magáról a török igit –, a paraszttal lerakattuk a kordékról a szállítmányt, és a tolmácsunk, egy zsidó fiatalember segítségével szóba elegyedtünk velük. Kérdésünkre, hogy hova igyekeznek a mohával, azt válaszolták, hogy a jeruzsálemi kolostorokba viszik a zarándokoknak. A választól nem lettünk sokkal okosabbak. Nemsokára aztán megsebesültem, és a wilhelmai tábori kórházba kerültem. Wilhelmát német telepesek alapították Jeruzsálem és Jaffa között. Az ottani telepesek elődei több generációval korábban vallási okok miatt vándoroltak ki Württembergből. A kórházban tőlük tudtam meg, hogy a moha, amit a parasztok tekintélyes mennyiségben szállítanak Jeruzsálembe, jó üzlet. Ez a moha ugyanis az izlandi moha egyik fajtája, fonadékja szürkésfehér, piros pöttyökkel. A zarándokok ezt a mohát a Golgotáról származó mohaként adják el jó pénzért – azt mondják, hogy a vörös pöttyök Jézus véréből valók. A telepesek arról is nyíltan beszéltek, hogy békeidőben milyen jól lehet üzletelni a zarándokokkal, akik ezrével jönnek a szent helyekre. Elmondták, hogy a zarándokok mindezt megvesznek, aminek bármi köze van a szent helyekhez és főleg a szentekhez. Az üzletelésben különösen a jeruzsálemi zarándokokat befogadó nagy kolostorok jeleskednek. Mindent megtesznek azért, hogy minél több pénzt húzzanak ki a zarándokokból. Miután kiengedtek a kórházból, Jeruzsálemben a saját szememmel láttam ezt az üzletelést. Igaz ugyan, hogy a háború miatt csak kevés zarándok volt, de annál több német és osztrák katona. Később ugyanezt a zsibvásárt láttam Názarettben. Sokat beszélgettünk erről a bajtársaimmal, mert engem kifejezetten undorított az ottani egyházak képviselőinek ez a

közönséges üzletelése az állítólagosan szent dolgokkal! A bajtársaim legtöbbjét azonban ez nem nagyon érdekelte, és azt mondták, hogy ha vannak olyan ostoba emberek, akik bedőlnek a csalásnak, akkor fizessenek csak a butaságukért. Akadtak aztán olyanok is, akik ezt az üzletelést az idegenforgalom egyik virágzó ágának tartották, ami minden különleges helyen létezik. Csak kevesen voltak olyan hozzám hasonló, mélyen hívő katolikusok, akik elítélték az egyháznak ezt a vadhajtasát, és undorodtak attól, hogy ilyen egyének aljas módon üzletelnek azoknak a zarándokoknak a legmélyebb érzelmeivel, akik gyakran mindenüket pénzzé tették, hogy legalább életükben egyszer lássák a szent helyeket.

Sokáig nem tudtam elrendezni magamban ezeket a dolgokat, és úgy gondolom, mindezeknek döntő szerepük volt abban, hogy a későbbiekben elfordultam az egyháztól. Szeretném azonban megjegyezni, hogy a bajtársaim az alakulatomban valamennyien mélyen hívő, a Fekete-erdő környékéről való meggyőződéses katolikusok voltak. Ekkoriban soha nem hallottam egyetlen egyházellenes kijelentést sem.

Erre az időszakra esik első szerelmi élményem is. A wilhelmai kórházban volt egy fiatal német ápolónő. Átlótt térdrel feküdtem ott, ráadásul hosszabb időre visszaestem a maláriába, és ő ápolott. Rá is szorultam az ápolásra és a különös figyelemre, mivel lázálmaimban kárt tehettem volna magamban. Anyám sem ápolhatott volna jobban, mint ez a nővérke. Lassan-lassan azt is észrevettem, hogy nemcsak valamiféle anyai szeretetből ápol és gondosodik rólam.

Mindeddig nem tudtam, milyen az, ha egy nőt, egy másik nembelit szeret az ember. Bajtársaim persze sokat beszélgettek a nemi életről, méghezváz meglehetősen egyértelműen, hiszen a katóna már csak ilyen. De magát az ösztönt még nem ismertem, talán mert nem volt alkalmam megtapasztalni. És persze az ot-tani hadszíntér súlyos megpróbáltatásai sem hatottak éppenséggel

gel serkentően a szerelmi gerjedelemre. Eleinte zavarba hoztak a nővér gyengéd simogatásai, és hogy a kelléténél tovább tartott szorosan, és támogatott, amikor már nem is kellett volna. Én gyerekkorom óta kerültem a gyengédség minden megnyilvánulását mindaddig, amíg a szerelem bűvkörébe nem kerültem, és nem kezdtem más szemmel nézni a nőket. Ennek a vonzalomnak minden fokozata, egészen a nemi egyesülésig, ameddig a nővér el is juttatott, csodálatos, hallatlanul nagy élmény volt számomra. Magamtól nem lett volna elég bátorságom hozzá. Ez az első gyengéd és kellemes szerelmi élmény életem során mindvégig a zsinórmérték maradt. Soha nem tudtam ezekről a dolgokról dűrván beszélni, és a nemi kapcsolat elképzelhetetlen volt számomra a legmélyebb lelki vonzódás nélkül. Így megmenekültem a futó kalandoktól és a bordélyházaktól.

A háborúnak vége lett. A harcok alatt mind külsőleg, mind belsőleg a koromnál jóval idősebbnek látszó férfivá értem. A háború élménye kitörölhetetlenül megmaradt bennem. Kiszakadtam a gondosan őrzött családi otthon szűkösségéből. Kiszélesedett a látóköröm. A két és fél év alatt sok idegen országban fordultam meg, sokat láttam és sokat tapasztaltam, sok, különböző társadalmi rétegből jött embert ismertem meg, láttam nyomorúságukat és gyengeségeiket.

Az első ütközet félelemtől reszkető, a mama szoknyája mellől megszökött iskolás fiújából szívós, kemény katonává lettem. Már tizenhét évesen altiszt voltam, a legfiatalabb a hadseregben, és a Vaskereszt I. osztályának kitüntettje. Miután előléptettek altisztnek, szinte csak fontos, távoli lovas felderítésekre és diverzánsakciókra vetettek be. *Ebben az időben tanultam meg, hogy a vezetés nem a rangtól függ, hanem a nagyobb tudástól, hogy a vezető jéghideg, rendíthetetlen nyugalma a döntő, amelyet a nehéz helyzetekben tanúsít. És azt is, milyen nehéz mindig példaképnek lenni és megőrizni a látszatot akkor is, ha belül egészen mást érzünk.*

A fegyverszünet Damaszkuszban ért bennünket. Elhatároztam, hogy semmiképpen sem hagyom, hogy internáljanak, hanem saját szakállamra átverekszem magam akár a fél világon, hogy hazajussak. A hadosztálynál erről lebeszélték az embereket, de az osztagomból mindenki önként jelentkezett, akit csak megkérdeztem, hogy hajlandó-e velem együtt hazaverekedni magát. 1918 tavaszától egy önálló lovassági csapatnak voltam a parancsnoka. A többiek mind harmincas éveikben jártak, én meg tizenhét voltam. Kalandos, Anatólián át vezető út után egy nyomorúságos kis vitorlással átkeltünk a Fekete-tengeren Várnába, onnan továbblovagoltunk egész Bulgárián át Románia irányába, keresztülküzdöttük magunkat ezen az ismét ellenségünkkel lett országon is. Majd az erdélyi havasokon, Erdélyen, Magyarországon és Ausztrián át folytattuk útunkat, térkép nélkül, és csak azokra a földrajzi ismeretekre támaszkodva, amelyek az iskolában szereztünk, lónak és embernek élelmet rekvirálva mintegy három hónapig tartó bolyongás után elértek hazánkat és csapatunk tartalékos részét. Ott senki nem gondolta, hogy visszatérünk. Tudomásom szerint arról a hadszínterről, ahol mi voltunk, egyetlen zárt alakulat sem tért haza.

3. SZABADCSAPATOK ÉS POLITIKAI GYILKOSSÁG

(1919–1923)

Már a háború alatt kételkedni kezdtem, hogy valóban érzek-e elhivatottságot a papi pályához. A korábbi, gyónással kapcsolatos élményem következtében, és mivel láttam, hogy a szent helyeken hogyan kufárkodnak az ereklyékkel, elvesztettem a bizalmamat a papságban. Továbbá kétségeim támadtak az egyházi intézményekkel szemben is, és így lassan, fokozatosan, egyre határozottabban utasítottam el az apám fogadalma által kijelölt hivatást. Közben azonban még nem gondoltam végig, hogy milyen más

foglalkozást választhatnék, és nem is beszéltem erről senkivel. Anyám a halála előtti utolsó levelében azt írta, soha ne feledjem el, hogy az apám mire szemelt ki. A szüleim akarata iránti tisztelet viaskodott bennem a papi hivatástól való idegenkedéssel, és amikor hazatértem, még egyáltalán nem voltam tisztában önmagammal. Hazatérésem után a gyámom, sőt az egész rokonságom ostromolt, hogy azonnal menjek el egy papi szemináriumba, hogy a megfelelő környezetben legyek, és megfelelően felkészítsenek a számomra kijelölt hivatásra. A családom teljesen szétesett, a húgaim apácákhoz jártak iskolába. Most először éreztem igazán, hogy mennyire hiányzik az édesanyám, többé már nem volt otthonom. Egyedül, elhagyatottan álltam ott, egészen magamra voltam utalva. A „kedves rokonok” abban a hitben, hogy én úgyis misszionárius leszek, a húgaim meg a zárdában maradtak, tehát már nem lesz szükségünk „világi javakra”, széthordtak minden olyan kedves tárgyat a szülői házból, amely emlék volt, és számunkra oly meghitté és becsessé tette egykori otthonunkat. A szüleim hagyatékából annyi pénz maradt, amennyiből a misszionáriusházban egy helyet megvásárolhattam volna magamnak, és kettőt a húgaimnak valamelyik kolostorban.

Rokonaim önkényeskedésén felháborodva, és elkeseredve, hogy elvesztettem az otthonomat, még ugyanaznap elmentem a nagybátyámhoz, aki a gyámom is volt, és kerek perec kijelenttem, hogy nem leszek pap. Ő azonban rá akart erre kényszeríteni, azt mondta, nem ad pénzt a tanulásra, ha más foglalkozást választok, mivel a szüleim a papi hivatást jelölték ki számomra. Gyorsan határoztam, és lemondtam az örökség rám eső részéről a húgaim javára. Ezt másnap írásba is adtam egy közjegyzőnél, és határozottan visszautasítottam a rokonaim mindenfajta további igyekezetét. Azt gondoltam, hogy egyedül is meg tudok birkózni a világgal. Búcsú nélkül, dühösen elhagytam a „rokoni” házat, és másnap elutaztam Kelet-Poroszországba, hogy jelentkezem egy Baltikumba induló önkéntes hadosztályba.¹

Így hirtelen megoldódott a problémám, hogy mi is legyen a foglalkozásom, mivel ismét katona voltam. Megint biztos otthonra leltem bajtársaim körében. És milyen különös, én, a magányos különc, akinek mindazt, amit belül, a lelkemben éltem meg, minden felkavaró dolgot magamnak kellett megoldanom, most úgy éreztem, hogy olyan bajtársiasság vonzásába kerültem, ahol bajban és veszélyben az ember mindig, feltétel nélkül támaszkodhat a másikra.

A baltikumi harcok olyan ádázak és elkeseredettek voltak, amilyenekkel sem a világháborúban, sem utána, a szabadcsapatoknál nem találkoztam. Igazi front tulajdonképpen alig létezett, az ellenség mindenütt ott volt. És ahol összecsapásra került a sor, ott a másik fél teljes megsemmisítéséig folyt a mészárlás. Ebben különösen a lettek jeleskedtek. Ott láttam először a civil lakosság ellen elkövetett rémtetteket. A lettek kegyetlen bosszút álltak saját honfitársaikon, akik német katonákat vagy oroszokat fogadtak be a felhérék hadseregéből. Ezeknek az embereknek felgyújtották a házákat, és hagyták, hogy a bent lévők elevenen megégyjenek. Számtalanszor láttam kiégett kunyhókat és asszonyok meggyerekkel elszenesedett hulláit. Amikor először tárult elém ez a látvány, kővé dermedtem. Akkoriban azt hittem, hogy az embernek a másik embert megsemmisíteni akaró tébolya már nem fokozható tovább.

És bár a későbbiekben folyamatosan részem volt sokkal szörnyűbb látványban, még ma is a szemem előtt van az a félig leégett erdőszéli kunyhó a Dvina folyó mellett, a benne pusztult egész családdal. Akkoriban még tudtam imádkozni, és imádkoztam is.²

A szabadcsapatok az 1918-tól 1921-ig tartó évek különös jelenségei voltak. A mindenkori kormánynak akkor volt szüksége rájuk, ha a határokon vagy a Birodalom belsejében ismét fellángoltak a harcok, és a rendőrség, illetve később a birodalmi hadsereg nem volt elegendő a lecsitításukhoz, vagy politikai

okokból nem volt szabad színre lépniük. Am ha a veszély már elhárult, vagy ha Franciaország túlságosan érdeklődött, a kormány azon nyomban elhatárolódott tőlük. Feloszlatta őket, az utódszervezeteiket pedig, amelyek arra vártak, hogy valahol újra bevessék őket, üldözni kezdte. Ezeknek a szabadcsapatoknak a tagjai olyan tisztekből és közkatonákból verbuválódtak, akik a világháborúból visszatérve nem találták helyüket a polgári életben. Voltak közöttük kalandorok, akik így akarták megcsinálni a szerencséjüket, és voltak a semmittevés elől menekülő munkanélküliek, akik nem kértek a hivatalos jótékonykodásból. Továbbá akadtak közöttük lelkes, fiatal önkéntesek is, akik hazaszeretetből ragadtak fegyvert. Valamennyien a szabadcsapatuk vezérére esküdtek fel. Rajta állt vagy bukott a szövetség. Olyan erős összetartozás és olyan erős csapatszellem alakult ki, amit semmi nem törhetett meg. Minél jobban üldözött bennünket a mindenkori kormány, annál jobban összetartottunk. Jaj volt annak, aki a közösségnek ezt a kötelékét szétszakította vagy elárulta!

Mivel a kormány kénytelen volt tagadni a szabadcsapatok létezését, nem üldözhetette és nem torolhatta meg az általuk elkövetett bűnöket, mint például a fegyverlopást, hadititkok elárulását, hazaárulást stb. Így a szabadcsapatokban és utódszervezeteikben felütötte fejét az önbíráskodás, és régi német példákat követve vérbírásgot állítottak fel. Minden árulást halállal büntettek. Igen sok árulót végeztek ki, de a kivégzések közül csak kevés tudódott ki. A tetteseket is csak nagyon ritkán sikerült elfogni, így az Állambíráóság a Köztársaság Védelmére – amelyet pedig kizárólag ezért hoztak létre – nem tudta elítélni őket.³

A parchimi bíróság az ellenem politikai gyilkosság miatt lefolytatott perben mint értelmi szerzőt és a gyilkosság fő elkövetőjét tíz év fegyházbüntetésre ítélte. Agyonvertük azt az embert, aki elárulta Schlagertert a franciáknak. És egyikünk, aki maga is ott volt a gyilkosságnál, elmondta az esetet a *Vorwärts*nek,

a vezető szociáldemokrata újságnak, állítólag azért, mert lelki-furdalása volt, de mint később kiderült, valójában pénzhez akart jutni. De hogy az eset valójában hogyan játszódott le, azt nem tudták kideríteni. A feljelentő a tett elkövetésekor nem volt eléggé józan, hogy később pontosan vissza tudjon emlékezni a részletekre. Akik tudták, hogyan történt, hallgattak. Természetesen én is ott voltam, de sem értelmi szerző nem voltam, sem a gyilkosság fő elkövetője. Amikor a vizsgálat során rájöttem, hogy arra a bajtársamra, aki az igazi tettes volt, csak én tehetek terhelő tanúvallomást, magamra vállaltam a büntetést, és az illető még a vizsgálat ideje alatt szabadlábra került. Nem szükséges hangsúlyoznom, hogy a fentebb említett okok miatt egyetértettem azzal, hogy az árulónak meg kell halnia. Már csak azért is, mert Schlageter régi jó bajtársam volt, akivel már a Baltikumban és a Ruhr-vidéken is végigharcoltam néhány kemény csatát, és ő volt az, akivel Felső-Sziléziában együtt dolgoztam az ellenséges vonalak mögött, és vele együtt szereztünk mindenféle sötét úton-módon fegyvereket.

Akkor szilárdan meg voltam győződve róla – és ma is meg vagyok –, hogy az az áruló megérdemelte a halált. Mivel valószínűleg nem lett volna német bíróság, amely elítélte volna, elintéztük hát mi, egy íratlan, a kor kényszerűségéből született törvény szerint, amelyet mi magunk szabtuk saját magunknak.⁵

Ezt bizonyára csak az érti meg, aki maga is átélte ezt az időszakot, vagy képes beleélni magát ebbe a zűrzavarba.

Kilenc hónapig tartó vizsgálati fogságom⁶ alatt, de még a per idején sem voltam teljesen tisztában a helyzetemmel. Még voltam győződve róla, hogy valószínűleg nem kerül sor tárgyalásra, és ha mégis, akkor sem fognak letöltendő börtönre ítélni. 1923-ban a politikai helyzet úgy kiéleződött a Birodalomban, hogy felforduláshoz kellett vezetnie, mindég, melyik oldalról. Biztosra vettem, hogy ha eljön az alkalmas idő, akkor a bajtársaink kiszabadítanak bennünket. Az 1923. november 9-i

Hitler-puccs kimenetelének jobb belátásra kellett volna bírnia, én azonban továbbra is reménykedtem egy másik, kedvezőbb konstellációban. A két védőm egyértelműen felhívta a figyelmemet arra, hogy milyen súlyos a helyzetem, mint mondták, akár halálos ítélettel is számolnom kell az állambíróság⁷ új politikai összetétele következtében, és mert erősen elítélték és üldözték a hazafias érzelmű szervezeteket; de még a legenyhébb ítélet számomra is többévi szabadságvesztés lehet. Nem tudtam és nem is akartam elhinni. A vizsgálati fogságban megkaptunk minden lehetséges kedvezményt, mert sokkal több baloldali, általában kommunista ült vizsgálati fogságban, mint (politikai szempontból nézve) jobboldali. Sőt, maga a szászországi igazságügyi miniszter is ott ült a saját börtönében csempészés és részrehajló jogalkalmazás miatt.⁸ Sokat írhattunk, és kaphattunk leveleket meg csomagokat is. Újságot is olvashattunk, így tájékozottak voltunk, tudtunk mindenről, ami kint történt. A börtönön belül azonban nagyon szigorúan elszigeteltek bennünket, így mindig bekötötték a szemünket, amikor kivezettek a cellából. A bajtársakkal csak nagyon ritkán sikerült kapcsolatba kerülni, amikor néha-néha kikiabáltunk az ablakon egymásnak. A per alatt nekünk, bajtársaknak magánál a pernél sokkal, de sokkal fontosabb és érdekesebb volt, ha a szünetekben meg amikor ki- vagy bevezettek bennünket a tárgyalóterembe, szót válthattunk egymással, és együtt lehettünk. Az ítélet kihirdetése sem hagyott semmiféle nyomot sem bennem, sem a bajtársaimban. Miközben a börtönünkbe szállítottak, mi vidáman és önfeledten énekeltük régi indulóinkat és katonanótáinkat. Hogy ez akasztófahumor volt? Nem hiszem, legalábbis az én esetemben nem. Én egyszerűen csak nem akartam gondolni a büntetésemre. A keserű ébredés azonban hamar bekövetkezett – rövidesen átvittek a fegyházba.

4. A BRANDENBURGI FEGYHÁZBAN (1924–1928)

Itt új, számomra eddig ismeretlen világ tárult fel előttem. Ekkoriban a büntetés letöltése egy porosz fegyházban valóban nem volt üdülés.

Az egész életet szabályozták, a legkisebb részletekig. A fegyház olyan szigorú volt, mint a katonaságnál. A legnagyobb hangsúlyt arra helyezték, hogy a pontosan kiszámított napi munkafeladatot mi is pontosan teljesítsük, és a lehető legrendesebben elvégezzük. Minden kihágást könyörtelenül megbüntettek, és ezeknek a „házi büntetéseknek” a hatását az is fokozta, hogy a – netán kérvényezett – kegyelmet, azaz a büntetés elengedését a hivatalnokok konferenciája „házi büntetés” fennforgása esetén mindig megtagadta.

Én, mint olyan, aki politikai meggyőződésből követte el a bűntettet – ez volt a megjelölésem –, az akkoriban lehetséges egyetlen kedvezményt kaphattam csak meg, vagyis magánzárkába tettek. Ez eleinte egyáltalán nem tetszett. A lipcei kilenc hónap bőven elég volt. Később azonban mégis hálás voltam érte, a kisebb kellemetességek ellenére, amelyek együtt járnak a nagy közös zárkák életével. De én magamban lehettem a cellámban, és előírt kötelességeim teljesítésére úgy oszthattam be a napot, ahogy akartam, nem kellett tekintettel lennem más rabokra, és nem fenyegetett a közös zárkákban lévő köztörvényesek terrorja sem. Még ha csak többé-kevésbé kívülről és távolból is, de megismertem ezt a terrort, amely könyörtelen volt mindenkivel szemben, aki nem tartozott a bűnözők céhéhez, vagy nem vetette alá magát a nézeteiknek. Még a szigorú felügyeletet biztosító porosz fegyház sem tudta megtörni ezt a terrort.

Mindaddig azt hittem, hogy számomra már semmi emberi nem lehet idegen, miután sok és távoli országban az élet minden területéről megismertem különféle embereket, erkölcei-

ket és még inkább erkölcstelenségeiket; és mert fiatalemberként mégiscsak sok mindent megtapasztaltam és végigcsináltam már.

A bűnözők a fegyházban másra tanítottak meg. Bár egyedül voltam a cellámban, azért naponta találkoztam a többi fogollyal, akár séta közben az udvaron, akár amikor elővezettek a börtönigazgatóság különböző irodáiba, vagy fürdéskor, valamint a fűtők, a borbélyok és azon rabok révén, akik hozták és vitték a munkát, amit meg kellett csinálnom, és még sok más alkalommal. Főleg esténként hallottam beszélgetni az ablaknál a többieket. És ezek a beszélgetések nagyon is rávilágítottak ezeknek az embereknek a gondolkodására és a lelkületére: az emberi tévelygések, bűnök és szenvedélyek hihetetlen mélysége tárult fel előttem. Büntetésemnek mindjárt az elején egyik este a szomszédos cellában az egyik elítélt elmesélte egy másiknak, hogy egy rablótámadás alkalmával, miután meggyőződött róla, hogy az erdész a kocsmában van, hogyan tört be az erdészházba, és hogyan ütötte agyon baltával először a cselédlányt, aztán az asszonyt, aki előrehaladott terhes volt, majd, mivel a négy gyerek egyfolytában kiabált, hogyan verte egyenként a fejüket a falba, mindaddig, amíg már nem „károgtak” többé. Ezt a rémtettet olyan aljas, olyan pimasz stílusban mesélte el, hogy legszívesebben a torkának ugrottam volna. Ezen az éjszakán nem tudtam megnyugodni. Később még sokkal ocsmányabb dolgokat hallottam, ezek azonban már nem hoztak ki annyira a sodromból, mint ez a legelső történet. Az, aki elmondta, egy többszörösen halálraítélt rablógyilkos volt, de mindig megkegyelmezték neki. Még a büntetésemet töltöttem a fegyházban, amikor az egyik este – épp a hálótermekbe vonultak – kitört, egy vasdarabbal agyonütötte az útjában álló börtönőrt, majd átugorva a falon megszökött, de az őt üldöző rendőrök lelőtték, miután leütött egy békés járókelőt, hogy elrabolja a ruháit, majd dühöngve rátámadt a rendőrökre. Hát igen, a brandenburgi fegyházban a Berlinben garázdálkodó nagyvárosi bűnözők színe-java ösz-

szegélyt. A nemzetközi zsebtolvajoktól a bűnözői társadalmi csúcsán álló elismert kasszaőrökig, stricikig, hamiskártyásokig, nagystílusú csalókig és a nemi erkölcs ellen a legbestiálisabb bűntetteket elkövetőkig. Ráadásul itt a bűnözők szabályos továbbképzésben részesültek. A fiatalokat, az egyes szakterületeknek – mondhatni – az újoncait az idősebbek gondosan beavatták a céh titkaiba, persze az igazi trükkjeiket szigorúan titokban tartották. Az öreg gengszterek természetesen busásan megfizették oktatói ténykedésüket: a fizetséget dohányban kérték, a börtön szokásos fizetőeszközeiben (a dohányzás szigorúan tilos volt ugyan, de a dohányosok mindenféle sötét úton-módon, felé-fele alapon beszerezték maguknak a füstölőnivalót a fiatalabb smasszerektől). De elfogadott fizetőeszköz volt a szexuális szolgáltatás is, vagy a szigorúan kialkudott részesedés a már ekkor, a börtönben kitervelt, de persze csak a szabadulásuk után kivitelezett „vállalkozásból”. Sok súlyos bűncselekmény született meg itt, még a büntetés letöltése alatt. A homoszexualitás a legszélesebb körben el volt terjedve. A fiatalabb, csinos rabok nagyon keresettek voltak, és ezekért a „szépfiúkért” ádáz harcok folytak és gonosz intrikák zajlottak. A rafináltak busásan meg is fizették a kíváncsiságukat. Hosszú évek tapasztalata és a megfigyeléseim alapján az a véleményem, hogy az ezekben a büntetőintézetekben kialakult homoszexualitás csak ritkán volt veleszületett tulajdonság, illetve kóros hajlam. Az erős szexuális ösztönű embereknel a szexuális nyomorúság vezetett ide, de a legtöbben egyszerűen csak valami izgató tevékenységre vágytak, hogy nekik is „jusson valami az életből” egy olyan környezetben, ahol mindenki gátlástalan.

Az ösztönüket és hajlamaikat követő bűnözőkön kívül sokan voltak olyanok is, akiket a háború utáni gazdaságilag katasztrofális évek szegénysége és az infláció tett tolvajjá és csalóvá. Ezek az emberek nem voltak elég erősek ahhoz, hogy ellenálljanak a könnyen megszerezhető nyereség csábításának – vala-

milyen szerencsétlen körülmény folytán magába szippantotta őket a bűnözés örvénye. Közülük sokan becsületesen és bátran küzdöttek, hogy valahogy kivonják magukat a bűnözés társadalmellenes atmoszférájának hatása alól, és büntetésük letöltése után ismét rendezett életet élhessenek. De sokan túlságosan gyengék voltak ahhoz, hogy ellenálljanak az évekig tartó aszociális nyomásnak és terrornak. Elbuktak ebben a harcban, és egész életükre a bűnözés rabjaivá váltak.

A zárkaépület ebben a tekintetben valóságos gyóntatószék volt. Már Lipcsében, a vizsgálati fogságban is hallottam néhányszor, hogyan beszélgetnek a rabok az ablakon át. Ezekben a beszélgetésekben férfiak és nők panaszolták el lelki nyomorúságukat, vigasztalást remélve. Vagy cinkosok vádolták egymást árulással. És voltak beszélgetések, amelyek iránt az államügyész a lehető legnagyobb érdeklődést tanúsította volna, és amelyek alapján fény derülhetett volna némely sötét gaztettre. Én már akkoriban is csodálkoztam azon, hogy a rabok milyen szabadon és a biztonságukkal mit sem törődve beszélgetnek egymással az ablakon át olyan dolgokról, amelyeket gondosan takargatni és mélyen titkolni kellene. Vajon ez a közlési kényszer a magánzárka nyomorúságának a következménye volt, vagy egyszerűen csak az emberek általános közlési vágya? A vizsgálati fogság ideje alatt ezek az ablakon át folytatott beszélgetések nem voltak túlságosan gyakoriak a lebukás veszélye miatt, a felügyelők ugyanis folyamatosan ellenőrizték a cellákat. Ám a fegyházban az őrség ügyet sem vetett ezekre a beszélgetésekre, legfeljebb csak akkor, ha már nagyon hangosan folytak.

A brandenburgi fegyházban háromféle rab ült magánzárkában: 1. politikai okok miatt elítélt rabok, valamint fiatalok, először büntetettek, akik kedvezményként kerültek ide; 2. erőszakoskodó és lázadásszító bűnözők, akik a közös zárkákban elviselhetetlenek voltak; 3. azok rabok, akiket a fent említett helyen nem kedveltek, mert nem akartak engedni a bűnözők terror-

jának, és olyanok, akik valamit elárultak – valamit „befújtak” –, és ezért féltek a bosszútól, tehát a magánzárka bizonyos értelemben védőőrizet is volt. Estéről estére fültanúja lehettem a magánzárkákban ülők beszélgetéseinek. És ezeknek a beszélgetéseknek köszönhetően mélyen betekinthessem az elítéltek lelki életébe. Később, amikor fegyházbüntetésem utolsó évében a rabok leadott ingóságainak raktárában első írnokként tevékenykedtem, és így a személyes napi kapcsolat során még jobban megismertem őket, megállapításaim több oldalról beigazolódtak.

Az igazi, hivatásos bűnöző a képességének vagy a hajlamának megfelelően szakított a polgári társadalommal. Úgy harcol ellene, hogy bűnöző lett. Nem akar többé visszatérni a közösségbe; szereti bűnöző mivoltát, voltaképpen „hivatását”. Az összetartozás érzését csak célszerűségből ismeri és feltétlen engedelmességből. Mint ahogy az utcalány ragaszkodik a stricijéhez, bármilyen rosszul bánik is az vele. A hivatásos bűnöző számára nevetségesek az olyan erkölcsi fogalmak, mint hűség és hit, éppúgy, mint a magántulajdon fogalma. Amikor elítélik és megbüntetik, azt úgy fogja fel, hogy nem volt szerencséje a mesterségének gyakorlása közben, üzemi baleset történt, pechje volt – semmi több. Börtönbüntetését igyekszik úgy letölteni, hogy minél kevésbé unatkozzon. Mivel sok büntetés-végrehajtási intézetben megfordult már, és ismeri a helyi viszonyokat, valamint a régi, meghatározó fegyőröket, megpróbálja elérni, hogy helyezték át a neki megfelelő intézménybe. Nem gondolom, hogy képes lenne még bármiféle gyengédebb érzelemre. Az átnevelésére irányuló kísérleteket elutasítja, és nem hagyja magát jóssággal és szeretettel a helyes útra téríteni. Ez akkor is igaz, ha néha-néha taktikai okokból – hogy esetleg sikerüljön lerövidíttetni a büntetését – úgy tesz, mintha megbánta volna bűnét. Általában véve durva és közönséges, és élvezzi, ha lábbal tiporhat valamit, amit más szentnek tart.

Egy eset illusztrációként: 1926–27-ben a fegyházban is bevezették a büntetés-végrehajtás humanus és progresszív módját. Többek között vasárnap délelőttönként a fegyház kápolnájában hangversenyeket rendeztek, amelyeken elsőrangú berlini művészek léptek fel. Így például egy alkalommal az egyik híres berlini énekesnő Gounod *Ave Mariá*-ját énekelt olyan tökéletességgel és finomsággal, ahogyan ritkán hallottam. A legtöbb rab le volt nyűgözve, és még a legmegátalkodottabbakat is egész biztosan megrendítette ez a zene. De nem mindegyiket. Alighogy elhangzottak az utolsó hangok, egy züllött, öreg fickó azt mondta a szomszédjának: „Te, Ede, csípem a brilljeit!” Hát ennek a valóban szívhez szóló előadásnak ilyen hatása volt a bűnözőkre – mivel aszociálisak, a szó legszorosabb értelmében.

A tipikusan hivatásos bűnözők között persze azért akadt sok olyan rab, akit nem lehetett egyértelműen ebbe a kategóriába sorolni. Ezek határesetek voltak. Olyanok, akik már lecsúszóban voltak a bűnözés csábító, kalandos világába, és olyanok, akik még teljes erőből védekeztek a behálózás, a lidércfényes csábítások ellen. És végül olyanok, akik először botlottak meg, de mivel gyengék voltak, ide-oda hanyódtak a büntett külső hatásai és a saját érzelmeik között. Sokféle volt a csoportok lelkölete, az emberi érzelmek minden foka és hangneme szerint. Gyakran estek egyik végletből a másikba.

A könnyelmű, frivol természetűekre semmiféle hatással nem volt a büntetés, nekik nem volt lelkipurdalásuk, ők vidáman éltek tovább az életüket, a jövővel nem törődtek, ezután is ugyanúgy siklanak át majd az életen, mint eddig, egészen az újabb fennakadásig. Merőben másképpen viselkedtek a komoly természetűek. Őket hallatlanul nyomasztotta a büntetés, soha nem tudtak beletörődni. Meg is próbáltak kikerülni a közös zárkák fertőzött légköréből. A legtöbbben azonban nem bírták ki a magánzárkát, féltek a magánytól, az örökös töprengéstől, és visszajelentkeztek a közös zárkák fertőjébe. Voltak a zárkák között

olyanok; ahol az ember harmadmagával lehetett. De alig-alig lehetett találni három olyan foglyot, akik hosszú ideig el tudták volna viselni egymást ebben a kis közösségben. Ezeket a kis közösségeket folyamatosan fel kellett számolni. Én nem tapasztaltam, hogy egy is fennmaradt volna hosszabb ideig. A hosszú rabságtól még a legjóindulatúbb ember is érzékeny és összeférhetetlen lesz, sőt kíméletlen. Márpedig amikor az embernek ilyen szoros közelségben kell élnie másokkal, akkor mégiscsak tekintettel kell lennie rájuk.

Ezeket a komoly természetű rabokat nemcsak maga az elzárás nyomasztotta, vagy a napi tevékenységek egyhangúsága, a számtalan előírás kényszere, a smásszerek állandó ordítóása és szidalmazása minden apróság miatt, hanem sokkal inkább a bizonytalan jövő, hogy mihez kezdjenek magukkal, ha letöltötték a büntetésüket. Többnyire erről beszélgettek. Az volt a legnagyobb gondjuk, hogy vissza tudnak-e találni a polgári világba, vagy az kiközösíti őket. Ha ráadásul még nős emberek is voltak, akkor ezt tetézte a gyötrelmes aggodás a családjukért. Továbbá: hű marad-e az asszony az alatt a hosszú idő alatt, amíg el vannak szakítva egymástól? Az ilyen rabok mindezek miatt roppant leverték voltak, és ezen nem segített sem a napi munka, sem az, ha szabadidejükben komoly könyveket olvastak. Nemritkán elborult elmével végezték, vagy minden közvetlen ok nélkül öngyilkosságot követtek el. Közvetlen okon többek között kívülről érkező rossz híreket értek, vagy válást, közeli hozzátartozó halálát, kegyelmi kérvény elutasítását.

Az ingadozók, az állhatatlanok sem viselték könnyen a rabságot, bár a külső hatások erősen befolyásolták a lelki életüket. Néhány csábító szó valamelyik vén csirkefogótól, egy kis csomag dohány, és máris megingott, feledésbe merült minden jó szándék. Másrészt viszont egy jó könyv, egy komolyan eltöltött ünnepi óra az ilyen természetűeket arra készítette, hogy csendesen magukba szálljanak és elmélkedjenek.

Véleményem szerint sok fogvatartottat jó útra lehetett volna téríteni, ha a börtön különféle posztokat betöltő magasabb rangú személyei inkább emberek lettek volna, mint hivatalnokok. Ez különösen érvényes mindkét vallás lelkipásztoraire, akik már a levelek cenzúrázásának következtében tisztában voltak báránykaik lelkiállapotával. De hát mindezek a hivatalnokok elszürkültek és elfásultak napi munkájuk táposómalmában. Nem látták meg, hogy milyen nagy lelki válságban van az, aki azért küzd, hogy megjavuljon. Ha egy ilyen elítélt összeszedte a bátorságát, és segítséget kért lelkipásztortól nagy lelki konfliktusában, akkor mindjárt feltételezték róla: csak megjátssza a bűnbánót, hogy kegyelmet kapjon.

Természetesen a börtön alkalmazottainak voltak tapasztalataik arról, hogy az együttérzésre, a megértésre nem méltók hogyan próbálják becsapni őket. Még a legszemtelenebb bűnözők is hirtelen kezes bárányokká lettek, amikor eljött az ideje a kegyelmi kérvények felülvizsgálatának, és felcsillant számukra valami halvány reménysugár.

Számtalanszor hallottam, amikor a fogvatartottak egymás között panaszkodtak, hogy mennyire hiányolják ebben a szorult lelkiállapotukban a fegyház vezetőségének segítségét. A büntetés ezeket a komoly természetű embereket, akik valóban még akartak javulni, lelkileg sokkal jobban megviselte, mint a börtön fizikai megpróbáltatásai. A könnyelmű rabokkal ellentétben így őket kétszeresen büntették.

Az infláció utáni politikai és gazdasági konszolidálódás után Németországban széles körben elterjedtek a demokratikus nézetek. Azokban az években a kormány számtalan más intézkedése mellett bevezették a humánus és progresszív büntetés-végrehajtást. Azt gondolták, hogy jóindulattal és a jóra neveléssel újra meg lehet nyerni a polgári társadalom számára az állam törvényeit megszegőket. A következő tételtől indultak ki: minden ember a körülötte lévő világ produktuma! – és ennek alapján próbál-

tak meg a törvényszegőknek büntetésük letöltése után olyan egyszisztenciát teremteni, amely szociális felemelkedést ígér nekik, és egyben megóvja őket további bűncselekmények elkövetésétől. A megfelelő szociális gondozással kellett volna feledtetni velük társadalmi helyzetüket, és megakadályozni, hogy ismét magukba szippantsák őket bűnözői körök. A nevelésre vonatkozó olyan általános intézkedésekkel akarták magasabb színvonalra emelni a büntetés-végrehajtási intézetek szellemi színvonalát, mint a szabadidő kedélyjavító eltöltése zenehallgatással, vagy megfelelő előadások a társadalom erkölcsi törvényeiről vagy az etikai alapelvekről és más témákról.

A fegyházak magasabb rangú tisztviselőinek egyenként és többen kellett foglalkozniuk a rabokkal, és törődniük a pszichés zavaraikkal. Bevezettek egy sokféle, addig ismeretlen és jelentős kedvezményt nyújtó háromfokozatú rendszert: a fogvatartottnak jó magaviselettel, szorgalmas munkával és belső átalakulásának bizonyításával kellett felküzdenie magát a harmadik fokozatig, így hamarabb szabadulhatott, próbaidőre. A legkedvezőbb esetben büntetésének akár a felét is elengedhették.

Abban a fegyházban, ahol a büntetésemet töltöttem, a nyolcszáz rab közül én értem el elsőnek a III. fokozatot. Szabadulásomig alig egytucatnyian voltunk, akiknek a börtönparancsnokság értekezlete engedélyezte a háromcsíkos karszalag viselését. Én az előzőleg felsorolt valamennyi feltételt teljesítettem, egyszer sem kaptam házi büntetést, sem figyelmeztetést, mindig több munkát végeztem el, mint amennyit kötelező volt, büntetlen előéletű voltam, nem számítottam becsületét vesztettnek, hanem olyanak, aki a tettet meggyőződésből követte el. Mégis, mivel az állambíróság politikai büntett elkövetéséért küldött börtönbe, én csak magának a birodalmi elnöknek a kegyelmével vagy amnesztiával szabadulhattam korábban.

Már büntetésem letöltésének első napjaiban *végre* világosan megértettem a helyzetemet. Észre tértem. Kétségtelenül szá-

molnom kellett tízéves büntetésem letöltésével. Az egyik védőügyvédem hasonló tartalmú levele is ezt a végkövetkeztetésemet erősítette meg. Én tehát beállítottam magam erre a tíz évre. Magamba szálltam. Eddig csak éltem bele a világba, úgy vettem az életet, ahogy jött, nem gondolkodtam el komolyan a jövőmről. Most aztán volt elég időm, hogy végiggondoljam az addigi életemet, felismerjem hibáimat és gyengeségeimet, és felkészüljek egy későbbi, tartalmas életre.

A szabadcsapatom bevetései közötti időben kitanultam ugyan egy szakmát, amelyhez kedvem volt, szerettem is, és előbbre juthattam benne. Nagy kedvem volt a mezőgazdasági munkához, jól is teljesítettem, legalábbis ezt tanúsítják a bizonyítványaim. Mégis, hiányzott az élet igazi tartalma, az a valami, ami valóban kitölti az ember életét, de ezt akkoriban még nem ismertem fel. Akármilyen furcsának tűnik is, a börtön falai mögött kezdtem el kerésgélni azt, ami teljessé teheti az életet – és meg is találtam, de *később!*

Mivel gyermekkorom óta feltétlen engedelmességre, a legkínosabb rendre és tisztaságra neveltek, ezek a dolgok nem estek különösebben nehezemre, így könnyen be tudtam illeszkedni a fegyház életébe. Lelkiismeretesen teljesítettem a pontosan meghatározott kötelességeimet, elvégeztem a munkát, amit megkívántak, a munkavezetők megelégedésére gyakran többen is. A cellámban példás rendet és tisztaságot tartottam, úgy, hogy még a legrosszindulatúbb ellenőrzés sem találhatott kivetnivalót bennem.

Nyughatatlan természetem ellenére még az állandóan egyforma és egyhangú napokhoz is hozzászoktam, amelyeket csak ritkán szakított meg valami különleges esemény, miközben egész addigi életem meglehetősen hanyatott és mozgalmas volt.

Az első két évben, példának okáért, az számított különleges eseménynek, ha megérkezett kintről a negyedévente engedélyezett levél. Már előzőleg foglalkoztatott, azon törtem a fejem,

hogya mi minden lehet majd benne. A levél a menyasszonyomtól jött – pontosabban csak a fegyház vezetősége számára volt az. Soha nem láttam ezt a lányt, nem is beszéltem vele soha. Az egyik bajtársamnak volt a testvére. Mivel csak hozzátartozóknak írhattam, illetve csak tőlük kaphattam levelet, a bajtársaim már Lipcsében gondoskodtak számomra egy „menyasszonyról”. Ez a derék lány hosszú évekig hűségesen levelezett velem, mindent megírt, minden kívánságomat teljesítette, és pontosan beszámolt mindenről, ami az ismeretségi körömben történt, sőt az én híreimet is továbbította.

Viszont *soha* nem tudtam hozzászokni az alacsonyabb beosztású hivatalnokok, vagyis a börtönőrök kicsinyes és alattomos kellemetlenkedéseihöz, kivált szándékos gyűlölködő piszkálódásuk idegesített fel. A magasabb rangú hivatalnokok, kezdve a fegyház parancsnokán, mindig korrektül bántak velem. Többségükben az alacsonyabb beosztású hivatalnokok is, akikkel az évek során dolgom akadt. De azért volt közöttük három, akik – szociáldemokraták lévén – politikai okok miatt kellemetlenkedtek, ahol csak tudták, sokszor csak apró kis szurkálódásokkal, ám engem mégis mélyen megsértve. Ezek a piszkálódások mélyebb sebeket ejtettek, mintha megverték volna. Az érzékeny lelkű rabok jobban szenvednek az igazságtalan, gonosz és szándékos zaklatásoktól, a lélek ellen elkövetett erőszaktól, mint a fizikai bántalmazástól. Sokkal szégyenletesebbnek és megalázóbbnak tartják, mint a testi fenyítést. Gyakran megpróbáltam felvértezni magam ezek ellen a lelki zaklatások ellen, de *sosem* sikerült.

Idővel hozzászoktam a börtönőrök durva hangneméhez; minél primitívebbek voltak, annál jobban önkényeskedtek és hatalmaskodtak. Ahhoz is hozzászoktam, hogy ezeknek a minden szempontból korlátolt fegyőröknek a gyakran értelmetlen parancsait is készségesen, zokszó nélkül, sőt magamban mosolyogva teljesítem. Hozzászoktam a legtöbb rab durva beszédéhez – zömük

így beszélt egymással. Ahhoz viszont *soha* nem tudtam hozzászokni – pedig naponta megtörtént –, hogy a rabok mindenről, ami az életben szép és jó, és sok embernek szent, közönségesen, frívolan és gyűlölködően beszéltek. Főleg akkor csinálták, ha észrevették, hogy ezzel valamelyik rabtársnak fájdalmat okoznak. Ha ilyet hallottam, mindig felháborodtam.

A jó könyv mindenkor jó barátom volt. Csakhogy eddigi nyughatatlan életemben nem volt sok ráérő időm. Cellám magányában az olvasás lett számomra *minden*, különösen büntetésem első két évében. Az olvasás valóságos felüdülés volt nekem, közben elfelejtettem, hogy milyen helyzetben vagyok.

Eltelt két év, különösebb események nélkül, mindig egyformán, és egyszerre csak furcsa állapot tört rám. Roppant ingerült, ideges és zaklatott lettem. Nem akaródzott dolgoznom, pedig akkoriban a szabászatot foglalkoztattak, és meglehetősen kedveltem is ezt a munkát. Nem bírtam enni, minden falat, amit nagy nehezen lenyomtam, visszajött. Nem bírtam olvasni, és egyáltalán nem tudtam összeszedni magam. Mint egy vadállat mászkáltam a zárkámban le és fel. És aludni sem tudtam már, pedig addig mindig átaludtam az éjszakákat, és szinte soha nem álmódtam. Most éjjelente fel kellett kelnem, rohangu a cellámban, és nem tudtam megnyugodni. Aztán a kimerültségtől rázuhanám az ágyra, és elaludtam, majd rövidesen felriadtam a zavaros rémálmokból, izzadságban úszva. Ezekben a zavaros álmaimban mindig üldöztek, agyonvertek, agyonlőttek vagy lelöktek egy mély szakadékba. Ezek az éjszakák jelentették az igazi szenvedést. Minden órában hallottam a toronyórák ütését. A reggel közeledtével egyre jobban rettegettem az előttem álló naptól, az emberektől, akik majd megjelennek, és én nem akartam, nem bírtam látni őket. Megpróbáltam erőt venni magamon, de nem sikerült. Imádkozni akartam, de csak szálnas ijedt hebegés telt tőlem, elfelejtettem az imát, és már nem találtam meg az utat Istenhez. Ebben az állapotban azt hittem,

hogy Isten már nem akar segíteni nekem, mert elhagytam. Kín-
 zott a gondolat, hogy 1922-ben hivatalosan kiléptem az egyház-
 ból, **n**o ha ez nem volt más, mint a háború óta fennálló helyzet
 tisztázása. Hiszen lélekben – még ha ez lassú, fokozatos folya-
 mat **v**olt is – már a háború utolsó éveiben eltávolodtam az egy-
 háztól. Keserű szemrehányást tettem magamnak, amiért nem
 engedelmesskedtem a szüleim akaratának, nem lettem pap. Kü-
 lönös, hogy ebben az állapotomban mennyire kínzónak érez-
 tem mindezt. Zaklatottságom napról napra, óráról órára nőtt.
 Közel álltam ahhoz, hogy elkezdjek örvöngeni. Fizikailag is
 egyre rosszabb állapotba kerültem. A munkavezetőmnek fel-
 tűnt, **h**ogy milyen szétszórjt vagyok, holtott régebben nem voltam
 az. A legegyszerűbb dolgokat is elrontottam, és bár dühöd-
 tem **d**olgoztam, nem tudtam elvégezni a pénzumomat. Már na-
 pok **ó**ta koplaltam, mert azt gondoltam, hogy aztán megint
 tudok majd enni. Ekkor az egyik felügyelő rajtakapott, amint
 az **e**bédemet éppen kiöntöttem a küblibe. Még neki is feltűnt
 a viselkedésem, és hogy milyen rosszul nézek ki, pedig ő fá-
 radtan és fásultan tette a dolgát, és alig törődött a foglyokkal.
 Mint később elmondta, az állapotom miatt mégis felfigyelt rám.
 Azonnal elvitték az orvoshoz. Az orvos, egy idős úr, aki már
 évtizedek óta itt dolgozott, először türelmesen végighallgatott,
 közbe **n** az irataimban lapozgatott, majd végtelenül nyugod-
 tan **k**ijelentette: „Börtönpszichózis. Majd elmúlik, nem olyan
 veszélyes.” Bevittek a gyengélkedőre egy cellába, ahol megfigye-
 lés **a**latt tartottak, kaptam egy injekciót és hideg borogatást, és
 szinte azonnal mély álomba zuhantam. Kaptam néhány nyug-
 tatót **i**s, és a következő napokban a betegeknek járó kosztot.
 Rossz idegállapotom javulni kezdett, kissé összeszedtem ma-
 gam. Saját kérésemre visszamehettem a zárkamba. Fontolga-
 ták, **h**ogy közös zárkába tesznek, én azonban azt kértem, hadd
 maradjak egyedül. Ezekben a napokban a fegyház parancsnoka
 közölte velem, hogy jó magaviseletem és jó munkám alapján

besoroltak a II. fokozatba, és így különféle kedvezményekben
 részesülhetek. Ettől kezdve havonta írhattam levelet, és kap-
 hattam is annyit, amennyit küldtek, küldethettem magamnak
 könyveket meg tananyagot, tarthattam virágot az ablakomban,
 este 10-ig égethettem a villanyt, és ha kértem, akkor vásár- és
 ünnepnapokon órákat tölthettem együtt más elítéltekkel.

A depressziómon minden nyugtatószernél gyorsabban segí-
 tett át a váratlan öröm, hogy kilátásba helyezték mindezeket a
 kedvezményeket. Ennek ellenére a depresszióm alatti mély be-
 nyomásaim még sokáig visszhangoztak bennem. Mert hiszen
 vannak dolgok földön és égen, amelyeket az ember a mindennapi
 taposómalomban nem él meg, de amelyekről a teljes magányban
 elgondolkodik. Van-e kapcsolatunk a földi életből eltávozottal?
 A legnagyobb felindulás óráiban, mielőtt teljesen összezavarod-
 tak volna a gondolataim, gyakran láttam eleven valójukban a
 szüleimet, és úgy beszélgettem velük, mintha még mindig ők
 gondoskodnának rólam. Még ma sem találok magyarázatot erre
 a kapcsolatra. Az évek során nem is beszéltem erről senkivel.

Börtönéveim alatt még gyakran találkoztam a börtönpszi-
 chózissal. Sokan a dühöngőzárkában végeztek, többen meg-
 tébolyodtak. Azok a börtönpszichózison átesett rabok, akiket
 ismertem, utána még hosszú-hosszú ideig szorongtak, leverték
 és pesszimisták voltak. Néhányan soha többé nem tudtak kilá-
 balni a mély levertségből.

A legtöbb öttani öngyilkosságot a börtönpszichózisa vezet-
 tem vissza. Ebben a lelkiállapotban minden értelmes megfontolás
 és minden gátlás megszűnik, ami a normális életben megakadá-
 lyozhatja az öngyilkosságot. Az emberben ekkor olyan hatal-
 mas indulatok tombolnak, amelyek hatására a végsőig elmegy,
 csak hogy véget vessen a szenvedéseinek, és végre nyugalmat
 találjon!

Tapasztalataim szerint a fegyházakban nagyon ritkán színlel-
 nek dührohamot azért, hogy szabaduljanak, mivel attól a perctől

kezdve, hogy az illetőt átvitték egy elmeegógyintézetbe, a büntetést felfüggesztik, mindaddig, amíg a beteg ismét büntethető lesz, vagy pedig örök életére az elmeegógyintézetben marad.

Különös módon a legtöbb rab szinte babonásan fél, hogy megőrül.

Ez után a mélypont után, ez után az összeomlás után az élettem különösebb események nélkül zajlott tovább a fegyházban. Egyre nyugodtabb és kiegyensúlyozottabb lettem.

Szabadidőmben buzgón tanultam angolul, hozattam nyelvkönyveket, később kértem, hogy küldjenek angol könyveket és folyóiratokat, és így körülbelül egy év alatt, minden külső segítség nélkül megtanultam a nyelvet. Ez egyben remek szellemi fegyelmező eszköz is volt.

A bajtársaimtól és ismerős családoktól mindig kaptam különféle témájú, jó és értékes könyveket. Különösen érdekelt a történelem, a fajelmélet és az öröklés. Ezekkel foglalkoztam a legszívesebben. Vasárnaponként sakkoztam más rabokkal, akik hajlandók voltak játszani velem. Ez a játék – vagyis inkább komoly, intellektuális párbaj – kiválóan alkalmas az elme rugalmasságának megőrzésére és felfrissítésére, ugyanis ez állandó veszélyben van a rács mögötti élet egyhangúsága miatt.

Mivel a levelezésnek, az újságoknak és folyóiratoknak köszönhetően jóval gyakoribb és sokoldalúbb lett a kapcsolatom a külvilággal, számos hasznos, új ösztönzést is kaptam. Ha hébe-hóba mégis rosszkedvem volt, ha elfogott az unalom és a keserűség, elég volt felidéznem „a holtponthoz”, amelyen sikerült túllendülnöm, és az átvonuló komor felleg máris szétszórt. Túlságosan féltem, hogy még egyszer megismétlődhet az az állapot.

Büntetésem negyedik évében átsoroltak a III. fokozatba, ami újabb kedvezményekkel járt: minden két hétben írhattam levelet és nem a börtön papírjára. Már nem volt kötelező munka, hanem kiválaszthattam, mit akarok dolgozni, és a munkámért magasabb bért kaptam. Eddig a „munkabér” – ahogy a javadal-

mazásunkat hívták – egy napi munkáért 8 pfennig volt, ebből 4 pfenniget volt szabad elköltenünk élelmiszerre, a börtönköszti kiegészítésére. Ebből a legjobb esetben is havi egy font zsírra futotta. A III. fokozatban a napi munkáért 50 pfenniget fizettek, és saját magunkra fordíthattuk az egészet. Ehhez még havonta 20 birodalmi márkáig költhettünk a saját pénzünkéből is. Újjonnan vezették be a III. fokozatban, hogy meghatározott órákban lehetett rádiót hallgatni és cigarettázni is.

Mivel a gondnokságon épp betöltetlen volt az írnok posztja, jelentkeztem erre a munkára. Így napközben megvolt a sokoldalú elfoglaltságom, sok mindent láttam és hallottam a börtönbe bevonuló és az éppen szabaduló raboktól, azoktól a fogolytársaimtól, akik a különböző részlegekről ruhát, fehérneműt és szerszámokat vételezni jöttek a gondnokságra. A szolgálattevő őröktől és a rabok kísérőitől is épp eleget hallottam arról, hogy mi történik naponta az intézményben. A gondnokság volt a fegyház hírszerzőközpontja, az ilyen-olyan újdonságok és pletykák gyűjtőhelye. Szintén itt ismertem meg, hogyan keletkeznek a pletykák és milyen villámgyorsan terjednek, meg azt is, hogy mekkora hatásuk lehet.

A rabságban az újdonság és a pletyka az élet elixírje – főleg, ha titokban terjesztik. Minél élszigeteltebb a rab, annál hatásosabb a pletyka. Minél primitívebb a rab, annál hiszékenyebb. Az egyik „munkatársam”, tehát az egyike azoknak, akik velem együtt dolgoztak a gondnokságon, és már több mint tíz éve ott volt, úgyhogy valósággal hozzátartozott a leltárhoz, abban lelte sátáni örömét, hogy saját maga által kiagyalt, teljesen légből kapott pletykákat terjesztett, aztán figyelte a hatást. De mivel ezt nagyon óvatosan tette, sohasem lehetett rajtakapni, hogy ő teremtetten a kínos helyzetet. Egyszer én magam is áldozata lettem egy efféle pletykának: azt kezdték suttozni, hogy barátaim vannak a felső vezetésben, akik lehetővé teszik, hogy éjszánkánként hölglátogatókat fogadjak a cellámban. Az egyik rab

egy ór segítségével csempészte ki ezt a hírt, panasznak álcázva, amivel a büntetés-végrehajtási hivatalhoz, a büntetőintézetek felügyeleti hatóságához fordult. Egy éjszaka a cellámban teljesen váratlanul, több magas rangú hivatalnok kíséretében megjelent a végrehajtási hivatal elnöke és a fegyház igazgatója, akit az ágyából rángattak ki, hogy saját szemükkel győződjenek meg, van-e alapja a feljelentésnek. Mindenkit alaposan kikérdeztek, de nem sikerült megtudni, hogy ki volt a feljelentő, és ki terjesztette a pletykát. Szabadulásomkor mondta a fent említett „munkatársam”, hogy a pletykát ő találta ki, és a szomszéd cella lakója írta meg a feljelentést, és ugyancsak ő csempészte ki a levelet: az intézetünk igazgatóját akarta bosszantani, mert elutasította a kegyelmi kérvényét. *Oké és okozat!* A gonosz emberek így tudnak komoly bajt okozni!

Ezen a helyen számomra különösen érdekesek voltak az újonnan bezárlított rabok. A pimász, magabiztos és harsány hivatásos bűnöző, akin a legsúlyosabb büntetés sem fogott. Optimista volt, valahogy még az ő számára is alakulhat kedvezően a helyzet. Gyakran csak néhány hétig volt „kint”, mondhatni szabadságon. A fegyház lassanként biztos „szállás” lett a számára. Az először lebukottak vagy a balszerencséjük miatt másodszor és harmadszor elítéltek levertek, ijedtek, többnyire szomorúak, szótlanok, gyakran aggodalmaskodók voltak. Lelki bánatot, boldogtalanságot, nyomorúságot és kétségbeesést lehetett leolvasni az arcukról. Jó anyag egy pszichoanalitikusnak vagy szociológusnak! A sokféle élmény után, amely napközben ért, este mindig örültem, hogy visszatérhettem a zárkám magányába. Itt nyugodtan elgondolkozhattam a nap eseményein, és levontam a következtetéseket. Elmélyedtem a könyveimben és az újságjaimban, vagy olvastam a leveleket, amelyeket kedves és jó emberek írtak nekem. A levelekből megtudtam, hogy milyen terveik vannak velem a szabadulásom után, és megmosolyogtam a jóindulatukat, hogy bátorságot szeretnének önteni belém és

megvigasztalni. Erre már nem volt szükségem többé, mert lassanként – immár rabságom ötödik esztendejében – jól bírtam a bezártságot és a cella magányát.

Még öt év állt előttem, és semmi reményem nem volt rá, hogy lerövidítik a büntetésemet. Politikai okokból több kegyelmi kérvényt is visszautasítottak, amelyeket befolyásos személyek nyújtottak be az érdekemben, még egy Von Hindenburg birodalmi elnökhöz közelálló személy kérelme is merev elutasításra talált. Már nem is számoltam vele, hogy a kiszabott tíz évnél hamarabb „kikerülök”. Csak abban reménykedtem, hogy büntetésem „maradékát” testileg és szellemileg egészségesen tudom átvészelni. Már elterveztem, hogy a későbbiekben mivel foglalkozom majd: nyelveket és szakmát tanulok, képezem magam. Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy hamarabb szabadulok. És mégis, egyetlen éjszaka alatt megfordult minden: A Birodalmi Gyűlésben hirtelen és váratlanul többséget kapott a szélsőjobb és a szélsőbal, és mindkettőnek komoly érdeke fűződött hozzá, hogy szabadon engedjék az *ő politikai foglyait*. Szinte rögtönözve hoztak egy amnesztia törvényt,¹ és sok társammal együtt én is kiszabadultam.

5. ÚJRA SZABADLÁBON:

AZ „ARTAMANOKTÓL”¹ AZ SS-IG (1929–1934)
Hat év után újra szabad voltam, megint enyém volt az élet! Még ma is látom magam, ahogy Berlinben a pályaudvar, a Potsdamer Bahnhof széles lépcsőjén állok, és érdeklődve nézek le a Potsdamer Platz forgatagára. Valószínűleg sokáig álldogahttam ott, mígnem egy úr megszólított, és megkérdezte, hová akarok menni. Nyilván meglehetősen értetlenül nézhettem rá, és válaszolni is bután válaszolhattam, mert távolságtartott. Teljesen valóságérzéklenek láttam az egész forgatagot, olyan volt, mintha

möziban ülnék és filmet néznék. Szabadulásom hirtelen és váratlanul ért, olyan hihetetlen és idegen volt még minden.

Egy Berlinben élő baráti család táviratilag hívott meg. Noha Berlint jól ismertem, és a lakást elég könnyen el lehetett érni, mégis sokáig tartott, mire odaértem. Az első napokban, ha ki-merészkedtem az utcára, mindig jött velem valaki, mert nem vettem figyelembe sem a közlekedési jelzéseket, sem az őrzítően zajos nagyvárosi forgalmat. Alvajáróként kóvályogtam. Napokig eltartott, amíg valahogy eligazodtam saját magamon és a nyers valóságban. Mindenki jót akart, elcipéltek moziba, színházba, minden elképzelhető szórakozóhelyre, társaságba, egy szóval mindenhova, amit a nagyvárosi ember fontosnak tart az életben. Tehát csak úgy záporoztak rám az élmények, de a jóból is megárt a sok. Teljesen összezavarodtam, és nyugalomra vágytam. A lehető leggyorsabban ki akartam kerülni a nagyváros zajából és rohanásából. Csak el innen, valahova vidékre. Tíz nap múlva elmentem Berlinből. Mezőgazdászként kaptam állást, el is fogadtam, bár még sokan hívtak, hogy náluk szedjem össze magam. Én azonban dolgozni akartam, épp elég sokáig pihentem.

Baráti családok és a bajtársaim sok mindennel és sokféleképpen akartak boldogítani. Mindenki segíteni akart egzisztenciát teremteni, és megkönnyíteni számomra az átmenetet a normális életbe. Hogy menjek Kelet-Afrikába, Mexikóba, Brazíliába, Paraguayba, az Amerikai Egyesült Államokba. Mindenki a legjobb szándéktól vezérelve akart eltávolítani Németországból, nehogy megint belekéveredjek a szélsőjobb politikai csatározásaiba.

Mások azonban, főleg a régi bajtársaim, feltétlenül a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) harci szervezeteinek legelső soraiban akartak látni.

Én mindkét lehetőséget elutasítottam. Bár 1922 óta párttag voltam,² a párt céljait helyesnek tartottam és egyetértettem velük, mégis elutasítottam a tömegpropagandát, az alkudozást a

tömeg kegyeiért, a tömeg legaljasabb ösztöneinek elfogadását. 1918 és 1923 között épp eléggé megismertem „a tömeget”! Persze párttag akartam maradni, de nem vállaltam tisztséget, és egyik alárendelt szervezetbe sem akartam belépni. Más terveim voltak. És külföldre sem akartam menni. Németországban akartam maradni, hogy segítsek az építésben. A messzire tekintő, hosszú távú építkezésben – le akartam telepedni.

Cellám hosszú éveken át tartó magányában az alábbiak tudatosodtak bennem:

Számomra csak egy cél létezik, amelyért érdemes dolgozni és harcolni, ez pedig egy magam teremtette parasztgazdaság és egy egészséges nagy család. Ez lesz a jövőben életem értelme és célja.

Mindjárt az után, hogy szabadultam a fegyházból, felvettem a kapcsolatot az „ártamanokkal”.

Már a büntetésem ideje alatt olvastam erről a szövetségről és céljáról, és elkezdtem behatóan foglalkozni vele. Ez a szövetség a nép iránt elkötelezett fiatal emberek, férfiak és nők közössége volt, akik a nemzeti elkötelezettségű pártokból érkeztek, és ki akartak szabadulni az egészségtelen, bomlasztó, felszínes nagyvárosi környezetből, és vissza akartak találni az egészséges, kemény, de természetközeli vidéki élethez. Nem ittak alkoholt, nem dohányoztak, minden olyasmit mellőztek, ami nem szolgált a szellem és a test egészséges fejlődését. Másrészt pedig mindezeknek az elveknek az alapján vissza akartak térni ahhoz a rőghöz, amelyből elődeik származtak, a német nép életének forrásához, az egészséges paraszti településhez.

Ez volt az én utam is – a cél, amelyet olyan régen kerestem. Feladtam mezőgazdasági állásomat, és csatlakoztam a hozzám hasonlóan gondolkodók közösségéhez. Minden kapcsolatot megszakítottam a régebbi bajtársaimmal, valamint azokkal az ismerős és baráti családokkal, amelyek hagyományos nézeteik miatt nem érthették meg ezt a lépésemet. Új életemet teljesen háborítatlanul akartam elkezdni.

A közösségben már az első napokban megismerkedtem leendő feleségemmel, aki fellelkesülve az enyéimhez hasonló eszméktől, a fivérével együtt találta meg az utat az artamánokhoz.

Már az első találkozásunkkor megingathatatlanul biztosak voltunk benne mindkettén, hogy összetartozunk, mert olyan bizalommal és megértéssel voltunk a másik iránt, mintha fiatal korunk óta együtt éltünk volna. Ugyanúgy gondolkodtunk az élet minden kérdéséről, és minden tekintetben kiegészítettük egymást. Megtaláltam azt az asszonyt, akit a magány éveiben megálmodtam magamnak. Közös életünk hosszú ideje alatt, egészen a mai napig megmaradt a kettőnk közötti összhang, amelyet nem zavartak meg sem a mindennapi élet váratlan fordulatai, sem szerencse, sem szerencsétlenség, sem a külvilág eseményei. De azért volt egy valami, ami miatt a választottam mindig bánkódott és bánkodik ma is: önmagammal kellett tisztáznom mindazt, ami a legmélyebben érintett, ezeket a dolgokat még előtte sem tárhattam fel.

Amilyen gyorsan csak lehetett, összeházasodtunk,³ hogy elkezdhessük önként, legmélyebb meggyőződésünkből vállalt képmény életünket. Mindketten tisztán láttuk a célunkhoz vezető hosszú, nehéz és fáradságos utat. De *semmi* nem tántoríthatott el bennünket. A következő öt év valóban nem volt könnyű, de még a legnagyobb nehézségek sem szegték a kedvünket. Boldogok és elégedettek voltunk, ha a példánkkal és a nevelésünkkel újabb és újabb híveket tudtunk megnyerni az eszménknek.

Három gyermekünk már megszületett – az új holnapért, az új jövőért. Hamarosan ki kellett utalni a nekünk járó földet. De máshogy történt! 1934. júniusában Himmler felszólított, hogy lépjek be az ss-be. Ez letérített addigi oly biztos és egyenesnek tűnő utunkról.⁴

Eddigi szokásommal ellentétben sokáig, nagyon sokáig nem tudtam dönteni. De nagy volt a csábítás, hogy újra katona legyek. Nagyobb, mint a feleségem kételye, hogy vajon ez a foglalko-

zás kitöltheti-e teljes egészében az életem, és lelkieleg kielégíthet-e. De amikor látta, hogy *mennyire* vonzó számomra, hogy újból katona lehetek, megértett.

A kilátásba helyezett gyors előmenetel, tehát az előléptetés és az ebből következő anyagi előnyök miatt megbarátkoztam a gondolattal, hogy bár le kell tértennem eddigi utunkról, de az életcélunkhoz ragaszkodhatom. Ez az életcél, a parasztgazdaság mint haza, mint otthon magunk és gyermekeink számára, rendíthetetlenül megmaradt a későbbiekben is. *Ettől* soha nem tértünk el. A háború után fel akartam hagyni az aktív szolgálattal, és létrehozni ezt a gazdaságot.

Hosszas, kétségekkel teli mérlegelés után úgy döntöttem tehát, hogy aktív szolgálatot vállallok az ss-ben. Ma mélységesen bánom, hogy elhagytam az addig járt utat. Másképp alakult volna mind az én életem, mind a családomé, noha akkor is ugyanilyen hazátlanok és otthontalanok lennénk, mint most. Viszont éveken át mégiscsak lelkieleg kielégítő munkát végezhettem volna. De hát ki tudja előre átlátni, hogyan alakulnak az összefonódó emberi sorsok? Mi a helyes, mi a helytelen?

Amikor Himmler felszólított, hogy lépjek be az aktív ss-be, egy koncentrációs tábor őrzésére rendelve őrcsapatba,⁵ egyáltalán nem okozott gondot a mondatnak ez a második, koncentrációs táborra vonatkozó része. A koncentrációs tábor fogalmát nemigen ismertem. Semmiféle elképzelésem nem volt róla. Pomerániában, a falusi élet elszigeteltségében alig hallottunk valamit arról, hogy milyen lehet egy koncentrációs tábor.

Az én szemem előtt csak az aktív katonaság és a katonaélet lebegett.

1946. 6. A DACHAUI KONCENTRÁCIÓS TÁBOR: BLOKKPARANCSNOK ÉS RAPPORTFÜHRER¹ (1934–1938). Megérkeztem Dachaubá, megint újonc voltam, ennek minden örömeivel, bánatával. Magam is kiképző lettem.² Magával ragadott a katonaélet. Az oktatáson, a felvilágosításokon persze hallottam „az állam ellenségeiről” és a rabokról; akiket egy kalap alá vettek, és arról, hogy milyen veszélyesek és hogy fegyvert használnak „az állam ellenségei”, ahogy Eicke, aki felügyelője³ nevezte őket.

Láttam, hogyan dolgoznak a rabok, és láttam őket ki- és bevonulni. És hallottam róluk azoktól a bajtársaktól, akik 1933 óta szolgáltak a táborban.

Különösen emlékezetes számomra az első testi fenyegetés. Eicke utasítása szerint ennek a testi fenyegetésnek a végrehajtásakor az alakulatból legalább egy századnak jelen kellett lenni. Két rabot, aki cigarettát lopott a kantinból, huszonöt botütésre ítélték. A felfegyverzett egység nyitott négyszögben állt fel. Középen volt a bák. A blokkparancsnokok elővezették a két rabot. Megjelent a táborparancsnok. A védőőrizetes tábor parancsnoka és az alakulat rangidős parancsnoka jelentett. A Rapportführer felolvasta az ítéletet, és az első rabnak, egy alacsony termetű, megátalkodott munkakerülőnek fel kellett feküdnie a bákra. Az alakulatból ketten jó erősen megfogták a fejét és mind a két kezét, majd a két blokkparancsnok – egyszer az egyik, más-szor a másik ütött – végrehajtotta az ítéletet. A rab meg sem mukkant. Nem így a másik, egy erős, természetes politikai fogoly. Már az első botütésnél vadul felordított, és ki akarta szabadítani magát. Az utolsó ütésig egyfolytában üvöltött, bár a parancsnok többször rákiáltott, hogy maradjon csendben. Én az első sorban álltam, és így kénytelen voltam közelről végignézni az egészet.

Azt mondom, kénytelen voltam, mert ha egy hátsóbb sorban álltam volna, nem néztem volna oda. Kirázott a hideg, majd kivettem a veríték, amikor elkezdődött az ordítás. Sőt az egész esemény, már az elejétől fogva, elborzasztott. Később, a háború elején az első kivégzés nem dült fel annyira, mint ez a testi fenyegetés. Nem tudom megmagyarázni, hogy miért.

A fegyházban egészen az 1918-as forradalomig érvényben volt a botbüntetés; csak azután szüntették meg. Az a fegyőr, aki mindig botozott, még ott szolgált az én időmben is; „Csonttörőnek” nevezték. Durva, züllött, alkoholtól bűzlő fickó volt, akinek a rabok csak egy számot jelentettek. Nem volt nehéz elképzelni mint a botbüntetés végrehajtóját. A fegyház pincéjében egyszer én is láttam a bakot és a veréshez használt botokat. Elborzadtam, amikor hozzájuk képzeltem a „Csonttörőt”.

Ameddig az alakulatnál voltam, igyekeztem hátrahúzódní a botozásokkor, amelyeken fel kellett sorakoznom. Később, amikor már blokkparancsnok⁴ lettem, ha csak lehetett, kimaradtam a dologból, legalábbis abból, hogy nekem kelljen botoznom. Ez utóbbi könnyen ment, mert egyes blokkparancsnokok valóssággal tola-kódták érte.

Rapportführerként és a védőőrizetes tábor parancsnokaként jelen kellett lennem a büntetések végrehajtásakor. Ezt nem szerettem. Parancsnokként a magam által kezdeményezett botozásokon ritkán jelentem meg. Az biztos, hogy nehezemre is esett ezeket a büntetéseket kezdeményezni.

Hogy miért éppen ettől a büntetésfajtától irtóztam annyira? Legjobb akaratom ellenére sem tudom megmondani. Ebben az időben még egy blokkparancsnok volt, aki szintén irtózott a dologtól, és hozzám hasonlóan mindig kivonta magát a részvétel alól. Ez az ember Schwarzhuber volt, a későbbiekben a birkenau-i és ravensbrücki internálótábor parancsnoka.

Azok a blokkparancsnokok, akik tülekedtek azért, hogy végrehajthassák a büntetést, és akiket ilyennek ismertem meg, szinte

valamennyien alattomos, durva, erőszakos, gyakran közönséges kreatúrák voltak, akik a bajtársaikkal vagy a családjukkal is ennek megfelelően viselkedtek. Az *őszemükben* a rabok nem voltak emberek.

Közülük hárman felakasztották magukat a fogdában, mert évekkel később más táborokban súlyosan bántalmazták a foglyokat, és ezért felelősségre vonták őket. Az alakulatban elég sok ss volt, aki a botozást olyan szívesen nézte végig, mintha az a nép szórakoztatására szánt színjáték volna. Én egészen biztosan *nem tartoztam* ezek közé. Még dachau-i újonc koromban éltem meg az alábbi esetet. A vágóhídon ss-alisztek és foglyok kiterjedt feketézésére derült fény. Az ss-hez tartozó négy személyt a müncheni bíróság – akkoriban még nem voltak az ss-nek saját bíróságai – hosszú éveig tartó szabadságvesztésre ítélte. Ezt a négy ss-t tehát egyenruhában a teljes őrcsapat (Wachsturmbann) elé vezették. Eicke személyesen fokozta le őket, és szégyenszemre kizárta az ss-ből. Saját kezűleg tépte le a rangjelzésüket, a felségjelvényüket és a parolijukat, elvezettette őket minden század előtt, majd mind a négyüket átadta az igazságszolgáltatásnak. Végül az eset kapcsán hosszabb beszédet tartott okulásunkra és figyelmeztetésünkre. Azt mondta: a legszívesebben ő öltöztetné át rabruhába azt a négyet, és fenyítené meg bottal, majd dugná a szögesdrót mögé az elvbarátaikhoz. De az ss birodalmi vezetője (Reichsführer-ss) ezt nem engedélyezte.

Hasonló sors vár arra is, mondta, aki szóba áll *azokkal*, a szögesdrót mögöttiekkel. Akár bűnös szándékkal, akár szánalomból. Mindkettő egyformán elfogadhatatlan. A szánalom legparányibb megnyilvánulása „az állam ellenségeinek” szemében a gyengeség jele, amelyet azonnal a saját javukra fordítanak. Különbén is, az együttérzés, „az állam ellenségei” iránti szánalom nem méltó egy ss-hez. Puhányoknak nincs helyük az ss soraiban, és jól tennék, ha amilyen gyorsan csak lehet, kolostorba vonulnának. Az ss-nek csak kemény, elszánt férfiakra van

szüksége, akik gondolkodás nélkül engedelmeskednek a parancsnak. Nem véletlenül viselik a halálfejet és a mindig megtöltött fegyvert! *Békeidőben is csak ők azok, akik éjjel-nappal őrzik az ellenséget – a szögesdrót mögött!*

Már a lefokozás és az ss soraiból való kizárás is kellemetlen dolog volt, ami minden katonát közelről érintett, engem különösen, aki először éltem meg ilyesmit. De még ennél is jobban elgondolkodtatott Eicke tanítása: „Az állam ellenségeiről” – „az ellenségről a szögesdrót mögött” – nem volt világos elképzelésem, még nem ismertem őket. Aztán hamarosan alaposan megismertem őket!

Fél éve szolgáltam az alakulatnál, amikor Eicke váratlanul megparancsolta, hogy az idősebb tiszteket és aliszteket válasszák le az alakulatról, és helyezték át őket a tábor melletti szolgálati helyekre. A parancs rám is vonatkozott. Így kerültem át az internálótáborba blokkparancsnoknak. Ez sehogyan sem tetszett. Röviddel ezután megérkezett Eicke, és én jelentkeztem nála kihallgatásra. Előadtam a kérésemet, hogy kivételesen helyezzen vissza az alakulathoz, mivel testestül-lelkestül katona vagyok, és egyáltalán csak az hozott az aktív ss-be, hogy megint katona lehessenek.

Eicke pontosan ismerte az élettörténetemet, és – annak az alapján, amit a saját bőrömmön tapasztaltam meg a rabokkal való érintkezést és bánásmódot illetően – különösen alkalmasnak tartott az internálótábor-beli szolgálatra. Szerinte senki más nem lett volna alkalmasabb nálam. Ezenkívül – mondta – nem akar kivételt tenni. Parancsa elvi alapokon nyugszik, és megmáshíthatatlan. Engedelmeskednem kellett, hiszen katona voltam! Én magam akartam. Ebben a pillanatban ismét visszavágytam a jó fekete földre, vissza a rögös, ám szabad útra, amelyen eddig jártam.

De már nem volt visszaút! Vegyes érzésekkel láttam dologhoz új feladatkörömben. Egy új világban, amelyhez a következő tíz

évben hozzá voltam kötve, hozzá voltam láncolva. Tagadhatatlan, magam is voltam rab hat évig, jól ismertem a börtönlakók életét, a szokásaikat, minden mozdulatukat és minden gondjukat-bajukat, a fogolylét napos oldalát, de még inkább az árnyoldalát. De a koncentrációs tábor új volt számomra. Csak ekkor láttam, hogy milyen más az élet egy börtönben, egy fegyházban és egy koncentrációs táborban, amelyet mindenestül megismertem, gyakran jobban és alaposabban, mint ahogy szerettem volna. Ég és föld!

Két másik új emberrel, Schwarzhuberrel⁵ és Remmelével,⁶ aki később az eintrachthüttei tábor parancsnoka lett,⁷ szabadították rá a rabokra, anélkül hogy az internálótábor parancsnoka vagy a Rapportführer különösebben eligazított volna. Este a soraközön meglehetősen elfogódottan álltam a rám bízott kényszermunkási foglyok előtt, akik kíváncsian méregették az új századparancsnokukat – ahogy akkoriban a blokkparancsnokot hívták. Csak később fogtam fel, hogy milyen kérdések ütek ki az arcukra.

Az őrmestérem – így nevezték a blokkfelügyelőket – figyelmezte a századot, azaz a lakóblokkot. Ő, az öt szakaszvezetőhöz, a barakk rangidőseihez hasonlóan, politikai fogoly volt; egytől egyig öreg, meggyőződéses kommunisták, de katonák is – lévén mind katonaviseltek –, akik a hadseregbeli élményeikről is szívesen meséltek. Ők úgy talpra állították a kényszermunkásokat, akik többnyire szörnyen leromlott, nyomorúságos állapotban kerültek a táborba; és olyan rendet meg tisztaságot tartottak, hogy nekem szólnom se kellett. A kényszermunkások is igyekeztek, hogy ne hívják fel magukra a figyelmet. Végére is csak az ő viselkedésüktől, az ő teljesítményüktől függött, hogy egy fél év múlva elengedik-e őket, vagy még további negyed- vagy fél év szükséges az átnevelésükhöz.

Rövid idő alatt alaposan megismertem a körülbelül 270 főnyi századomat, és meg tudtam ítélni, hogy megértettek-e már

a szabadulásra. Blokkparancsnokként csak néhány aszociális lényt voltam kénytelen átirányítani az internálótáborba. Lopnak, mint a szarkák, igyekeztek kihúzni magukat mindenfajta munka alól, és minden tekintetben trehányak voltak. A többségük a kiszabott büntetés letöltése után megjavulva távozott. Visszaesők alig voltak.

Ha még nem voltak többszörösen büntetve, vagy nem volt valamilyen más antiszociális előéletük, mégiscsak nyomásztotta őket a börtön, szégyellték magukat, különösen az idősebbek, akik korábban nem kerültek összeütközésbe a törvénnyel. És egyszerre csak megbüntették őket, mert önfejlésből, bajor csökönyösségből többször kibújtak a munka alól, vagy mert túlságosan szerették a sört, netán más dolgok miatt, amelyek lazulásra csábították őket, a munkaügyi hivatal azonban arra készítette, hogy táborba küldje őket. Ők azonban valamennyien könnyebben vagy nehezebben túltették magukat a lágerélet hátrányain – hiszen tudták, hogy *büntetésük lejártával* megint szabadok lesznek.

Más volt azonban a helyzet a tábor fennmaradó kilencötzével: egy századnyi zsidó, emigráns, homoszexuális, jehovista, egy század aszociális személy és hét század politikai fogoly, többségükben kommunisták. Ezeknél a politikai foglyoknál teljesen bizonytalan volt, meddig maradnak letartóztatásban. Ez *kiszámíthatatlan* tényezőktől függött. A foglyok tisztában voltak ezzel, és nehezen viselték a bizonytalanságot. Már csak emiatt is szenvedés volt számukra a lágerélet. Sok értelmes és belátó politikai fogollyal beszéltem erről. Valamennyien egy emberként jelentették ki, hogy túltették volna magukat a rossz táborbeli körülményeken, például az ss-közlegények vagy a foglyok közül kiválasztott felügyelők önkényeskedésén, a tábor szigorú fegyelmén, a másokkal való éveken át tartó kényszerű, szoros együttélésen, az elvégzendő dolgok mindennapi egyhangúságán – mint mondták, mindez elviselhető, de a bizonytalanság,

hogy meddig tart a rabságuk, az nem. Ez az, ami felőrli őket, ami megbénít minden mégoly erős akaratot is. A bizonytalan idejű fogva tartás – ami gyakran a legjelentéktelenebb tisztviselő önkényétől függött –, tapasztalatom és megfigyelésem szerint ez volt az a tényező, amelyik a legrosszabb és a legnagyobb hatással volt a foglyok lelki életére. A hivatásos bűnöző, akit például tizenöt év fegyházra ítéltek, tudta, hogy legkésőbb tizenöt év után szabadul, valószínűleg azonban már jóval korábban. A koncentrációs táborba került politikai foglyot gyakran csak egy rosszakarójának homályos feljelentése alapján tartóztatták le és ítélték el, méghozzá bizonytalan időre. Ez lehetett egy év, de akár tíz is. A foglyok lágerban letöltendő idejének negyedévenkénti felülvizsgálata, amit a német őrizeteseink esetében előírás szabályozott, pusztán formalitás volt. Szabadulásuk az őket ide irányító hatóságtól függött. Márpedig egy hatóság soha nem hajlandó beismerni, hogy tévedett. Az áldozat mindig a fogoly volt, és az is maradt, a fogoly, aki ki volt szolgáltatva az illetékesek kényének-kedvének, ama hatóság „belátásának”, amelyik a táborba küldte. A politikai foglyok nem tiltakozhattak, nem emelhettek panaszt. Kedvező körülmények kivételes esetekben lehetővé tették „az utólagos vizsgálatokat”, amelyek meglepő módon úgy végződtek, hogy néhányukat szabadon engedték. De ezek mind kivételek voltak. A fogva tartás ideje rendszerint a sors szeszélyétől függött.

A felügyelőknek és az őrszemélyzetnek három fajtája létezik, függetlenül attól, hogy vizsgálati fogságról van-e szó vagy büntetés-végrehajtásról vagy koncentrációs táborról. Az örök pokollá tudják tenni a fogoly életét, és fordítva, ha akarják, könnyebbé, elviselhetőbbé változtathatják a már önmagában is nehéz életét. A rossz szándékúak, a gonoszok, az alapvetően romlottak, a durvák, az aljasak, a közönségesek a fogolyban csak egy tárgyat látnak, amelyen gátlástalanul és akadálytalanul kiélhetik sokszor perverz ösztöneiket, szeszélyeiket, kisebbségi komple-

xusaikat. Nem ismernek sem szánalmat, sem együttérzést. Kihasználják minden kínálkozó alkalmat, hogy megkínózzák a rájuk bízott foglyokat, és különösen azokat, akiket ki nem állhatnak. Kezdve a legkisebb piszkálódástól a gyakran visszataszító ármánykodásaik, legsötétebb ösztöneik széles skáláján át egészen a legsúlyosabb bántalmazásokig, hajlamaiktól függően. E gonosz teremtményeknek különösen az áldozataik lelki gyötrelmei okoznak kielégülést. Nincs az a szigorú tiltás, amely visszatartaná őket gonoszkodásaiktól. Csak a felügyelet korlátozza őket abban, hogy milyen módon kínozzák a foglyokat. Ezek az emberek folyton a lelki és testi kínzások új módszereit eszelik ki. Jaj a rájuk bízott foglyoknak, ha ezeknek a sötét alakoknak a parancsnoka eltűri gonosz hajlamaikat, vagy ha hasonló hajlamaitól vezérelve még bátorítja is őket.

A második kategória – ez a túlnyomó többség – a közömbösek, az egykedvűek, akik fásultan teszik a dolgukat, jól-rosszul teljesítik a kötelességüket, csak azt, ami elkerülhetetlenül szükséges. Az ő szemükben a foglyok tárgyak, amelyekre felügyelniük kell, amelyeket őrizniük kell. Némigen gondolkodnak el a foglyokról és a foglyok életéről. Úgy kényelmes nekik, ha tartják magukat az előírásokhoz, a holt betűhöz. Értelemszerűen cselekedni számukra túl megerőltető. Valamiképpen majdnem mindegyikük korlátolt. Alapjában véve nem akarnak rosszat a foglyoknak. De a közömbösségükkel, a kényelmességükkel, a korlátoltságukkal sok kárt tesznek, és ha nem szándékosan is, némely fogolynak testi és lelki kínokat, sérüléseket okoznak. Elsősorban ők teszik lehetővé a foglyok némelyikének, hogy igen gyakran vésszes módon uralkodjanak rábátársaikon.

A harmadik kategória a természeténél fogva jóindulatú őrszívű, együtt érző, fogékony az emberi nyomorúságra. Itt is vannak azonban jókora különbségek. Akadnak olyanok, akik szigorúan és lelkiismeretesen tartják magukat az előírásokhoz, és semmiféle vétséget nem néznek el a foglyoknak, viszont jó

szívükkel és jóakarattal az előírásokat a foglyok érdekében értelmezik, és amennyire tudják, igyekeznek megkönnyíteni a helyzetüket, vagy legalábbis szükségtelenül nem megnehezíteni. Mások jóhiszeműsége már-már a naivitással határos; ők azok, aki mindent elnéznek a foglyoknak, megpróbálják minden kívánságukat teljesíteni, segítenek nekik, ahol tudnak, jóindulattal és háttartalan részvétből, és nem képesek elhinni, hogy a foglyok között is akadnak rossz emberek.

A foglyot általában már a jóindulattal és megértéssel párosuló szigorúság is megnyugtató, mivel állandóan megértésre vágyik; minél rosszabb a helyzete, annál inkább. Egy nyájas pillantás, egy jóindulatú odabíccentés, egy jó szó gyakran csodát tesz, különösen a legérzékenyebbeknél. Hát még ha tapintatosan kezelik a helyzetét, az állapotát – akkor ennek hihetetlen hatása van. Még a légkészségesettebbek is, akik már minden reményt feladtak, még ők is visszanyerik az életkedvüket, ha a jóindulat legcsekélyebb jelét látják vagy tapasztalják. Minden fogoly megpróbálja kedvezőbben alakítani a sorsát, könnyebbé tenni a helyzetét. A fogoly igyekszik kiaknázni a kimutatott jóságot, az emberi megértést. Azok a foglyok, akik nincsenek tekintettel a másikra, épp ezekenél az öröknél próbálkoznak, hogy részt találjanak. Mivel a fogoly általában szellemi fölényben van az alsóbb őrszeméllyel szemben, gyorsan megtalálja a jóindulatú, de korlátolt személyek gyenge pontját. És ez a fonákja a foglyokkal szembeni túl nagy jóindulatnak és bizalomnak. Az erős akaratú foglyokkal szembeni megértés kimutatása – akár csak egyetlenegyszer is – gyakran hibák egész sorát vonhatja maga után, aminek súlyos, sőt a legsúlyosabb büntetés lehet a vége. Kezdve a levelek eleinte ártatlan kicsempészésétől egészen a szökés, a kitörés elősegítéséig.

Álljon itt néhány példa annak bemutatására, hogy a fentebb felsorolt három kategória hasonló esetekben milyen különböző hatással járt.

A vizsgálati fogságban. A rab arra kéri az őrt, hogy csavarja feljebb a cellájához vezető gőzfűtést, mert nagyon meg van fázva és didereg. A gonoszok kategóriájába tartozó őrt teljesen leállítja a fűtést, és folyamatosan figyeli a rabot, aki annyira fázik, hogy a cellájában körbeszaladgál és tornázik. Éjszakai szolgálatra megérkezik a közömbös őrt, a rab őt is megkéri, hogy fűtsön jobban. A közömbös a legmagasabbra állítja a fűtést, és egész éjjel feléje se néz a cellának. Egy óra múlva már olyan meleg van a cellában, hogy a rab kénytelen egész éjjel nyitva hagyni az ablakot, és ennek az a következménye, hogy még jobban megfázik.

A börtönben. Fürdés különböző időpontokban. A rabok egy csoportja a rosszindulatú őrt felügyelete alatt megy a fürdőhelyiségbe. Az őrt az öltözőben kinyitja az ablakokat – tél de reka van –, mert nagy a gőz. Ordítva sietésre nógatja a rabokat, majd bezavarja őket a zuhany alá, aztán tűzforróra állítja a vizet, hogy senki nem bírja ki alatta, kisvártatva pedig jéghidegre, és jó ideig nem mozdulhat el senki a zuhany alól. Aztán gúnyosan nézi, hogy a rabok a hidegtől úgy vacognak, hogy alig tudnak felöltözni. Máskor egy közömbös őrt vezeti őket a fürdőbe, szintén télen. A rabok levétköznek, az őrt leül és újságot olvas. Jó idő múlva méltóztatik abbahagyni az újságolvasást, és kinyitja vízcsapot. A vizet tűzforróra állítja, és megint belémérül az újságjába. Senki nem tud beállni a tűzforró víz alá. Hiába kiabálnak neki, nem zavartatja magát. Csak akkor áll fel megint, és zárja el a vizet, amikor kiolvasta az újságot. A rabok mind felöltöznek, anélkül hogy megmosakodtak volna. Az őrt ránéz az órájára, az idő mértéke szerint ő teljesítette a kötelességét.

Egy koncentrációs tábor kavicsbányájában. Az őrség jóindulatú parancsnoka ügyel rá, hogy a csillék ne legyenek túlságosan megrakva, és hegynek felfelé kétszer annyian tolják, mint egyébként, valamint, hogy a sínek jól legyenek rögzítve, a váltók meg legyenek olajozva. Kiabálás nélkül és a megkívánt tel-

jesítményt mégis elérve telik el a nap. Az őrség rosszindulatú parancsnoka púposra rakatja a kocsit, és csak az előírt létszám tolhatja hegynék felfelé, ők viszont végig futólépésben. Egy fogolynak a sínek állapotával kellene törődnie és olajoznia, de a rosszindulatú parancsnok ilyen feladatot nem ad senkinek. Ennek az az eredménye, hogy a csillék folyton kisiklanak, és ez ürügyet jelent a kápóknak az ütlegetésre, aminek következtében a foglyok fele a sebesült lába miatt már délben kiesik a munkából. Az itt szolgálatot teljesítő örök egész álló nap ordítanak. Következésképp estére alig a fele teljesül az előírt mennyiségnél. A közömbös parancsnok egyáltalán nem törődik azzal, hogy neki kellene kiadni a parancsokat. Hagyja a kápókat „dolgozni”, azok pedig kényük-kedvük szerint járnak el. A foglyok, akiket kedvelnek, lustálkodnak egész nap, a többieknek viszont annál többet kell dolgozniuk. Bármilyen történik, az örök behunyják a szemüket, a parancsnokuk folyton távol van.

Ezt a három példát számtalan hasonló eset közül ragadtam ki, amelyeknek magam is szemtanúja voltam, és olyan sok van belőlük, hogy köteteket lehetne megtölteni velük. Szemléletesen megmutatják, hogy mennyire függ a foglyok egész léte az örök és a felügyelők viselkedésétől, hozzáállásától. Az előírások, a jóindulatú rendelkezések önmagukban mit sem érnek.

Nem a fizikai körülmények nehezítik meg a foglyok életét, hanem azok a meghatározó és kitörölhetetlen pszichikai hatások, amelyeket az örök és a felügyelők között található közömbös és rosszindulatú személyek önkényeskedése, gonoszsága és aljassága okoz. A fogoly fel van vertezve a kérlelhetetlen és igazságos szigor ellen, legyen az bármilyen kemény, de az önkényeskedés és a nyilvánvalóan igazságtalan bánásmód lelkiileg bunkócsapásként éri. Mivel tehetetlen vele szemben, kénytelen elviselni.

Ha nagy vonalakban nézzük, akkor az ör és a fogoly kétségtelenül két egymással ellenségesen szemben álló világ: több-

nyire a fogoly a megtámadott, egyrészt már csak a rabság miatt is, másrészt az ör viselkedése folytán. Ha a fogoly a porondon akar maradni, akkor védekeznie kell. De mivel nincs fegyvere, kénytelen más eszközöket és utakat-módokat találni, hogy védje magát. Amennyire bírja, felvertezi magát, „vastag bőrt növeszt”, engedi, hogy az ellenfél kitombolja magát, és többé-kevésbé zavartalanul megy tovább a maga választotta úton. Vagy álnok lesz, álatomos, őszintétlen, becsapja az ellenfelét, és így ér el könnyítéseket, így kap bizonyos kedvezményeket. Vagy átáll az ellenfél oldalára, besúgó lesz, kápó, blokkfelügyelő stb., és így teremti magának, a többi fogoly rovására, elviselhető életet, vagy mindent feltesz egy lapra, és kitör, vagy megtörik, feladja, elhagyja magát, fizikailag tönkremegy, és a végén öngyilkos lesz. Mindez nagyon kegyetlenül hangzik, és hihetetlennek tűnik, *de így van!*

Azt hiszem, hogy sokéves tapasztalataimnak, mindannak az alapján, amit megéltem és megfigyeltem, a fentieket helyesen tudom megítélni.

Egy fogoly életének nagy részét a munka teszi ki. A munkától elviselhetőbb lesz az élete, de tönkre is mehet bele. Normális körülmények között minden egészséges fogolynak igénye van a munkára, a munka mintegy belső szüksége. A megátalkodottan lustáknak, a naplopóknak és egyéb, a társadalmón élősködőknek persze nem, ők szemernyi lelkifurdalás nélkül egészen jól elvannak munka nélkül. Az egészséges foglyokat azonban a munka átsegíti a rabság sivárságán. A rabság mindennapi kellemtelenségeit feledtetni tudja a munka, feltéve, hogy az leköti és a fogoly önként csinálja – ezen a belső készletet értem –, sőt ilyenkor kielégülést is talál benne. Ha ráadásul a saját szakmájában dolgozhat, vagy a képességeinek megfelelő, kedvére való munkát talál, ezzel már egy olyan szilárd pszichikai alapra tesz szert, amely nem rendíthető meg egykönnyen, mégoly mostoha körülmények által sem.

Persze a fegyházban és a koncentrációs táborban a munka kötelesség és kényszer. Mégis, a legtöbb fogoly, ha megfelelő munkát adnak neki, önként figyelemre méltóan teljesít. Mivel így lelkiileg elégedett, ez kihat az egész állapotára. Mint fordítva, ha valaki elégedetlen a munkájával, akkor az egész élete teherként fog nehezedni rá.

Mennyi szenvedést, bosszúságot, bajt lehetett volna elkerülni, ha a munkafelügyelők és a munkaszolgálatot vezetőik tekintettel lettek volna ezekre a tényekre, és nyitott szemel jártak volna a műhelyekben és más munkahelyeken! Én egész életemben szívesen és készségesen dolgoztam. Gyakran a legkeményebb körülmények között végeztem nehéz és még nehezebb fizikai munkát, szénbányában, olajtárolóban, téglagyárban, fát is vágtam, vasúti talpfákat készítettem, tőzeget fejtettem. Nincs olyan fontosabb munka a mezőgazdaságban, amit ne csináltam volna. Én azonban, bárhol voltam is, nemcsak dolgoztam, hanem meg is figyeltem a velem együtt dolgozó embereket, tevékenységüket és szokásaikat, életkörülményeiket.

Okkal és joggal állíthatom tehát, hogy tudom, mit jelent dolgozni, és hogy képes vagyok a munkateljesítményt értékelni. Csak akkor voltam megelégedve magammal, ha már jó sok munkát elvégeztem. Az alárendeltjeimtől *soha* nem követeltem nagyobb teljesítményt, mint amennyit magam ne tudtam volna felmutatni.

A lipcsei vizsgálati fogságban bőségesen volt elfoglaltságom, magának a vizsgálatnak a következtében, de sok levelet is kaptam, újságot is olvashattam, látogatókat is fogadhattam – mégis, hiányzott a munka. Végül kérelmeztem, hogy dolgozhassak, és meg is kaptam rá az engedélyt. Zacskót ragasztottam. És annak ellenére, hogy ez igen egyhangú munka, mégiscsak kitöltötte a napom nagy részét, és bizonyos rendszerességre kényszerített. Önszántamból tűztem ki magamnak a normát – és ez volt a lényeg.

Börtönbüntetésem ideje alatt aztán igyekeztem olyan munkát választani, amelyik koncentrálásra is kényszerített, tehát nem volt teljességgel gépies. Ez a munka aztán a nap nagy részében megvédett a haszontalan, fárasztó tépelődéstől. Esté elégedetten állapítottam meg, hogy nemcsak egy eltöltött napot tudok megint magam mögött, hanem elvégeztem jó sok munkát is. A legszigorúbb büntetés az lett volna számomra, ha megfosztanak a munkától.

Mostani fogva tartásom alatt éppenséggel nagyon hiányoltam a munkát. Éppen ezért hálás vagyok, hogy írhatok – ez teljes egészében kitölti az életemet.

A fegyházban sok rabtársammal beszélgettem a munkáról, később pedig a koncentrációs táborban is, különösen Dachauban, a foglyokkal. Valamennyien meg voltak győződve róla, hogy az élet a rácsok vagy a szögesdrót mögött munka nélkül nem viselhető el sokáig, sőt az a legszigorúbb büntetés, ha az ember nem dolgozhat.

Rabságban a munka nemcsak jó értelemben vett hatásos fegyelmező eszköz, mivel a foglyokat önfegyelmre kényszeríti, így jobban ellen tudnak állni a rabság romboló hatásainak, hanem alkalmas azoknak a foglyoknak a nevelésére is, akikben nincs tartás, jót tesz azoknak, akik rászorulnak, hogy hozzá szoktassák őket az állandósághoz és kitartáshoz. Hasznos azoknak is, akiket a munka áldásos hatására még ki lehet szakítani a bűnözésből. A fentebb elmondottak azonban csak normális körülmények között érvényesek.

Így érthető a jelmondat: Arbeit macht frei – A munka szabaddá tesz.⁸ Eickének szilárd elhatározása volt, hogy azokat a foglyokat – mindegy, melyik részlegről –, akik kitartó, szorgalmas munkával kitűnnek a tömegből, szabadon engedje, még akkor is, ha a Gestapónak és a birodalmi bűnügyi rendőrségnek más volt a véleménye. Néhány esetben szabadon is bocsátottak foglyokat, de a háború kitörésével ez a jó szándék semmivé lett.

Azért írtam ilyen részletesen a munkáról, mert a munka pszichikai értékét nagyon is megtanultam megbecsülni, és mert rá akarok mutatni, hogy a foglyok pszichéjére milyen nagy hatással volt a munka, legalábbis ahogy én láttam. Arról majd a továbbiakban írok, hogy később mit csináltak a munkából, mi lett a foglyokkal végeztetett munkából.⁹

Dachauban tehát mint blokkparancsnok közvetlen kapcsolatba kerültem egyes foglyokkal, és nem csak a saját blokkomból.

Nekünk, blokkparancsnokoknak akkoriban a foglyok kimenő leveleit is ellenőriznünk kellett. Ha valaki egy fogoly leveleit hosszabb időn át rendszeresen olvassa és elegendő emberismerettel rendelkezik, akkor hű képet kaphat a fogoly lelkiállapotáról. Ezekben a feleségükhöz, anyjukhoz írott levelekben a foglyok megpróbálják leírni minden gondjukat-bajukat, aszerint, hogy milyen a természetük, többé vagy kevésbé nyíltan. A fogságban *nem tudnak tartósan színlelni*, nem tudják becsapni a tapasztalt megfigyelőt; a leveleikben sem.

Eicke „az állam veszélyes ellenségeinek” fogalmát éveken át olyan nyomatékosan és olyan meggyőzően szulkolta az ss tagjaiba, és olyan hatásosan prédikált erről még hosszú-hosszú ideig, hogy azt, aki tájékozatlan volt, ez a gondolat teljesen áthatotta. Én is hittém ebben. Kerestem tehát „az állam veszélyes ellenségeit” és azt, amitől olyan veszélyesnek tűntek. Meg is láltam őket – mároknyi megátalkodott kommunistát és szociáldemokratát, akik szabaddábra kerülve azonnal nyugtalanságot szítottak volna a lakosság körében, és mindent megpróbáltak volna, hogy hatásosan működhessenek az illegalitásban. Ezt nyíltan be is ismerték. De a nagy többségük – még ha kommunista vagy szociáldemokrata funkcionáriusok voltak is, akik szintén az eszméikért harcoltak és dolgoztak, így személyesen is sok kárt okoztak a nemzeti eszmének, az NSDAP-nek – közelebbről nézve, a napi érintkezésben ártalmatlan, békés embernek bizonyult, aki belátva, hogy az ő világa romokban hever,

már csak azon igyekezett, hogy valami békés és a megélhetést biztosító munkát végezhesen, és aztán hazatérhessen a családjához. Meggyőződésem szerint 1935–36-ban a dachauai politikai foglyok háromnegyedét el lehetett volna engedni, anélkül hogy a Harmadik Birodalmat a legcsekélyebb kár érte volna.

A fennmaradó egynegyed azonban fanatikus meggyőződéssel vallotta, hogy az ő világuk újra feltámad majd. Ezeket nyilván továbbra is őrizetben kellett tartani. Ők voltak az állam veszélyes ellenségei. De őket pontosan fel lehetett ismerni, még akkor is, ha nem vallották be nyíltan, hogy kik ők, sőt ellenkezőleg, ügyesen megpróbálták magukat álcázni. Az államra és az egész népre azonban még sokkal veszélyesebbek voltak a hivatásos bűnözők, az aszociális elemek, akik előzőleg már hússzor, harmincszor voltak büntetve.

Eickének az volt a szándéka, hogy az ss legénységét a fogva tartott bűnözők veszélyességének folyamatos hangoztatásával és megfelelő parancsokkal a foglyok ellen uszítsa, olyannyira, hogy „fenjék rájuk a fogukat”; így akarta a részvét csíráját is kiirtani belőlük. Eicke ez irányú tartós ténykedésével éppen a primitívebbeknél a kívülálló számára elképzelhetetlen gyűlöletet és ellenszenvet ébresztett a foglyok ellen. Ez a gyűlölet minden KL-ben az ss összes ott szolgáló legénységére és parancsnokára áterjedt, és továbbhagyományozódott¹⁰ még hosszú évekig, amikor Eicke már nem volt a táborok felügyelője.¹¹

Ezzel a gyűlölettel magyarázható a KL-ekben a foglyok kínzása és bántalmazása.

Ezt a hozzáállást a foglyokhoz csak erősítette a régi parancsnokok, Loritz¹² és Koch¹³ hatása – az ő szemükben a foglyok nem voltak emberek, csak „oroszok” vagy „kanákok”, vagyis „bennszülöttek”. A foglyok előtt természetesen nem volt titok ez az ellenük mesterségesen gerjesztett gyűlölet. A fanatikusokat, a megszállottakat ez csak még jobban megerősítette a viselkedésükben, a jóindulatúakat pedig sértette és undorította.

A védőőrizetes táborban mindannyiszor érzékelhetően romlott a hangulat, valahányszor Eicke eligazítást tartott. Félelemmel figyelték az ss-ek minden mozdulatát. Megszaporodtak a szóbeszéddek, a rémhírek a tervezett intézkedésekről. Általános nyugtalanság lett úrrá mindenkin. Nem mintha ilyenkor általában véve rosszabbá lett volna a bánásmód. A foglyok azonban erősebben érzékelték az ő- és felügyelőszemélyzet legnagyobb részének *ellenséges* viselkedését.

De újra meg újra hangsúlyoznom kell: a fogvatartottaknál nem annyira a fizikai hatások és benyomások azok, amelyek a rabokat általában, a koncentrációs táborok foglyait pedig különösen lesújtják, gyötrik, kétségbeejtik – hanem sokkal, de sokkal inkább a lelkiek.

A legtöbb foglynak nem mindegy, hogy az őrök ellenségesen, közömbösen vagy jóindulatúan viselkednek-e velük. Az őrnek még csak közelebb sem kell lépnie a fogolyhoz, mert érezhető ellenségessége, sőt gyűlölködése, sőtét tekintete már önmagában is elegendő, hogy félelmet keltsen benne, nyomassza és kínozza. Dachauban nagyon gyakran hallottam a foglyoktól: „Miért gyűöl bennünket annyira az ss? Hiszen mi is emberek vagyunk.” Már önmagában ez is elég, hogy világossá tegyem az ss és a foglyok kapcsolatát.

Nem hiszem, hogy Eicke „az állam veszélyes ellenségeit” személyesen annyira gyűlölte és megvetette volna, mint ahogy a csapatok előtt mutatta. Inkább azt gondolom, hogy *folyamatos „uszítása”* csak arra szolgált, hogy az ss legénységét nagyobb éberségre, szakadatlan készenlétre kényszerítse. Nem gondolta át, hogy ezzel mit követ el, hogy ennek a tudatos „uszításnak” milyen hatása lesz.

Így, az Eicke-féle szellemben nevelkedve és kiképezve teljesítettem szolgálatot a védőőrizetes táborban mint blokkparancsnok és Rapportführer, valamint gazdaságis. És be kell vallanom: mindig lelkiismeretesen és gondosan, mindenki megelégedésére

láttam el a szolgálatomat, nem néztem el semmit a foglyoknak, szigorú voltam, gyakran kemény. De épp elég hosszú ideig voltam magam is rab, hogy meglássam a bajaikat. *Nem minden részvét* nélkül figyeltem a tábor eseményeit. Külsőre hidegen, sőt kőkeményen, de belül mélyen megrendülve tartottam szemlét a tetthelyeken, ahol öngyilkosságot követtek el, vagy menekülés közben lelőttek valakit. Ilyenkor én nagyon jól fel tudtam ismerni, hogy színlelt volt-e az esemény vagy valódi, a munkahelyi baleseteknél, vagy amikor „nekiszaladtak a szögesdrótnak”, a törvényszéki halótszemléken, a boncteremben, a börtönökben, a büntetőintézkedéseknél, amelyeket Loritz rendelt el, és többnyire maga ellenőrizte a végrehajtásukat. Hogy ő hogyan büntetett munkával. Hogy ő hogyan hajtatta végre a büntetést. Mivel arcizmom sem rezdült, szilárd meggyőződése volt, hogy engem nem kell „megkeményítenie”, mint ahogy ezt nagy előszeretettel tette azoknál az ss-eknél, akik túlságosan puhányoknak tűntek neki.

És voltaképpen itt kezdődik az én bűnöm. Rájöttem, hogy erre a szolgálatra *nem vagyok alkalmas*, mert belül, a lelkemben nem értek egyet a KL-beli étellel és az ottani eseményekkel úgy, ahogy azokat Eicke megkövetelte. Lelkileg túlságosan kötődtem a foglyokhoz, mert túl sokáig éltem én is az életüket, és ugyanúgy szenvedtem, mint ők. Akkoriban oda kellett volna mennem Eickéhez vagy az RFSS-hez, és elmondanom, hogy *nem vagyok alkalmas* a koncentrációs táborbeli szolgálatra, mert túlságosan együtt érzek a foglyokkal. *Ehhez azonban nem volt elég bátorságom*: nem akartam szégyent vallani, bevallani a gyengeségemet, mert túl makacs voltam ahhoz, hogy beismerjem, utat tévesztettem, amikor feladtam azt a szándékomat, hogy saját parasztagazdaságot hozzak létre. Önként jelentkeztem aktív szolgálatra az ss-be, a fekete egyenruha túlságosan kedves volt nekem ahhoz, hogy *csak úgy* megint levessem. Ha beismerem, hogy gyenge vagyok ahhoz, hogy az ss-ben szolgál-

jak, az óhatatlanul a kizárásomat vonta volna maga után, vagy legalábbis azt, hogy egyszerűen megválnak tőlem. *Nem* bírtam elszánni magam. Sokáig vívódtam magamban, hányódtam belső meggyőződéseim és a kötelességtudat, az ss-nek tett hűségem és a Führernek tett fogadalom között. Lettem volna katonaszökevény? Még a feleségem sem tud semmit erről a belső vívódásról, erről a felismerésről. Mindeddig magamban tartottam. Régi nemzetiszócialistaként szilárdan meg voltam győződve a koncentrációs táborok szükségességéről. Az állam valódi ellenségeit biztonságosan el kell zárni, a társadalom ellenségeit és a hivatásos bűnözőket, akiket az addigi törvények szerint nem vehettek őrizetbe, meg kell fosztani a szabadságuktól, hogy megóvjuk a népet káros ténykedésüktől. Arról is szilárdan meg voltam győződve, hogy az új állam véderőjeként csakis az ss képes ellátni ezt a feladatot. De *nem értettem egyet* Eicke rabokkal kapcsolatos nézeteivel és azzal, hogy az őrcsapatoknál felkorbácsolta a legaljasabb ösztönöket, nem érttem egyet a személyi politikájával, hogy az arra legalkalmatlanabbakat tette a foglyokhoz és a legkevesbé oda valókat, sőt teljességgel vállálhatatlanokat meghagyta a posztjukon. *Nem értettem egyet* az önkénnyel, amellyel meghatározták a büntetés idejét.

Mivel azonban ott maradtam a KL-ben, elfogadtam az ott érvényes nézeteket, parancsokat és rendelkezéseket. Beletörődtem a sorsomba, amelyet magam választottam. Csendben reméltem, hogy később mégiscsak találok másik szolgálati helyet. Erre azonban egyelőre gondolni sem lehetett. Mert Eickének az volt a véleménye, hogy a foglyok mellé én vagyok való. Hozzászóltam mindahhoz, ami megváltoztathatatlan volt a KL-ben, de soha nem lettem érzéketlen az emberi szenvedés iránt. Mindig megláttam és mindig átéreztem. De túl kellett lépnem rajta, mert nem mutakozhattam gyengének. Kemény ember hírében akartam állni, nehogy gyengének tartsanak.

17. SEGÉDTISZT ÉS A VÉDŐŐRIZETES TÁBOR VEZETŐJE A SACHSENHAUSENI KONCENTRÁCIÓS TÁBORBAN (1938–1940)¹ Segédtsiztként kerültem Sachsenhausenbe.² Itt ismertem meg tehát, hogy milyen a KL-ek felügyelése, a felügyelet munkája és az ottani szokások. Eickét is megismertem közelebbről, valamint felmértem azt, hogy milyen hatással van a táborra és a csapatra. Kapcsolatba kerültem a Gestapával.³ A levelezésből kiderült számomra, hogy milyen viszonyban vannak egymással az ss parancsnokságai. Röviden: jobban át tudtam tekinteni a dolgokat.

Az egyik bajtársam révén, aki Hess stábjához tartozott,⁴ sokat megtudtam a Führer környezetéről. Egy másik régi bajtársam a birodalmi ifjúsági vezetésben dolgozott, egy harmadik Rosenberg⁵ vezérkaránál volt sajtóreferens, egy pedig a birodalmi orvosi kamaránál. Akkoriban gyakran találkoztam Berlinben ezekkel a régi bajtársakkal, akiket a szabadcsapatok időszakából ismertem, és a segítségükkel mélyebben megismertem a párt eszméit és szándékait. Most jobban bíztam bennük, mint annak előtte. *Ezekben* az években hatalmas fellendülés volt tapasztalható Németországban. Az ipar és a kereskedelem virágzott, mint korábban soha. Adolf Hitler külpolitikai sikerei szemlátomást elegendők voltak ahhoz, hogy a kételkedőket vagy akár az ellenfeleket elhallgattassák. A párt uralkodott az állam fölött. A sikereket nem lehetett letagadni. Az NSDAP útja és célja helyes volt. Így tehát szilárdan, a legcsekélyebb kételkedés nélkül hittem.

Már nem szorongtam annyira, amiért alkalmatlanságom ellenére kitartottam a KL mellett, mivel már nem kellett közvetlenül érintkeznem a foglyokkal, mint Dachauban. És Sachsenhausenben a légkör nem volt annyira telítve gyűlölettel, mint Dachauban, annak ellenére, hogy Eicke itt teljesített szolgálatot. A csapat azonban más volt. Sok fiatal újonc volt, sok – külön-

böző junkeriskolákból érkezett – fiatal vezető. Itt régi „dachauit” csak keveset lehetett találni. A parancsnok⁶ is más volt. Igaz, nagyon szigorú és hajthatatlan volt, de roppant igazságos és fanatikusan kötelességtudó. Mint réges-régi ss-vezető és nemzetiszocialista, ő lett a példaképem. Kezdetől felhagyított tükörképemet láttam benne. Neki is voltak olyan pillanatai, amikor megmutatkozott a jóindulata és a lágyszívűsége, ám szolgálati ügyekben mégis keménynek és kérlelhetetlenül szigorúnak bizonyult. Így mindig a szemem előtt volt, hogy az ss-ben megkövetelt „muszáj” hogyan kerekedik felül a puhányságon. Kirtört a háború, és ekkor nagy változások következtek be a KL életében. De ki láthatta azt előre, hogy a háború alatt milyen szörnyű feladatot szánnak a KL-nek?

A háború első napján Eicke beszédet tartott azon tartalékos alakulatok vezetőinek, amelyek a táborokban leváltották az ss egységeit. Beszédében hangsúlyozta, hogy most a háború kérlelhetetlen törvényei uralkodnak. Minden ss-nek – a tartalékosoknak is – teljes odaadással kell harcolnia, tekintet nélkül eddigi életére. Ettől fogva a parancs szent, és még a legnehezebb és legkeményebb parancsot is habozás nélkül végre kell hajtani – mondta. Az RFSS elvárja minden ss-vezetőtől, hogy példát mutasson kötelességtudásból, és akár élete feláldozásával is harcoljon a népért és a hazáért. Az ss-nek ebben a háborúban az a fő feladata, hogy Adolf Hitler államát mindenáron megvédje, elsősorban a belső ellenségtől. Kizárt, hogy még egyszer egy olyan forradalom legyen, mint 1918-ban, vagy megismétlődjék a fegyvergyári munkások 1917-es sztrájkja.⁷ Meg kell semmisíteni az állam valamennyi ellenségét, és mindenkit, aki szabotálja a háborút. A Führer azt követeli az ss-től, hogy védje meg a hazát minden ellenséges felforgatástól. Ő – Eicke – ezért azt várja el a tartalékosok vezetőitől, hogy azoknak a csapatoknak az állományát, amelyek immár a táborban teljesítenek szolgálatot, kérlelhetetlen szigorra neveljék a foglyokkal szemben.

Nehéz szolgálat lesz, kemény parancsokat kell majd végrehajtaniuk. De most ezért vannak itt. Az ss-nek meg kell mutatnia, hogy helyesen tették, amikor tagjaikat békeidőben olyan kemény kiképzésben részesítették. Csak az ss tudja megvédeni a nemzetiszocialista államot minden belső ellenségtől. A többi szervezetben nincs meg az ehhez szükséges keménység.

Sachsenhausenben még aznap este végrehajtották a háború első kivégzését. Egy kommunistát végeztek ki, aki a dessau-i Junkers Művekben megtagadta a légvédelmi munkálatokat. A gyári őrség feljelentette, a helyi rendőrség letartóztatta, elvitték Berlinbe, a Gestapóhoz, ott kihallgatták, a kihallgatási jegyzőkönyvet átadták a birodalmi vezetőnek, ő megparancsolta, hogy az illetőt azonnal lőjék agyon.⁸

Az egyik titkos mozgósítási parancs szerint az RFSS, illetve a Gestapo által elrendelt kivégzéseket a legközelebbi KL-ben kellett végrehajtani.

Este tíz óra körül telefonált Müller a Gestapótól,⁹ hogy egy futár úton van egy parancssal. Ezt a parancsot azonnal végre kell hajtani. Nem sokkal ez után megérkezett egy személyautó két államrendőrségi hivatalnokkal és egy megkötözött civillel. A parancsnok felbontotta a már jelzett iratot, amelyben röviden ennyi állt: „N. N.-t az RFSS parancsára agyon kell lőni. Ez a fogdában közlendő vele, majd a közlés után egy órával végre kell hajtani a parancsot.”

A parancsnok tehát közölte az elítélttel a parancsot. Az elítélt nagyon fegyelmezett volt, bár nem számított arra, hogy agyonlövik, mondta utána. Írhatott a családjának. Cigarettaért kért, kaptott. A parancsnok értesítette Eickét, ő a határidőn belül meg is érkezett.

Mint segédtiszt én voltam a parancsnokság vezetője. Mint ilyennek – a titkos mozgósítási parancs értelmében – nekem kellett végrehajtatnom a kivégzést. Amikor a hadüzenet után, még aznap reggel a parancsnok felbontotta a mozgósítási paran-

csókat, egyikünk sem számolt azzal, hogy a kivégzésekről szóló előírást még ugyanezen a napon alkalmaznunk kell.

Gyorsan kiválasztottam a törzsből három idősebb, higgadt, alacsonyabb rangú vezetőt, tájékoztattam őket a ránk váró feladatról, valamint eligazítottam őket arra vonatkozóan, hogyan viselkedjenek, és hogyan hajtsák végre a kivégzést.

Az ipartelepen lévő homokbányában gyorsan beástunk egy cölöpöt. Alighogy elkészültünk, már jöttek is az autók. A parancsnok azt mondta az elítéltnék, hogy álljon a cölöp mellé. Én odavezettem. Higgadtan engedelmeskedett. Hátráléptem, és kiadtam a tűzparancsot – ő összerogyott, én megadtam neki a kegyelemlövést. Az orvos megállapította, hogy három golyó hatolt át a szíven. A kivégzésnél Eickén kívül jelen volt még néhány parancsnok a tartalékos alakulatoktól.

Reggel, Eicke eligazítása után még egyikünk sem gondolta, hogy a bejelentés ilyen gyorsan válik majd nyers valósággá. Eicke is azt mondta a kivégzés után, hogy ezt ő sem gondolta volna. Az előkészületek annyira igénybe vettek, hogy tulajdonképpen csak a kivégzés után ocsúdtam fel. A kivégzésen jelen volt parancsnokok még elüldögéltek egy ideig a kaszinóban. Különös módon azonban nem alakult ki igazi beszélgetés, mindenki a saját gondolataival volt elfoglalva. Ki-ki felidézte magában Eicke eligazítását, és mindenki világosan látta, hogy milyen kegyetlenül nehéz lesz az előttünk álló háború. Rajtam kívül valamennyien idősebb urak voltak, akik már a világháborút is tiszti rangban harcolták végig. Csupa régi ss-tiszt, akik az NSDAP küzdelmes korszakában a gyűléseken kitört verekedésekben is megállták már a helyüket. Mégis, mindannyian, velem együtt, mélyen meg voltak rendülve attól, amit éppen átéltek. De a következő napokban még elég sok hasonló dolgot kellett megérnünk. Szinte minden nap fel kellett sorakoznom a kivégzőosztagommal. Többnyire a katonai szolgálatot megtagadókról és szabotőrökről volt szó. Hogy miért kellett kivégezni őket, azt csak az elítélteket kísérő

államrendőrségi hivatalnokoktól lehetett megtudni, ugyanis a kivégzési parancsón ezt nem tüntették fel. Volt egy eset, amelyik különösen mélyen érintett. Egyszer éjszaka egy ss-vezetőt, az államrendőrség hivatalnokát hozták azonnali kivégzésre. Ezzel az emberrel sok dolgom volt, mert gyakran ő hozta a fontos foglyokat vagy a fontos titkos iratokat, és előző nap még együtt ültünk a kaszinónkban, és a kivégzésekről beszélgettünk. És most rajta volt a sor, és a parancsot nekem kellett végrehajtanom. Ez még a parancsnokomnak is sok volt. A kivégzés után sokáig járkáltunk fel s alá egyetlen szó nélkül a tábor területén, hogy megnyugodjunk. Ahogy az elítéltet kísérő hivatalnokoktól hallottuk, ez az ss-tiszt azt a megbízást kapta, hogy tartóztasson le egy egykori kommunista funkcionáriust, és hozza el a táborba. A ss-tiszt régóta jól ismerte a letartóztatandó személyt, mivel annak idején rendőri felügyelet – éppen az ő felügyelete – alatt állt. Az illető mindig nagyon lojálisan viselkedett. Az ss-tiszt jóindulatú volt vele, és megengedte neki, hogy házamenjen átöltözni és elbúcsúzni a feleségétől. De mialatt ő és kísérője az asszonnyal beszélgettek a nappaliban, a letartóztatandó személy egy másik szobán át elmenekült. Amikor azok ketten felfedezték a szökést, már késő volt. Az ss-tisztet, amikor a Gestapónak bejelentette a szökést, haladéktalanul letartóztatták, és az RFSS azonnal elrendelte a haditörvényszéki tárgyalást. Egy óra múlva meghozták a halálos ítéletét. Kísérőjét sokévi szabadságvesztésre ítélték. A birodalmi vezető még Heydrich és Müller közbenjárását is határozottan elutasította, hiába kérték, hogy kegyelmezzen meg az ss-tisztnek. A birodalmi vezető szerint a szolgálatnak a háború alatti első súlyos megsértését, amelyet az ss egyik vezetője követett el, elrettentő erejű büntetéssel kell sújtani. Az elítélt rendes ember volt, harmincas éveinek közepén járt, nős, három gyerekkel, és mindeddig lelkiismereten és hűségesen szolgált. Most azért kellett meghalnia, mert jóhiszemű volt, és megbízott valakiben. Fegyelmezetten és nyugodtan ment a halálba.

Azt azonban ma sem értem, hogy én hogyan adhattam ki nyugodtan a tűzparancsot. A három ember, aki lőtt, nem tudta, kit kell agyonlőnie, és ez jó volt így, mert különben talán remégték volna. Én annyira felindult voltam, hogy a kegyelemlövéshez alig tudtam a pisztolyomat a halántékához szorítani. De azért mégis sikerült annyira összeszednem magam, hogy a jelenlőknek nem tűnt fel semmi. Néhány nappal később elbeszélgettem a kivégzőosztag egyik tagjával, és erről kérdezgettem. Ezt a kivégzést látom mindig magam előtt, ha arra gondolok, hogyan követelték meg tőlünk folyamatosan az önlegyőzést és a rendíthetetlen keménységet.

Ez már nem is emberi – gondoltam akkoriban. És Eicke tovább prédikált arról, hogy még keményebbeknek kell lennünk. Egy ss-nek képesnek kell lennie arra, hogy akár a legközelebbi hozzátartozóját is megsemmisítse, ha az elkövet valamit az állam vagy Adolf Hitler eszméi ellen. „Csak egy dolog érvényes: a parancs!” Ez volt mottóként leveleinek fejlécére nyomtatva.

Hogy ez mit jelent, és Eicke mit ért rajta, megtanultam a háború első heteiben. És nemcsak én, hanem sok régi ss-vezető. Néhányan, akik az Általános ss-nél¹⁰ magasabb rangban szolgáltak, és az ss-tagszámuk nagyon alacsony volt, a kaszinóban meg mérték engedni maguknak, hogy arról beszéljenek, mennyire bemocskolja ez a hóhérmunka az ss feketé egyenruháját. A dolog Eicke fülébe jutott, és kérdőre vonta, majd összehívta őket oranienburgi hivatalába. A gyűlésen körülbelül az alábbiakat mondta: az ss hóhérmunkájáról tett kijelentések azt bizonyítják, hogy az illetők, noha régóta az ss tagjai, még mindig nem értették meg, mi az ss feladata. A legfontosabb feladat az – mondta Eicke –, hogy minden eszközzel megvédjük az új államot. Minden ellenséget – veszélyességétől függően – vagy be kell zárni, vagy meg kell semmisíteni. Mindkettőt *csakis* az ss végezheti el. Csak így lehet garantálni az állam biztonságát, mindaddig, amíg nem alkotják meg az államot és a népet

valóban védelmező új törvényeket. Az állam belső ellenségeinek megsemmisítése éppolyan kötelesség, mint a külső ellenség megsemmisítése a fronton, és ezért soha nem szabad elmarasztalóan beszélni róla. A tudomására jutott kijelentések – folytatta Eicke – azt mutatják, hogy a polgári világ elavult nézetei tovább élnek, holott Adolf Hitler forradalma rég meghaladta őket. Ezek a nézetek ss-vezetőkhez méltatlan puhányságról és érzélgősségről tanúskodnak, sőt veszélyesek is. Ezért az illetőkről jelentést kell tennie az RFSS-nek, hogy megbüntessék őket. Az ő, Eicke, szolgálati területén egyszer s mindenkorra megtiltja az efféle érzékenykedést. Neki kérlelhetetlen, kőkemény emberekre van szüksége, olyanokra, akik megértik, mit jelent a halálfeje, amelyet a becsület különleges jeleként viselnek.

Az RFSS nem büntette meg közvetlenül az illetőket. Csak személyesen figyelmeztette és kioktatta őket. De soha nem léptették elő őket, így a háború végéig csak Ober-, illetve Hauptsturmführerként szolgáltak, és mindvégig a KI-ek felügyelőjének a hatáskörén belül kellett maradniuk. Nehezen viselték ezt, de megtanultak hallgatni, és elszántan teljesíteni a kötelességüket.

A háború kezdetekor a katonai körzetek parancsnokságainak sorozóbizottságai megvizsgálták, hogy az arra méltó foglyok vajon alkalmasak-e katonai szolgálatra. Akiket annak találtak, azokat bejelentették a Gestapónál, illetve Birodalmi Bűnügyi Rendőrség Hivatalnál (RKPa). A hivatalok aztán vagy megadták az engedélyt, hogy fegyveres szolgálatba állítsák őket, vagy nem. Nos, Sachsenhausenben ekkoriban számos „bibliakutató”, azaz Jehova tanúja volt. Sokan közülük megtagadták a fegyveres szolgálatot, ezért az RFSS katonai szolgálatot megtagadó személyeknek nyilvánította őket, és halálbüntetést szabott ki rájuk.¹¹ A védőőrizetes táborban lőtték őket agyon, az összes felsorakozott fogoly szeme láttára. A többi jehovistának a legelső sorból kellett végignéznie a kivégzést. A zarándókhelyeken, a kolostorokban, Palesztinában, a Hedzsász-vasútvonalnál, Irak-

ban, Örményországban sok vallási fanatikust ismertem meg: római katolikusokat és ortodoxokat, mohamedánokat, síitákat és szunnitákat, de a sachsenhauseni Jehova tanúi, különösen ketten közülük, felülmúlták minden ezzel kapcsolatos tapasztalatomat. Ez a két különösen fanatikus jehovista mindent megtagadott, aminek csak a legcsekélyebb köze volt a katonasághoz. Nem voltak hajlandók vigyázban állni, nem csapták össze a bökájukat, nem tartották a kezüket a nádrág varrásán, nem veték le a sapkájukat. Azt mondták, hogy a tiszteletadásnak ez a formája csak Jehovát illeti meg, az embereket nem. Nekik nincsenek előjáróik, csak Jehovát ismerik el egyetlen előjárójuknak. Az említett két embert el kellett távolítani a jehovisták blokkjából, és zárkában őrizni, mert a többi jehovistát is folyamatosan arra szólították fel, hogy úgy viselkedjenek, mint ők. Fegyelmezetlen viselkedésük miatt Eicke több ízben botbüntetésre ítélte őket. Olyan szenvedélyes odaadással fogadták a testi fenyítést, hogy az ember szinte kénytelen volt feltételezni, hogy perverz hajlamaik vannak. További büntetést kértek a parancsnoktól, hogy jobban tanúskodhatnak az eszme, Jehova mellett. Miután besorozták őket a fegyveres szolgálatra, mint ahogy várható volt, teljes egészében megtagadták, sőt még csak aláírni sem voltak hajlandók semmiféle katonai iratot, így őket is halálra ítélte az RFSS. Magukon kívül voltak az örömtől, amikor ezt a fogdában közölték velük, és alig tudták kivárni a kivégzés idejét. Összekulcsolt kézzel elragadtatva emelték tekintetüket az égre, és szakadatlanul azt kiabálták: „Hamarosan Jehovánál leszünk, micsoda szerencse, hogy mi vagyunk a kiválasztottak.” Néhány nappal korábban már részt vettek hitestvéreik kivégzésén, akkor alig lehetett féken tartani őket. Azt követelték, hogy őket is lőjék agyon. Ezt a megszállottságot már aligha lehetett tovább nézni. Erőszakkal kellett elhurcolni őket a zárkába. A saját kivégzésükre pedig szinte futólépésben mentek. Semmiképpen nem akarták, hogy összekötözzék

a kezüket, mert fel akarták emelni Jehová felé. Olyan megdicsőülten és elragadtatva álltak a fából készült golyófogó fal előtt, hogy az már nem is volt emberi. Ilyennék képzeltem az első keresztény mártírokat, amikor az arénában arra vártak, hogy széttépjék őket a vadállatok. Átszellemült arccal, szemüket az égre emelve, imára kulcsolt és magasba emelt kézzel mentek a halálba. Akik látták, hogyan haltak meg, azok meg voltak rendülve, még a kivégzőosztag is.

A jehovisták mártírhalála hitestvéreiket csak még jobban megerősítette a hitükben. Többen, akik már aláírták a számukra szabadságot jelölő nyilatkozatot, miszerint többé nem térítenek, most visszavonták az aláírásukat, mondván, szívesen szenvednek tovább Jehováért. Egyébiránt Jehova tanúi a hétköznapi életben nyugodt, szorgalmas, barátságos, mindig segítőkész emberek voltak, a férfiak és a nők egyaránt. Többségükben iparosok vagy kelet-poroszországi földművesek. Addig, amíg békeidőben lelkigyakorlataikra, istentiszteleteikre és testvéri összejöveteleikre korlátozták a tevékenységüket, ártalmatlanok és veszélytelenek voltak az államra nézve. De amikor 1937-től a szekta térítő tevékenysége érezhetően erősödött, a hatóságok mégiscsak felfigyeltek rájuk és nyomozni kezdtek utánuk. Le is tartóztattak néhány olyan vezetőt, akivel kapcsolatosan bebizonyosodott, hogy az ellenséges oldal tudatosan dolgozott igen szorgalmasan a jehovisták eszméinek mind szélesebb körű terjesztésén, hogy a vallás oldaláról ássa alá a nép harci kedvét. Hiszen a háború kezdetekor meg is mutatkozott, milyen nagy veszélyt jelentett volna, ha 1937-től nem tartóztatják le a legaktívabb funkcionáriusokat és a fanatikus jehovistákat. Így tudták megállítani a toborzást Jehova tanúi számára.¹² A táborban a jehovisták szorgalmas, megbízható munkások voltak, akiket örök nélkül is ki lehetett volna küldeni. Hiszen Jehováért vállalták a fogásgot. De a leghatározottabban elutasítottak mindent, aminek bármi köze volt a katonasághoz és a háborúhoz. Így például

a ravensbrücki táborban a jehovista nők megtagadták, hogy kötszerezés, elsősegélycsomagokat készítsenek, és akadtak közöttük olyan fanatikusok, akik nem voltak hajlandók felsorakozni, csak rendezetlen csoportban engedték magukat megszámolni.

A letartóztatott jehovisták a Jehova Tanúi Nemzetközi Egyesületnek voltak a tagjai, bár az egyesületük szervezetről valójában nem tudtak semmit. Éppen csak azokat a tisztségviselőket ismerték, akik szétszöszötták közöttük az írásbeli anyagokat, akik az összejöveteleket és a Biblia-órákat tartották. Fogalmuk nem volt róla, hogy milyen politikai célokra használják fel a fanatizmusukat. Ha valaki felhívta erre a figyelmüket, csak nevettek rajta, nem értették, miről van szó. Ők pusztán Jehova hívó szavát követték, és hozzá voltak hűek. Jehova szólt hozzájuk a sugallatokban, a látomásokban, a Biblia által – ha valaki képes volt helyesen értelmezni a Bibliát –, valamint egyesületük prédikátoraiban és irataiban. Ez volt a színtiszta igazság, amin nem volt mit magyarázni. Leghőbb vágyuk volt szenvedni, sőt a halálba menni Jehováért és az ő tanáiért. Úgy vélték, éppen ezáltal válnak Jehova kiválasztott tanúivá. Így fogták fel a fogásgot is a KL-ben. Önként vállalták az elviselhetetlent. Megható volt az a testvéries, felebaráti szeretet, amellyel gondoskodtak egymásról és segítettek egymásnak, ahol csak lehetett.

Előfordult azonban számtalan olyan eset, amikor egy jehovista önként jelentkezett, hogy „kiesküdjék” – ahogy ezt az eljárást a jehovisták nevezték. Akik így döntöttek, aláírtak egy nyilatkozatot, amelyben kijelentették, hogy kilépnek a nemzetközi jehovista egyesületből, és egyúttal kötelezik magukat, hogy az állam törvényeit és rendeleteit elismerik és betartják. Ebben a nyilatkozatban azt is kijelentették, hogy Jehova tanúi számára nem térítenek meg újabb embereket. A Jehova Tanúi Nemzetközi Egyesületből való kilépési nyilatkozat alapján – hosszú idő múltán, később már azonnal – szabadlábra helyezték őket. Az RFSS azzal, hogy a nyilatkozat aláírása után is a táborban

tartotta őket, eredetileg arról akart bizonyosságot szerezni, hogy a nyilatkozatot komolyan gondolták, és meggyőződésből tették, amit tettek. A hitelhagyottakat a „testvéreik” dühösen támadták, amiért elhagyták Jehovát. És néhányuknak, különösen nőknek olyan lelkipurdalásuk volt, hogy visszavonták az aláírásukat. Túlságosan erős volt a folyamatos erkölcsi nyomás. Egyébként teljességgel lehetetlen volt egy jehovistát megrendíteni a hitében. Még az úgynevezett „renegátok” is hűségesekek akartak maradni Jehovához, annak ellenére, hogy elszakadtak hitsorsosaik közösségétől. Ha felhívták a „bifók” figyelmét arra, hogy ellentmondások vannak a tanaikban és a Bibliában is, akkor egyszerűen csak kijelentették, hogy ezt csak az emberi szem látja így, Jehovánál nincs semmiféle ellentmondás, ő és a tanai tévedhetetlenek.

Himmler és Eicke számtalanszor állították a bibliakutatók fanatizmusát követendő példaként az embereik elé. Éppolyan fanatikusán, éppolyan rendíthetetlenül kell az ss tagjainak hinni a nemzetiszocializmus eszméjében és Adolf Hitlerben, mint ahogy a bibliakutatók hisznek Jehovában – mondták. Adolf Hitler országa csak akkor fog tartósan fennállni, ha az ss tagjai világnézetileg ilyen fanatikus hívők lesznek. Csak az *énjükéről* az eszméért lemondani hajlandó fanatikusok közreműködésével lehet egy világnézetet elterjeszteni és folyamatosan fenntartani.

Kénytelen vagyok még egyszer visszatérni a háború eleji sa-chsenhauseni kivégzésekre: Mennyire különbözőképp mentek az emberek a halálba.

A jehovista furcsa, elégedett, mondhatni átszellemült hangulatban, annak a sziklaszilárd tudatában, hogy immár beléphet Jehova birodalmába. A katonai szolgálatot megtagadók és a szabotőrök politikai meggyőződésből, határozottan, fegyelmezetten és nyugodtan, engedelmeskedve megváltoztathatatlansorsuknak. A hivatásos bűnözők, a valódi aszociális elemek vagy cinikusan és pimaszul, erőltetett magabiztossággal, de

belül mégiscsak részketve az ismeretlentől, a bizonytalantól, vagy őrjöngve, védekezve, esetleg lelki támaszáért rimánkodva.

Két drasztikus példa erre. A Sass fivéréket¹³ egy razzia alkalmával fogták el Dániában, és a Németországgal kötött nemzetközi egyezmény értelmében kiadták őket. Mindketten nemzetközileg ismert, hírhedt be- és kitörők voltak, kasszafúró specialisták. Sokszoros visszaesők voltak, de egyszerűen sem ülték le a büntetésüket, mert mindig sikerült megszökniük. Az elővigyázatossági intézkedések mit sem használtak ellenük, mindig megtalálták az alkalmat a szökésre. Utolsó remek „munkájukkor” egy nagy berlini banknak a lehető legkorszerűbben biztosított trezorpincéjébe törtek be. A bankkal szemben lévő temető egyik sírjától indulva az utca alatt járatot vájtak a bankig, és kikerülve az összes riasztóberendezést, a legnagyobb nyugalomban dolgozhattak, és el is jutottak a bank pincéjéig. Hatalmas zsákmányra tettek szert: aranyra, devizára és ékszerekre. A rablott holmit a sírokban helyezték biztonságba, és ha szükségük volt valamire, akkor igény szerint kivették a „bankjukból”, egészen addig, amíg el nem kapták őket.

Ezt a két hírhedt bűnözőt, miután kiadták őket Németországnak, az egyik berlini bíróság tizenkét, illetve tíz év fegyházra ítélte. Az akkori német törvények szerint ez volt a rájuk kiszabható legsúlyosabb büntetés. Az RFSS, különleges meghatalmazása alapján, két nappal az ítélet után kihozatta őket a vizsgálati fogságból és Sachsenhausenbe szállította mindkettőjüket, hogy ott haladéktalanul agyonlőjék őket.¹⁴ A testvérpárt autón vitték egészen az ipartelepen lévő homokbányaig. Az őket kísérő hivatalnokok azt mondták, hogy útközben meglehetősen pimaszul és kihívóan viselkedtek, és tudni akarták, hova viszik őket. Amikor megérkeztek a kivégzés helyszínére, felolvastam nekik a kivégzési parancsot. Azonnal ordítani kezdtek: „De hiszen ez nem létezik, hogy jönnek ehhez? Papot akarunk...” Stb. stb. Egyáltalán nem voltak hajlandók odaállni a cölöphöz,

oda kellett kötöztetnem őket, ami ellen teljes erejükből védekeztek. Igencsak örültem, amikor végre kiadhattam a tűzparancsot.¹⁵

Egy nemi erőszakért többszörösen büntetett bűnöző Berlinben becsalt egy nyolcéves kislányt egy ház kapualjába, ott megerőszakolta, majd megfojtotta. A bíróság 15 év fegyházbüntetésre ítélte. Még ugyanezen a napon Sachsenhausenbe szállították, hogy kivégezzék. Még ma is látom, ahogy kiszáll a kocsiból az ipari hulladéktelep bejáratánál. Cinikusan vigyorgó, züllött kinézetű, lepusztult, idősebb csirkefogó, tipikusan aszociális lény. Az ilyen hivatásos bűnözőknél az RFSS nem engedélyezett haladékot. Amikor közöltem vele, hogy golyó általi halál vár rá, egészen elsápadt, és hangosan sírni kezdett, jajveszékelt és őrjöngött. Aztán ordítva kegyelemért könyörgött – visszaszítító látvány volt. Őt is hozzá kellett kötöztetnem a cölöphöz. Vajon ezek az erkölcstelen egyének félnek a túlvilágtól? Mással nem tudom magyarázni a viselkedésüket.

Az olimpia előtt Németországban nemcsak az utcákat tisztították meg a koldusoktól és a csavargóktól, akik nevelés céljából dologházakba vagy KL-ekbe vándoroltak, hanem a városokat és a fürdőket is megtisztították a rengeteg prostituálttól és homoszexuálistól.¹⁶ A KL-ekben hasznos munkára kellett nevelni őket.

A homoszexuálisok már Dachauban is problémát jelentettek, noha Sachsenhausenhez képest elenyésző volt a számuk. A parancsnok és a védőőrizetes tábor vezetője úgy vélte, hogy az lesz a legcélszerűbb, ha szétszerták őket a táborbeli szállásokon. Én éppen az ellenkező véleményen voltam, mert a fegyházból már elég jól ismertem a homoszexuálisokat. Nem is telt el sok idő, és sorra érkeztek a jelentések a lakóblokkokból a homoszexuális együttlétekről. A büntetések mit sem változtattak ezen. A járvány egyre csak terjedt. Javaslatomra az összes homoszexuálist egy szálláson helyezték el. Kaptak egy felügyelőt, aki tudott bánni velük. És a többiektől elkülönítve dolgoztatták őket. Sokáig ők húzták az úthengert.¹⁷ Néhány olyan, más

kategóriába tartozó foglyót is áthelyeztek hozzájuk, akik ennek a bűnnek is rabjai voltak.

Ezzel egy csapásra megszűnt a járvány. Ha néha-néha mégis megtörtént egy-egy ilyen természetellenes érintkezés, az csak egyedi eset volt. A szállásukon olyan szigorú felügyelet alatt álltak, hogy ez nem történhetett meg. (...) ¹⁸

Sachsenhausenben a homoszexuálisokat kezdettől fogva egy elkülönített blokkban helyezték el. Dolgozni is a többi foglyótól elkülönítve dolgoztak. A nagy téglagyár agyagbányájába osztották be őket. Ez nehéz munka volt, és mindenkinek bizonyos mennyiséget kellett teljesítenie. Ki voltak téve az időjárás mindenféle viszonyosságának: akár esett, akár fűjt, naponta adott számú, agyaggal megrakott szerelvénynek kellett kifutnia. A folyamatos tégláégetés nem szakadhatott meg anyaghiány miatt. Így a foglyoknak dolgozniuk kellett télen-nyáron, bármilyen idő volt.

A nehéz munka következtében kellett volna újra „normálisnak” lenniük, ám ez a munka attól függően, hogy miféle volt a homoszexuális, különbözőképpen hatott rájuk. A legnyilvánvalóbb és legnagyobb hatást a „strichelő fiúknál” lehetett elérni. Azokat a férfi prostituáltakat hívták így berlini zsargonban, akik ily módon, fáradság nélkül akarták megkeresni a megélhetésükre valót, és más, mégoly könnyű munkát is messze elkerültek. Semmiképpen sem mondhatók homoszexuálisoknak, ez csak a mesterségük volt. Ezt a fajtát szigorú tábori étellel és kemény munkával gyorsan meg lehetett nevelni. Többségük szorgalmasan dolgozott, és megpróbált nem feltűnni, hogy lehetőleg hamar szabadlábra kerülhessen. Igyekeztek elkerülni, hogy valamiképpen közelebbi kapcsolatba jussanak a homoszexualitás bűnét cipelőkkal, ezzel is azt akarták kifejezni, hogy a homoszexuálisokhoz tulajdonképpen semmi közük nincs.

Sok ilyen megnevelt egyén szabadult ki, anélkül hogy később visszaestek volna. Ez a nevelés valóban hatásos volt, főleg

mivel többnyire fiatal fickókról volt szó. Egy részét azoknak, akik parazita életükben újfajta élvezeteket keresve lettek homoszexuálisak, mert megcsömörlöttek a nők nyújtotta gyönyöröktől, szintén meg lehetett így nevelni, megszabadítva őket bűnüktől. De azokat nem, akik már túlságosan mélyre merültek ezekben a bűnös élvezetekben. Őket egy kalap alá lehetett venni az igazi, hajlamuknál fogva homoszexuálisokkal, akikből azonban csak kevés volt.

Ezeknél a legnehezebb munka és a legszigorúbb felügyelet sem segített. Amint alkalom adódott, máris egymás karjaiba vetették magukat. És bármilyen leromlottak voltak testileg, tovább hódoltak a szenvedélyüknek. Könnyen felismerhetőek voltak a lágy, lányos kényeskedésről és a mesterkéeltségről, a negédes beszédmódjukról és általában, túlságosan kedves viselkedésükről a hozzájuk hasonló érzelműekkel és hasonló hajlamúakkal, így szemmel láthatóan különböztek azoktól, akik hátat fordítottak a bűnnek, mert meg akartak szabadulni tőle, és a gyógyulásukat, pontosan odafigyelve, lépésről lépésre követni lehetett.

Míg azok, akik hajlandók voltak a helyes útra térni, és megvolt hozzá az akaraterejük, még a legnehezebb munkát is kibírták, addig a többiek lassan, ki-ki testi adottságai szerint, tönkrementek. Mivel képtelenek voltak vagy nem is akartak megszabadulni a szenvedélyüktől, tudták, hogy soha nem fognak kikerülni a táborból. Ez a nagyon erős pszichés nyomás ezeknél a többnyire érzékeny lelkületű embereknel meggyorsította a fizikai hanyatlást. Ha ehhez még az is hozzájárult, hogy valamelyikük elveszítette a „barátját”, mert az vagy megbetegedett, vagy meghalt, már előre látható volt a vég. Sokan öngyilkosságot követtek el. Ebben a helyzetben ezeknek az embereknek a „barátjuk” jelentett mindent. Többször is előfordult, hogy két barát együtt ment a halálba. Az RFSS 1944-ben Ravensbrückben „leszokásvizsgát” vezetett be. Azokat a homoszexuálisokat, akiknél nem voltak teljesen meggyőződve róla, hogy egyszer

s mindenkorra kigyógyultak a „betegségükből”, munka közben, feltűnés nélkül szajhákkal hozták össze, és megfigyelték, hogy mi történik. A szajhákat megbízták, hogy feltűnés nélkül közeledjenek a homoszexuálisokhoz, és izgassák fel őket. Akik megjavultak, azok kapva kaptak az alkalmón, nem kellett nöगतni őket. A gyógyíthatatlanok észre sem vették a nőket. Ha túlságosan egyértelműen közeledtek hozzájuk, undorodva és irtózva rázták le őket. Ez után a procedura után azoknak, akiket el akartak engedni, felkínáltak még egy alkalmat, hogy azonos neműekkel létesítsenek szexuális kapcsolatot. Szinte senki nem használta ki ezt az alkalmat, és a valóban homoszexuálisok közeledési kísérleteit merőven elutasították. Voltak azonban határesetek is, amikor az illetők kihasználták mind a két alkalmat. Nem szeretném megválaszolni a kérdést, hogy lehet-e ezeket biszexuálisoknak nevezni. Igen tanulságos volt számomra a különböző típusú homoszexuálisok életének, tevékenységének és lelkületének megfigyelése a fogság körülményei között. Sachsenhausenben egész sor prominens személy és néhány különleges bánásmódban részesülő fogoly volt. Prominensnek azokat a foglyokat nevezték, akik a közéletben valaha szerepet játszottak. Ők többnyire politikai foglyok voltak, és a láger többi, velük egy kategóriájú foglyához hasonlóan nem kaptak különös kedvezményeket. A háború kezdetekor jelentősen megnőtt a számuk, mivel a Németország Kommunista Pártja (KPD) és a Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) egykori funkcionáriusait ismét letartóztatták.¹⁹

Különleges bánásmódban részesülő foglyok azok voltak, akiket állambiztonsági okokból helyeztek el elkülönítve a KL-ben vagy a KL mellett. Ők nem érintkezhetek más foglyokkal, és az ő fogvatartási helyükről, vagy egyáltalán arról, hogy fogva tartják őket, illetéktelenek nem tudhattak. A háború előtt csak kevés ilyen különleges bánásmódban részesülő fogoly volt, a háború alatt aztán jelentősen megnövekedett a számuk. Erre később

még visszatérek. 1939-ben cseh professzorokat és diákokat, valamint lengyel, krakkói professzorokat is letartóztattak és Sachsenhausenbe vittek.²⁰ A táborban egy külön blokkban helyezték el őket. Amennyire vissza tudok emlékezni, nem volt szabad dolgoztatni őket; egyébként semmilyen különleges „kezelésben” nem részesültek.

A krakkói professzorokat néhány hét múlva elengedték, mert Göring közvetítésével számos német professzor közbenjárt Hitlernél szabadon bocsátásuk érdekében.²¹ Emlékezetem szerint kereken 100 egyetemi tanárról volt szó. Én magam csak akkor láttam őket, amikor megérkeztek. Fogva tartásuk alatt semmit nem hallottam róluk.

Az egyik különleges státusú foglyról részletesebben kell szólnom, mivel az ő viselkedése a fogsága alatt meglehetősen furcsa volt; és módom volt mind ezt, mind a körülményeket tüzetesen megfigyelni. Az illető fogoly Niemöller evangélikus lelkész, a világháború idején híres parancsnok volt. Csak a háború után lett lelkész. A németországi evangélikus egyház számtalan csoportra szakadt. Niemöller az egyik fontos csoportosulást, a Hitvalló Egyházat vezette. A Führer egységes és jól szervezett evangélikus egyházat akart látni, ezért kinevezett egy evangélikus birodalmi püspököt. Az evangélikus csoportosulások közül azonban sokan nem ismerték el a püspököt, és hevesen támadták, így Niemöller is, akinek Berlin egyik elővárosában, Dahlemben volt gyülekezete. Itt gyűlt össze az egész berlini/potsdami evangélikus reakció, a császárkor kegyelmes urai, meg akik elégedetlenek voltak a nemzetiszocialista rezsimmel. Niemöller a prédikációiban ellenállásra szólított fel, és ez vezetett a letartóztatásához.²² Sachsenhausenben a börtönépület egyik zárkájában helyezték el, és megkapott minden kedvezményt, amit egy fogoly egyáltalán kaphatott. Annyiszor írhatott a feleségének, ahányszor csak akart. A felesége minden hónapban meglátogathatta, és olyan könyveket, dohányt és élelmiszert vihetett neki,

amilyent csak akart. Ha kedve tartotta, sétálhatott a börtön udvarán: A cellája kényelmes volt. Egyszóval mindent megtettek érte, amit csak lehetett. A parancsnokot kötelezték, hogy folyamatosan gondoskodjon róla, és érdeklődjön kívánságai iránt.

A Führernek érdekében állt, hogy Niemöllert rávegyék ellenállásának feladására. Ismert személyiségek jelentek meg Sachsenhausenben, hogy N.-t erre rábeszéljék, még Lans admirális is felkereste, aki nemcsak Niemöller Hitvalló Egyházának volt a híve, de hosszú éveken át a parancsnoka is a tengerészetnél. De minden hiábavalónak bizonyult. N. ragaszkodott az álláspontjához, miszerint egyetlen államnak sincs joga beavatkozni az egyházi törvényhozásba, és legkevesbé ahhoz van joga, hogy törvényt alkosson az egyházakról. Ez egyes-egyedül az egyházak dolga. A Hitvalló Egyház egyre csak növekedett, és N. a mártírja lett. A felesége meg serényen tevékenykedett tovább a férje szellemében. Mivel N. minden levelét olvastam, és kihallgattam a látogatásokat is, amelyek a parancsnoknál zajlottak, teljesen képben voltam. N. 1938-ban levelet írt a tengerészet főparancsnokának, Raeder főadmirálisnak,²³ hogy lemond a tengerésztiszti egyenruha viselésének jogáról, mert nem ért egyet azzal az állammal, amelyet ez a tengerészet szolgál.

A háború kitörésekor Niemöller önként jelentkezett, és kérte, hogy tegyék meg egy tengeralttjáró parancsnokának. A Führer persze elutasította ezt a kérését, hiszen, mint mondta, Niemöller nem akarja viselni a nemzetiszocialista állam egyenruháját. Egy idő után N. kacérkodni kezdett a gondolattal, hogy átlép a katolikus egyházba. A lehető legkülönösebb érveket hozta fel e mellett. Így például azt, hogy az ő Hitvalló Egyháza és a katolikus egyház egyetért a legfontosabb dolgokban. A felesége azonban nagyon határozottan lebeszélte erről. Véleményem szerint N. azt remélte, hogy ha átlép a katolikus egyházba, akkor szabadon engedik. A hívei azonban soha nem követték volna. Gyakran beszélgettem N.-nel, olykor egészen komolyan.

Az élet minden kérdéséről szót lehetett vele váltani, megértően viszonyult azokhoz a dolgokhoz is, amelyek távol álltak tőle. De ahogy egyházi ügyek kerültek szóba, mintha egy vasfüggöny ereszkedett volna le. Mereven ragaszkodott az álláspontjához, és a makacsságát illető mégoly meggyőző kritikát is elutasította. Pedig azzal, hogy át akart lépni a katolikus egyházba, az államot is el kellett volna ismernie, mint ahogy azt a katolikus egyház a konkordátummal meg is tette. (...) ²⁴

Amikor az RFSS parancsára 1941-ben minden egyházi személyt át kellett vinni Dachaubá, Niemöller is oda került. Láttam is az ottani börtönépületben. Dachauban még szabadabban mozoghatott, és együtt volt Wurmmal,²⁵ Poznań egykori evangélikus püspökével.²⁶ Fogsága éveit Niemöller fizikailag jól vészelte át. Megfelelő fizikai állapotáról mindig kielégítően gondoskodtak, és az is biztos, hogy nem volt kitéve inzultusoknak. Mindig előékenyen viselkedtek vele.

Míg Dachau javarészt vörös volt, vagyis túlnyomórészt politikaiakat tartottak fogva, addig Sachsenhausenben a foglyok többsége zöld háromszöget viselt.²⁷ A láger egész légköre ennek megfelelő volt, még akkor is, ha a legfontosabb funkciókat a politikai foglyok töltötték be. Dachauban bizonyos testületi szellem uralkodott a foglyok között, ez Sachsenhausenben teljesen hiányzott. A két fő szín adózó harcot vívott egymással, és a tábor vezetősége könnyen kihasználhatta ezt a saját céljaira, vagyis hogy kijátssza őket egymás ellen.

A szökések is viszonylag gyakoribbak voltak, mint Dachauban. És ami a fő, sokkal dörzsöltebbek és agyafúrtabbak voltak az előkészítésben, mint a kivitelezésben.

A szökés természetesen Dachauban is különleges eseménynek számított, de Sachsenhausenben még nagyobb felhajtást csaptak körülötte, főleg azért, mert Eicke ott volt. Amint felszívított a sziréna, Eicke – ha éppen Oranienburgban tartózkodott – máris megjelent a táborban. A szökés legapróbb részleteiről is azon-

nal tudni akart mindent, és makacsul kereste a bűnösöket, akik a figyelmetlenségükkel vagy hanyagságukkal lehetővé tették a szökést. Az őrláncnak gyakran három-négy napig kellett készenlétben lennie, ha voltak olyan jelek, amelyek arra utaltak, hogy a szökevényeknek még nem sikerült átjutniuk rajta. Éjjel és nappal újra és újra átfésültek, átkutattak mindent. A tábor teljes ss-legénységét bevonták. A vezetőknek, főleg a parancsnoknak, a védőőrizetes tábor vezetőjének és a szolgálatvezetőnek egyetlen nyugodt perce nem volt, mivel Eicke szünet nélkül érdeklődött, hogy van-e már valami eredménye a keresésnek. Az volt a véleménye, hogy egyetlen szökésnek sem szabad sikerülnie. Az őrlánc többnyire eredményes volt, mert általában megtalálták az elrejtőzött foglyot. De micsoda megterhelés volt ez a tábornak! Az embereknek gyakran 16-20 órát kellett megszakítás nélkül egyhelyben állniuk, és a foglyoknak is állniuk kellett az őrlánc leváltásáig. Ameddig folyt a keresés, addig munkára sem lehetett kivonulni, csak a legszükségesebb üzemeket lehetett működtetni. Ha egy fogolynak sikerült átjutnia az őrláncon, vagy egy táboron kívüli munkahelyről szökött el, akkor hatalmas gépezetet indítottak be az elfogására. Mindent és mindenkit bevontak, ami és aki az ss-ben és a rendőrségnél elérhető volt. Ellenőrzés alatt tartották a vasutat és a közutakat. A csendőrség motorizált készenléti állománya rádióirányítással átfésülte a főutakat és a mellékutakat. Megszállták Oranienburg vízfolyásokkal, patakokkal átszőtt környékének hídjait. A félreeső házak lakóit értesítették és figyelmeztették. Ha megszólalt a sziréna, a legtöbb már tudták, hogy mi történt. A lakosság közreműködésével el is fogtak néhány szökevényt. A környékeliek tudták, hogy a lágerben főleg hivatásos bűnözők vannak, a szökevényektől tehát félték. Bármit észleltek, azonnal jelentették a lágerben vagy a szökevényeket kereső járőröknek.

Ha megtaláltak egy szökött rabot, akkor, lehetőleg Eicke jelenlétében, elvezették a felsorakozott foglyok előtt, nyakában

egy táblával, amelyen ez állt: „Megint itt vagyok”, miközben dobolnia kellett a ráakasztott jókora dobbon. A díszmenet után 25 botütést mértek rá, és a büntetőszázadba irányították. Azt az ss-t, aki megtalálta vagy újra elfogta, napiparancsban dicsérték meg, és az illető három nap rendkívüli szabadságot kapott. Azok, akik nem voltak az ss tagjai, a rendőrök és a civilek, pénzjutalomban részesültek. Ha egy ss kellően éber volt és megakadályozott egy szökést, azt Eicke megjutalmazta, főleg szabadsággal vagy előléptetéssel. Eicke feltétlenül biztos akart lenni afelől, hogy *mindent* megtettek a szökés megakadályozására, de ha mégis sikerült, akkor *azért tettek meg mindent, hogy elfogják* a szökevényt.

Szigorúan megbüntették azokat az ss-eket, akik lehetővé tettek egy szökést, még ha nem voltak is nagyon hibáztathatók érte. A szökésben segédkező foglyokat még keményebben büntették.

Szeretnék itt ismertetni néhány nem mindennapi szökést. Hét hivatásos bűnözőnek, hét nehézfiúnak sikerült a szögesdróthoz közeli barakkjukból a drótakadály alatt egy járatot ásni az erdőbe, és éjszaka megszökni. A kiásott földet a cölöpökön álló barakkjuk alatt elegyengették, a föld alatti járat bejárata az egyik ágy alatt volt. Több éjszakán át ásták a járatot, de a lakótársaik ebből semmit nem vettek észre. Egy héttel később, este, az egyik blokkparancsnok Berlinben felismerte a szökevények egyikét, és elfogta. A szökevény a kihallgatásakor elárulta, hogy hol vannak a többiek. Így mindegyiket újra letartóztatták.

Az agyagbányából az egyik homoszexuálisnak az áttekinthető biztosítás, a megfelelő számú ór és a szögesdrót ellenére sikerült meglepnie. Semmi támpont nem volt, hogy hogyan sikerülhetett a szökés. Az agyaggal megrakott kimenő szerelvényeket két ss-közlegény és a kommandó parancsnoka személyesen ellenőrizte. Nagy bevetés, keresés egész nap a közeli erdőben, semmi nyom. Pontosan tíz nap múlva távirat érkezett Warnemündéből, a határállomásról, hogy a keresett személyt éppen akkor vitték be a halászhajók. Elhozták Warnemündéből,

és el kellett mondania, hogy milyen úton-módon szökött meg. Elmondása szerint már hetek óta tervezgette a szökését, és minden lehetőséget végiggondolt. Nem maradt más, csak az agyagot elszállító szerelvény. Olyan szorgalmasan dolgozott, hogy sikerült felhívni magára a figyelmét. Így bízták meg aztán a kocsik kerekeinek kenésével és a sínek ellenőrzésével. Naphosszat figyelhette tehát, hogyan ellenőrzik a kifelé menő szerelvényeket. Minden kocsit alaposan megvizsgáltak, fölül és alul. A dízelmozdonyt is ellenőrizték, de alája nem nézett be senki, mivel a védőlemezek majdnem leérték a sínekig. Ő azonban észrevette, hogy a hátsó lemez csak lazán van odailllesztve. Mialatt tehát a vonat az ellenőrzés idejére megállt a kijáratnál, ő gyorsan bemászott a mozdony alá, bepréselte magát a kerékpárok közé, és így jutott ki. A következő éles kanyarnál, amikor a vonat lassított, elengedte magát, leesett a sínek közé, és hagyta, hogy a vonat elhaladjon fölötte, ő meg eltűnt az erdőben. Tudta, hogy északnak kell tartania. Mivel a szökést hamarosan észrevették, a munkakommandó vezetője telefonon riasztotta a tábort. Ilyen esetekben elsőként a hidakat zárják le a motoros járőrök. Amikor tehát a szökevény a Berlin és Stettin (ma Szczecin) közötti hajójáratok kikötőjéhez ért, észrevette, hogy a hidat már lezárták. Elrejtőzött egy fűzfa odvában, úgy, hogy jól láthatta a csatornát és a hidat. Én magam többször elhajtottam ez előtt a fűzfa előtt. A szökevény éjszaka átúszott a csatornán. Az utakat és a falvakat elkerülve, mindig csak északnak tartott, és egy homokbánya szerszámosbódéjából szerzett magának civil ruhát. Megfejté a réteken legelésző teheneket, megitta a tejet, és gyümölcsöt evett. Így jutott el Mecklenburgon át a Keleti-tengerhez. Az egyik halászfaluban sikerült egy vitorlást szereznie, és így vízre szállt. Dánia felé tartott. Nem sokkal a dán felsőviziek előtt halászhajókba ütközött, akik felismerték a hajóját. Feltartóztatták, és mert mindjárt szökevényt gyanítottak benne, elvitték Warnemündébe.

Egy berlini hivatásos bűnöző, aki szobafestő volt, az ss-telep házaiban dolgozott, az őrláncon belül. Összeszűrte a levelet az egyik ott lakó orvossal dolgozó cselédlánnyal, így rendszeresen járt a házba, ahol mindig akadt számára valami munka. Sem az orvos, sem a felesége nem vette észre, hogy milyen bensőséges viszony alakult ki a lány és a fogoly között. Az orvos és a felesége elutazott egy időre, ezalatt a lány is szabadságot kapott. Ekkor érkezett el a fogoly ideje. A lány az egyik pinceablakot csak betámasztotta, a fogoly még bemászott rajta, mivel tudta és látta, hogy a háziak elutaztak. A felső emeleten eltávolította az egyik, falként szolgáló lapot, és így kialakított magának egy rejtékhelyet a ferde tető alatti részen. A ház deszkafalába lyukat fűrt, amelyen át a telepet és az öröket is jól láthatta. Gondoskodott magának enni- és innivalóról, és minden eshetőségre számítva, szerzett egy pisztolyt is. Amikor megszólalt a sziréna, bemászott a rejtékhelyére, egy nagyobb bútort odahúzott a falként szolgáló lap elé, és várt. Ha valaki megszökött, akkor a telep házait is átkutatták. A ház lakóinak elutazása utáni első nap magam is jártam abban a házban, mert az adott időpontban nem tartózkodott ott senki, és ezért gyanúsnak tűnt. De nem fedeztem fel semmit, pedig megfordultam abban a szobában is, ahol a tető alatt a hivatásos bűnöző lapult, már kibiztosított pisztollyal. Később azt mondta, hogy lőtt volna, ha felfedezik. Mindenképpen ki akart szabadulni, mert egy régebbi rablógylakossági ügyben nyomoztak utána, és cinkosa, aki homoszexuális volt, féltékenységből beárulta őt a táborban. Az őrlánc négy napig állt a helyén. A bűnöző az ötödik napon az első hajnali helyiérdekű vasúttal bement Berlinbe. A legnagyobb nyugalommal felöltözött az orvos ruhatárából. Az üres likőrös- és borosüvegek tanúsága szerint napokig jól élt a ház konyhájában és pincéjében talált ételekből és italokból. Két jókora bőrröndöt pakolt tele ezüsttel, ágyneművel, fényképezőgépekkel és más értékes tárgyakkal. Átgondoltan válogatta ki, hogy mit

vigyén el. Néhány nap múlva véletlenül fogták el egy rendőrségi razzián Berlin egyik gyanús kricsmijében, ahol épp a börtönök tartalmának utolsó darabjait próbálta meg pénzre tenni. A lányt, akivel még meg is állapodott, hogy találkozni, Ravensbrückbe vitték. Az orvos ugyancsak csodálkozott, amikor ha-zaért. Eicke felelősségre akarta vonni a fégyver miatt, de aztán elállt ettől a szándékától, mert az orvos tekintélyes kártérítést követelt. Három példa, amely épp észembe jutott, csak egy kis ízelítő a meglehetősen színes lágeréletből.²⁸

Há jól emlékszem, 1939 karácsonya körül lettem a sachsenhauseni védőőrizetes tábor vezetője.²⁹ 1940-ben volt az RFSS meglepetésszerű látogatása a rákövetkező parancsnokváltással.³⁰ Loritz lett a parancsnok. Szívügye volt, hogy az RFSS szerint teljesen elkanászodott tábort megint „talpra állítsa”. Ehhez értett. Ezt a folyamatot 1936-ban mint Rapportführer, Dachauban egyszer már végigcsináltam.³¹ Nem voltak szép idők. Loritz folyton a sarkamban volt. Kivált, hogy 1938-ban eltávoztam segédtsztnak adázul gyűlölt ellenségéhez,³² ami nagyon felbőszítette. Azt gondolta, hogy én szorgalmaztam a háta mögött az áthelyezésemet. De nem így volt. A sachsenhauseni parancsnok kért ki. Láttá, hogy Dachauban félreállítottak, mert abban az időszakban, amikor ő volt a védőőrizetes tábor parancsnoka, túlságosan hűséges voltam hozzá. Loritz roppant haragtartó volt, és gyakran erősen éreztette velem, hogy kegyvesztett lettem. Véleménye szerint Sachsenhausenben mindennel túl puha kézzel bántak. Az ss-ekkel is, a foglyokkal is.

A régi parancsnok, Baranowski időközben meghalt, és Eicke, akit nagyon lefoglalt a hadosztályának felállítása,³³ mindenben szabad kezet adott Loritznak. Baranowski sohasem volt Glücks³⁴ kegyeltje, ezért Glücksnek jól jött, hogy Loritzot visszahívták a KL-be.³⁵ Mégiscsak ő, a régi parancsnok volt igazán jó támasza Glücksnek mint új felügyelőnek.

8. PARANCSNOK AUSCHWITZBAN (1940–1943)

Amikor tehát az auschwitzi tábor felállítása sürgőssé vált, a felügyeletnél nem kellett sokáig keresgélni parancsnokot. Loritz megszabadulhatott tőlem, hogy végre olyan védőőrizetéstábor-vezetőt kapjon, aki jobban megfelelt neki. Ez a személy Suhren volt, aki később Ravensbrück parancsnoka lett, és az Általános ss-ben Loritz segédtsztnje volt. Így lettem az Auschwitzban újonnan felállítandó karanténtábor parancsnoka.² Ez a tábor jó messze volt, Lengyelország csücskében. Ott a kényelmetlenné vált Höss majd szíve szerint kitombolhatja dühödt munkakedvét. Ez volt a KL-ek felügyelőjének, Glücksnek a véleménye. Ilyen előjelek mellett kezdtem neki új feladatomnak. Soha nem számoltam azzal, hogy ilyen hamar parancsnok leszek; kivált, hogy nem egy korosabb védőőrizetéstábor-vezető várt jó ideje arra, hogy felszabaduljon egy parancsnoki hely. És a feladat nem volt könnyű. A lehető legrövidebb idő alatt kellett a már meglévő, építészetiileg ugyan jó állapotban megőrzött, de teljesen elhanyagolt, kártevőktől hemzsező komplexumot 10 000 fogoly számára megfelelő átmeneti táborrá alakítani. A higiéniai létesítmények gyakorlatilag teljességgel hiányoztak. Oranienburgban már azzal bocsátottak az utamra, hogy ne várják sok segítséget, csak magamra számíthatok. Azt mondták, hogy Auschwitzban még minden megvan, amit a Birodalomban már évek óta nélkülöznek!

Sokkal könnyebb egy tábort újonnan létrehozni, mint egy KL-nek teljesen alkalmatlan épület- és barakkegyüttesből³ nagyobb átalakítások nélkül, ahogyan először a parancs szólt, a lehető leggyorsabban valami használhatót csinálni. Még alig érkeztem meg Auschwitzba, a bresloui Sipó és SD felügyelője⁴ már megkérdezte, hogy mikor lehet fogadni az első szállítmányokat. Kezdetől fogva világos volt előttem, hogy Auschwitzból csak akkor lesz valami használható, ha a parancsnoktól a

legutolsó fogolyig mindenki fáradhatatlanul és keményen dolgozik. De ahhoz, hogy valóban mindenkit munkára foghassak, szakítanom kellett a KL-ekben meghonosodott valamennyi régebbi szokással. Ha a vezetőktől és a legénységtől már-már a lehetetlennel határos teljesítményt követelek, akkor nekem kell jó példával elől járnom. Ha felébresztettek egy ss-közlegényt, én is felkeltem. Mielőtt megkezdte a szolgálatát, én már úton voltam. Csak késő este tértem nyugovóra! Auschwitzban szinte nem volt éjszaka; hogy ne hívtak volna telefonon valami rendkívüli esemény miatt.

Ha a foglyoktól jó és hasznos munkát vártam el, akkor – elmentetben a KL-ekben megszokottól – jobban kellett bánni velük. Azt gondoltam, hogy sikerülni fog jobb szállást és étellemezést biztosítani nekik, mint a régi lágerekben. Mindazt, ami véleményem szerint helytelen, hibás volt azokban a lágerekben, itt másképpen akartam csinálni. Ilyen feltételek mellett azt gondoltam, hogy a foglyokat meg tudom nyerni, hogy ők is *készségesen* dolgozzanak a tábor felépítésén. Ilyen feltételek mellett tőlük is a legnagyobb teljesítményt követelhettem meg. Ezekkel a tényezőkkel rendíthetetlenül és határozottan számoltam. De már az első hónapokban, sőt mondhatnám azt is, hogy az első hetekben kénytelen voltam keserűen megtapasztalni, hogy minden jóakarat, minden jó szándék megghiúsul a mellém rendelt vezetők és a legénység nagy részének emberi tökéletlensége és makacssága miatt. A rendelkezéseimre álló valamennyi eszközzel próbáltam meggyőzni a munkatársaimat arról, amit akartam, próbáltam elmagyarázni nekik, hogy csak ez az út járható, csak így érhetjük el, hogy mindenki együttműködjék, és elvégezzük a kiszabott feladatot. De minden igyekezetem hiábavalónak bizonyult! A „régieknek” annyira vérükké váltak Eicke, Koch, Loritz tanításai, hogy még a legjobb szándékúak sem tudtak már másképpen cselekedni, mint ahogy a KL-ekben hosszú éveken át megszokták. Az „újak” gyorsan tanultak a „régiektől” – de

sajnos nem a legjobbakat. Minden igyekezetem kudarcot vallott, hogy Auschwitz legalább néhány jó, használható vezetőt és beosztottát kapjon a KL-felügyeletről. Glücksz ezt egyszerűen nem akarta. Ugyanez volt a helyzet a funkciót betöltő foglyokkal.⁵ Palitzsch Rapportführernek⁶ 30 használható hivatásos bűnözőt kellett a legkülönbözőbb foglalkozásúak közül kiválasztania – politikai foglyokat az RSHA nem adott át Auschwitznak. Sachsenhausenből elhozta azt a harminc embert, akik szerinte a legjobbak voltak. Mégis, alig voltak tízen, akik megfeleltek arra a célra, amelyre használni akartam őket. Palitzsch a *saját* szempontjai szerint választotta ki őket, úgy, ahogy ő képzelte el a foglyokkal való bánásmódot, vagyis ahogy hozzá volt szokva, és ahogy tanították. A hajlamai szerint cselekedett, nem is tudott másképpen.

Így a foglyotábor belső felépítésének terve kezdettől kudarcra volt ítélve. Olyan elképzelések és alapelvek formálódtak és léptek működésbe, amelyek később nagyon megbosszulták magukat. Ennek ellenére bizonyos mederben lehetett volna tartani a dolgot, sőt akár merőben más irányt lehetett volna szabni neki, ha a védőőrizetes tábor vezetői⁷ és a Rapportführer hajlandók lettek volna elfogadni a véleményemet és követni az én utasításaimat. De nem akarták, és nem is akarhatták, mert korlátoltak voltak, bornírtak és rosszindulatúak, nem utolsósorban pedig kényelmesek. Nekik megfeleltek az efféle kreatúrák, mert nagyon jól passzoltak a hajlamaikhoz és a nézeteikhez.

A KL-ekben a foglyotábor igazi ura a védőőrizetes tábor vezetője. A foglyok életének külső keretét, a szervezeti működést természetesen a táborparancsnok határozza meg, attól függően, hogy mennyire erős, és mennyire tudja többé vagy kevésbé határozottan kifejezésre juttatni a saját érdekeit. Ő szabja meg az irányt, ő a mértékadó személy, és végső soron ő felel mindenért. De az, hogy milyen a foglyok élete egészében, a belső szervezetség, az valójában a védőőrizetes tábor vezetőjén, illetve, ha ő az

intelligensebb és az erősebb akaratú, akkor a Rapportführeren múlik. Persze a parancsnok adja meg összességében, mégpedig úgy, ahogy ő tartja helyesnek, a foglyok életének kialakításához az irányvonalat, ő hozza a rendelkezéseket, ő adja ki a parancsokat. De hogy aztán ezeket *hogyan* teljesítik, az csakis a védőőrizetes tábor vezetésétől függ. A parancsnok teljes egészében a védőőrizetes tábor vezetésének a jóindulatára és belátására van utalva. Hacsak nem maga veszi át ezt a funkciót, amennyiben nem bízik meg a vezetőben, vagy alkalmatlannak tartja. Csak ez lehet a biztosíték arra, hogy abban a szellemben hajtják végre az utasításait és parancsait, ahogyan ő elképzelte. Vajon egy ezred parancsnokának nem nehéz-e elérnie, hogy a legutolsó csapatig úgy hajtsák végre a parancsait, ahogy ő akarja, ha a hétköznapi dolgokat meghaladó ügyekről van szó? És mennyivel nehezebb egy táborparancsnoknak a foglyokra vonatkozó, gyakran nagy horderejű parancsait maradéktalanul, helyes felfogásban végrehajtatnia. Hogy minden úgy történik-e, ahogyan történnie kell; az éppen a foglyok irányításában ellenőrizhető a legkevésbé. A tekintély fenntartása miatt vagy fegyelmezési okokból a parancsnoknak soha nem szabad a foglyot kikérdeznie az ss-vezetőjéről, legfeljebb olyan szélsőséges esetben, ha egy súlyos büntett felderítéséről van szó. Ám a fogoly – ritka kivételtől eltekintve – még ilyenkor sem akar majd tudni semmiről, vagy kitérő választ ad, mert tart a megtorlástól. Ezekkel a dolgokkal magam is elég jól tisztába jöttem még Dachauban és Sachsenhausenben mint blokkparancsnok és Rapportführer, valamint a védőőrizetes tábor vezetője. Nagyon jól tudom, hogy egy foglyotáborban hogyan lehet megkerülni az ilyen-olyan okból nem szívesen fogadott parancs végrehajtását, sőt épp az ellenkezőjébe fordítani, *anélkül*, hogy a parancs kiadója észrevenné.

Auschwitzban aztán meggyőződtem róla, hogy valóban így tesznek. Azonnali változás csak a védőőrizetes tábor teljes ve-

zetőségének leváltásával lett volna lehetséges. Márpedig ezt a KL-ek felügyeleténél soha nem sikerült volna elérni. Az pedig képtelenség volt, hogy én magam ellenőrizzem a kiadott parancsaim végrehajtását a legapróbb részletekig, hacsak le nem mondtam volna legfontosabb célomról – nevezetesen egy használható tábor mielőbbi felállításáról –, és át nem vettem volna a védőőrizetes tábor vezetőjének szerepét. A védőőrizetes tábor vezetésének már említett mentalitása miatt éppen az első időkben, már a foglyotábor beindulásakor állandóan ott kellett volna lennem a táborban. A vezetők legtöbbször alkalmatlansága miatt azonban épp ebben az időszakban kénytelen voltam szinte állandóan a táboron kívül tartózkodni. Már csak azért is, hogy egyáltalán be tudjam indítani a tábor üzemeltetését, és működésben is tudjam tartani, tárgyalnom kellett a gazdasági hivatalokkal, a tartományi közigazgatás vezetőjével és a kormányzat elnökével. Mivel a tábor gazdasági hivatalának vezetője kifejezett tökfő volt, helyette nekem kellett tárgyalnom a csapatok és a foglyok teljes ellátásáról, lett légyen szó kenyérről, húsról vagy krumpliról. Sőt még szalmát is nekem kellett szállíttatnom a gazdaságokba. Mivel a KL-ek felügyeletétől semmilyen tekintetben nem várhattam segítséget, magamnak kellett valahogy boldogulnom. Személy- és tehergépkocsikat kellett „szerezni”, és hozzájuk üzemanyagot. Egészen Zakopanéig és Rabkáig⁸ kellett mennem, hogy a foglyok konyhájába néhány üstöt szerezzek. Ágykeretekért és szalmazsákokért a Szudéta-vidékig utaztam. Mivel az építésvezetőm sem volt képes beszerezni az építkezéshez legsürgősebben szükséges anyagokat, el kellett mennem vele anyagot szerezni. Berlinben még mindig azon vitakoztak, hogy ki az illetékes az auschwitzi építkezésekben, mivel szerződés szerint az egész objektum még mindig a Wehrmachthoz tartozott, és az ss-nek csak a háború idejére adták kölcsön. Az RSHA, a krakkói Biztonsági Rendőrség parancsnoka (BdS),⁹ valamint a breslaui Sipo és az SD felügye-

lője szüntelenül azt kérdezték, mikor tud végre nagyobb kontingensnyi foglyot fogadni a tábor. És én még mindig nem tudtam, hogy honnan szerezek akár csak 100 méter szögesdrótot. A gleiwitzi (Gliwice) kikötőben az utászok raktáraiban hegyekben állt a szögesdrót. Én azonban semennyit nem kaphattam belőle, mivel ezt először az utászok legfelsőbb parancsnokságánál Berlinben kellett kijárni. A KL-felügyelet erre nem volt kapható. Így kénytelen voltam összelöpködni a szükséges mennyiségű szögesdrótot. Mindenütt, ahol még földsáncok maradványaira találtam, lebontattam őket, szétverettem a bunkereket, hogy kiszedhessük a betonvasakat. Ha valahol találtam egy raktárt, ahol olyan anyagok voltak, amelyekre sürgősen szükségem volt, akkor rövid úton elszállíttattam, mit sem törődve azzal, hogy szabad-e vagy sem. Hiszen valahogy segíteni kellett magamon.

Közben pedig zajlott a kitelepítés a tábor területe körüli első zónából. A második zónában is megkezdődtek a munkák.¹⁰ Nekem kellett gondoskodnom az így hozzánk került szántóföldek hasznosításáról. Először 1940 novemberének végén tettem jelentést az RFSS-nek, és ugyanekkor került sor a láger teljes területének már elrendelt kiterjesztésére.¹¹

Lassanként azt hittem, hogy épp eleget foglalkoztam magának a tábornak a fel- és kiépítésével, de az első beszámolóim csak a kezdet kezdete volt, egy soha többé meg nem szakítható láncnak, újabb és újabb feladatok és tervek láncolatának a kezdete. Már elejétől fogva kitöltötték az életemet a megbízatásaim, a feladataim, sőt megszállottjuk voltam. Minden új probléma még nagyobb buzgalomra sarkallt. Nem akartam hagyni, hogy legyőzzenek. Nem engedte a becsvágyam. Nem láttam mást, csak a munkámat. Így nagyon is érthető, hogy ennyi és ilyen sokrétű munka mellett kevés időm maradt a foglyotáborra, a foglyokra. Kénytelen voltam a foglyokat teljes egészében az olyan, minden tekintetben visszatetsző alakokra hagyni, mint Fritzsch, Meier,

Seidler, Palitzsch, annak ellenére, hogy tudtam, a fogolytábor nem úgy alakítják ki, ahogy én akartam. Én azonban csak egyetlen feladatnak szentelhettem magam minden erőmmel. Vagy csak a foglyokért dolgozom, vagy minden eltököltégemmel a tábor fel- és kiépítését mozdítom elő. Mindkét feladat egész embert kívánt. Nem tudtam szétszakadni. Az én feladatom mindig is a tábor fel- és kiépítése volt és maradt. Az évek során ehhez hozzájött még sok más feladat is, de a legfontosabb, ami teljes egészében igénybe vett, mindig ez maradt. Minden gondolatom és törekvésem ekörül forgott. Mindent ennek rendeltem alá. Ebből a szempontból kellett irányítanom az egészet.

És ugyancsak ebből a szempontból láttam mindent. Glücks gyakran mondta, hogy az a legnagyobb hibám, hogy mindent magam csinállok, ahelyett, hogy az erre rendelt beosztottjaimat dolgoztatnám. Azokat a hibákat, amelyeket ügyetlenségből és alkalmatlanságból elkövetnek, mondta: Glücks, számításba kell venni és bele kell nyugodni. Nem mehet mindig minden úgy, ahogy az ember szeretné. Nem volt hajlandó tudomásul venni azt az ellenvetésemet, hogy minden kétséget kizáróan [Auschwitzban a legrösszabb az emberanyag mind a magasabb, mind az alacsonyabb beosztású vezetők tekintetében, hogy nemcsak az alkalmatlanságuk, hanem még inkább a tudatos hanyagságuk és rosszindulatuk kényszerít engem egyszerűen arra, hogy a legfontosabb és a legsürgősebb dolgokat magam intézzem.] Glücks véleménye szerint a parancsnoknak az irodájából utasításokkal és telefonon kell irányítania és kézben tartania az egész táborot. Szerinte tökéletesen elegendő, ha hébe-hóba körbejár a táborban! Ó, szent együgyűség! Glücksnek ez a hozzáállása csak azért volt lehetséges, mert soha életében nem dolgozott táborban. Ezért nem volt képes soha megérteni a gondjaimat, bajaimat. Felettesem értetlensége kis híján kétségbeesésbe kergetett. Minden tudásomat, minden akaraterőmet a feladatom szolgálatába állítottam, teljesen azonosultam vele, és Glücks

ebben csak valami hóbotot, játszadozást látott. Szerintem túlságosan beleástam magam a munkámba, és semmi mást nem láttam. Amikor 1941 márciusában az RFSS látogatást tett a táborban,¹² és új, még nagyobb feladatokkal bízott meg, ám semmiféle segítséget nem hozott a legsürgetőbb bajok megoldására, az utolsó reményeim is szertefoszlottak, hogy netán jobb, megbízhatóbb munkatársakat kapok. Be kellett érnem a rendelkezésemre álló „kiválóságokkal” – nem maradt más választásom, mint hogy tovább bosszankodjam miattuk. Csak nagyon kevés valóban jó, megbízható munkatársam volt, sajnos ők sem a legfontosabb és legfelelősebb helyeken. Kénytelen voltam őket elhalmozni munkával, sőt túlterhelni, és gyakran csak későn láttam be, hogy ennek több a kára, mint a haszna. A körülöttem lévő sok alkalmatlan ember miatt Auschwitzban magam is megváltoztam. Eddig mindig igyekeztem meglátni embertársaimban a jót; főleg a bajtársaimban, mindaddig, amíg meg nem bizonyosodtam az ellenkezőjéről. Jóhiszeműségem miatt gyakran pórul jártam. Auschwitzban azonban, ahol azt láttam, hogy az úgynevezett munkatársaim lépten-nyomon becsapnak, naponta csalódnom kell bennük, megváltoztam. Bizalmatlan lettem, mindenben csak a legrosszabbat láttam, mindig azt gondoltam, hogy rászédnek. Mindenki, aki újonnan felbukkant, elejétől fogva a gonosz, a legeslegrosszabbat kerestem. Így sok jó és rendes embert bántottam meg és taszítottam el magamtól. Már nem bíztam meg senkiben. A számomra addig szent bajtársiasságot immár csak komédiának tartottam. Pontosan azért, mert csalódtam a régi bajtársaimban, akik így rászédtek. Minden bajtársi találkozótól irtóztam. Egyre inkább igyekeztem elkerülni ezeket az összejöveteleket; boldog voltam, ha találtam valamilyen elfogadható kifogást a távolmaradásomra. A bajtársaim pedig éppen ezt a viselkedést vetették mindig szememre. Sőt, Glücks is többször figyelmeztetett, hogy Auschwitzban nem jött létre semmiféle bajtársi kapcsolat a parancsnok és a

vezetők között. Egyszerűen képtelen voltam bármi ilyesminek a kialakítására. Túlságosan nagyot csalódtam. Egyre inkább befelé fordultam. Belevetettem magam a munkába, megközelíthetlenné váltam, szemléletmást megkeményedtem. A családom, különösen a feleségem, szenvedett ettől, gyakran elviselhetetlen voltam. Már csak a munkámat láttam, a feladatomat. Ez háttérbe szorított minden emberi megnyilvánulást. A feleségem újra és újra megpróbált kiragadni ebből a begubózásból, a szakadatlan munkából: ismerőseit hívott meg; akik nem a táborban laktak, megpróbálta felújítani kapcsolatomat a bajtársaimmal, összejöveteleket szervezett a tábor területén kívül a fentiekhez hasonló szándékkal, noha ezt a fajta társasági életet ő éppolyan kevésbé kedvelte, mint én. Ezáltal néha sikerült is átmenetileg kiszakadnom abból a magam választotta állapotból, hogy egyedül járjam az utamat. De amikor újabb csalódások értek, gyorsan visszamenekültem megint az üvegfalam mögé. Még a kívülállók is nagyon sajnálták, hogy így viselkedem. Én azonban már nem akartam másmilyen lenni, nagyon nagyot csalódtam, ezért bizonyos tekintetben emberkerülő lettem. Gyakran előfordult, hogy amikor az én kérésemre találkozunk hozzánk közel álló emberekkel, hirtelen szófukar lettem, sőt elutasító, és a legszívesebben elszaladtam volna, hogy végre egyedül lehessenek, mert hirtelen úgy éreztem, hogy senkit sem akarok látni. Aztán nagy nehezen összeszedtem magam, és az alkohol segítségével megpróbáltam valahogy elúzni a rám törő rosszkedvet, megint beszédes lettem, vidám, sőt önfeledt. Egyáltalán, ha ittam, hamarosan jókedvem lett, szívemre öleltém volna az egész világot. Ha ittam, soha nem veszekedtem senkivel. Ha ilyen állapotban voltam, olyan engedményeket is kihúztak belőlem, amilyenekbe józanul soha nem egyeztem volna bele. Egyedül azonban soha nem ittam, ilyenkor soha nem kívántam az alkoholt. És soha nem részegedtem le, soha nem engedtem meg magamnak a mértéktelen ivást. Ha úgy éreztem, hogy már

eleget ittam, csöndben leléptem. Mértéktelen alkoholfogyasztás miatt alapjában véve soha nem hanyagoltam el a szolgálatot. Akármilyen későn mentem haza, a szolgálat kezdetekor ott voltam, megint teljesen frissen. A vezetőimtől is mindig ezt a viselkedést követeltem meg, fegyelmezési okokból. Mert semmi nem olyan demoralizáló az alárendeltnek szemében, mint ha a felettesük azért nincs ott a szolgálat kezdetekor, mert túl sokat ivott. Az ilyesmit nem tűrhettem. De ők csak kényszerűségből jelentek meg idejében a szolgálati helyükön, azért, mert én ott voltam, miközben dühösen átkozták „az öreg szeszélyét”. Ha rendesen el akartam látni a feladatomat, akkor nekem kellett a motornak lennem, amely szüntelenül és fáradhatatlanul hajtja a többieket, a mindenkit folyton előrevivő, magával ragadó motornak, hogy felépüljön a tábor, függetlenül attól, hogy az ss tagjáról vagy egy fogolyról van-e szó. Hiszen nekem nemcsak a háború okozta nehézségekkel és az építkezést hátráltató kedvezőtlen körülményekkel kellett megküzdenem, hanem naponta, sőt óránként a munkatársaim lagymatagságával és hanyagságával is, azzal, hogy nem akartak vállvetve dolgozni. Az aktív ellenállást le lehet győzni, azzal meg lehet birkózni, de a passzív ellenállással szemben tehetetlen az ember, a passzív ellenállás megfoghatatlan, bár mindenütt érezhető. De nekem mégiscsak előre kellett hajtanom a fanyalgókat, ha másként nem ment, erőszakkal.

Ha a KL-ek a háború előtt öncélúak voltak, úgy a háború miatt az RFSS akarátának megfelelően egy meghatározott cél megvalósításának eszközei lettek. Elsősorban magát a háborút, a fegyverkezést kellett szolgálniuk. Lehetőleg minden fogoly-nak fegyvergyári munkássá kellett lennie. A parancsnokoknak pedig mindent e cél szolgálatába kellett állítaniuk. Az RFSS akarata szerint Auschwitznak hatalmas fogoly- és fegyverkezési központtá kellett válnia. Amikor 1941 márciusában felkereste a tábor, erről elég világosan nyilatkozott. A 100 000 hadifog-

lyot befogadó tábor, a 30 000 fogoly számára kibővített régi tábor, valamint a Buňa Művek rendelkezésére bocsátott 10 000 fogoly épp elég világos bizonyítékai ennek.¹³ Ezek a KL addigi történetében hallatlan számok voltak. Egy 10 000 foglyot befogadó tábor abban az időben szókatlanul nagynak számított. Már akkor felfigyeltem rá, hogy az RFSS, figyelmen kívül hagyva a felmerülő nehézségeket és a már meglévő, aligha elhárítható hibákat, különösen nagy súlyt helyezett arra, hogy az építkezés, tekintet nélkül mindenre, a lehető leggyorsabban haladjon. Abból, ahogy félresöpörte a körzetvezetőnek és a tartományi kormány vezetőjének nagyon is figyelemre méltó ellenvetéseit, különös következtetésre jutottam: Hiszen sok mindenhez hozzászóktam már az ss-nél az RFSS-től: De ez a határozottság és ez a kérlelhetetlenség, amellyel a kiadott parancsainak végrehajtását követelte, új volt. Még Glücksnek is feltűnt. És mindezért egyes-egyedül én voltam a felelős. A semmiből és a semmivel az akkori fogalmak szerint a leggyorsabban felépíteni valami hatalmasat, *ezekkel* a „munkatársakkal”, az addigi tapasztalatok szerint említésre sem méltó felsőbb segítséggel. És mi volt a helyzet a munkaerővel? Mi történt időközben a védőőrizetes táborral? A börtöntábor vezetése mindent elkövetett azért, hogy a foglyokkal való bánásmódban megőrizze az Eicke-féle hagyományt. Hiszen Dachauban Fritzsch és Sachsenhausenben Palitzsch, ráadásul még Buchenwäldben Meier kölcsönösen megpróbálták a „még jobb módszereket” illetően felülmúlni egymást. Hiába hívtam fel szüntelenül a figyelmet arra, hogy a KL-ek alakulásával az Eicke-féle nézetek fölött régén eljárt az idő, nem hallgattak rám. Körlátolt fejükben nem lehetett kivérni Eicke tanításait, mert azok jobban illettek a mentalitásukhoz. Az én parancsaimat, az én rendelkezéseimet, amelyek ellentétesek voltak azzal, amit Eickétől tanultak, kiforgatták. Mert hiszen nem én, hanem *ők* hozták létre a védőőrizetes tábor. Ők nevelték ki a funkciós foglyokat a táborfelügyelőtől (Lagerälteste) az utolsó

blokkírnokig. Az ő neveltjeik voltak a blokkparancsnokok, akiket ők tanítottak meg arra, hogyan kell bánni a foglyokkal. De erről már épp eleget mondtam és írtam. Ezzel a passzív ellenállással szemben tehetetlen voltam. Ezt csak az tudja megérteni és elhinni, aki maga is évekig szolgált védőőrizetes táborban. Már előzőleg leírtam, hogy általában milyen hatással vannak a foglyok előjárói¹⁴ a fogolytársaikra. A táborokban ez különösen nagy erővel érvényesül. Az auschwitz-birkenai foglyok áttekinthetetlen tömegében pedig döntő tényező volt. Az ember feltételezte, hogy a közös sors, a közös szenvedés szét szakíthatatlan közösséget, sziklaszilárd összetartást hoz létre. Micsoda tévedés! Sehol nem mutatkozik meg olyan erősen az önzés a maga póré valójában, mint a fogságban. És minél kegyetlenebb az élet a fogságban, annál szembeszökőbb az önfenntartás ösztöne diktálta önzés.

A szigorú fogságban még a kinti, mindennapi életben jó természetű, segítőkész emberek is kíméletlenül zsarnokoskodnak fogolytársaik fölött, ha ezzel akár csak egy kicsit is elviselhetőbbé tudták tenni az életüket. És mennyivel kegyetlenebbül gázolnak át fogolytársaik bajain a természetüknél fogva önző, rideg, sőt bűnöző alakok, ha azt gondolják, hogy akár csak párányi hasznót tudnak húzni a dologból. Nem beszélve a fogolytársakkal szembeni gyakran közönséges, alávaló bánásmód fizikai hatásairól; az ilyen viselkedéstől az érzékeny, a kemény lágeréletől még el nem tompult foglyok lelkileg is kimondhatatlanul szenvedtek. Nincs az öröknek az a mégoly kegyetlen önkényeskedése, nincs az a mégoly rossz bánásmódja, amelynek akkora hatása lenne a foglyokra lelkileg, mint társaik viselkedése. A foglyokat lelkileg éppen az a védtelenség és tehetetlenség viseli meg a leginkább, ahogy kénytelenek végignézni, hogyan kínozzák társaikat a közülük kikerült előjáróik. Jaj annak a foglynak, aki ez ellen védekezni merészel, aki a sa nyargatott védelmére kél. A fogolytáborban túlságosan erős a

belső terror ahhoz, hogy ezt bárki meg merje tenni. És miért bánnak így a foglyok előjárói, a foglyok tisztségviselői szenvedő fogolytársaikkal? Mert kedvező színben akarják feltüntetni magukat a hozzájuk hasonló gondolkodású öröknél és felügyelőknél, és mert bizonyítani akarják ügyességüket és rátermettségüket. Mert ezáltal kedvezményeket kaphatnak, kényelmesebbé tehetik az életüket a táborban. De mindig csak fogolytársaik rovására. És hogy így viselkedhetnek, így cselekedhetnek, azt persze mindig az őreik, a felügyelőik teszik lehetővé, akik közömbösen nézik az üzelveiket, és túlságosan kényelmesek ahhoz, hogy megálljt parancsoljanak nekik, vagy alantas és gonosz hozzáállásuk következtében egyenesen helyeslik ezt a viselkedést, sőt sátáni örömet okoz nekik, ha sikerül felheccelniük a foglyokat egymás ellen. Persze a foglyok közül kikerülő előjárók között is van épp elég olyan alak, akinek nem kell biztatás, hanem saját magától, bűnözői mivoltából következő aljassága, durvasága, galádsága miatt kínozza mind fizikailag, mind lelkileg a fogolytársait, sőt a halálba kergeti pusztá szadizmusból. Éppen mostani letartóztatásom alatt volt és van is lehetőségem rá, hogy a saját – korlátozott – szemszögemből nézve, még ha kicsinyített mértékben is, újra és újra igazolva lássam a fentebb mondottakat. „Ádám” sehol nem jelenik meg annyira igaz valójában, mint a fogságban. Itt lefoszlik róla minden neveltetés, minden felvett viselkedés, minden, ami nem a sajátja. A rabság arra kényszeríti, hogy felhagyjon a bűjőcskázással, a színleléssel. Az ember a maga póré valójában áll itt: jó vagy rossz.

Milyen hatással volt tehát az auschwitzi fogolytábor élete öszszességében a foglyok különböző kategóriáira? A különböző színű¹⁵ birodalmi németek könnyen boldogultak. Ők szinte kivétel nélkül „magasabb” posztokat töltöttek be, következésképp mindenük megvolt, ami a testi szükségletek kielégítéséhez kell. Amit nem kaptak meg „rendes úton”, azt megszerezték

maguknak. Hogy „mindent meg lehet szerezni”, ez Auschwitzban valamennyi magasabb funkciót viselőre jellemző volt, tekintet nélkül színre és nemzetiségre. A siker pusztán az illető intelligenciáján, bátorságán és gátlástalanságán múlt. Alkalom akadt mindig bőven. Amikor pedig megkezdődtek a zsidókkal kapcsolatos akciók, gyakori látogatás nem volt semmi olyan, amit ne lehetett volna beszerezni. És a magasabb funkciót viselőknél ehhez meg is volt a kellő mozgásterük.

A legnagyobb kontingens 1942 elejéig a lengyel foglyoké volt. Mindannyian tudták, hogy legfeljebb addig kell a táborban maradniuk, ameddig a háború tart. A legtöbbjük meg volt győződve róla – Sztálingrád után gyakori látogatás mindegyiküké –, hogy Németország elveszti a háborút. Az ellenséges híradásokból egészen pontosan tudták, hogy „valójában mi a helyzet” Németországgal. Az ellenség híradásait nem volt nehéz meghallgatni, elég sok rádiókészülék volt Auschwitzban. Még az én házámban is hallgathatók voltak ezek a hírek. Továbbá a civil munkások, sőt az ss-ek segítségével lehetőség volt levelek ki- és becsempészésére. Tehát volt épp elegendő hírforrás. Az újonnan beérkezők is naponta hozták a friss híreket. Mivel e szerint az ellenséges propaganda szerint a tengélyhatalmak veresége csak idő kérdése volt, tehát, *innen nézve*, a lengyel foglyoknak semmi okuk nem volt a kétségbeesésre. A kérdés csak az volt, hogy ki lesz olyan szerencsés, hogy túléli a fogságot. És ez a bizonytalanság tette a lengyeleknek olyan nehézé a táborbeli életet. Az állandó félelem a véletlentől, amely bármikor lesújthatott: bárkit elragadhatott valami járvány, amely ellen a fizikai állapota miatt már nem tudott védekezni. Vagy valamilyen ellenállási mozgalommal kapcsolatban éppoly gyanútlanul a rögtönítélő bíróság előtt találhatta magát, és halálra ítélték. Likvidálhatták megtorlásból. Érhetett munka közben halálos baleset, amelyet valamilyen rosszakarója idézett elő. Meghalhatott bántalmazás következtében, vagy más hasonló véletlenek

következtében; amelyeknek folyamatosan ki volt téve. Az volt az aggasztó kérdés, hogy az egyre rosszabb élelmezés, az egyre zsúfoltabb szállás, az egyre elégtelenebb általános egészségügyi feltételek és az egyre nehezebb, gyakran a legviharosabb időjárási viszonyok között végzett munka mellett kibírja-e fizikailag. Ezeken kívül ott volt még a folytonos aggodás a családért és a hozzátartozókért. Vajon még ugyanott vannak-e, ahol addig? Vajon nem tartóztatták-e le őket is, vagy nem vitték-e el kényszermunkára? Egyáltalán, élnek-e még? Sokakat megkísértett a szökés gondolata, hogy elmeneküljenek ebből a nyomorúságos helyzetből. Ehhez Auschwitzban nem kellett sok, itt számtalan lehetőség kínálkozott a szökésre. Könnyen meg lehetett teremteni hozzá a feltételeket. Az őrköt nem volt nehéz kijátszani. Némi bátorsággal és egy kis szerencsével meg lehetett szökni. Na persze, ha az ember mindent egy lapra tesz fel, akkor számolnia kell azzal is, hogy nem sikerül, és meghal. Aki azt forgatta a fejében, hogy megszökik, annak arra is gondolnia kellett, hogy a szökést megtorlás követi, a családtagok őrizetbe vétele,¹⁶ a szökevény tíz vagy még több társának likvidálása. Voltak, akik nem gondoltak a megtorlásokra, és a következményekkel nem törődve mégiscsak megszöktek. Ha sikerült kívül kerülniük az őrláncon, akkor már segítette őket a környék civil lakossága. A továbbiak így már nem jelentettek problémát. Ha a szökevénynek nem volt szerencséje, akkor – a foglyok szavajárása szerint – neki így vagy úgy, de annyi volt. A sorstársainak, a többi fogolynak azonban el kellett vonulnia a szökés közben lelőtt ember teteme előtt, hogy lássák, hogyan végződhet egy szökés. Biztos, hogy ez a látvány sokukat eltérítette szándékuktól, visszaretentette a szökéstől. A tántoríthatatlanok azonban mégis megpróbálták, hiszen akár szerencsájuk is lehetett, és beletartozhattak abba a 90 százalékba, akiknek sikerült a szökés. Vajon mi járhatott a holttest előtt elvonuló foglyok fejében? Ha tudok arcról olvasni, akkor a következőket

láttam: az arcok megdermedtek a látványtól; vagy részvét-tükröződött rajtuk és bosszúvágy, hogy ha eljön az idő, megfizetnek mindezt. Ugyanígy arcokat láttam; amikor akasztásra gyűltek össze a foglyok. A különbség csak annyi volt, hogy ez utóbbi esetben a hasonló sorstól való rettegés és félelem ült ki jobban az arcokra.

Itt kell említést tennem a rögtönítélő bíróságról és a túsok likvidálásáról, mivel ezekben az esetekben kizárólag lengyel foglyokról volt szó. A túsok általában már hosszabb ideje ott voltak a táborban. Sem ők maguk, sem a tábor vezetése nem tudta, hogy ők túsok. Egyszer csak azonban jött egy távirat a Biztonsági Rendőrség parancsnokától, a BdS-től vagy az RSHA parancsnokától, hogy a táviratban felsorolt foglyokat, mivel ők túsok, agyon kell lőni vagy fel kell akasztani. Néhány órán belül jelenteni kellett, hogy a parancsot végrehajtották. A kijelölt személyeket elhozták onnan, ahol épp dolgoztak, vagy a soraközönál kiemelték őket a többiek közül és elvitték a börtönbe. Akik már hosszabb ideje a táborban voltak, többnyire tudták, vagy legalábbis sejtették, hogy mi vár rájuk. A börtönben aztán közölték velük, hogy kivégzik őket. Eleinte, 1940–41-ben a csapat kivégzőosztaga lőtte agyon a kijelölt személyeket. Később felakasztották vagy kis kaliberű fegyverrel egyenként tarkón lőtték őket, az ágyban fekvő betegeket a kórházbarakokban beadott injekcióval likvidálták. A katowicei rögtönítélő bíróság általában négy- vagy hathetenként jött Auschwitzba, és a börtönbarakban ülésezett. Elővezették a többnyire már ott fogva tartott vagy röviddel a bíróság megérkezése előtt beszállított foglyokat; a rögtönítélő bíróság elé állították őket, és a bíróság elnöke tolmács útján kérdéseket tett fel nekik kijelentéseiket és beismerő vallomásukat illetően. A foglyok, legalábbis azok, akiknek a vallomását hallottam, kényszer nélkül, őszintén és magabiztosan ismerték be a tetteiket. Különösen néhány asszony vállalta bátran a tettét. Legtöbb esetben halálbüntetést

mondtak ki rájuk, és azonnal végre is hajtották. Valamennyien, éppúgy, mint a túsok, emelt fővel, fegyelmezetten mentek a halálba, azzal a meggyőződéssel, hogy a hazájukért halnak meg. Gyakran láttam azt a fanatizmust a szemükben, amely a jehovistákra és az ő halálukra emlékeztetett. A hivatásos bűnözők azonban, akiket a rögtönítélő bíróság rablásért, csoportosan elkövetett betörésért stb. ítelt el, nem így haltak meg, hanem vagy némán, apatikusan, még azzal sem törődve, hogy ez az utolsó útjuk, vagy jajveszékelve, kegyelemért könyörögve. Itt is ugyanaz a kép, ugyanaz a látvány, mint a sachsenhausen-i kivégzésekkor: akik egy eszméért haltak meg, azok bátran, egyenesen és erősen, az aszociálisak pedig közömbösen, vagy tisztán erőből védekezve.

Bár az általános körülményekről Auschwitzban minden elmondható, csak az nem, hogy jók voltak, egyetlen lengyel fogoly sem szerette volna, ha áthelyezik egy másik lágerbe. Amint megtudták, hogy át akarják helyezni őket, minden követ megmozgattak, hogy őket vegyék ki ebből és hagyják ott. Amikor 1943-ban kiadták az általános parancsot, hogy a lengyeleket mind a birodalom területén lévő táborokba kell átszállítani, a különböző üzemekből elárásztottak a kérelmek, hogy nyilvánítsam a lengyel foglyokat nélkülözhetetleneknek. Senki nem tudta volna nélkülözni őket. Az áthelyezést egyszerűen erőszakkal, százezreken megállapítva kellett végrehajtani. Soha nem hallottam, hogy egy lengyel fogoly önként jelentkezett volna egy másik táborba, és soha nem tudtam meg, hogy miért ragaszkodtak egy nyire Auschwitzhoz. A lengyel foglyoknak három nagy politikai csoportjuk volt, amelyeknek a képviselői ádázul harcoltak egymással. A legerősebb csoport a nemzeti-soviniszta volt. Az egyes tömörülések egymás között versengtek tehát a legbefolyásosabb posztokért. Ha egyikük fontos helyre került a táborban, akkor gyorsan körülvette magát a saját csoportjából valókkal; és a fennhatósága alá tartozó területen leépítette a másik két csoport tag-

jait. Gyakran gonosz intrikákkal. Igen, ki merem jelenteni, hogy bizonyos halálos kiímetelű tifusz- vagy flekktífuszfertőzések ezeknek a hatalmi harcoknak a számlájára írhatók. Nemegyszer hallottam az orvosoktól, hogy éppen a kórházbarakokban állandóan ádáz küzdelem folyt a vezető pozíciókért. Ugyanez volt a munkabeosztásnál is. A kórház és a munkabeosztás persze a legfontosabb hatalmi pozíciók voltak a foglyok életében. Aki ott vezető beosztást töltött be, az uralkodott. Márpedig uralkodtak, és nem is kicsit. A legfontosabb helyekről el lehetett intézni, hogy az ember legjobb barátai oda kerüljenek, ahova akarja, de azokat, akiket nem kedvelt, el is tudta távolíttatni, vagy egészen kiiktatni. Auschwitzban mindez lehetséges volt. Ezek a politikai hatalmi harcok nemcsak az auschwitzi lengyel foglyok között folytak, hanem minden táborban, minden nemzet tagjai között. Mauthausenben még a vörös spanyolok között is volt két, egymással hevesen harcoló csoport. Bizony, magam is megéltem a börtönben és később a fegyházban, hogy jobboldaliak és baloldaliak hogyan játsszák ki egymást. *vegyes táborok foglyai*

A KL-ben ezeket az ellentéteket a vezetés buzgón fenntartotta és szította, hogy így akadályozza meg a foglyok közötti összefogást. Ebben nemcsak a politikai ellentéteknek volt nagy szerepük, hanem a színéknek is.¹⁷ Különbösen nem létezett volna olyan erőskezű táborvezetőség, amelyik kordában tudta volna tartani és irányítani tudta volna foglyok ezreit, ha ezek az ellentétek nem lettek volna a segítségére. Minél nagyobb a foglyok közötti ellenségeskedés, és minél hevesebbek a hatalmi harcaik, annál könnyebben irányítható egy tábor. *vegyes táborok foglyai*

Divide et impera! Az oszd meg és uralkodj elve nemcsak a magas politikában, hanem egy KL életében is fontos, nem alábecsülendő tényező. *vegyes táborok foglyai*

A következő nagyobb kontingenst az orosz hadifoglyok alkották, akiknek a birkenauai hadifoglytáborot kellett felépíteniük. Ők a Wehrmacht lamsdorfi hadifoglytáborából érkeztek, tel-

jesen leromlott állapotban. Heteken át meneteltek odáig. Utközben alig kaptak enni, amikor pihenőt tartottak, egyszerűen a legközelebbi szántóföldekre terelték őket, és ott, mint az állatok, „felfaltak” minden ehetőt. A lamsdorfi táborban körülbelül 200 000 orosz hadifogoly lehetett. Itt nagy részük szögesdróttal elkerített területen saját kezűleg kiásott földkunyhókban lakott. Ellátásuk teljesen elégtelen és rendszertelen volt. Ők főztek maguknak, földbe vájt lyukakban. Legtöbbjük azonnal, még nyersen „felzabálta” – mert evésnek azt nem lehetett nevezni – a maga adagját. A Wehrmacht 1941-ben nem volt felkészülve a hadifoglyok ekkora tömegére. A hadifoglyokkal foglalkozó apparátus pedig túlságosan mérev volt, túlságosan rugalmatlan ahhoz, hogy képes legyen gyorsan reagálni. Egyébként aztán az 1945. májusi összeomlás után a német hadifoglyokkal sem volt más képpen. Erre a tömeges összeomlásra a szövetségesek sem voltak felkészülve. Egyszerűen összetérték a foglyokat a kijelölt területre, amelyet úgy-ahogy körülkerítettek szögesdróttal, aztán magukra hagyták őket. Pontosán az lett a sorsuk, mint ami az oroszoké volt. A birkenauai foglytáborot tehát ezekkel a magukat már egyenesen tartani sem igen tudó foglyokkal kellett felépítenem. Az RFSS utasítása szerint csak különösen erős, teljesen bevethető oroszokat lehetett áthelyezni Birkenaubá. A transzportot kísérő tisztek azt mondták, hogy ez a legjobb emberanyag, ami Lamsdorfban rendelkezésre állt. Dolgozni hajlandók lettek volna, de olyan gyengék voltak, hogy semmit nem tudtak teljesíteni. Még most is pontosan emlékszem, hogy amikor még a központi táborban voltak elhelyezve,¹⁸ mindig kaptak ételmi-szer-kiegészítést. De hiába: Az elcsigázott testek ekkor már semmit sem tudtak feldolgozni. Szervezetük teljesen kimerült, már nem működött. Az általános legyengültség vagy a legkisebb betegség következtében, amely ellen a test már nem tudott védekezni, úgy hullottak, mint a legyek. Számtalan foglyot láttam úgy meghalni, hogy éppen egy darab répát vagy krumplit pró-

bált lenyelni. Egy ideig szinte mindennap körülbelül 5000 orosz rendeltem a marharépa kirakásához. A sínek már el voltak torlaszolva répával. Mindenütt hegyekben állt a répa. A feladat szinte megoldhatatlan volt. Az oroszok fizikailag egyszerűen már nem bírták tovább. Tömpan, értelmetlenül és céltalanul ögyelegek, vagy ha találtak valami ehetőt, valahol egy védett zugban lekuporódtak, megpróbálták lenyelni, leerőszakolni a torkukon, vagy csak leereszkedtek a földre, hogy csendben meghaljanak. Különösen rossz volt 1941–42 telének sáros időszaka. Az oroszok a hideget még csak elviselték valahogy, de a szüntelen nedvesség, az, hogy soha nem száradt meg a ruhájuk a félig kész, Birkenau építése elején sietve felhúzott barakkokban, megtette a magáét: a halálozási számok folyamatosan emelkedtek. Ekkor napról napra dőltek ki még azok is, akiknek addig még volt valamennyi ellenálló képességük. Már hiába egészítettük ki az ételmisszeradagot. Mindent magukba tömtek, ami csak a kezük ügyébe került, mégsem laktak jól soha. Egyszer magam is láttam, ahogy az oroszok egyik több száz főnyi menetoszlopa Auschwitz és Birkenau között, a vasút túloldalán egyszerre csak lerohant az útról a közeli krumplivermekhez, de zárt alakzatban, egy emberként, olyan váratlanul, hogy a meglepett őrk hirtelen azt sem tudták, mit csináljanak. Szerencsére épp akkor mentem arra az autóval, úgyhogy úrrá tudtunk lenni a helyzeten. Az oroszok ott turkáltak a vermekben, és alig lehetett elhajtani őket onnan. Néhányan meghaltak turkálás közben, kezük tele krumplival, rágas közben. Már egymásra sem voltak tekintettel, a legnyersebb életöszön elnyomott minden emberi megnyilvánulást. Birkenauban a kannibalizmus sem volt ritka. Én magam találtam rá egy oroszra, aki téglakupacok között feküdt, a gyomrát valami tompa tárggyal felszakították, és hiányzott a mája. Egyszerűen agyonverték egymást, hogy valami ehetőhöz jussanak. Egy másik alkalommal arra lovagolva láttam, hogy az egyik orosz egy téglával ütlegeli a fejét egy másiknak, aki egy kőrakás mögött

egy darab kenyeret rágott, csak azért, hogy kitepje a kezéből a kenyeret. Mivel kívül voltam a drótkerítésen, mire bejutottam a kapun át a területre a két oroszhoz, a kőrakás mögötti már halott volt, a másik szétverte a fejét. A helyszínen nyüzsgő sok orosz között képtelen voltam megtalálni a tettest. Az első építési terület elegyengetésekor és az árkok kiásásakor többször bukkantunk olyan oroszok holttestére, akiket a többiek agyonverték, és részben felfaltak, majd valamelyik sáros gödörben eltüntettek. Ez magyarázta sok orosz rejtélyes eltűnését. A lakásom ablakából láttam, ahogy az egyik orosz a parancsnokság épülete mögé cipelte az ételes vödört, és buzgón kotorászott az alján. A sarkon hirtelen feltűnt egy másik orosz, tétovázott egy kicsit, aztán rávetette magát arra, amelyik a vödörben kotorászott, nekilökte a villányárammal feltöltött drótkerítésnek, majd eltűnt a vödörrel. Az őrtoronyban álló őr is látta ezt, de már nem tudta célba venni a menekülőt. Azonnal felhívtam a szolgálattevő blokkparancsnokot, hogy kapcsoltsa ki az áramot a drótkerítésből, és magam is bementem a táborba megkeresni a tettest. Az orosz, akit a másik nekilökött a drótnak, már halott volt. A másikat nem találtuk meg. Ezek az oroszok már nem voltak emberek. Teljesen elállatiasodtak, csak az érdekelte őket, hogyan szerezhetnének élelmet. Abból a több mint 10 000 hadifogolyból, akik a birkenai hadifogolytábor felépítésében a legfontosabb munkaerőt jelentették volna, 1942 nyaráig már csak néhány száz volt életben. Ők lettek aztán a legkiválóbb munkaerők. Reméklül dolgoztak, ők voltak a mozgatható, a „repülő” munkacsoport, őket vetették be mindenütt, ahol gyorsan be kellett fejezni valami munkát. De soha nem tudtam megszabadulni a gondolattól, hogy ezek az emberek fogolytársaik halála árán maradtak életben, mert ők voltak a könnyörtelenebbek, a gátlástalanabbak, a keményebbek. Azt hiszem, 1942 nyarán történt, hogy sikerült csoportosan kitörniük a táborból. Nagy részüket lelőtték, de sokan megmenekültek.¹⁹ Azok, akiket elfogtak, azt mondták,

hogy azért akartak tömegesen megszökni, mert megijédtek, hogy elgázosítják őket, amikor közölték velük, hogy egy újonnan létrehozott részlegbe helyezik át őket. Feltételezték, hogy csak azért beszélnek áthelyezésről, hogy félrevezessék őket. Pedig soha nem állt szándékunkban ezeket az oroszokat a gázba küldeni, de biztosan értesültek az orosz politikai tisztek és komisszárok likvidálásáról.²⁰ Tehát féltek, hogy ugyanaz a sors vár rájuk. Így jön létre a tömegpszichózis, és ez lesz a hatása.

Az oroszok utáni második fő kontingens a *cigányoké* volt. Az aszociális elemek elleni akciók során már jóval a háború előtt cigányok is kerültek a KL-ekbe.²¹ A Birodalmi Bünyügyi Rendőrségnél az egyik szolgálat csakis a cigányok felügyeletével foglalkozott. A cigány táborokban folyamatosan nyomoztak a betársult nem-cigány személyek után, és mint munkakerülőket, illetve aszociális személyeket elvitték a KL-ekbe. Továbbá a cigány táborokat állandóan vizsgálták biológiai szempontból is. Az RFSS feltétlenül meg akarta őrizni a cigányok két nagy törzsét: *Ezeknek* a törzseknek a neve már nem jut eszembe.²² Nézete szerint az indogermán ősnépek egyenes ági leszármazottai voltak, és viselkedésüket, szokásaikat viszonylag tisztán megőrizték. Kutatási célokra kellett tehát mindegyiket lajstromba venni, regisztrálni, és „műemlékvédelem” alá helyezni. A későbbiekben egész Európából össze kellett volna gyűjteni őket, és egy körülhatárolt területre telepíteni. 1937–38-ban az összes vándorcigányt összeterezték a nagyobb városok melletti úgynevezett lakótáborokba, hogy jobban szemmel lehessen tartani őket. 1942-ben kiadták a parancsot, hogy a Birodalom területén minden cigány személyt, sőt a keverékeket is le kell tartóztatni és Auschwitzba szállítani, kortól és nemtől függetlenül. Ez alól csak az említett két fő törzshöz tartozó, tiszta fajú, elismert cigányok a kivételek, akiket a Fértő-tó melletti soproni körzetben kell majd letelepíteni. Az Auschwitzba szállított cigányokat a háború idejére egy családi táborban kellett

elhelyezni. Csakhogy az irányelveket, amelyek szerint fogantatni kellett a letartóztatásokat, nem közölték elég pontosan. A Bünyügyi Rendőrség egyes kirendeltségei eltérő módon értelmezték a parancsot, és ezáltal olyan személyeket is elvitték a táborokba, akik semmilyen szempontból sem tartoztak az internálandók körébe. Gyakran tartóztattak le a frontról szabadságra hazaérkezett, magas kitüntetéssel rendelkező, többszörösen sebesült katonákat, akiknek vagy az anyjuk, vagy az apjuk, vagy a nagyapjuk stb. cigány volt, netán keverék. Még egy régi párttag is akadt a letartóztatottak között, akinek a nagyapja egy Lipcsébe bevándorolt cigány volt; ő maga pedig egy nagy lipcsei üzlet tulajdonosa és többszörösen kitüntetett világháborús veterán. Egyikük, egy diáklány, Berlinben a Német Lányok Szövetségének (BdM) vezetőségébe tartozott. És sok hasonló eset történt. Ezekről tájékoztattam a Birodalmi Bünyügyi Rendőrség Hivatalát (RKPA). Ezután folyamatosan átvizsgálták a cigányok táborát, és sok embert szabadon engedtek, bár ez abban a tömegben alig volt érzékelhető. Már nem tudom megmondani, hogy hány cigány, illetve keverék volt Auschwitzban. Csak azt tudom, hogy a 10 000 fő számára előírányzott részleget teljesen megtöltötték.²³ A körülmények Birkenauban mindennek megfeleleltek, csak nem egy családi tábornak. Ehhez még akkor is hiányoztak a feltételek, ha tekintetbe vesszük, hogy ezeket a cigányokat csak a háború idejére akarták itt tartani. Lehetlenség volt rendszeren táplálni a gyerekeket; noha én egy ideig, hivatkozva az RFSS parancsára, szélhámoskodtam az étellemezési hivataloknál, és sikerült ételmiszert szerezniem a gyerekeknek. Ennek azonban hamarosan vége lett, amikor az Étellemezésügyi Minisztérium többé nem volt hajlandó biztosítani a koncentrációs táborokban tartott gyermekek ételmiszer-ellátását.

1942 júliusában az RFSS látogatást tett a táborban. Megmutattam neki a cigány táborát. Mindent alaposan megnézett, látta a zsúfolt lakóbarakkokat, a nem megfelelő higiéniai körülmé-

nyeket, a megtelt kórházbarakkokat, látta a fertőző betegeket, a vízrákos²⁴ gyermekeket, akiknek a látványa engem mindig is elborzasztott, mert a leprásokra, a belpoklosokra emlékeztetett, akiket annak idején láttam Palesztinában. Elborzasztottak ezek a csonttá soványodott gyermektettek, akkora lyukakkal az arcukon, hogy át lehetett látni rajtuk, a testük lassan rohadt szét. Az RFSS meghallgatta a halálozási számokat, amelyek a tábor egészének az adataihoz képest viszonylag alacsonyak voltak. A gyermekhalandóság azonban rendkívül magas volt. Nem hiszem, hogy az újszülöttek közül sokan túléltek az első heteket. Mindent látott, pontosan úgy, ahogy a valóságban volt – és kiadta a parancsot, hogy meg kell semmisíteni őket; miután a munkaképeseket kiválasztottuk közülük, úgy, mint a zsidóknál. Felhívtam rá a figyelmét, hogy a személyek köre nem felel meg teljesen annak, amit ő Auschwitz számára előírányzott. Erre kiadta a parancsot, hogy a Birodalmi Bünyügyi Rendőrség Hivatala (RKPA) a lehető legsürgősebben végezze el a szűrést. Ez aztán eltartott két évig. A munkaképes cigányokat átvitték más táborokba. De 1944 augusztusáig maradt még körülbelül 4000 cigány, akiknek a gázkamrákba kellett menniük.²⁵ Egészen addig a pillanatig nem tudták, hogy mi vár rájuk. Csak akkor kaptak észbe, amikor barakkonként meneteltek az I. számú krematórium felé. Nem volt könnyű betérlni őket a gázkamrákba. Ezt én magam nem láttam, de Schwarzhuber azt mondta, hogy a zsidók esetében eddig még egyetlen megsemmisítés sem ment olyan kímésen, mint ez, és neki különösen neheze esett, mert szinte mindegyik foglyot közelről ismerte, és jó kapcsolatban volt velük. Mert a cigányok egészében véve annyira megbíztak mindenkiben, akár a gyerekek. A rossz körülmények ellenére, én legalábbis úgy láttam, nagy részük lelkiileg nem szenvedett különösebben a fogságtól, eltekintve attól, hogy nem élhették ki a vándorösztönetüket. A szűkös elhelyezéshez, a rossz higiéniai körülményekhez, részben az elégtelen

táplálkozáshoz is hozzászórtak addigi primitív életükben. És a betegséget vagy a magas halandóságot sem fogták fel nagyon tragikusan. Egész lényükben gyermekek maradtak. Gondolkodásuk és tevékenységük csapongó volt. Szerettek játszani, munka közben is, amit persze nem vettek komolyan. A legnehezebb dolgoknak is a könnyébbik oldalát nézték. Optimisták voltak. Egyiküknél sem tapasztaltam, hogy a tekintete sötét, gyűlölködő lett volna. Ha az ember elment a táborukba, akkor mindjárt előjöttek a barakkjaikból, játszottak a hangszereken, produkáltatták a gyerekeket, és egyáltalán, előadták a szokásos mutatványait. Volt egy nagy óvoda, ahol a gyerekek a sokféle játékkal kedvükre kitombolhatták magukat. Ha megszólították őket, akkor vidáman és bizalmasan válaszoltak, és mindjárt közölték a kívánságaikat. Nekem mindig úgy tűnt, mintha nem jutott volna el egészen a tudatukig, hogy fogságban vannak. Egymás között komoly harcokat vívtak. A különféle törzsek és családok magukkal hozták ellentéteiket, ráadásul eleve forróvérűek, nyughatatlan természetűek voltak. Rokonságon belül azonban nagyon összetartottak, és nagyon ragaszkodtak egymáshoz. A munkaképesek szelektálásakor, amikor a családtagokat el kellett választani egymástól, megrendítő jelenetek játszódtak le: volt nagy szenvedés és sírás-rívás. De bizonyos fokig megnyugodtak és megvigasztalódtak, amikor azt mondták nekik, hogy később majd megint összekerülnek. A munkaképes cigányok egy ideig az auschwitzi központi táborban voltak; ők mindent elkövettek, hogy néha, akár csak messziről, láthassák a családjukat. A sorakozónál gyakran úgy kellett kéregeznünk a fiatalabbakat, mert olyan honvágyuk volt, hogy ügyesen és mindenféle furfanggal átlopóztak a cigányok táborában lévő családjukhoz. Sőt, amikor Oranienburgban a KL-ek felügyeletén voltam, gyakran megszólítottak azok a cigányok, akik még Auschwitzból ismertek, és kérdezősködtek a családjuk felől. Még akkor is, amikor azok már régen el voltak

gázosítva. Mindig nehezemre esett kitérő választ adni. Pontosan azért, mert annyi bizalom volt bennük. Bár Auschwitzban sok bosszúságot okoztak nekem, mégis ők voltak a kedvenc foglyaim – ha egyáltalán lehet ilyet mondani. Semmilyen munkát nem voltak képesek huzamosabb ideig végezni. Szerettek mindenfelé kódorogni. Legkedvesebb számukra egy-egy transzportkommandó volt, azzal mindenhová eljutottak, kielégíthették a kíváncsiságukat – és alkalmuk nyílt a lopásra. A lopás és a csavargás a vérükben van, nem lehet kiirtani belőlük. Egészen más erkölceik vannak. A lopás a szemükben egyáltalán nem bűn. Nem értik, hogy miért jár érte büntetés. Mindezt a letartóztatottak többségéről mondom, az örökké költözködőkről, a mindig úton lévőkről, és a keverékekről is, akik valódi cigányokká lettek. Itt nem a városokban letelepültekről beszélek. Ők már túl sok mindent átvettek a civilizációból, de sajnos nem mindig a legjobbat.

Érdekes lett volna az életüket és az ügyködésüket közelebbről szemügyre venni, ha nem láttam volna mindezek mögött a szörnyűséget: a parancsot a megsemmisítésükre, amelyről Auschwitzban 1944 közepéig rajtam kívül csak az orvosok tudtak. Az RFSS parancsának értelmében nekik kellett a betegeket, különösképpen a beteg gyerekeket feltűnés nélkül kiiktatni. Pedig mennyire megbíztak az orvosokban! Aligha van nehezebb dolog, mint hideg, részvétlen könyörtelenséggel túllépni ezen.²⁶

És hogyan hatott a rabság azokra a zsidókra, akik 1942-től az auschwitzi foglyok többségét alkották? Hogyan viselkedtek ők?

Zsidók már a kezdet kezdetétől voltak a ká-ekben. Ezért már Dachauban elég jól megismertem őket. Csakhogy akkoriban még volt lehetőségük arra, hogy kivándoroljanak, ha a nagyvilágban valamelyik ország megadta nekik a beutazási engedélyt. A kérdés tehát csak az volt, hogy meddig tartózkodnak a táborban, illetve hogy van-e pénzük, és vannak-e külföldi kapcsolataik. Sokuk néhány hét alatt megszerezte a szükséges vízumot, és

elmenekült a letartóztatásból. Csak a fajgyalázóknak és azoknak a zsidóknak kellett továbbra is a táborban maradniuk, akik a régi rendszer ideje alatt különösen aktív politikai tevékenységet folytattak. Azok, akiknek kilátásuk volt arra, hogy kivándoroljanak, ügyeltek rá, hogy az életük a fogva tartásuk ideje alatt lehetőség szerint „súrlódás nélküli” legyen. Szorgalmasan dolgoztak, már amennyire tudtak, hiszen a legtöbbjük nem volt hozzászokva a fizikai munkához. Igyekeztek nyugodtan viselkedni, megfontoltan teljesítették a kötelességüket. Dachauban nem volt könnyű a zsidók sorsa. Számukra szokatlanul nehéz fizikai munkát kellett végezniük a kavicsbányában. Eicke és a kaszárnnyakban még a kantinekban mindenütt kiakasztott *Der Stürmer*²⁷ uszítása következtében az örök különösen fenték rájuk a fogukat. „A német nép megrontóiként” heccelték és üldözték őket még a fogolytársaik is. Mivel a védőőrizetesi táborban is kiakasztották a *Der Stürmert*, az újság hatása még az egyáltalán nem antiszemita foglyok között is érezhető volt. A zsidók persze védekeztek ez ellen, tipikusan zsidó módon: megvesztegették a fogolytársaikat. Mindegyiküknek volt épp elég pénze, úgyhogy a kantinekban mindent megvehettek, amit csak akartak. Ezért azok között a foglyok között, akiknek nem volt elég pénzük, mindig találtak olyanokat, akik dohányért, édességért, szalámiért és hasonlókért hajlandók voltak ellenszolgáltatásokra: a kápók könnyebb munkára osztották be őket, vagy a foglyok közül való ápolók beutalót szereztek nekik a gyengélkedőre. Az egyik zsidó egyszer egy doboz cigarettát adott a fogoly ápolónak, aki ennek fejében eltávolította a nagylábujairól a körmét, hogy ily módon bekerülhessen a gyengélkedőre. De legjobban a saját fajtájukból valók szorongatták őket, mindegy volt, hogy előmunkások voltak vagy szobafelügyelők. Ebben különösen egy Eschen²⁸ nevű blokkfelügyelő (Blockälteste) jeleskedett, aki később, amikor belekeveredett valami homoszexuális ügybe, és félt, hogy megbüntetik, felakasztotta

magát. Ez a blokkfelügyelő nemcsak fizikailag gyötörte őket, hanem lelkiileg is. Állandó nyomás alatt tartotta a fogolytársait, arra csábítva őket, hogy megszegjék a tábor rendjét, aztán erről bejelentést tett, egymásnak ugrasztotta őket, vagy a funkciót viselő foglyok ellen lázított, hogy legyen oka feljelentést tenni. Feljelentést azonban soha nem tett, hanem azzal zsarolt mindenkit, hogy bármikor feljelentheti. Ez az ember maga volt a megtestesült Gonosz. Az ss-hez tartozókkal szemben visszataszítóan szolgálékú volt, a fogolytársaival, a saját fajtájabeliakkal szemben minden aljasságra kész. Jó néhányszor megakartam fosztani a hivatalától, de nem lehetett. Eicke személyesen ragaszkodott hozzá, hogy maradjon.

Eicke különös kollektív büntetést eszelt ki a zsidók számára. Amikor propagandisztikus céllal újra és újra szörnyűségeket kürtöltek szét a világban az ss koncentrációs tábori rémtetteiről, akkor a zsidók egy hónapig vagy egy negyedévig nem kelhettek fel az ágyból, és csak az étkezésekhez és a sorakozókhoz hagyhatták el a blokkot. A szálláshelyüket nem volt szabad kiszellőztetni, az ablakokat csavárokkal rögzítették. Ez szörnyű büntetés volt, különösen pszichésen. A foglyok attól, hogy ilyen sokáig ágyban fekvésre kényszerítették őket, olyan idegések és ingerültek lettek, hogy már látni sem bírták egymást, egyszerűen elviselhetetlennek tartották a másikat. Sokszor vadul összeverekedtek. Eickének az volt a véleménye, hogy csakis a Dachauból kiszabadult és kivándorolt zsidók indíthatták el a borzalmakról szóló hecckampányokat, ezért a zsidókat kollektíve kell igen érzékenyen megbüntetni.

Ehhez a következőket kell hozzáfűznöm: a *Der Stürmer*, Streicher antiszemita hetilapját soha nem szerettem visszataszító ábrázolásmódja miatt, amellyel a legaljasabb ösztönökre kívánt hatni. És ott volt még a szexualitás előtérbe helyezése, gyakran undorítóan pornográf módon. Ez az újság sok kárt okozott, nem használt a komoly értelemben vett antiszemitizmusnak,

hanem épp ellenkezőleg, nagy kárt okozott. Nem csoda, hogy az összeomlás után kiderült, hogy egy zsidó szerkesztette az újságot, és ő írta a legaljasabb heccelő cikkeket.²⁹ Mint fanatikus nemzetiszocialistának szilárd meggyőződésemm volt, hogy eszméink minden országba megtalálják az utat, és az adott ország népének a sajátosságaihoz igazítva lassanként uralkodó eszmékké lesznek. Ezzel a zsidóság egyeduralma is megszűnik majd, gondoltam. Hiszen az antiszemitizmus sehol a világon nem új jelenség. Mindig akkor erősödött meg újra, amikor a zsidók túl nagy hatalomra törtek, amikor gonosz üzelmeik különösen szembeötlők lettek a nyilvánosság számára. Véleményem szerint azonban a *Der Stürmer* vad uszítása nem szolgálta az antiszemitizmust. A zsidóság szellemi legyőzéséhez jobb fegyverekre van szükség. Azt gondoltam, hogy a mi magasabb rendű, erősebb eszméink képesek győzni. Az Eicke-féle kollektív büntetéstől a legcsekélyebb eredményt sem vártam a rémhírterjesztés legyőzésében. Továbbra is uszítottak ellenünk, és ha százakat, sőt ezreket lőttünk volna agyon ezért, akkor sem szűnt volna meg az uszítás. De akkoriban helyesnek tartottam, hogy a kezünkben lévő zsidókat megbüntették azért, mert a fajtájukból valók rémhíreket terjesztettek.

1938 novemberében jött a Goebbels³⁰ által megrendezett Krisztályéjszaka, amikor megtorlasként azért, hogy Párizsban egy zsidó agyonlőtte Von Rathot,³¹ az egész Birodalom területén szétverték a zsidó üzleteket, de legalábbis betörték a kirakataikat, és a zsinagógákban is mindenütt tűz ütött ki, a tűzoltókat akadályozták az oltásban. A zsidókat, akik még szerepet játszottak a kereskedelemben, az iparban, az üzleti életben, hogy „megvédjék őket a nép haragjától”, letartóztatták, és elvitték a KL-ekbe, védőőrizetes zsidókként. Így ismertem meg őket először tömegesen. Addig Sachsenhausen szinte teljesen zsidótlan volt, most aztán lett nagy zsidó invázió. Addig a megvesztegetés Sachsenhausenben szinte ismeretlen fogalom volt, most

aztán tömegesen elterjedt, a legkülönbözőbb formákban. A „zöldek”, vagyis a hivatásos bűnözők örömmel fogadták a zsidókat, akikre mint kizsákmányolható egyedekre tekintettek. Zárolni kellett a zsidók pénzét, különben fékezhetetlen káosz uralkodott volna el a táborban. Ahol csak lehetett, gáncsolták egymást. Mindegyikük igyekezett magának valami kényelmes kis pozíciót találni, sőt a lekenyerezett kápók azt is eltűrték, hogy mindig kitaláljanak újabbakat, hogy kibújhassanak a munka alól. Hogy megszerezzenek maguknak valami nyugalmas beosztást, attól sem riadtak vissza, hogy hamis vádakkal gondoskodjanak fogolytársaik eltávolításáról. Ha viszont „valakik lettek”, akkor könyörtelenül gyötörték és sanyargatták a saját fajtájukat. Minden tekintetben felülmúlták a „zöldeket”. Akkoriban sok zsidó annyira kétségbeesett ettől a viselkedéstől, hogy nekiróhant a drótkerítésnek, csak hogy végre nyugta legyen, és ne kínozzák tovább, vagy megpróbált megszökni, hogy lelőjék, vagy felakasztotta magát. A parancsnok jelentette Eickének ezeket a gyakran előforduló eseteket. Eicke erre azt mondta: „Hagyd csak őket. Falják fel egymást a zsidók.” Itt szeretnék valamit hangsúlyozni: én magam személyesen soha nem gyűlöltem a zsidókat, noha népünk ellenségeinek tartottam őket. De számomra ugyanolyanok voltak, mint a többi fogoly, úgy is bántam velük. Soha nem tettem különbséget fogoly és fogoly között. Egyébként a gyűlölet érzése soha nem volt a sajátom. De tudom, hogy mi a gyűlölet, és hogyan is fest valójában. Láttam, és magam is megtapasztaltam.

Amikor az RFSS a zsidók teljes megsemmisítésére vonatkozó eredeti, 1941-es parancsát megváltoztatta abban az értelemben, hogy a munkaképes zsidókat be kell vonni a fegyvergyártásba, akkor az auschwitzi tábor zsidó tábor lett, a zsidók olyan nagyméretű gyűjtőtábor, amekkora addig nem létezett. Míg a letartóztatott zsidók korábban mégiscsak számolhattak azzal, hogy egyszer majd szabadon engedik őket, és így lelkiileg könnyebb

volt elviselniük a nehéz fogságot, az auschwitzi zsidóknak ebben a tekintetben már semmi reményük nem lehetett. Kivétel nélkül tudták, hogy halálra vannak ítélve, és hogy csak addig maradnak életben, ameddig dolgozni tudnak. A legtöbbjük nem is reménykedett szomorú sorsának megváltozásában. Fatalisták voltak. Türelmesen és megadóan viselték el a rabságban rájuk szakadt töméntelen nyomorúságot és szenvedést. A kilátástalanság, hogy a vég elkerülhetetlen, lelkiileg teljesen közömbössé tette őket a külvilággal szemben. Ez a lelki összeomlás felgyorsította a testit. Nem akartak már élni, nem érdekelte őket semmi, a legkisebb fizikai megrázkódtatás leterítette őket. Tudták, hogy előbb vagy utóbb, de a halál biztosan eljön. Határozottan állítom mindazok után, amit láttam, hogy a zsidók magas halandóságát nemcsak a számukra szokatlan, nehéz munka és a rossz táplálkozás, valamint a zsúfolt szállás meg a lágerelet más visszasságai és az általános rossz körülmények okozták, hanem főleg és döntően a lelkiállapotuk. Mert a zsidók halandósága más munkahelyeken és lágerekben sem volt sokkal alacsonyabb, ahol pedig kedvezőbbek voltak a körülmények. Az elhalálózási arányuk viszonylag mindig jóval magasabb volt, mint a többi fogolyé. Felügyelőútjaim során mint a DI vezetője³² ezt épp eleget láttam és hallottam. A zsidó nőknél ez még inkább szembeszökő volt. Sokkal hamarabb összeomlottak, mint a férfiak, pedig a nők, legalábbis én azt figyeltem meg, általában mind lelkiileg, mind testileg sokkal szívósabbak és kitartóbbak, mint a férfiak. Az itt elmondottak a zsidók többségére, a nagy tömegre voltak jellemzők. Másképpen, ettől eltérően viselkedtek a zsidó értelmiségiek, különösen a nyugati országokból valók, akik pszichésen erősebbek voltak, és jobban harcoltak az életükért. Pedig – különösen az orvosok esetében – éppen az ő számukra volt egyértelmű a vég. De reménykedtek és bíztak a körülmények szerencsés alakulásában, ami valahol és valamikor csak bekövetkezhethet, és akkor megmenekülnek. Ők ráadá-

sul számoltak Németország összeomlásával, mert az ellenséges propaganda őket is könnyen elérte. Számukra tehát fontos volt, hogy olyan helyre, olyan posztra jussanak, amely kiemeli őket a tömegből, különös előnyökkel jár a számukra, és ahol legalább bizonyos mértékig védve vannak a véletlenszerű meghalástól, és ahol a létezés fizikai feltételei kedvezőbbek. Hogy egy ilyen – a szó szoros értelmében vett – élethelyzetet kiharcoljanak, bevetették minden tudásukat és szívós akaratukat. Minél biztonságosabbnak látszott a hely, annál inkább vágytak rá, annál ádázabb küzdelém folyt érte. Ilyenkor nem voltak tekintettel semmire, az életük volt a tét. Nem volt olyan megvetendő eszköz, amivel ne éltek volna a biztos hely megszerzéséért vagy éppenséggel a megtartásáért. Többnyire az győzött, aki a legátálatalanabb volt. Egyre-másra hallottam a kiszorítósidiról. A különböző táborokban, ahol megfordultam, épp eléggé kiismertem az egyes színek és politikai csoportok között a vezető helyekért folytatott harcok és intrikák módszereit. De ezen a téren Auschwitzban még sokat tanulhattam a zsidóktól. „A szükség léleményessé tesz” – és itt tényleg az életükről volt szó. Mégis gyakran előfordult, hogy a biztos posztokon lévők egyszerre csak kezdtek leépülni, tönkremenni, amikor legközelebbi családtagjaik haláláról értesültek. Annak ellenére, hogy ennek semmiféle testi oka nem volt, sem betegség, sem a rossz életkörülmények. A zsidókban általában erős a családi érzés. A legközelebbi hozzátartozó halálakor az életben maradottak is úgy érzik, hogy már nem érdemes élniük, már nem éri meg harcolniuk. De láttam ennek épp az ellenkezőjét is – a megsemmisítéskor, de erről később. A fentebb elmondottak érvényesek az egyes kontingensek női foglyaira is. Csakhogy a nőknek minden sokkal nehezebb, sokkal nyomasztóbb, sokkal érzékelhetőbb volt, mert a női táborban általában sokkal rosszabbak voltak az életkörülmények. Jobban össze voltak zsúfolva, mint a férfiak, a tisztálkodási és higiénés körülmények sokkal rosszabbak voltak. A női táborban kezdet-

től fogva nem lehetett igazán rendet teremteni a rettenetes zsúfoltság és annak következményei miatt.³³ A nők sokkal inkább tömegesen voltak elhelyezve, mint a férfiak. Ha a nők egyszer elérik azt a bizonyos nulla pontot, akkor teljesen elhagyják magukat. Mint akarat nélküli kísértetek kóvályogtak összevissza, a többieknek úgy kellett lökdösni-irányítani őket, míg aztán egy napon csendesen meg nem haltak. Ezek a két lábon járó hullák rettenetes látványt nyújtottak. A nők között a zöldek (hivatásos bűnözők) egészen különleges fajtát képviseltek. Azt hiszem, hogy Ravensbrückben akkoriban valóban a „legjobbakat” válogatták ki Auschwitzba.³⁴ Elpusztíthatatlanságban, aljasságban, közönségességben, alávalóságban messze felülmúlták a férfiakat. Általában többszörösen büntetett utcalányok, gyakran visszataszító némberek voltak, akiket hosszú időre ítéltek el. Érthető volt, de még nem akadályozható, hogy ezek a bestiák az aljuk rendelt foglyokon éljék ki aljas vágyaikat. Az RFSS, amikor 1942-ben Auschwitzban járt, nagyon alkalmasnak tartotta őket arra, hogy ők legyenek a zsidó nők kápói. Ezek közül nem haltak meg sokan, még járványok idején sem. Ezeknek aztán nem volt lelki bánatuk. A budyi³⁵ vérfürdő még ma is a szemem előtt van. Nem hiszem, hogy férfiak képesek lennének ilyen bestiáisan viselkedni, mint az ott lévő nők. Egyszerűen borzalmas, ahogy a zöldek elintézték a francia zsidó nőket, szétszaggatták, husángokkal agyonverték, megfojtották őket...

De szerencsére azért nem mindegyik zöld vagy feketé volt ilyen züllött teremtes. Volt köztük néhány egészen tisztességes is, aki legalább valamennyire együtt érzett a fogolytársaival. Ezért azonban a fentebb nevezett azonos színű társnőik kegyetlenül üldözték őket. Ebben a dologban a legtöbb felügyelőnő sem volt megértő. Az ő örvéndetes ellentétei a jehovista nők voltak, akiket bibliaméhecskének vagy bibliamolyoknak neveztek. Sajnos azonban ők nagyon kevesen voltak. Többé-kevésbé fanatikus beállítottságuk ellenére igen kapósak voltak. A sokgyerme-

kes ss-családoknál a háztartásban dolgoztak, vagy a Waffen-ss házában, sőt még a parancsnokok lakóhelyén is szolgáltak, de főleg a mezőgazdaságban alkalmazták őket, így például a harmensei³⁶ barmfitelepen, valamint a különböző gazdaságokban. Rájuk nem kellett felügyelni, és nem volt szükség örökre sem. Szorgalmasan és készségesen dolgoztak, hiszen ez volt Jehova parancsolata. Többnyire idősebb német nők voltak; de fiatalabb holland nők is akadtak köztük. Az én háztartásomban három évig dolgozott két idősebb asszony. A feleségem gyakran mondogatta, hogy ő sem tudna jobban gondoskodni mindenről, mint ez a két asszony. Különösen megható volt, ahogy a gyerekekkel foglalkoztak; a nagyobbakkal épp úgy, mint a két kisebbel. A gyerekek úgy csüngtek rajtuk, mintha a családhoz tartoznának. Eleinte attól tartottunk, hogy a kicsiket meg akarják majd menteni Jehovának. De nem. Vallásról soha nem beszéltek a gyerekekkel. Ez tulajdonképpen meglepő volt, ha azt nézzük, hogy egyébként milyen megszállottak voltak. Voltak köztük furcsa teremtetések is. Egyikük egy ss-parancsnoknál szolgált, és megtett neki mindent, leste minden kívánságát, de az egyenruhát, a sapkáját, a csizmáját nem volt hajlandó kitisztítani, semmit, aminek bármi köze volt a katonasághoz, sőt még hozzányúlni sem volt hajlandó ezekhez a holmikhoz. Mindent egybevéve, a jehovisták elégedettek voltak a sorsukkal. Azt remélték, hogy mindazzal, amit elszenvedtek a fogságban Jehováért, jobb helyet érdemelnek ki abban a birodalomban, amelyik hamarosan eljön a számukra. Különös módon valamennyien meg voltak győződve róla, hogy a zsidóknak jogosan kell szenvedniük és meghalniuk, mert őseik egykor elárulták Jehovát. Én a magam részéről mindig is szerencsétlen bolondoknak tartottam a jehovistákat, akik azonban mégiscsak boldogok voltak a maguk módján.

A többi női foglyot, a lengyeleket, a cseheket, az ukránokat, az oroszokat, amennyire lehetett, mezőgazdasági munkára osztot-

ták be. Így sikerült megmenekülniük a zsúfolt tábortól. A majorságokban és Raiskóban³⁷ mégiscsak jobb dolguk volt. Én mindig úgy láttam, hogy azok a foglyok, akik a mezőgazdaságban dolgoztak és a központi táboron kívül voltak elszállásolva, egészen más benyomást keltettek. Éppen hogy lelkileg nem nehezedett rájuk akkora nyomás, mint fogolytársaikra a túlzsúfolt táborokban. Különben nem tudták volna ilyen készségesen és magától értetődően elvégezni a munkát, amelyet megköveteltek tőlük. A kezdettől fogva zsúfolt női tábor a foglyok számára egyenlő volt a lelki összeomlással, amit előbb vagy utóbb követett a testi összeroppanás.

A női táborban minden tekintetben mindig a legrosszabb körülmények uralkodtak. Már a kezdet kezdetén is, amikor még csak része volt a központi tábornak. Amikor Szlovákiából³⁸ elkezdtek érkezni a zsidó szállítmányok, a tábor néhány napon belül zsúfolásig megtelt. A tisztálkodóhelyiségek és a latrinák egyharmaduknak sem lettek volna elegendők. Ahhoz, hogy igazán rend legyen ebben a hangyabolyszerű összevisszaságban, másféle erőkre lett volna szükség, mint arra a néhány felügyelőnőre,³⁹ akit Ravensbrückből a rendelkezésemre bocsátottak. Meg kell jegyezmem, hogy már megint nem a legjobbakat kaptam meg. A felügyelőnők Ravensbrückben nagyon el voltak kaptatva. Mindent megtettek, hogy megtartsák őket a női koncentrációs táborban (FKL), és nagyon kedvező létfeltételekkel kecségtetve toboroztak új felügyelőnőket. Az elhelyezésük és az ellátásuk a lehető legjobb volt. A fizetésüket olyan tarifa szerint kapták, amelyet kint soha el nem értek volna. A szolgálatuk sem volt nagyon megerőltető. Egy szóval, az RFSS-nek és különösen Pohlnek⁴⁰ az volt a kívánsága, hogy mindenki a lehető legnagyobb tekintettel legyen a felügyelőnőkre. Akkoriban a ravensbrücki tábor körülményei megfelelőek voltak, *túl*zsúfoltságról sem lehetett még beszélni. Nos tehát, ezek a felügyelőnők jöttek el Auschwitzba – egyik

sem önként –, nekik kellett valami újat felépíteni sokkal rosszabb körülmények között. Legtöbbjük már az első időkben el akart menni, vissza a nyugalmas, kedélyes és kényelmes ravensbrücki életbe. Az akkori főfelügyelőnő, Frau Langenfeldt nem nőtt föl az adott helyzethez, de konokul visszautasította a táborparancsnok tanácsait. A női koncentrációs tábort aztán rövid úton, saját szakállamra alárendeltem a védőőrizetes tábor vezetőjének, mert be kellett látnom, hogy ez így nem lehet tovább. Alig volt nap, hogy az ellenőrzés során ne lettek volna eltérések a létszámban. A felügyelőnők ebben a felfordulásban úgy szaladgáltak ide-oda, mint a riadt csirkék, és fogalmuk sem volt róla, hogy mit kellene csinálniuk. A többiek megbolondították még azt a hármat-négyet is, aki jó volt. Mivel azonban a főfelügyelőnő úgy érezte, hogy ő önálló vezetője a tábornak, panaszt tett amiatt, hogy egy vele azonos rangban lévő személynek rendelték alá. Nekem pedig vissza kellett vonnom az alárendelését. Amikor az RFSS 1942-ben látogatást tett a táborban, a főfelügyelőnő jelenlétében referáltam neki a vizsgált helyzetről, és azt mondtam, hogy Frau Langenfeldt soha és semmilyen körülmények között nem lesz képes az auschwitzi női tábort megfelelően felépíteni és vezetni. Továbbra is azt kértem, hogy rendeljék alá az 1. számú védőőrizetes tábor vezetőjének. Ezt a kérésemet az RFSS mereven visszautasította, annak ellenére, hogy a főfelügyelőnő és általában a felügyelőnők alkalmatlanságára ékes bizonyítékok voltak. Azt mondta, az a kívánsága, hogy egy női tábort nő vezessen, adjak mellé segítségül egy ss-vezetőt.

De hát melyik az a vezető, amelyik hagyná alárendelni magát egy nőnek? Mindenki, akit kényszerűségből kirendeltem a női táborba, arra kért, hogy a lehető leggyorsabban mentsem fel ez alól a megbízatás alól. Amikor a legnagyobb szállítmányok érkeztek, akkor, ha időm engedte, magam mentem oda, hogy leveényeljem az egészet. Így a női tábor már kezdettől a

foglyok kezébe került. Ahogy nőtt a tábor, úgy lett egyre átláthatatlanabbá a felügyelőnők számára, és egyre inkább megmutatkozott, hogy voltaképpen a foglyok uralják a tábort. A tábor feletti uralomban a zöldeké volt a vezető szerep, ráadásul rava-szabbak és gátlástalanabbak is voltak, így voltaképpen *ők* uralták a női tábort, annak ellenére, hogy a blokkfelügyelők és más vezető tisztségviselők egy része yörös volt. A női kápók általában a zöldek vagy a feketék közül kerültek ki. Ez lehetett az oka, hogy a női táborban állandóan szörnyű körülmények uralkodtak. Ezek a régi felügyelőnők azonban még mindig toronymagasan álltak azok fölött, akik utánuk jöttek. Mivel a nemzetiszocialista női szervezetekben folytatott szorgalmas toborzás ellenére is csak nagyon kevesen jelentkeztek önként szolgálatra egy KL-be, a naponta növekvő igény kielégítésére kényszert kellett alkalmazni. Minden hadiüzem, ahova női foglyokat irányítottak, köteles volt női alkalmazottainak egy bizonyos százalékát felügyelőnőként a KL-ek rendelkezésére bocsátani. Természetesen érthető, hogy a háborús körülmények miatt amúgy is kevés használható női munkaerővel rendelkező cégek nem a legjobb női munkásaikat adták le. Ezek a felügyelőnők mindössze néhány hét „kiképzést” kaptak Ravensbrückben, és aztán rászábadították őket a foglyokra. Mivel a kiválasztás és a beosztás Ravensbrückben történt, Auschwitz megint a sor végére került. Teljesen természetes, hogy Ravensbrück visszatartotta magának azokat, akik a legjobbaknak látszottak, az ott létrehozandó női munkatábor részére.

Hát így nézett ki az auschwitzi női tábor felügyelete. Ennek megfelelően az erkölcsök is szinte minden tekintetben nagyon, de nagyon alacsony színvonalon álltak. Számos felügyelőnő került az ss bírósága elé, mert a Reinhardt-akció⁴¹ során loptak. De ezek csak azon kevesek voltak, akiket rajtakaptak. Az elretentő büntetés ellenére továbbra is loptak, és ehhez a foglyokat használták fel közvetítőnek. Egy jellemző példa erre. Az egyik

felügyelőnő olyan mélyre süllyedt, hogy lefeküdt férfi foglyokkal, többnyire zöld kápókkal, és a lehető legkészségesebb közösülésért cserébe értékes ékszereket, aranyat és hasonlókat kért és kapott. Hogy frivol üzelmeit fedezze, viszonya volt az SS egyik törzsőrmesterével, akinél nehéz munkával megkeresett értékeit is őrizte, becsomagolva és elzárva. Ennek a tökfeknek meg fogalma sem volt róla, hogy mit is művel a kedvese, és igen csak meglepődött, amikor megtalálták nála a sok csinos holmit. Az RFSS életfogytiglani táborra és kétszer huszonöt botütésre ítélte a felügyelőnőt.

A férfitáborokban meglévő homoszexualitáshoz hasonlóan a női táborban is tombolt a lesbikus szerelem járványa. És ennek a legsúlyosabb büntetés és a büntetőszázad sem tudott gátat szabni. Egyre-másra kaptam a jelentéseket a felügyelőnők és a női foglyok közötti efféle kapcsolatról. Mindez jól megmutatja, hogy milyen színvonalon álltak a felügyelőnők. Kézénfekvő, hogy nem vették nagyon komolyan a köteleességüket, és többnyire megbízhatatlanok voltak. Szolgálati vétség megbüntetésére kevés lehetőség volt. A szobafogságot kedvezménynek tekintették, mivel ilyenkor nem kellett kimenniük, ha rossz volt az idő. Minden büntetéshez a KL-ek felügyelőjének, illetve Pohlnek az engedélyére volt szükség. Büntetni csak ritkán volt szabad. Jóindulatú kioktatással és megfelelő vezetéssel kellett volna ezeket az „egyenetlenségeket” elsimítani. A felügyelőnők ezt persze tudták, és a legtöbbnek ennek megfelelően viselkedtek. Én általában mindig nagyon tiszteltem a nőket. Auschwitzban azonban megtanultam, hogy a nőkről alkotott általános véleményemet felül kell vizsgálnom, és hogy mielőtt az ember teljes tisztelettel közeledik egy nőhöz, alaposan szemügyre kell vennie. A fentebb elmondottak bizony érvényesek a legtöbb női felügyelőre. Persze voltak közöttük, még ha kevesen is, megbízható és nagyon rendes nők. Nem szükséges különösebben hangsúlyoznom, hogy *ők* mennyire szenvedtek ebben a kör-

nyezetben, az auschwitzi körülmények között. De nem tudtak szabadulni; hiszen hadiszolgálatra voltak kötelezve. Néhányan elpanaszolták nekem a bajukat, és még többen a feleségemnek. De csak azzal lehetett vigasztalni őket, hogy egyszer vége lesz a háborúnak. És ez bizony csekély vigasz volt. A női táborhoz tartoztak a külső munkákon dolgozó különítmények felügyeletét ellátó kutyás felügyelők. Hogy kevesebb felügyelőnőt kelljen alkalmazni, már Ravensbrückben is kutyákat adtak a külső munkákon dolgozó különítmények felügyelőnői mellé. A felügyelőnőknek persze volt pisztolyuk, de az RFSS a kutyák alkalmazásától még elrettentőbb hatást remélt. Mert a nők többsége igencsak tart a kutyáktól, a férfiak kevésbé. Auschwitzban mindig problematikus volt a hatalmas tömegű, külső munkán dolgozó fogoly felügyelete. Az őrcsapat soha nem volt elég, az órálomások, az őrtornyok rendszere a nagyobb munkaterületek őrzését biztosította. De ott, ahol a munka helyszínei állandóan változtak, és a nap folyamán a munkaterületek is eltolódtak, mint a mezőgazdaságban, az árokásásban és más munkálatoknál, az őrzésnek ez a módja nem volt lehetséges. Ezért, mivel a kelletténél sokkal kevesebb felügyelőnő állt rendelkezésre, szükséges volt a kutyás őrk lehetőség leggyakoribb bevetése, azonban még a körülbelül 150 kutya sem volt elegendő. Az RFSS úgy számolt, hogy egy kutya bevetése két felügyelőnőt vált ki; a női különítményeknél bizonyára azért, mert általában mindenki félt a kutyáktól. Az auschwitzi kutyás csapatban kétségkívül a „lehető legjobb” katonák voltak. Negatív értelemben. Amikor kutyavezetők kiképzésére önkénteseket kerestek, az őrszemélyzet fele jelentkezett, mert könnyebb és változatosabb szolgálatban reménykedtek. Mivel nem lehetett az összes önkéntes jelentkezőt felvenni, a századok nagyon ravaszul kiagyalt kiutat találtak: a csapat fekete bárányait javasolták kutyavezetőnek; így legalább megszabadultak tőlük. Vesződjön velük más! Csak kevesen vol-

tak köztük, akiket még nem büntettek meg fegyelemsértés miatt. Ha a csapat vezetője alaposan átolvasta volna a jelentkezési listákat, akkor soha nem lett volna szabad kiképzésre küldenie ezeket az embereket. Már az oranienburgi kutyakiképző és kutyakísérleti intézetbeli kiképzés ideje alatt kénytelenek voltak totális alkalmatlanság miatt visszaküldeni néhány embert. Tehát amikor a kiképzettek visszajöttek Auschwitzba, és egy egységet alkottak, a kutyás csapatot, már látni lehetett, hogy micsoda egy remek képződmény is ez! És különösen bevetéskor. Vagy játszottak a kutyáikkal, vagy valamilyen bűvőhelyen heverték és aludtak, hiszen a kutya úgyis felébresztette őket, ha „ellenesség közeledett”. Netán eltársalogtak a felügyelőkkel vagy a foglyokkal. Nagy részüknek szabályos viszonya volt a zöld női kápókkal. Mivel a kutyás örök amúgy is mindig a női táborban voltak szolgálatban, könnyűszerrel mindig oda is tudtak menni „az ő” kommandójukhoz. Unalmukban néha azzal szórakoztak, hogy a kutyákat ráuszították a foglyokra. Ha ilyenkor rajtakapták őket, akkor a kutya állítólag mindig magától támadt neki a renitens fogolynak, vagy azt mondták, hogy kicsúszott a kezükből a póráz stb. Valamilyen mentséget mindig találtak. A szabályzat szerint naponta kellett foglalkozniuk a kutyáikkal, és fejleszteniük az állatok tudását. Hogy ne kelljen új kutyás öröket fáradságosan kiképezni, csak különösen nagy vétség esetén lehetett leváltani őket, például ha az ss bírósága elítélte őket, vagy ha bántalmazták, netán nagyon elhanyagolták a kutyájukat. A kutyák gondozója, egy öreg rendőr őrmester, aki több mint 25 éve foglalkozott kutyákkal, gyakran kétségbeesett a kutyás örök viselkedése miatt. Ők azonban tudták, hogy úgysem lesz semmi bántódásuk, egykönnyen úgysem válthatják le őket. Ha másik főnöke lett volna a csapatnak, talán még ezt a bandát is móresre tudta volna tanítani. De az uraknak más, fontosabb feladataik voltak. Mennyit mérgelődtem a kutyás osztag miatt, mennyi konfliktusom volt miattuk az ezred-

parancsnoksággal.⁴² Glücksnek az volt a véleménye, hogy én nem értem meg, mi az igazi érdeke egy csapatnak. Ezért aztán nála sem tudtam elérni, hogy időben leváltsa a táborban használhatatlan vezetőket. Sok-sok bajt el lehetett volna kerülni, ha Glücksnek más az álláspontja velem kapcsolatosan.

Az RFSS a háború alatt úgy akart takarékoskodni, hogy az őrszemélyzetet egyre inkább technikai eszközökkel szeretne volna kiváltani, mint például könnyen áthelyezhető drótakadályokkal, elektromos árammal feltöltött drótkerítésekkel az állandó munkaterületek körül, sőt aknamezőkkel, valamint kutyák gyakoribb bevetésével. Arra a parancsnokra, aki kitálal egy valóban használható módszert, hogy az őrszemélyzettel hogyan lehet takarékoskodni, azonnali előléptetés várt. De semmi nem sült ki a dologból. Az RFSS-nek folyton az lebegett a szeme előtt, hogy a kutyákat úgy kell beidomítani, hogy azok, akár a birkákat terelő juhászok, folyton körözzenek a foglyok körül, és így akadályozzák meg a szökést. Egy őrnök több kutyával akár száz foglyot is tudnia kellett volna biztonságosan őrizni. A kísérletek nem jártak eredménnyel. Az ember nem állat. Még ha a kutyákat sikerül is beidomítani, hogy megismerjék a foglyokat, az egyenruhát, a tömeg kigőzölgését stb., és hogy alaposan és pontosan érzékeljék a távolságot, és mindenféle közeledést ki tudjanak védeni, akkor is csak állatok maradnak, amelyek nem képesek emberi módon mérlegelni. Ha az egyik helyen a foglyok megtévesztés céljából lekötik a kutyákat, akkor azok másutt nagy területet hagynak őrizetlenül, ami lehetővé teszi a szökést. A kutyák a tömeges kitörést sem lettek volna képesek megakadályozni. Az lehet, hogy néhány foglyot csúnyán elintéztek volna, de közben agyonverték volna őket a „pásztoraikkal” együtt. Himmler az őrtoronyban álló őrszeméket is kutyákkal helyettesítette volna. A kutyáknak a tábort vagy az állandó munkaterületet övező két szögdrótakadály között kellett volna szakaszonként szabadon rohangászniuk,

és jelezniük, ha foglyok közelednek, és meg kellett volna akadályozniuk, hogy a foglyok áttörjenek az akadályon: De ez is eredménytelen volt. A kutyák vagy behúzódtak valahová és aludtak, vagy becsapták őket. Megfelelő szélben a kutya nem észlelt semmit, vagy az ugatását nem hallotta meg a toronyban álló őr. Az elaknásítás pedig kétélű fegyver volt. Az aknákat egészen pontosan kellett lerakni, és pontos tervet készíteni erről, mert az aknák legkésőbb negyedév múlva használhatatlanná váltak, és ezért ki kellett cserélni őket. A földszárvra azonban különböző okok miatt be is kellett menni. Így a foglyok láthaták, hogy hol vannak az aknátlan területek. Glóbočnik⁴³ ezt az elaknásítást a megsemmisítésre használt helyeken alkalmazta. Sobibórbán a légátgondoltabb elaknásítás ellenére a zsidóknak mégiscsak sikerült kitörniük – miután majdnem az egész őrseget agyonverték –, mert tudták, hogy hol nincsenek elaknásítva az utak.⁴⁴ Az emberi intelligencia ellen nem lehet sem technikát, sem állatokat bevetni. Száraz időben még az elektromos árammal feltöltött, kétszeresen biztosított szögesdrótkerítésen is át tudtak jutni némi hidegvérű megfontoltsággal és a legegyszerűbb eszközökkel. Ez többször megtörtént. És az is megtörtént többször, hogy az őrök, akik kívülről túlságosan közel mentek a kerítéshez, az életükkel fizettek az elővigyázatlan-ságukért.

Sok helyen írtam már arról, hogy mit tartottam fő feladatomnak: minden eszközzel előremozdítani az auschwitzi KL-hez tartozó ss-létesítmények felépítését. Ám akárhányszor azt hittem egy-egy némileg nyugodtabb időszakban, hogy beláthatom a végét az RFSS Auschwitz számára kiadott intézkedéseinek és építési megbízásainak és a maguktól szükségessé vált javításoknak, mindig új tervek jöttek, és valami új megint ropant sürgős lett. E miatt az örökös hajszoltság miatt mind az RFSS részéről, mind a háború okozta gondok és a táborokban szinte naponta felmerülő tarthatatlan állapotok következtében,

egyáltalán, a foglyok megállíthatatlan áradata miatt, nem tudtam semmi másra gondolni, csak a munkámra, és mindent csak ebből a szemiszögéből láttam. A körülmények miatt magamat is hajszoltam, és hajszoltam a beosztottaimat is; függetlenül attól, hogy ss-ek voltak vagy civilek, hogy szolgálatot teljesítettek, gyárakban dolgoztak, vagy foglyok voltak. Számomra csak egy dolog létezett: haladni előre, hajtani előre mindent és mindenkit, hogy általában véve jobbak legyenek a körülmények, és így meg lehessen valósítani a parancsba kapott intézkedéseket. Az RFSS megkövetelte a kötelesség teljesítését és a teljes erőbedobást, egészen az önfeladásig. Németországban mindenki tegyen meg mindent, hogy megnyerjük a háborút. Az RFSS akarata szerint a KL-eket a hadiiparban vetették be. Minden más ennek volt alárendelve. Semmi másra nem lehetett tekintettel lenni. Ezt mutatta az is, ahogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a táborban uralkodó, egyre tarthatatlanabb általános állapotokat. A fegyverkezés volt az első és legfontosabb, mindazt, ami az útjában állt, el kellett söpörni. Gondolnom sem volt szabad semmire, ami ennek ellentmondott. Még keményebbnek, még ridegebbnek, még részvételebbnek kellett lennem a foglyok nyomorúságával szemben. Még pontosan láttam mindent, néha túlságosan is valóságosan, de nem engedhettem meg magamnak, hogy ezek a dolgok úrrá legyenek rajtam. Ezen az úton nem állíthatott meg semmi. Nem kételkedhettem a végcélban: meg kell nyernünk a háborút. Ehhez képest minden más jelentéktelen apróság volt. Akkoriban így láttam a feladatomat. A frontra nem mehettem, ezért tehát a házában kellett mindent megtennem a frontért. Ma már látom, hogy hiába hajszoltam magam, hiába hajtottam előre a dolgokat, a háborút nem lehetett megnyerni. De akkor szilárdan, meggyőződéssel hittem a végső győzelmünkben, és úgy hittem, hogy ezért kell dolgoznom, ezért mindent el kell követnem.

Az RFSS akaratából Auschwitz lett minden idők legnagyobb, embereket megsemmisítő intézménye. Amikor Himmler 1941 nyarán személyesen megparancsolta, hogy Auschwitzot alkalmassá kell tenni a tömeges megsemmisítésre; majd azt végre kell hajtani,⁴⁵ a leghalványabb elképzelésem sem volt még ennek a méreteiről és a hatásáról. Kétségtelen, hogy ez a parancs valamiképpen szokatlan és szörnyűséges volt. De az indoklás, hogy miért kell ennek a megsemmisítésnek megtörténnie, számomra *helyesnek* tűnt. Akkoriban nem mérlegeltem semmit, hiszen parancsot kaptam, és ezt végre kellett hajtanom. Annak a megítélését, hogy a zsidók megsemmisítése szükséges-e vagy sem, nem engedhettem meg magamnak, olyan messzire nem láthattam. Ha a Führer maga adta parancsba „a zsidókérdés végső megoldását”, akkor egy régi nemzetiszocialistának nem volt mit fontolgatnia, még kevésbé egy ss-vezetőnek: „A Führer parancsol, mi végrehajtjuk” – ez számunkra semmi esetre sem volt üres frázis, ezt mindenki nagyon komolyan így is gondolta. A létartóztatásom óta többször mondták, hogy hiszen meg is tagadhattam volna ennek a parancsnak a végrehajtását, sőt akár le is lőhettem volna Himmlert. Nem hiszem, hogy a több ezer ss-vezető közül akár csak egynek is megfordult volna a fejében ilyesmi. Ez egyszerűen lehetetlen volt. Persze sok ss-vezető morgolódott az RFSS kemény parancsai miatt, szidták is, de mindenki engedelmeskedett. Az RFSS a kérlelhetetlen szigorúságával sok ss-vezetőt nagyon megbántott, de szilárd meggyőződése, hogy nem volt közöttük egy sem, aki kezét mert volna emelni rá, még a legtitkosabb gondolataiban sem. Személye mint ss-birodalmi vezetőé sérthetetlen volt. A Führer nevében kiadott alapvető parancsai szentek voltak. Ezeket nem lehetett fontolgatni, magyarázatni, értelmezni. A legvégsőig végrehajtották őket, akár az életük feláldozásával, mint ahogy nem kevés ss-vezető tette a háborúban. Nem véletlen, hogy az ss-ek kiképzésekor az államért és istenített császárukért való önfeláldozás ragyogó

példáiként a japánokat hozták fel. Az ss-vezetőknél az ss-kiképzés nem múlt el olyan nyomtalanul, mint például a főiskolai előadások. Nem fordulhatott elő, hogy az egyik fülükön békés, a másikon meg ki. Mélyen megmaradt bennük, és az RFSS nagyon jól tudta, hogy mit követelhet meg az ő védőosztagától. Kívülállók azonban nem érthetik meg, hogy nem akadt egyetlen ss-vezető sem, aki megtagadta volna az RFSS parancsának végrehajtását, vagy egy szörnyű és kegyetlen parancs miatt kioltotta volna az életét. *Mindig* az volt a helyénvaló, amit a Führer, illetve a mi szemünkben hozzá legközelebb álló személy, a birodalmi vezető megparancsolt. Még a demokratikus Angliának is megvan a maga alapelve: „right or wrong – my country!”, amelyet minden nemzeti érzelmű angol követ.⁴⁶ Mielőtt azonban megkezdődött a zsidók tömeges megsemmisítése, 1941–42-ben szinte minden KL-ben megtörtént az orosz politikai tisztek és komisszárok likvidálása. A Führer egyik titkos leirata szerint⁴⁷ a Gestapo különleges osztagai minden hadifogolytáborban megkeresték az orosz politikai tiszteket és komisszárokat, és likvidálás céljából átszállították őket a legközelebbi KL-be. Az intézkedést azzal okolták meg, hogy az oroszok minden német katonát, aki feltételezésük szerint párttag, vagy az NSDAP valamelyik tagozatához tartozott, különösképpen az ss-hez, azonnal lemészároltak. Továbbá, hogy a Vörös Hadsereg politikai funkcionáriusainak az volt a megbízatásuk, hogy ha fogságba esnek, akkor mind a fogolytáborokban, mind a munkaterületeken mindenféle formában nyugtalanságot szítsanak, illetve szabotálják a munkát. A Vörös Hadseregnek az efféle felderített politikai funkcionáriusai kerültek tehát Auschwitzba likvidálás céljából. Az első kisebb csoportok tagjait az őrcsapat kivégzőosztaga lőtte agyon. A helyettesem, Fritzsch, a védőőrizetes tábor vezetője az egyik szolgálati utam alkalmával gázt alkalmazott a foglyok megöléséhez. Mégpedig a hidrogén-cianidot tartalmazó preparátumot, a Zyklon B-t, amelyet a táborban

folyamatosan használtunk rovarirtásra, és volt raktáron. Miután visszatértem a táborba, Fritzsche ezt jelentette nekem, és a következő transzportnál ismét ezt a gázt alkalmaztuk. Az elgázosítás a I-es blokk celláiban történt meg. Én magam gázálcban végignéztam a kivégzést. A foglyokkal telezsúfolt cellákban, mielőtt beengedték a szert, beállt a halál. Csak egy rövid, elfulladás kiáltás, és már vége is volt. Az embereknek ez az első elgázosítása szinte el sem jutott a tudatomig, lehet, hogy túlságosan a hatása alatt álltam a történeteknek. Ennél emlékezetesebb számomra 900 orosz elgázosítása, amely nem sokkal később történt, a régi krematóriumban, mivel a I-es blokk használata túl sok veszéllyel járt. A krematóriumban még a transzport kirakódása alatt egyszerűen felülről lyukakat ütöttek a hullaház föld-, illetve betontetejébe. Az oroszoknak le kellett vetkőzniük az előtérben. Valamennyien nyugodtan mentek be a hullaházba, mivel azt mondták nekik, hogy tetvetlenítik őket. Éppen befértek a helyiségbe, az egész csoport. Az ajtót bezárták, és a gázt a nyílásokon át bejuttatták. Hogy az agóniájuk meddig tartott, nem tudom, de még jó darabig lehetett hallani a tömpa morajt. A beengedéskor néhányan azt kiabálták, hogy „gáz”. Erre hatalmas üvöltözés kezdődött, és azt is lehetett hallani, hogy a bent lévők nekifeszülnek a két ajtónak, de azok ellenálltak a nyomásnak. Aztán órák múlva kinyitották az ajtókat, és kiszellőztették. Ekkor láttam először tömegesen elgázosított hullákat. Kellemtelenül éreztem magam, elborzadtam, annak ellenére, hogy sokkal rosszabbnak képzeltem a gázhalált. Mindig azt képzeltem, hogy a gázhalál tulajdonképpen gyötrelmes megfulladás. A hullákon azonban nem látszott semmiféle görcsös haláltusa. Ahogy az orvosok elmagyarázták, a hidrogén-cianid megbénítja a tüdőt, de olyan hirtelen és olyan erősen fejti ki a hatását, hogy nem jelentkeznek a fulladás jelei, mint például a világító-gáznál vagy az oxigénhiánynál, amikor az ember nem kap levegőt. Az orosz hadifoglyok megölésén akkoriban nem sokat

emésztettem magam. Megparancsolták, én teljesítettem a parancsot. De őszintén meg kell mondanom, hogy ez az elgázosítás megnyugtatóan hatott rám, mivel hamarosan el kellett kezdeni a zsidók tömeges megsemmisítését, és még sem Eichmann⁴⁸ előtt, sem előttem nem volt világos, milyen módon történik majd. Ahhoz kétség sem férhetett, hogy gázzal kell történnie, de hogyan és milyen gázzal? Most tehát megvolt a gáz, a módszert is megtaláltuk. A gölyő általi kivégzésektől mindig elborzadtam, ha a nők és gyerekek tömegére gondoltam. Már elegendő volt a túszok kivégzéséből, abból, hogy csoportosan kell agyonlőnünk őket az RFSS vagy az RSHA parancsára. Most végre kissé megnyugodtam, hogy mindannyian megspórolhatjuk ezeket a vérfürdőket, és hogy az áldozatokat is meg lehet kímélni az utolsó percig. Pontosan ez okozta nekem a legnagyobb gondot, amikor eszembe jutott,⁴⁹ hogy mit mondott Eichmann arról, hogyan mészárolták le a zsidókat gépfegyverrel és géppisztollyal a különleges osztagok. Ilyenkor szörnyű jelenetek játszódtak le: a meglőtt emberek megpróbálták elfutni, a sebesülteket, főleg a nőket és a gyerekeket, megölték. A különleges osztagok tagjai közül sokan követtek el öngyilkosságot, mert nem tudták elviselni, hogy térdig gázolnak a vérben! Akadtak olyanok is, akik megtévelyodtek. Ezeknek a különleges osztagoknak a legtöbb tagja alkohol segítségével próbálta túltenni magát ezen a rettenetes munkán. Höfle⁵⁰ elmondása szerint Globocnik emberei a megsemmisítőhelyeken szintén rengeteget ittak.

1942 tavaszán tehát megérkeztek Felső-Sziléziából⁵¹ az első zsidó transzportok, amelyeket mind meg kellett semmisíteni. A rámpáról a réten, amelyen később a II. épületrészleg állt, átvezették őket a tanyára, az I. számú bunkerhez.⁵² Aumeier, Palitzsch és még néhány blokkparancsnok vezette őket, akik megtevéstés céljából a lehető legártalmatlanabban társalogtak a foglyokkal, kérdezték őket a foglalkozásukról és ismereteikről. A tanyára megérkezve a foglyoknak le kellett vetkőz-

niük. Eleinte egész nyugodtan mentek be a helyiségekbe, hogy fertőtlenítsék őket – mert ezt mondták nekik. Aztán néhányan gyanakodni kezdtek, és megfűlladásról, megsemmisítésről beszéltek. Rögtön kitört a pánik, de a kint állókat gyorsan behajtották a kamrákba, és az ajtókat becsavarozták. A következő transzportoknál már az elején kikeresették az izgága elemeket, és szemmel tartották őket. Ha nyugtalanságot észleltek, akkor a nyugtalanság okozóit észrevétlenül kiemelték, a ház mögé vitték, és ott kis kaliberű fegyverrel agyonlőtték – a lövéseket a többiek nem hallhatták. A különleges osztag jelenléte és megnyugtató viselkedése is megszelídítette a nyugtalankodókat, azokat, akik rosszat sejtettek. Csillapítóan hatott továbbá, hogy a Sonderkommandóból, a különleges osztagból néhányan a foglyokkal együtt bementek a helyiségekbe, és ott maradtak az utolsó percig, és szintén az utolsó percig ott állt egy ss az ajtónál. Mindennél fontosabb volt, hogy a megérkezés és a vetkőzés egész ideje alatt lehetőleg a legnagyobb nyugalom legyen. Csak semmi kiabálás, csak semmi lázítás! Ha néhányan nem akartak levetkőzni, akkor azoknak, akik már levetköztek, segíteniük kellett, vagy a különleges osztag volt a segítségükre. Úgyes rábeszéléssel még a legmegátalkodottabbakat is meg lehetett szelídíteni, és a végén ők is levetköztek. A különleges osztag foglyai arról is gondoskodtak, hogy gyorsan menjen a vetkőzés, nehogy az áldozatoknak túlságosan sok idejük maradjon gondolkodni. Egyáltalán, egészen furcsa volt, hogy a különleges osztag milyen szorgalmasan segített a foglyoknak a vetkőzésben, és vezette be őket a gázkamrákba. Soha nem láttam és soha nem hallottam, hogy az elgázosítandóknak akár csak egyetlen szóval beszéltek volna arról, mi vár rájuk. Éppen ellenkezőleg: minden módon próbálták megtévesztetni őket, és főleg megnyugtani a gyanakvókat. Ha a transzporttal érkezettek az ss-ekben nem bíznak meg, akkor legalább a saját fajtájuknak higgyenek (már a megértés és a megnyugtató okán is a

különleges osztagokat mindig olyan zsidókból állították össze, akik ugyanazokból az országokból származtak, amelyekben éppen folyamatban voltak az akciók). Meséltek a foglyoknak a lágeréletéről. A foglyok leginkább a korábbi szállítmányokkal érkezett ismerőseik vagy családtagjaik holléte felől érdeklődtek. Érdekes volt, hogy a különleges osztagosok mi mindent hazudtak össze a foglyoknak, micsoda meggyőző erővel és micsoda gesztusokkal adtak nyomatékot annak, amit mondtak. Sok nő eldugta a csecsemőjét a ruhahalmokba. A különleges osztagosok erre különösen ügyeltek, és addig győzködtek az anyát, amíg az magával vitte a gyereket. Az asszonyok azt gondolták, hogy a fertőtlenítés nem tesz jót a gyerekeknek, ezért dugták el őket. A kisgyerekek többnyire sírtak, mert a vetkőzés körülményei szokatlanok voltak a számukra, de ha az anyjuk vagy a különleges osztagból valaki szépen rábeszélte őket, akkor megnyugodtak, játékosan és egymással incselkedve, játékszerrel a kezükben mentek be a gázkamrába. Azt is megfigyeltem, hogy azok a nők, akik valamit sejtettek vagy tudtak arról, hogy mi vár rájuk, és halálfélelem tükröződött a szemükben, még összeszedték az erejüket, tréfálkoztak a gyerekeikkel, és biztatták őket. Egyszer az egyik asszony egészen közel lépett hozzám, és rámutatva a négy gyerekére, akik szépen kézen fogva mentek, hogy a kisebbeknek segítsenek a hepehupás talajon, odasúgta nekem: „Hogy vagytok képesek megölni ezeket az aranyos gyerekeket? Hát nincs szívetek?” Egy öregember még odasziszegte nekem elhaladtában: „Németország keserűen megbűnhődik majd a zsidók tömeges meggyilkolásaért.” Eközben csak úgy sütött a szeméből a gyűlölet. Ennek ellenére bátran ment be a gázkamrába, és egyáltalán nem törődött a többiekkel. Feltűnt nekem egy fiatal nő is, aki nagyon buzgón segített a kisgyerekeknek és az öregasszonyoknak levetkőzni, folyton ide-oda szaladgált. A szelekciónál két kicsi gyerek volt nála, már ott felfigyeltem rá a külseje és nyughatatlan lénye

miatt. Egyáltalán nem úgy nézett ki, mint egy zsidó. Most nem volt nála egy gyerek sem. Az utolsó percig igyekezett azoknak az asszonyoknak a közelében maradni, akik még nem készültek el a vetkőzéssel, és több gyerek volt velük, a lelkükré beszélt, és nyugtatta a gyerekeket. Az utolsókkal ment be bunkerbe. Megállt az ajtóban, és azt mondta: „Elejétől fogva tudtam, hogy Auschwitzban gázkamra vár ránk. A szelekciónál magam mellé vettem két gyereket, hogy ne soroljanak a munkaképesek közé. Tudatosan és pontosan végig akartam élni ezt az egészet. Remélem, gyorsan megy majd. Isten veletek!” Néha az is előfordult, hogy a nők, mialatt vetköztek, hirtelen vélotrázó ordításba kezdtek; a hajukat tépték, és úgy viselkedtek, mint akik megőrültek. Ilyenkor gyorsan kivezették őket, és a ház mögött kis kaliberű fegyverrel tarkón lőtték őket. Az is előfordult, hogy a nők abban a pillanatban, amikor a különleges osztag tagjai kimentek a helyiségből, és rádöbrentek, hogy mi fog történni, mindenféle átkokat szórtak ránk. Azt is megéltem, hogy az ajtók bezárásakor az egyik asszony próbálta kilökdösní a gyerekeit a gázkamrából, miközben sírva kiabálta: „Legalább a gyerekeimet hagyjátok életben.” Volt tehát sok megrázó jelenet, amelyek egyetlen jelenlévőt sem hagytak hidegen. 1942 tavaszán életük virágjában lévő emberek százai mentek a tanyák virágzó gyümölcsfái alatt, többnyire mit sem sejtve, a gázkamrákba, a halálba. A születésnek és az elmúlásnak ez a képe még ma is a szemem előtt van. Már a rámpán történő szelektálás alatt is sok incidens történt. A transzportokban zavart és nagy nyugtalanságot okozott, hogy szétszakították a családokat, a férjeket elválasztották a feleségüktől és a gyermekeiktől. Amikor kiválogatták és a többiektől elkülönítették a munkaképeseket, az csak tovább rontotta a helyzetet. A családok mindenképpen együtt akartak maradni. Akiket kiválogattak, újra visszaszáladtak a családtagjaikhoz, vagy anyák próbálták a gyermekeikkel visszajutni a férjükhöz vagy munkára kiválogatott nagyobb

gyermekeikhez. Így gyakran támadt olyan szörnyű összevisszaság, hogy előlről kellett kezdeni a válogatást. A rendelkezésre álló terület annyira szűkös volt, hogy nem lehetett jobban megoldani a szétválogatást. Hiába próbálták megnyugtatni őket, minden erre tett kísérlet haszontalan volt, és elenyészett a felzaklatott emberek tömegében. Gyakran erőszakkal kellett helyreállítani a rendet. Mint ahogy már többször is említettem, a zsidókban kifejezetten erős a családi érzés. Úgy kapaszkodnak egymásba, akár a bogáncs. De ahogy megfigyeltem, hiányzik belőlük az összetartozás érzése egymás között. Az ember azt gondolná, hogy ilyen helyzetben az egyiknek védenie kellene a másikat. De nem, épp ellenkezőleg, gyakran láttam és hallottam is, hogy a zsidók, különösen akik nyugatról érkeztek, megadták a még rejtőzködő fajtájukbeliek címét. Egy asszony egyszer még a gázkamrából kiabálta ki az altisztnek az egyik zsidó család címét. Egy férfi, a ruhájáról és a viselkedéséről ítélve, a legjobb körökből, a vetkőzésénél átadott nekem egy cédulát, amelyen olyan holland családok címei voltak felsorolva, amelyeknél zsidók bújáltak. Számomra megmagyarázhatatlan, hogy mi indította ezeket a zsidókat arra, hogy kiadják az efféle adatokat. Vajon személyes bosszú volt vagy irigység, amiért a többiek tovább élhetnek? Ugyanilyen érthetetlen volt a különleges osztag viselkedése is. Hiszen egész biztosan tudták mindannyian, hogy miután vége lesz az akcióknak, ők is hasonló sorsra jutnak, mint sok ezren a fajtájukból, akiknek a megsemmisítéséhez ők hathatós segítséget nyújtottak. És mégis olyan buzgók voltak, hogy még ma is csodálkozom rajta. Nem is csak azon, hogy soha nem beszéltek az áldozatoknak arról, mi vár rájuk, hanem azon is, hogy olyan gondosan segítettek a vetkőzésnél, és a vonakodóknál nem riadtak vissza az erőszaktól. Ahogy elvezették a nyugtalankodókat, és lefogták őket a kivégzéskor. Úgy vezették az áldozatokat, hogy azok nem láthatták a fegyverrel készenlétben álló altisztet, így észrevétle-

nül nyomhatta a fegyvért a tarkójukhoz. Ugyanígy jártak el a gyengékkel és a betegekkel, akiket nem lehetett a gázkamrákba vinni. Mindezt olyan magától értetődően tették, mintha maguk is a megsemmisítőkhöz tartoznának. Aztán ahogy kihúzták a hullákat a gázkamrákból, ahogy eltávolították az aranyfogakat, ahogy levágták a haját, ahogy odacipelték a hullákat a gödrökhöz vagy a kemencékhez. Ahogy a tüzet élesztették a gödröknél, ahogy kiöntötték a felgyülemlett zsiradékot, ahogy fellázították az égő hullahegyeket, hogy több levegő jusson be közéjük. Olyan közönyösen végezték ezeket a munkákat, mintha csak valami hétköznapi tevékenység lenne. A hullák cipelése közben ettek vagy dohányoztak. Még akkor sem hagyták abba az evést, amikor az a rettenetes dolguk volt, hogy eléggésék a már jó ideje tömegsírokban heverő hullákat. Többször is előfordult, hogy a különleges osztaghoz tartozó zsidók a hullák között vagy azok között, akik a gázkamrákba mentek, meglátták valamegyik közeli rokonukat. Természetesen ez szemmel láthatóan megrázta őket, mégsem történt soha semmi incidens. Egy ilyen esetnek magam is tanúja voltam. Amikor kihúzták a hullákat az egyik különálló épület gázkamrájából, a különleges osztagból az egyik hirtelen visszahőkölt, majd egy pillanatra megállt, mintha megbabonázták volna, de aztán a társaival együtt elhúzta a hullát. Megkérdeztem az egyik kápót, hogy mi volt ez. Azt mondta, hogy a zsidó, aki visszahőkölt, a feleségét fedezte fel a tetemek között. Egy ideig még figyeltem ezt a zsidót, de semmi feltűnőt nem vettem észre rajta. Ugyanúgy cipelte tovább a hullákat, mint előzőleg. Amikor valamivel később megint elmentem az osztaghoz, ez a zsidó ott ült a többiek között, és evett, mintha mi sem történt volna. Vajon ennyire tudta palástolni a felindultságát, vagy túlságosan elfásult az efféle élménnyel szemben? Mi adott erőt a különleges osztagban dolgozó zsidóknak, hogy ezt a borzalmas munkát éjjel-nappal végezzék? Lehet, hogy valami különös véletlenben reménykedtek,

amelyik majd megmenti őket a haláltól? Vagy a sok borzalomtól annyira elfásultak vagy annyira elfáradtak, hogy képtelenek voltak saját maguk végét vetni az egésznek, hogy így szabaduljanak meg ettől a „létezésről”? Valóban épp elégszer megfigyeltem őket, mégsem tudom megmagyarázni a viselkedésüket.⁵³ A zsidók élete és halála valóban olyan rejtély volt számomra, amelyet nem tudtam megoldani. Hiszen ezek az itt leírt élmények és események, amelyeket még számtalan hasonlóval szaporíthatnék, a megsemmisítés teljes folyamatának csak részletei, és én csak egy-egy fénycsóvával világítottam rájuk. Ezt az egész tömeges megsemmisítést minden kísérőjelenségével együtt nem lehetett csak úgy egyszerűen tudomásul venni. Ezek az események kevés kivétellel mindenkinek – nekem is – jócskán adtak gondolkodnivalót, és mély nyomokat hagytak azokban, akiket erre az iszonyatos „munkára”, erre a „szolgálatra” vezényeltek. Gyakran előfordult, hogy amikor a megsemmisítőhelyeken ellenőrző körúton voltam, a megsemmisítésben részt vevők odajöttek hozzám, hogy elmondják, mi nyomasztja őket, mik a benyomásaik, és tőlem várták, hogy megnyugtassam őket. Amit bizalmasan elmondtak, abból mindig, újra és újra az a kérdés hallatszott ki, hogy feltétlenül szükséges-e az, amit itt csinálniuk kell. Szükség van-e nők és gyerekek százezreinek a megsemmisítésére? És én, aki lelkem mélyén számtalanszor feltettem magamnak ezt a kérdést, kénytelen voltam megnyugtadni és megvigasztalni őket azzal a válasszal, hogy ez a Führer parancsa: Azt kellett mondanom nekik, hogy szükség van a zsidóság megsemmisítésére, Németorszáért van szükség rá, azért, hogy utódainkat mindörökre megszabadítsuk legszívósabb ellenségeinktől.

Nyilvánvaló, hogy Hitler parancsa mindannyiunk számára vitathatatlan volt, és az is, hogy ezt a parancsot az ss-nek kell végrehajtania. Mégis, titokban mindenkit kételyek mardostak. Nekem semmiképpen sem volt szabad beismernem, hogy ugyanúgy kételkedem. Hogy a műveletekben részt vevőket lelkiileg

kitartásra bírjam, nekém magamnak sziklaszilárd meggyőződéssel kellett vallanom, hogy ezt a szörnyű és kegyetlen parancsot mindenképpen végre kell hajtani. Mindenki rám figyelt. Hogy milyen hatással vannak rám az olyan jelenetek, mint a fentebb leírtak, hogyan reagálok rájuk. Árgus szemmel figyeltek, bármit mondtam, megbeszélték. Nagyon össze kellett szednem magam, nehogy a friss élmények miatti felindultságom csak egyszer is meglátszódjék rajtam, nehogy leolvassák az arcomról, hogy kétségeim támadtak, és nyomászt az egész. Ridegnek és szívtelennek kellett mutatkoznom olyan eseményeknél, amelyeknél minden még érző emberi szív összefácsarodik. Nagyon is emberi érzések ágaskodtak bennem, és még csak el sem fordulhattam. Ridegen végig kellett nézmem, ahogy az anyák nevető vagy síró gyermekeikkel bemennek a gázkamrákba. Egyszer két kisgyerek annyira elmerült a játékban, hogy az anyjuk egyáltalán nem tudta kizökkenteni őket belőle. Még a különleges osztág zsidói sem akarták kézen fogni és bevezetni a gázkamrába a gyerekeket. Soha nem fogom elfelejteni a könyörületért esdeklő anya tekintetét, aki biztosan tudta, hogy mi történik. A gázkamrában lévőek már kezdtek nyugtalankodni, tehát cselekednem kellett. Mindenki rám nézett: én intettem a szolgálattelvő altisztnek, aki karjára vette a vadul kapálódzó gyerekeket, és a szívtépően zokogó anyjukkal együtt bevitte őket a gázkamrába. Én a szánalomtól legszívesebben eltűntem volna a képből, de a legkisebb megrendülést sem mutathattam. Bármilyen történt, mindent végig kellett nézmem. Mindegy, hogy nappal volt-e vagy éjszaka, ott kellett lennem, amikor betűszkolták őket a gázkamrákba, amikor elégették a hullákat, amikor kitördelték az aranyfogaikat, amikor levágták a hajukat, órákon át kellett nézmem ezeket a szörnyűségeket. Órákig ott kellett állnom a szörnyű, elviselhetetlen büzt árasztó tömegsírok kiásásánál és a hullák elégetésénél. A gázkamra üvegezett kémlelőnyílásán át magát a halált is látnom kellett, mert az orvosok erre szólítottak fel. Mindezt meg

kellett tennem, mert én voltam az, akit mindenki figyelt, mert mindenkinek meg kellett mutatnom, hogy nemcsak parancsokat osztogatok, és nemcsak intézkedem, hanem arra is készen állok, hogy mindenütt ott legyek, mint ahogy azt a vezénylétem alatt állóktól is meg kellett követelnem.

Az RFSS időről időre magas rangú párt- és ss-vezetőket küldött Auschwitzba, hogy megnézzék a zsidók megsemmisítését. A látvány valamennyiüket mélyen megrázta. Néhányan, akik előzőleg nagyon buzgón érveltek a zsidók megsemmisítésének szükségessége mellett, amikor saját szemükkel látták „a zsidókérdés végső megoldását”, nagyon elcsendesedtek, mély hallgatásba merültek. Engem pedig arról faggattak, hogy mind én, mind az emberek hogyan vagyunk képesek újra és újra végignézni ezt, és egyáltalán, hogyan bírjuk ki. Én erre mindig azt válaszoltam, hogy a vaslogikával szemben, amelyből szükségszerűen következik, hogy a Führer parancsát végre kell hajtani, mindenfajta emberi érzelemnek el kell hallgatnia. Az urak mindegyike kijelentette, hogy nem szeretné, ha ez lenne a feladata. Még Mildner⁵⁴ és Eichmann sem érzett hajlandóságot rá, hogy cseréljen velem, pedig ők „edzettek” voltak. Ezért a feladatért senki nem irigyelt. Eichmann-nal sokszor és részletesen beszélgettünk mindarról, ami összefüggött a zsidókérdés végső megoldásával, de soha nem említettem a lelki bajaimat. Megpróbáltam Eichmannból minden módon kiszedni, hogy neki mi a legbensőbb, igazi meggyőződése erről a „végső megoldásról”. De még erős alkoholos befolyásoltság alatt is, amikor négy szemközt voltunk, szinte megszállottan kiállt amellett, hogy minden elérhető zsidót az utolsó szálig meg kell semmisíteni. Könyörtelenül, jéghidegen és a lehető leggyorsabban kell elvégeznünk a megsemmisítést. Később a legcsekélyebb kímélet is keserűen megbosszulja magát – mondta. Ezzel a könyörtelen érveléssel szembeesülve a lehető legmélyebbre el kellett temetnem emberi „gátlásaimat”. Igen, őszintén be kell vallanom, hogy az Eichmann-nal folyta-

tott, ehhez hasonló beszélgetések után ezeket az emberi indulataimat szinte a Führer elárulásának tartottam. Számomra nem létezett kiút ebből a meghasonlottságból. Továbbra is irányítanom kellett a megsemmisítést, a tömeggyilkosságot, továbbra is meg kellett élnem és továbbra is higgadtan végig kellett néznem ezeket a mélyen felkavaró dolgokat. Hidegen kellett szembenéznem az eseményekkel. De azok a kisebb élmények sem mentek ki egyhamar a fejből, amelyeket mások talán észre sem vettek. Auschwitzban tényleg nem panaszkodhattam arra, hogy unatkozom. Ha valamilyen esemény nagyon megrázott, akkor nem mehettem haza egyenesen, a családomhoz. Ilyenkor felültem a lovamra, és így vertem ki a fejből a borzalmas képeket. De az is gyakran megtörtént, hogy éjszaka bementem a lóistállóba, és ott végre megnyugodtam a kedvenceim közelében. Többször előfordult, hogy otthon azon kaptam magam: a gondolataim bizonyos események, a megsemmisítés körül forognak. Ilyenkor ki kellett mennem a házból. Nem bírtam tovább a meghitt családi körben. Amikor láttam, hogy milyen boldogan játszanak a gyerekeim, és hogy a feleségem milyen végtelenül boldog a legkisebbel, gyakran gondoltam arra, hogy vajon meddig tart még a boldogságuk. A feleségem soha nem értette, hogy miért vagyok olyan rosszkezdű, és a szolgálatból adódó bosszúságoknak tulajdonította. Amikor éjszakánként kint álltam a transzportoknál, a gázkamráknál, a tüzeknél, gyakran gondoltam a feleségemre és a gyerekeimre, de soha nem hoztam őket közelebbi kapcsolatba mindazzal, ami a táborban történt. A krematóriumokban vagy a többi külső létesítménynél szolgáló nős férfiakról is gyakran ugyanezt hallottam. Az ember akaratlanul is a saját családjára gondolt, amikor látta az asszonyokat a gyerekekkel a gázkamrákba menni. Amióta megkezdődött a tömeges megsemmisítés, többé nem voltam boldog Auschwitzban. Elégedetlen lettem magammal. Ráadásul még ott volt a fő feladat, a soha véget nem érő munka és a munkatársak megbíz-

hatatlansága. A feletteseim részéről tapasztalható értetlenség, az, hogy süket fülekre találtam náluk. Nem valami örvendetés és kíváncsinos állapot. És mégis mindannyian azt gondolták: a parancsnoknak mindennek dacára jó élete van. Igen, a családomnak jó volt Auschwitzban. A feleségem és a gyerekeim bármit kívántak, megkapták. A gyerekek szabadon és természetesen élhettek. A feleségemnek csodálatos virágoskertje volt. A foglyok mindent megtettek, hogy a kedvükre tegyenek, elhalmozták őket a figyelmességükkel. De nem is mondhatja egyetlen egykori fogoly sem, hogy nálunk valaha is rosszul bántak vele. A feleségem legszívesebben minden foglyot megajándékozott volna, akinek valamit csinálni kellett nálunk. A gyerekek állandóan cigarettát kunyeráltak tőlem a foglyoknak. Különösen a kertészeket szerették. A mi családjunkban meghatározó volt a mezőgazdaság, különösen az állatok szeretete. Vasárnaponként az egész családdal ki kellett hajtatom a földekre, bemenni az istállóba, és a kutyákról sem volt szabad soha elfeledkezni. Különösen szerették a két lovunkat és a csikót. A kertben mindig volt a gyerekeknek valamilyen különleges állatféleségük, amelyet a foglyok hoztak. Hol teknősbékák, hol nyestek, hol macskák, hol gyíkok. Mindig volt valami újdonság, valami érdekes a kertben. Nyáron a gyerekek a kerti medencében vagy a Solában⁵⁵ pancsoltak. A legnagyobb boldogság mégis az volt a számukra, amikor a papa is fürdött velük. A papának azonban kevés ideje maradt arra, hogy örömet szerezzen a gyerekeinek. Ma már nagyon bánom, hogy nem fordítottam több időt a családomra. Mert mindig azt gondoltam, hogy nekem szünet nélkül, folyton szolgálatban kell lennem. Ezzel a túlzott kötelességtudással én magam nehezítettem meg egyre jobban az életem, amely már amúgy is elég nehéz volt. A feleségem gyakran figyelmeztetett: ne gondold mindig a szolgálatra – mondta –, gondold a családdra is. De hát mit tudott a feleségem azokról a dolgokról, amelyek nyomasztottak? Soha nem tudott meg semmit.

9. HIVATALFŐNÖKISÉG A KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK FELÜGYELŐSÉGÉNél (1943. DECEMBER–1945. MÁJUS)

Amikor Pohl javaslatára Auschwitzot felosztották,¹ Pohl választás elé állított: vagy parancsnok leszek Sachsenhausenben, vagy a D I² hivatalcsoportjának a főnöke. Ez már önmagában is egészen szokatlan gesztus volt Pohl-tól, hogy egy vezetőnek megengedi, maga döntse el, hol alkalmazzák, sőt még 24 óra gondolkodási időt is adott. Ez azonban csak jóindulatú gesztus volt, vigasznak szánta cserébe az auschwitzi munkámért, legalábbis így gondolta. Bár az első percben fájdalmas volt, hogy elszakítanak eddigi munkámtól, hiszen éppen a problémák, a rossz körülmények, a sok és nehéz feladat miatt valósággal összenőttem Auschwitzcal. De aztán örültem, hogy mindezekről megszabadulhatok. Semmiképpen nem akartam többé táborparancsnok lenni. Ebből elegendő volt – kilenc év munka különféle táborokban, ebből három és fél év Auschwitzban. Így a D I hivatalfőnöki posztját választottam. Nem is volt más lehetőségem. A frontra nem mehettem, ezt a kérésemet az RFSS két ízben is határozottan elutasította. Bár a hivatali munka egyáltalán nem feküdt nekem,³ Pohl azt mondta, hogy úgy alakíthatom ki a hivatalomat, ahogy jónak látom. 1943. december 1-jén léptem hivatalba. Glücks is teljesen szabad kezet adott, bár elégedetlen volt a választásommal, nem örült, hogy a közvetlen közelében leszek. De beletörődött a megváltoztathatatlanba, mert Pohl így akarta. Én azonban úgy láttam – hacsak nem akartam kelles, nyugodt helynek tekinteni a hivatalomat –, hogy elsősorban a parancsnoknak kell segítenem, és a hivatalommal együtt járó feladatokat a tábor szempontjából kell néznom. Tehát fordítva fogok eljárni, mint ahogy addig szokásos volt a D I-nél.⁴ A legfontosabb az volt, hogy állandó kapcsolatban legyek a táborokkal, a saját szememmel lássam a nehézségeket és a visz-

szátságokat, hogy aztán helyesen tudjak ítélni, és a magasabb szolgálati helyen megpróbáljam elérni, amit még el lehet. Hivatalomnál fogva tehát az itt őrzött iratok, parancsok és a teljes levelezés ismeretében – legalábbis amióta Eicke lett a táborok felügyelője – nyomon követhettem a táborok fejlődését, és képet alkothattam magamnak róla. Sok tábor azonban még nem jártam. A D I-nél tartották nyilván a koncentrációs táborok felügyelőjének (IKL) teljes levelezését a táborokkal, ha a tárgyak nem pusztán csak munkába állítási, egészségügyi vagy igazgatási ügy volt. Tehát ezekből az iratokból is lehetett némi áttekintést nyerni a táborok helyzetéről, de ez kevés volt. Az iratokból és a levelezésből nem derült ki, hogy valójában milyenek a lágeretek, mi folyik ott. Ehhez személyesen és nyitott szemmel kellett végigjárni a táborokat. És én éppen ezt akartam. Sokat voltam hivatalos úton. Többször Pohl kívánságára, ő azt tartotta rólam, hogy én vagyok a táborok belső ügyeinek szakértője. Én megláttam, hogy milyen egy tábor valójában, láttam a rejtett hiányosságokat és a visszasságokat. Sok problémát sikerült megoldanom Maurerrel⁵ együtt, aki a D II-nél Glücks helyetteseként a tulajdonképpeni inspektor volt. 1944-ben azonban már nem sokat lehetett változtatni dolgokon. A táborok egyre zsúfoltabbakká váltak, és ennek megvoltak a következményei. Auschwitzból ugyan zsidók tízezreit vonták ki az új fegyverkezési tervek megvalósításához – de ők csöbörből vödörbe kerültek. Barakkjaik, amelyeket hihetetlen nehézségek közepette, a legnagyobb sietséggel tákolták össze, páratlanul kezdetleges módon – az építkezésekért felelős birodalmi megbízott irányelveinek megfelelően –, vigasztalan képet nyújtottak. Ezenkívül ott volt még a nehéz, szokatlan munka és az egyre kisebb fejadagok. Ha Auschwitzban a foglyokat mindjárt a gázkámrákba vitték volna, akkor sok szenvedést megspóroltak volna nekik. A foglyok rövidesen meghaltak, a fegyvergyártást nem sokkal, sőt leggyakrabban semmivel sem mozdították

elő. A jelentéseimben épp elégszer figyelmeztettem erre, de az RFSS volt az erősebb, és neki az volt az elve, hogy „még több foglyot a fegyvergyártásba”. Megmámorosodott a munkába állított foglyok hétről hétre növekvő számától. Az elhalálózási számokat viszont már nem nézte meg. Az előző években mindig tombolt, ha ez utóbbiak növekedtek. Most már nem volt semmi hozzáfűznivalója.

Ha Auschwitzban csak a legegészségesebb és legerősebb zsidókat válogatták volna ki – úgy, ahogy én újra meg újra javasoltam –, akkor, bár kevesebb munkaképest tudtak volna jelenteni, hosszú időre mégiscsak használható embereik lettek volna. Így azonban a papíron nagy számok álltak, de a valóságban a foglyokat nagy százalékban kellett kivonni a munkából. Csak terhet jelentettek a tábor számára, a munkaképesek elől elfoglalták a helyet, és elvették az élelmüket, semmit nem csináltak, sőt azaz, hogy egyáltalán ott voltak, sok munkaképest munkaképtelenné tettek. A végeredményt az ember könnyen kiszámíthatta. De erről már épp eleget mondtam⁶ és a személyekről szóló részben épp elég alaposan leírtam.⁷

Hivatalom révén közelebbi és közvetlenebb kapcsolatba kerültem a Birodalmi Biztonsági Főhivatallal (RSHA). Megismertem minden szolgálati helyet és a vezetőket, akiknek dolguk volt a KL-ekkel, és akiknek a szava számított. És megismertem az RSHA elképzeléseit a KL-ek feladataival kapcsolatban, amelyek azonban változóak voltak, a szolgálati hely parancsnokának beállítottságától függően. A IV. Hivatal főnökéről már részletesen írtam.⁸ Hogy ő valójában miféle nézeteket vallott, azt soha nem tudtam kideríteni, mivel mindig elbújt a birodalmi vezető háta mögé. A IV. B Börtönügyosztályon⁹ a régi, háború előtti elvek uralkodtak. Még mindig túlságosan csak a papíron folytatott háborúra figyeltek oda. Nem vették eléggé figyelembe a valódi hadviselés követelményeit, különben több foglyot kellett volna szabadlábra helyezniük. Véleményem szerint mel-

lőfogás volt, amikor a háború kezdetekor őrizetbe vették az egykori ellenséges tisztségviselőket. Ezzel még több ellenséget szereztek az államnak. A megbízhatatlan elemeket már előzőleg el lehetett volna kapni, a béke éveiben volt rá épp elég idő. De a Börtönügyosztály csak azoknak a szolgálati helyeknek a jelentéseit tekintette mértékadónak, amelyek a táborokba vitték az embereket. Mennyit, de mennyit küszködtem ezzel az ügyosztállyal, annak ellenére, hogy jó bajtársi viszonyban álltam a vezetőjével. A nyugati és északi területekkel, valamint az ott elhelyezett, különleges bánásmódot igénylő foglyokkal foglalkozó referatúra fokozottan érzékeny hely volt, mert az RFSS figyelme elsősorban rájuk irányult. Tehát ajánlatos volt a legnagyobb óvatosság. Ezekre a foglyokra különösen oda kellett figyelni, lehetőleg kíméletes munkahelyet kellett adni nekik – és hasonlókat. A keleti területek ügyosztályán (Réferat der Ostgebiete) ilyesmire nem nagyon kellett tekintettel lenni. Hiszen a zsidók mellett az itteni foglyok tették ki a táborokban lévők legnagyobb részét. Ezért különösen helyt kellett állniuk a tömeges munkáknál és a hadiiparban. A kivégzésekre folyamatosan jöttek a parancsok. Ma már mindent jobban látok. Kérésemet, hogy az auschwitzi tarthatatlan helyzeten az újabb szállítmányok leállításával segítsenek, az RFSS ad acta tette, mert a lengyelekre nem kellett tekintettel lenni, és talán nem is akartak tekintettel lenni rájuk. A legfontosabb az volt, hogy a Biztonsági Rendőrség akcióit végre tudják hajtani. Hogy utána mi történik, az mindegy volt az RSHA-nak, mert az RFSS ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget. A zsidóreferatúra¹⁰ – Eichmann/Günther – egyértelmű volt. Az RFSS parancsa szerint 1941 nyarától minden zsidót meg kellett semmisíteni. Az RSHA-nak komoly aggályai voltak azzal kapcsolatban, hogy az RFSS Pohl javaslatára elrendelte a munkaképesek kiválogatását. Az RSHA mindig is a zsidók maradéktalan megsemmisítése mellett volt, minden munkatáborban, minden újabb ezer

munkaképes fogolyban veszélyt látott, hogy ha úgy adódik, akár ki is szabadulhatnak, életben maradhatnak. Alighanem egyik szolgálati helynek sem volt annyira érdeke a zsidók halálozási számának emelése, mint a Birodalmi Biztonsági Főhivatalnak (RSHA), a zsidóreferatúrának. Ezzel szemben Pohl azt a megbízást kapta az RFSS-től, hogy lehetőleg *sok* foglyot irányítson a hadiiparba. Ő tehát azt szorgalmazta, hogy a lehető legtöbb foglyot, vagyis minél több munkaképes zsidót is szállítsanak be a megsemmisítésre szánt transzportokból. Arra is nagy súlyt helyezett – bár nem sok sikerrel –, hogy ez a munkaerő meg is maradjon. A RSHA-nak és a WVHA-nak tehát homlokegyenest ellentétes volt az álláspontja. Úgy látszott azonban, hogy Pohl az erősebb, mert mögötte állt az RFSS, aki egyre sürgetőbben követelt egyre több foglyot a fegyvergyárakba, hogy betarthassa a Főhrernek tett ígéretét. Másrészt azonban az RFSS is a lehető legtöbb zsidó megsemmisítését kívánta. 1941-től Pohl átvette a KL-eket, amelyeket betagoltak az RFSS fegyverkezési programjába. Minél hevesebben dúlt a háború, az RFSS annál erőteljesebben követelte, hogy a foglyokat vessék be a hadiiparban. A foglyok legnagyobb tömege azonban keletről jött, később meg zsidók érkeztek nagy tömegben. Őket többnyire a hadiiparnak áldozták föl. A KL-ek az RSHA és WVHA között őrlődtek. Az RSHA azzal a végcéllal szállította a foglyokat táborba, hogy megsemmisítsék őket. Mindegy volt, hogy ez azonnal történik-e meg, kivégzéssel vagy a gázkamrákban, vagy lassabban, a járványok révén (a járványokat a KL-ekben kialakult tarthatatlan helyzet idézte elő, amelyet szándékosan nem akartak felszámolni). A WVHA meg akarta tartani a foglyokat a fegyvergyárak számára. Mivel azonban Pohl túlzott mértékben hagyta magát befolyásolni az RFSS-től, aki egyre több fogoly bevetését követelte, akaratlanul is elősegítette az RSHA célját, mivel azzal, hogy a követelmény teljesítésére törekedett, és sok-sok ezer foglyot állított munkába, egyúttal a halálukat is okozta, hiszen gyakor-

latilag hiányoztak azok az életfeltételek, amelyek elengedhetetlenül szükségesek lettek volna ilyen tömegű fogoly életben maradásához. Akkoriban, bár sejtettem ezeket az összefüggéseket, nem tudtam biztosan, és ha tudtam volna, akkor nem hittem volna el. Ma már tisztábban látom az egészet. Ezek és csakis ezek a dolgok voltak valójában a háttérben. Ezek voltak a koncentrációs táborok sötét árnyai.¹¹ Így a koncentrációs táborok részben akarva, részben akaratlanul a legnagyobb megsemmisítőhelyek lettek. Az RSHA átadott a parancsnoknak egy igen terjedelmes összefoglalót az orosz koncentrációs táborokról. Ebben szökött rabok mondják el részletesen, hogy milyenek ott az állapotok és a berendezések. A beszámoló különösen azt emeli ki, hogy az oroszok a kényszermunka intézményével egész népeket semmisítettek meg. Hogyha például egy csatorna építéskor egy tábor lakóit az utolsó emberig elhasználták, akkor újabb ezreket hoztak a kulákok vagy más megbízhatatlan elemek közül, őket egy idő után szintén elhasználták. Vajon ezzel a beszámolóval fel akarták készíteni a parancsnokokat a rájuk váró feladatra, vagy érzéketlenné akarták tenni őket azok iránt a körülmények iránt, amelyek a lágerekben lassanként kialakulóban voltak? Mint D I-es vezetőnek többek között folyamatosan kellemetlen vizsgálatokat kellett lefolytatnom a különböző KL-ekben, de még inkább a munkatáborokban – ezek a parancsnokok számára mindig kínosak voltak. Olykor le is kellett váltanom egyiket-másikat, és újakat kineveznem, így például Bergen-Belsenben. A Felügyelet mindaddig nem törődött ezzel a táborral. Az RSHA „kényes helynek” tekintette ezt a tábort, ahol különleges bánásmódot igénylő zsidókat tartottak, és amelyet csak átmeneti tábornak szántak.¹² Haas Sturmabannführer, a parancsnok komor, kiismerhetetlen ember, a saját belátása szerint irányította.¹² Bár egy ideig (1939) Sachsenhausenben volt az internálótábor parancsnoka, mégiscsak az Általános ss-től jött, és nem sok fogalma

volt a KL-ekről. Bergen-Belsenben, ebben a Wehrmachttól átvett hadifogolytáborban nem változtatott sem az épületek állapotán, sem a siralmas higiénés viszonyokon, egyáltalán nem is bajlódott vele. Amikor 1944 őszén le kellett váltani, mert vállalhatatlan volt, annyira elhanyagolta a tábor, és a nőügyei is egyre kínosabbak lettek, nekem kellett odamennem és odahelyeztetnem Kramert, aki addig az Auschwitz II. parancsnoka volt.¹³ A tábor vigasztalan képet mutatott. A barakkok, a gazdasági épületek, de még a légénység szállása is teljesen el volt hanyagolva. Az egészségügyi viszonyok messze rosszabbak voltak, mint Auschwitzban.

De 1944 végén már nem lehetett sok mindent csinálni az épületekkel, bár Kammler¹⁴ személyében buzgó építőmesterre találtam. Persze rögtönözni és toldozni-foldozni kellett. Csak hogy Haas bűneit Kramer már nem tudta jóvátenni, bármennyire igyekezett is. Amikor aztán Auschwitz kiürítése miatt az auschwitzi foglyok nagy része Bergen-Belsenbe került¹⁵, a tábor azon nyomban zsúfolásig megtelt, és annyit rosszabbodtak a körülmények, hogy még én is kénytelen voltam borzasztónak minősíteni őket, pedig én az auschwitzi időszakból sok mindenhez hozzá voltam szokva. Kramer tehetetlen volt. A valamennyi koncentrációs táborot érintő¹⁶, az RFSS parancsára tett villámlátogatásunkkor még maga Pohl is megrendült, amikor saját szemével látta az ott uralkodó körülményeket. Azonnal elvett a Wehrmachttól egy tábor, amely határos volt a KL-lel, hogy enyhítsen a helyzeten, bár az sem volt jobb állapotban. Alig volt víz, a szennyvíz pedig egyszerűen átfolyt a szomszédos területekre, terjesztve a tifuszt és a flekktífuszt. Azonnal elkezdtek földkunyhókat építeni, hogy az addigi szállások zsúfoltságán enyhítsenek, de mindez már túlságosan kevés volt, és túlságosan későn került rá sor. Ráadásul néhány héttel később megérkeztek még a foglyok a Mittelbauból,¹⁷ így nem csoda, hogy az angolok szinte csak halottakat, haldoklókat, járványos beteg-

ségekben szenvedőket találtak. A foglyok közül csak kevesen voltak egészségesek, és a táborban olyan állapotok uralkodtak, hogy annál rosszabbakat elképzelni sem lehetett.¹⁸ A háború, főleg a légi háború egyre nagyobb hatással volt a táborokra. Minden szükséges korlátozás sokat rontott a helyzeten. Ennek leginkább a tervezett legfontosabb hadiüzemek mellett rohamtempóban létrehozott munkatáborok látták kárát. A légítámadásoknak, a hadiüzemek bombázásának nagyon sok fogoly esett áldozatul. A szövetségesek nem a KL-eket, nem a tulajdonképeni védőőrizetes táborokat támadták ugyan, de a legfontosabb hadiüzemekben mégiscsak mindenütt foglyok dolgoztak. Ezért éppúgy elpusztultak, mint a civil lakosság. 1944-től, a fokozott légi offenzíva kezdetétől nem múlt el nap, hogy a táborokból ne érkeztek volna jelentések a légítámadások okozta veszteségekről. Azt azonban nem tudom megmondani, hányan lehettek összesen, még csak megbecsülni sem tudom. Az biztos, hogy sok ezren. Én magam is épp elég légítámadást éltem át, többnyire nem valamilyen biztonságos bunkerben. Átélttem olyan üzemek elleni hihetetlen heveségű támadásokat, amelyekben foglyokat foglalkoztattak, láttam, hogyan viselkedtek a foglyok, láttam, ahogy örök és foglyok együtt pusztultak el, gyakran egy fedezékben kuporogva; és láttam, ahogy a foglyok igyekeztek biztonságos helyre vonszolni a sebesült öröket. Egy ilyen heves légítámadásnál minden összemosódott, többé már nem volt ör és nem volt őrzött, csak emberek voltak, akik menekülni próbáltak a záporozó bombák elől. Én, bár nem egyszer maguk alá temettek a törmelékek, sértetlenül kerültem ki a számtalan bombatámadásból. Átélttem a bombazáporokat Hamburgban, Drezdában és folyamatosan Berlinben; Bécsben pedig csak a véletlennek köszönhetően menekültem meg a biztos haláltól. Túléltem, amikor szolgálati útjaimon többször támadták a repülő mélyrepülésben a vonatot, a kocsit, amellyel épp utaztam. Hányszor bombázták a WVHA és az RSHA épüle-

tét, hányszor kellett újra összetákolni őket. Sem Müller, sem Pohl nem hagyta magát elúzni. A haza, legalábbis a nagyobb városok hadszíntérré lettek. A légi háború okozta teljes veszteséget soha nem fogják tudni összeszámolni. Becslésem szerint többmilliónyi.¹⁹ A veszteségek száma soha nem tették közzé, azok szigorúan titkosak voltak.

Mindig azt vetik a szememre, hogy nem tagadtam meg a megsemmisítésre, a nők és gyermekek borzalmas meggyilkolására kapott parancsot. Nürnbergben azonban már megadtam a választ: mi lett volna a vadászpilóták parancsnokával, ha megtagadta volna, hogy megtámadjon egy várost, amelyikről pontosan tudta, hogy ott nincsenek hadiüzemek, nincs egyetlen, a védelem szempontjából fontos intézmény, nincsenek fontos katonai létesítmények? Amelyikről pontosan tudta, hogy ott a bombái főleg nőket és gyerekeket ölnek meg? Nem kétséges, hogy haditörvényszék elé állították volna. De ezt az összehasonlítást nem fogadták el. Nekem azonban az a véleményem, hogy a két helyzet igenis összehasonlítható. Én pontosan ugyanolyan katona, ugyanolyan tiszt vagyok, mint ő. Még akkor is, ha manapság a Waffen-ss-t nem akarják katonaságnak tekinteni, hanem valamiféle pártmilícianak tartják. Mi azonban ugyanolyan katonák voltunk, mint a fegyveres erő másik három nemének tagjai. Ezek az állandó légitámadások súlyos megpróbáltatást jelentettek a lakosságnak, különösen a nőknek. A gyerekeket ugyanis elvitték messze a hegyekbe, ahol nem fenyegettek bombázások. Nemcsak fizikai megpróbáltatásokról volt szó – hiszen a nagyvárosokban az élet rendje felborult –, hanem a pszichikai hatás is nagyon figyelemre méltó volt. A nyilvános óvóhelyeken és a házak pincéiben a figyelmes szemlélő jól-rosszul leplezett rémületet és halálfélelmet látott a nők arcán a szőnyegbombázásokkor, ahogy egyre közelebből hallatszottak a becsapódások. Láta, hogyan kapaszkodtak egymásba és kerestek védelmet a férfiaktól, amikor az egész épület megrendült vagy részben ösz-

szeomlott. Még a berliniek is felőrlődtek, pedig velük nem lehet egykönnyen elbánni. Nappal és éjjel, éjjel és nappal ez az idegfeszítő állapot a pincékben. A német nép az idegeknek ezt a háborúját, ezt a lelki megterhelést sem bírta volna már sokáig. A D főosztálynak, a Koncentrációs Táborok Felügyelőségének a tevékenységét leírtam már részletesen a hivatali csoport főnökének és az egyes hivatalvezetőknek a jellemzésekor.²⁰ Ehhez nincs mit hozzáfűznöm. És hogy a koncentrációs táborokat egy másik felügyelő alatt másképpen alakították volna ki? Azt hiszem, valószínűleg nem. Mert bármilyen tett- és akaraterős lett volna valaki, a háború hatásait nem tudta volna kivédeni, és nem szegülhetett volna szembe az RFSS akaratával. Egyetlen ss-vezető sem mert volna keresztezni az RFSS szándékait vagy megkerülni őket. Még akkor sem, ha a táborokat annak idején az erős akaratú Eicke hozta létre és alakította ki. Mindig ott állt mögötte az RFSS még erősebb akarata. Hogy egy KL-ből a háború alatt mi lett, az csakis attól függött, hogy mit akart az RFSS. Ugyanis ő volt az, aki kiadta az irányelveket az RSHA-nak, és csakis ő adhatta ki. Végére is az RSHA csak a végrehajtó szerv volt. Az a határozott véleményem, hogy egyetlen fontos, nagyobb méretű biztonságpolitikai akció sem volt, amely az RFSS beleegyezése nélkül indult volna meg. A legtöbb esetben ő volt a kezdeményező, az ötletadó. Az egész ss csak eszköz volt ahhoz, hogy Heinrich Himmler birodalmi vezető keresztülvihesse az akaratát. Ezen a tényen az sem változtat, hogy 1944-től egy még erősebb tényező, nevezetesen a háború, őt is legyűrte. Szolgálati útjaim során valamiféle képet kaptam azokról a fegyvergyárakról, ahol foglyok dolgoztak. Olyanokat láttam és olyanokat hallottam az illetékes igazgatóktól, amiken nagyon elcsodálkoztam. Különösen a repülőgépgyártásban. Maurernek gyakran kellett tárgyalnia a Fegyverkezésügyi Minisztériumban (Rüstungsministerium), tőle hallottam már behozhatatlan mulasztásokról, nagy kudarcokról, elhibázott megbízásokról, ame-

lyek hónapokig tartó átállásokat tették szükségessé. Hallottam jó nevű hadiipari gazdasági vezetők letartóztatásáról, sőt kivégzéséről, mert kudarcot vallottak. Ez mégiscsak elgondolkodtató. Noha a vezetés folyton új találmányokról, új fegyverekről beszélt, a háborús események során ezekből semmit sem lehetett észlelni. Hiába voltak új lökhajtásos gépeink, a légítámadások egyre csak fokozódtak. Vadászgépkötelékek néhány tucatjának kellett volna szembeszállnia azoknak a bombáknak az áradatával, amelyeket két-, két és fél ezer nehézbombázó szállított. Új fegyvereink még fejlesztés alatt álltak, és csak kísérletképpen vetették be őket. Ahhoz, hogy megnyerjük a háborút, a hadiiparnak ontania kellett volna az új fegyvereket. Ha valahol egy üzemben teljes kapacitással folyt a termelés, akkor azt néhány perc alatt a földdel tették egyenlővé. Legkorábban 1946-ra lehetett volna olyan mértékben levinni a föld alá a hadiipari termelést, hogy az „eldöntse a győzelmet”. Persze ezzel sem értek volna el semmit, mert az anyagoknak a helyszínre szállítása és a késztermék elszállítása éppúgy, mint előzőleg, ki lett volna téve az ellenséges légierő támadásainak. A legjobb példa erre a mittelbaui V-gyártás.²¹ A bombázások lerombolták a teljes vasúthálózatot a hegyekben lévő üzemek körül. A hosszú hónapokon át tartó fáradtságos munka hiábavalónak bizonyult. A súlyos V1 és V2 rakétalövedékek ott voltak a hegy belsejébe zárva.²² Alig-hogy lefektették a pótvágányokat, azonnal szétbombázták azokat is. De így volt ez majdnem mindenütt 1944 végén. A keleti fronton egyre inkább „visszahúzódtunk”. Német katona már nem állt büszkén a vártán keleten. A nyugati front is defenzívában volt. A Führer azonban még mindig azt mondta, hogy mindenáron ki kell tartani. Goebbels arról beszélt és írt, hogy hinni kell a csodában. Németország győzni fog! Nekem komoly kétségeim voltak afelől, hogy meg tudjuk nyerni a háborút. Túlságosan sok, ezzel ellentétes dolgot láttam és hallottam. Így nem nyerhettük meg a háborút! De nem volt szabad kétel-

kednem a végső győzelemben, hinnem kellett bennie. Még akkor is, ha a józan ész világosan és egyértelműen azt mondta, hogy így mindenképpen veszíteni fogunk. A szívem a Führeré volt, az eszméé, ezeknek nem szabad elbukniuk. 1945 tavaszán, amikor már mindenki látta, hogy itt a vég, a feleségem sokszor megkérdezte: „De hát hogy nyerjük meg a háborút? Tényleg van még valami a tarsolyunkban?” Nehéz szívvel vigasztalni próbáltam, és arra biztatni, hogy higgyen. Nem mondhattam el neki mindazt, amit tudtam. Hiszen nem beszélhettem senkivel arról, hogy mit tapasztaltam, mit láttam és hallottam. Meggyőződéseim, hogy Pohl és Maurer, akik még nálam is többet láttak, ugyanezt gondolták. De erről senki nem mert beszélni. Nemcsak azért, mert attól féltek, hogy hangulatkeltés miatt felelősségre vonják őket, hanem mert senki nem akarta tudomásul venni a tényeket. Hiszen az egyszerűen nem történhet meg, hogy a mi világunknak leáldozik. *Győznünk kellett.* Mindegyikünk elszántan dolgozott tovább, mintha a mi munkánktól függne a győzelem. Igen, amikor áprilisban az Oderánál összeomlott a front, mi még akkor is minden erőnkkel azon voltunk, hogy a még megmaradt és még működő hadiüzemek a foglyok dolgoztatásával továbbra is teljes kapacitással üzemeljenek. Mindent meg kellett próbálnunk! Igen, azt mérlegeltük, hogy a kezdetlegesnél is kezdetlegesebb ideiglenes táborokban nem létesíthetnénk-e szükség-hadiüzemet. Durván rendreutasítottuk azt, aki a területünkön valamit elhanyagolt, mert az volt a véleménye, hogy már úgysem használ semmi. Maurer emiatt az ss törvényszéke elé akart állíttatni egy törzstisztet, amikor Berlin már körül volt zárva, és a visszavonulásra készülődtünk.

Előzőleg már többször beszéltem arról, micsoda örület volt kiüríteni a KL-eket. De az, ami ez után a kiürítési paráncs²³ után következett, olyan mély benyomást tett rám, hogy soha nem fogom elfelejteni.

Amikor Pohl többé már nem kapott jelentést Baertől²⁴ Auschwitz kiürítéséről, engem zavart el Sziléziába, hogy csináljak rendet. Elsőként Baerre találtam rá Gross-Rosenben,²⁵ ott akarta előkészíteni a foglyok elhelyezését. Hogy a táborra merre vándorol, nem tudta. Az eredeti tervét ugyanis, mint mondta, megghiúsította az oroszok déli előrenyomulása. Én azonnal továbbutaztam, hogy még elérjek Auschwitzba, és a saját szememmel győződjek meg róla, hogy a parancs szerint sikerült-e megsemmisíteni mindent, ami fontos volt. De csak az Oderáig jutottam el, Ratibor közelébe. A másik oldalon már az oroszok előretolt páncélos egységei cirkáltak. Felső-Sziléziában, az Oderától nyugatra minden ország- és mellékúton oszlopokban vonuló, a nagy hóban kínkeservesen haladó foglyokat láttam. Semmi élelmük nem volt. Az altisztek többségének, akik az élőhalottaknak ezt a vánszorgó menetét vezették, fogalmuk sem volt, hogy egyáltalán merre kellene menniük. Csak azt tudták, hogy a végcél Gross-Rosen. De hogy hogyan jutnak oda, az rejtély volt számukra. A falvakban, amelyeken áthaladtak, saját felelősségükre élelmiszert rekviráltak, pihentek néhány órát, aztán vonultak tovább. Arra gondolni sem lehetett, hogy egy csűrben vagy iskolában éjszakázzanak, minden zsúfolva volt menekültekkel. Könnyű volt köyetni, hogy merre vonult a szenvedők menete, mert pár száz méterenként ott feküdt egy fogoly, aki összeesett vagy akit agyonlőttek. A menekülőknek ahány menetét csak sikerült elérnem, mindegyiket nyugat felé irányítottam a Szudéta-vidékre, nehogy belekerüljenek a Neisse (Nisa) mentén a teljesen bedugult keskeny sávba. A menetek vezetőinek a legszigorúbban megtiltottam, hogy a már járóképtelen foglyokat agyonlőjék. Azt mondtam, hogy ezeket a falvakban adják át a Volkssturmnak. Az első éjszaka Leobschütz (Hlubčice) közelében agyonlőtt foglyokat láttam, akik még véreztek, tehát nem régen lőhatték le őket. Amikor egy halottnál megint kiszálltam az autóból, egészen közről pisztolylövéseket

hallottam. Odarohantam, és láttam, ahogy egy katona leállítja a motorkerékpárját, és éppen agyonlő egy fának támaszkodó foglyot. Ráordítottam, hogy mit művel, és mi köze van a foglyokhoz. A katona pimaszul az arcombá nevetett, hogy neki én nem parancsolok. Előrántottam a pisztolyomat, és habozás nélkül lelőttem. A légierő egyik őrmestere volt.

Néha találkoztam auschwitzi vezetőkkel is, amikor utolérték valamilyen járművel. Őket odaállítottam az útkereszteződésekhez, hogy a foglyok összevissza bolyongó menetoszlopait összegyűjtsék és nyugat felé vigyék, esetleg vonattal szállítsák el. Láttam álló, nyitott szénszállító vagonokra felrakott, teljesen összefagyott transzportokat, valahol elakadva, sehol semmi lehetőség az ellátásukra – valahol a nyílt pályán. Aztán megint találkoztam foglyok csoportjaival, amelyekkel nem voltak örök, amelyek önállósították magukat, vagy az örök egyszerűen eltűntek mellőlük. Ezek a csoportok is békésen vonultak nyugat felé. Angol hadifoglyokkal is találkoztam, akikkel szinten nem voltak örök. Semmiképpen nem akartak az oroszok kezére kerülni. Találkoztam ss-ekkel és foglyokkal, akik együtt kúporogtak a menekülő járművein, láttam lovas szekereket az építésvezetőstől és a mezőgazdaságból. De senki nem tudta, hogy merre is menjen. Csak Gross-Rosen, a végcél volt mindenki előtt ismert. Akkoriban nagy hó volt és kemény hideg. Az utakat eltorlaszolták a Wehrmacht és a foglyok menetoszlopai. Rengeteg autóbaleset volt a csúszós utak miatt. Az útszéleken nemcsak halott foglyok, hanem polgári menekültek is heverték, asszonyok és gyerekek. Az egyik falu végén egy asszony ült egy facsontján, ringatta a gyermekét, és énekelt. A gyermek már régen halott volt, az asszony megőrült. Rengeteg nőt lehetett látni a legszükségesebbekkel megpakolt gyerekkocsival, ahogy valahogy megpróbáltak előrejutni a magas hóban. Csak el innen – nehogy az oroszok kezére kerüljenek! Gross-Rosenben minden dugig volt. Schmauser²⁶ már itt is elrendelte a készenlétet a

kiürítésre. Továbbutaztam Breslauba (Boroszló), hogy beszámoljak neki a látottakról, és rávegyem, ne engedje Gross-Rosent kiüríteni. Megmutatta az RFSS szikratávírón érkezett parancsát, amely szerint ő kezeskedik érte, hogy egyetlen egészséges fogoly sem maradjon hátra a területéhez tartozó egyetlen táborban sem. A gross-roseni pályaudvarra érkező szállítmányokat azonnal továbbküldték. De csak nagyon kevés foglyot tudtak élelmezni. Gross-Rosenben már semmi sem volt. A nyitott vagonokban békésen feküdtek egymás mellett a halott ss-ek és a halott foglyok. Az élők rajtuk ültek, és majszolták a darab kenyérüket. Bőrzalmas képek – bárcsak megkímélt volna tőlük a sors. Ott voltam Sachsenhausen és Ravensbrück kiürítésénél. Ugyanezek a képek. Szerencsére az idő már melegebb és szárazabb volt, úgyhogy a menetszlopok a szabadban is éjszakázhattak. De két-három nap múlva elfogyott az élelem. A Vöröskereszt adománycsomagok szétszétásával segített. A fálvakban sem volt már semmi felhajtható, mivel már hetek óta menekülők vonultak át rajtuk. Mindezt még tetézték az alacsonyan repülő gépek, amelyek minden utat az ellenőrzésük alatt tartottak.

Az utolsó pillanatig megpróbáltam mindent, hogy legalább némi rendet teremtsék ebben a káoszban. Mindhiába. Nekünk magunknak is menekülnünk kellett. A családom 1944 vége óta Ravensbrück közvetlen közelében lakott. Így magammal tudtam vinni őket, amikor a Koncentrációs Táborok Felügyelete „áttelepült”. Először északra indultunk, Darss²⁷ felé, majd két nap múlva továbbmentünk Schleswig-Holstein irányába. Mindig paráncs szerint az RFSS nyomában. Hogy egyáltalán mit keressünk még nála, mit kellene teljesítenünk még a szolgálatban – erre a kérdésre senki sem tudta a választ. Nekem még Eicke feleségéről, lányáról meg annak gyerekeiről és néhány családról is gondoskodnom kellett, akik nem kerülhettek az ellenség kezére. Szörnyű volt ez a menekülés. Zsúfolt utakon, éjszaka, világítás nélkül. Folyton aggódtam, nehogy elszakadjunk egy-

mástól, hiszen én feleltem az egész menetszlopért. Glücks és Maurer egy másik úton, Warnemündén át menekült. Rostockban ott maradt két nagy teherautó az összes rádió-adóvevő készülékkel, defektet kaptak, és mire megjavították őket, már összezártak a harcokszízek, úgyhogy ott ragadtak az egérfogóban. Napközben az egyik erdős részből lopakodtunk át a másikba, mivel a mélyrepülésben érkező gépek a visszavonulásnak ezt a fő útvonalát egyfolytában tűz alatt tartották. Wismarban Keitel személyesen állt ki az útra dézertőrök után kutatva. Útközben azt mondták az egyik tanyán, hogy a Führer állítólag meghalt. Amikor ezt meghallottuk, mind a feleségemnek, mind nekem egyszerre jutott az eszünkbe, hogy most rajtunk a sor! A Führerrel a mi világunknak is vége. Van még értelme, hogy tovább éljünk? Üldözni fognak, mindenütt keresnek majd. Meg akartuk mérgezni magunkat. A feleségemnek szereztem mérget, hogy az oroszok váratlan előrenyomulása-kor se ő, se a gyerekek ne kerüljenek élve a kezükre. A gyermekeink miatt nem vettük be a mérget. Miattuk határoztunk úgy, hogy vállaljuk mindazt, ami vár ránk. Pedig még kellett volna tennünk. Később többször is megbántam. Sok mindentől megkíméltük volna magunkat, főleg a feleségem és a gyerekek. És vajon mi mindent kell még végigcsinálniuk? Mi azzal a világgal voltunk összekötve és összeláncolva – nekünk azzal együtt kellett volna elmennünk.

Frau Thomsennek, gyermekeink auschwitz-i tanítónőjének sikerült elmenekülnie, és ekkor az anyjánál lakott a holsteini St. Michaelisdonnban. Ide vittem el a családomat. Hogy mi, a Koncentrációs Táborok Felügyelete hol leszünk, akkor még nem tudtam. Magammal vittem a legnagyobb fiamat, velem akart maradni, mert még mindig reménykedtünk a bevetésünkben – az utolsó órában, Németország utolsó, még meg nem szállt pontjáért.

10. AZ ÖSSZEOMLÁS UTÁN (1945–1947) Utolsó jelentéstételre megérkeztünk Flensburgba, ahová az RFSS és a birodalmi kormány visszavonult. Arról már szó sem volt, hogy harcoljunk. Meneküljön, aki csak tud; ez volt a napi jel-szó. Soha nem fogom elfelejteni, amikor az RFSS-nek utoljára je-lentettem, és elbúcsúztam tőle. Csak úgy ragyogott és a lehető legjobb hangulatban volt, miközben éppen összeomlott a világ, a mi világunk. Ha legalább azt mondta volna: hát igen, uraim, itt a vég, tudják, hogy mit kell tenniük. Ezt megértettem volna, ez megfelelt volna annak, amit éveken át prédikált az ss-ek-nek: önmagunk teljes feladását az eszméért. Most azonban az volt az utolsó parancsa, hogy észrevétlenül tűnjünk el a Wehr-machtban! Ez volt a búcsúja annak az embernek, akire fel-néztem, akiben olyan rendíthetetlenül bízam, akinek minden parancsa, minden szava szentírás volt számomra! Maurer és én csak néztünk egymásra, nem szoltunk egy szót sem; de ugyan-azt gondoltuk; mindketten régi nácik és ss-parancsnokok vol-tunk, és feladtuk önmagunkat az eszméért. Ha egyedül lettünk volna, biztosan elszántuk volna magunkat valamilyen kétségbe-esett tetre, de gondoskodnunk kellett még a hivatali csoport-főnökönköről, a stábunk vezetőiről és tagjairól meg a kényes helyzetű családokról. Glücks már amúgy is félholt volt, ál-néven elvittük a haditengerészeti kórházába. A nőket és a gyerekeket Gebhardt vette át,¹ hogy Dániába menekítse őket. A hivatali csoport maradéka a haditengerésznél kereste az illegalitást, ha-mis papírokkal. Én mint Franz Lang tengerész altiszt egy menet-paránccsal a Haditengerészeti Hírszerzési Iskolához men-tem Sylt szigetére. A fiamat visszaküldtem a sofőrömmel és az autómmal a feleségemhez. Mivel értettem valamicskét a tenge-részethez, nem tűntem fel senkinek. Szolgálati teendő már nem sok akadt. Volt tehát időm, hogy alaposan átgondoljam a tör-

téteket. Egy nap a rádióban véletlenül meghallottam, hogy Himmlert letartóztatták, és hogy megmérgezte magát. Én is ál-landóan magamnál hordtam a méregfolyám. Lesz, ahogy lesz, gondoltam. A hírszerzési iskolát áttelepítették az Északi- és Keleti-tengeri-csatorna és a Schlei közötti területre, ahova az internáltakat vitték. Ide az iskolába és általában a Fríz-szigé-tekre vitték az angolok a zónájukban lévő ss-eket. Így egészen közel kerültem a családomhoz, többször is találkozhattam ve-lük. A legidősebb fiam néhány naponként meglátogatott. Mint hivatásos mezőgazdász hamarabb szabadon engedtek, akadály-talanul átmentem minden angol ellenőrzésen, és a Munkügyi Hivatal kiközvetített dolgozni egy Flensburg melletti tanyára. A munka tetszett, teljesen a magam ura voltam, mivel a gazda még mindig amerikai fogságban volt. Nyolc hónapig voltam ezen a tanyán. A feleségem fivére Flensburgban dolgozott, az ő révén tartottam a kapcsolatot a feleségemmel. A sógorómtól tudtam meg, hogy az angol tábori biztonsági rendőrség keres. Azt is ő mondta, hogy a családomat szigorú megfigyelés alatt tartják, és sorra tartják náluk a házkutatásokat. 1946. március 11-én, éjjel 11 órakor tartóztatták le. A méreg-folyám két nappal előtte összetört. Azért is sikerült letartóztat-niuk, mert amikor első álmomból felriadtam, még arra gondoltam, hogy biztosan egy arrafelé gyakori rablótámadás áldozata va-gyok. A Field Security Police emberei nem bántak velem kesz-tyűs kézzel. Heidébe hurcoltak, egyenesen abba a kaszárnyába, ahonnan nyolc hónapja éppen az angolok eresztettek szabadon. Első kihallgatásomon veréssel szedték ki belőlem a bizonyíté-keket. Nem tudom, mi állt a jegyzőkönyvben, bár aláírtam, mert alkoholt adtak és korbáccsal vertek. Ez még nekem is túl sok volt.² A korbács az enyém volt, és véletlenül került a feleségem poggyászába. Egyszer-egyszer ha megütöttem vele a lovamat, a foglyokat még annyiszor sem. Az egyik kihallgatónak azonban az volt a véleménye, hogy szakadatlanul ezzel ütöttem-vertem a

foglyokat. Néhány nap múlva a Weser melletti Mindenbe kerültem, itt folytak az angol megszállási övezet legfontosabb kihallgatásai. Itt egy angol államügyész, egy őrnagy még alaposabban meggyötört. A börtön pontosan megfelelt annak, ahogy viselkedtem. Három hét múlva meglepetésszerűen megborotváltak, levágták a hajamat, és megengedték, hogy megmosakodjam. Letartóztatásom óta nem vették le a kezemről a bilincset. Másnap egy Londonból áthozott hadifogollyal, Fritzsche³ mentőtanújával együtt egy személyautóban átvittek Nürnbergbe. Az ottani elzárás a Nemzetközi Katonai Törvényszéknél való szanatórium volt az előzőkhöz képest. A fővádlottak épületében helyeztek el, és mindennap láthattam, ahogy tárgyalásra viszik őket. Szinte naponta tartottak látogatásokat valamennyi szövetséges ország képviselői. Engem is állandóan mutogattak, mint valami egészen különleges élőlényt. Azért voltam Nürnbergben, mert Kaltenbrunner védője mentőtanúként kért. Soha nem értettem, és ma is rejtély számomra, hogy az én, éppen az én tanúvallomásom hogyan szolgálhatta volna Kaltenbrunner felmentését. Míg letartóztatásom időszaka minden tekintetben jó volt – ha volt időm, olvastam, gazdag könyvtár állt a rendelkezésünkre –, a kihallgatások igazán nem voltak valami kellemesek, nem fizikailag, sokkal inkább lelkileg. De ezt nem vehettem rossz néven a kihallgatóktól, mert valamennyien zsidók voltak. Lelkileg szinte felboncoltak, olyan pontosan akartak tudni mindent – a zsidókról is. Semmi kétséget nem hagytak afelől, hogy mi vár még rám.

Május 25-én, éppen a házassági évfordulónkon, Von Burgsdorff-fal⁴ és Bihlerrel⁵ együtt elvittek a repülőtérre, és átadtak lengyel tiszteknek. Egy amerikai géppel Berlinen át Varsóba repültünk. Noha útközben nagyon előzékenyen viselkedtek velünk, mégis a legrosszabbtól tartottam, amikor az angol zónában szerzett élményeimre gondoltam, és eszembe jutottak a célozgatások arra, hogy keleten milyen a bánásmód. Megérke-

zésünkkor a repülőtéren várakozók arckifejezése és viselkedése sem kecsegtetett sok jóval. A börtönben több ór is rögtön nekem támadt, az Auschwitzban karjukra tetovált számot mutogatva. Nem értettem, hogy mit mondanak, de biztosan nem jámbor jókívánságokkal üdvözöltek. De nem vertek meg. Az őrizet nagyon szigorú volt. Mindenkitől teljesen elzárva tartottak, és gyakran ellenőriztek. Kilenc hetet töltöttem ott. Nehéz kilenc hét volt, mert semmi nem volt, ami elterelte volna figyelmemet, nem olvashattam és nem írhattam.

Július 30-án hét másik némettel Krakkóba szállítottak. A pályaudvaron nagyon sokáig kellett várnunk az autóra. Ez alatt az idő alatt meglehetősen nagy tömeg gyűlt össze, és dühösen szidalmaztak bennünket. Göthöt⁶ mindjárt felismerték. Ha nem jött volna az autó, ott helyben megdobáltak volna kövekkel. Az elzárás az első hetekben egészen elviselhető volt, de egyszerre mintha csak kicserélték volna a szolgálatos rabokat. A viselkedésükből és a beszélgetésükből – amit nem értettem ugyan, de tudtam értelmezni – azt vettem ki, hogy „ki akarnak csinálni”. Én kaptam a legkisebb darab kenyeret és alig egy merőkanálnyi híg levest. Soha nem kaptam második porciót, pedig majdnem mindennap maradt az ételből, és szét is osztották a mellettem lévő cellákban. Ha valamelyik ór be akart nyitni ezzel az én cellámba is, azonnal továbbterelték. A saját bőrömről tapasztalhattam még, hogy mekkora hatalmuk van a kápóknak. Mindent ők uraltak. Épp elég látványosan igazolták az állításomat arról az áldatlanul nagy hatalomról, amit a foglyok előjárói gyakorolhatnak a rabtársaik fölött. És itt alaposan megismertem az örök mindhárom fajtáját is. Ha az államügyészség nem lép közbe, akkor ott engem kikészítettek volna, nemcsak fizikailag, hanem elsősorban lelkileg. Már majdnem sikerült is. Ez nem kényeskedés és hisztéria, én akkor tényleg kész voltam. Kibírtam már ezt-azt, az élet gyakran keményen próbára tett, de ennek a három sátánnak a lelki kínzása azért mégiscsak sok volt.

És nem én voltam az egyetlen, akivel ezt művelték. A lengyel rabok között is voltak néhányan, akikkel kegyetlenül elbántak. Ezek a kápók már régen nincsenek itt, most örvendetes békeség uralkodik ebben a tekintetben. Őszintén meg kell mondanom, nem vártam volna, hogy ilyen tisztességesen és előzekényen bánnak majd velem a lengyel börtönben, amióta közbelépett az államügyész.

Hogyan látom tehát ma a Harmadik Birodalmat? Mi a véleményem Himmlerről, a koncentrációs táborokról, a Biztonsági Rendőrségről? Hogyan látom mindazt, ami ezen a területen történt, amiről vannak tapasztalataim?

Most is, mint eddig, nemzetiszocialista vagyok, ez az életfel fogásom. Egy eszmét, egy nézetet, amelyhez huszonöt évig ragaszkodott az ember, amellyel összenőtt, testestül-lelkestül összetartozott, nem dob csak úgy sutba az ember azért, mert ennek az eszmének a megtestesítője, a nemzetiszocialista állam és ennek az államnak a vezetői rossz, sőt bűnös dolgokat cselekedtek, és mert a hibáik, a tetteik miatt összedőlt ez a világ, és az egész német népet évtizedekre elmondhatatlan nyomorba taszították. Erre én nem vagyok képes. A nürnbergi per nyilvánosságra hozott dokumentumaiból úgy látom, hogy ebben a szörnyű háborúban, minden következményével együtt, a Harmadik Birodalom vezetőségének erőszakos politikája a bűnös. Ez a vezetés a rendkívül hatásos propagandájával és mérhetetlen terrorjával engedelmségre bírta az egész népet, olyannyira, hogy az, kevés kivételtől eltekintve, kritikátlanul és akarattalanul követte az úton.

Véleményem szerint a német élettér szükségessé vált kiterjesztését békés úton is el lehetett volna érni, bár szilárd meggyőződése, hogy a háborúkat nem lehet megakadályozni, és hogy háborúk lesznek a jövőben is. Hogy az erőszak politikáját el lehessen leplezni, szükségszerűen a propaganda eszközéhez kellett folyamodni, így a tények, a valóság ügyes elferdítésével sikerült

elérni, hogy az emberek könnyebben elfogadják az ország vezetőinek politikáját és intézkedéseit. Ezt a terrort azért kellett bevezetni, hogy elejét vegyék minden kétkedésnek és ellenállásnak. Az a véleményem, hogy a komoly ellenséget a jobbik erejével le lehet győzni. Himmler a legszélsőségesebb képviselője volt a vezérelvűségnek. Minden németnek feltétel nélkül, kritikátlanul alá kellett rendelni magát az állam vezetésének, mert egyedül ez képes arra, hogy a nép valódi érdekeit képviselje, és jól vezesse a népet. Aki nem volt hajlandó alávetni magát ennek az elvnek, azt eltávolították a közéletből. Himmler ebben a szellemben hozta létre és képezte ki az ss-t, teremtette meg a koncentrációs táborokat, a német rendőrséget, a Birodalmi Biztonsági Főhivalt. Himmler számára Németország volt az az ország, amelyik egyedül formálhatott jogot arra, hogy uralmat gyakoroljon Európa fölött. Minden más nép másodrendű volt. A zömmel északi vérű népeket előnyben kellett volna részesíteni azzal a céllal, hogy beolvasszák őket Németországba. A keleti vérű népek lakta államokat részekre kellett volna szabdalni; és jelentőségüktől megfosztva helótasorba süllyeszteni.

Tehát a háború előtt ezért *kellett* a koncentrációs táboroknak megőrzőhellyé lenniük, ahol az állam ellenségeit elhelyezik. A tisztogatási folyamatban benne foglaltatott az is, hogy ezek a táborok mellesleg a legkülönbélebb aszociális elemek nevelési intézményei lettek, és így az egész nemzet számára értékes munka folyt bennük. És szükségesek voltak a preventív bűnüldözésre is.⁷ A háború kitörésével ezek a védőőrizetes táborok közvetve vagy közvetlenül megsemmisítő táborok lettek a meghódított országok népeiből azok számára, akik a hódítók és elnyomók ellen fordultak. Arról már korábban többször nyilatkoztam, hogy mi a véleményem az állam ellenségeiről. Mindenesetre helytelen volt az ellenséges etnikumok ily mértékű kiirtása. Ha a megszállt országok lakosságát jól és értelmesen kezeltük volna, akkor az ellenállási mozgalmat meg lehetett

volna fosztani a jelentőségétől. Ezáltal csak kevés valóban komoly ellenségünk maradt volna. Ma már azt is belátom, hogy a zsidók megsemmisítése helytelen volt, alapvetően helytelen. Éppen e miatt a tömeges megsemmisítés miatt gyűlölte meg Németországot az egész világ. Ezzel semmiféle szolgálatot nem tettünk az antiszemitizmusnak, éppen ellenkezőleg, a zsidóság éppen ezáltal jutott sokkal közelebb a végcéljához. Hiszen az RSHA csak a végrehajtó volt, Himmler meghosszabbított rendőri keze. Mert az RSHA és a KL-ek csak a himmleri akaratnak, illetve Adolf Hitler szándékának a végrehajtó szervei voltak.

Az előzőekben sokat írtam már arról és különféle személyek portréiban is kifejtettem, hogyan kerülhetett sor a szörnyűségekre a koncentrációs táborokban. Én személy szerint ezeket soha nem helyesletem. Én saját kezűleg soha nem bántalmaztam és nem öltöm meg egyetlen foglyot sem. A beosztottjaimtól sem türtem el soha, hogy bántalmazzák a foglyokat. Ha most, a nyomozás alatt azt vagyok kénytelen hallani, hogy Auschwitzban és más táborokban miféle szörnyű kínzások fordultak elő, akkor a hideg futkós a hátamon. Volt persze tudomásom róla, hogy Auschwitzban az ss, a polgári alkalmazottak és gyakran a saját társaik is bántalmazzák a foglyokat. Ezt minden rendelkezésemre álló eszközzel igyekeztem megakadályozni, de nem sikerült. Mint ahogy a velem azonos véleményen lévő többi táborparancsnoknak sem sikerült, még az 'Auschwitznál kisebb és áttekinthetőbb táborokban sem. Az egyes őrk gonoszsága, rosszindulata és kegyetlensége ellen nincs hatékony fegyver. Legfeljebb ha folyamatosan szemmel tartja őket az ember. Általában minél gyengébb, silányabb az őr- és felügyelő személyzet, annál több a foglyokkal szembeni túlkapás. Ezt az állításomat a mostani elzárásom alatt is igazolva látom. Az angol megszállási övezetben a legszigorúbb állandó felügyelet alatt alaposan tanulmányozhattam az őrk három kategóriáját. Nürnbergben nem volt lehetőség az „egyéni bánásmódra”, mivel ott minden

fogoly a börtön felügyeletét ellátó szolgálattelvő tisztek folyamatos ellenőrzése alatt állt. Amikor félúton Varsóba, leszálltunk Berlinben, csak a mellékhelyiségben váratlanul felbukkanó néhány idegennek köszönhetően menekültem meg a fizikai erőszaktól. A varsói börtönt, amennyire a zárkából meg tudtam figyelni és ítélni, szigorúan és pontosan vezették, de ott is volt a felügyelők között egy, egyetlenegy, aki mihelyt szolgálatba lépett a mi részlegünkön, egyik cellából a másikba *rohant*, és a németeket, ahány csak volt, agyba-főbe verte. Von Burgsdorff kivételével, aki megúsza néhány pofonnal, mindegyik német kiadós verést kapott. Az ő fiatal ember volt, úgy 18-20 év körüli, azt mondta, hogy lengyel zsidó, bár egyáltalán nem látszott annak, és a tekintetéből csak úgy sugárzott a gyűlölet. Soha nem fáradt bele a foglyok ütlegetésébe. Csak akkor hagyta abba, amikor a kollégája harmadik személy felbukkanására figyelmeztette. Biztos vagyok benne, hogy a börtön magasabb rangú tisztviselői vagy a börtön parancsnoka nem helyeselték volna ezt a viselkedést. Amikor a hivatalos szervek képviselői szemlét tartottak, néhányszor tőlem is megkérdezték, hogy milyen a bánásmód, én azonban soha nem szóltam a fent említett őrről, mert egyes-egyedül ő viselkedett így. A többi őr többé-kevésbé szigorú és elutasító volt, de egyik sem bántott. Tehát még egy kis börtönben sem tudta a felettés az ilyesfajta viselkedést megakadályozni, hát még mennyivel kevésbé lehetett ezt megtenni egy akkora táborban, mint Auschwitz. Igen, kemény voltam és szigorú, gyakran túlságosan kemény és túlságosan szigorú – legalábbis ma így látom. Persze a felfedett visszaesések és hanyagságok miatt sokszor felidegesítettem magam, és ilyenkor kicsúszott néhány mérges szó a számon, és tettem néhány olyan kijelentést, amelyet soha nem lett volna szabad tennem. De nem voltam kegyetlen, soha nem ragadtattam magam arra, hogy bántalmazzak bárkit is. Auschwitzban sok minden történt, állítólag az én nevemben, az én megbízásomból, az én parancsomra,

de ezekről nem tudtam, nem is tűrtem volna el, és nem is helyeseltem volna. De mindez mégiscsak Auschwitzban történt, és én felelős vagyok mindezért. Mert már a tábori szabályzat is kimondja: a tábor paráncsnoka *teljes mértékben felelős* a táborban történekeért, mindenért.

Most eljutottam életem végére. Mindazt a lényeges dolgot, amivel életem során találkoztam, mindazt, ami nagy hatással volt rám, ami különösen közélről érintett, megírtam ezekben az emlékiratokban. Igazság- és valósághűen, úgy, ahogy én láttam, ahogy én tapasztaltam. Sok jelentéktelen dolgot kihagytam, volt, amit elfelejtettem, sok mindenre nem emlékszem már elég tisztán. Nem vagyok író, a tollforgatás sohasem volt az erősségem. Biztos, hogy gyakran ismételtam magam, és lehet, hogy sokszor nem fejeztem ki magam elég érthetően. És nem volt meg a lelki nyugalom, és nem voltam olyan kiegyensúlyozott, mint ami az efféle munkáknál szükséges a koncentrációhoz. Megírtam, ahogy az eszembe jutott, néha összevissza, de nem mesterkéltem. Úgy írtam, amilyen voltam, amilyen vagyok. Az életem színes és változatos volt. A sorsom egyszer lefelé, egyszer felfelé vezetett. Az élet gyakran keményen megragadott és jól megrázott, de mindenén átküzdöttem magam. Soha nem csüggedtem el. Életem irányát két vezérszöglet szabták meg, amióta felnőtt férfiként tértem vissza a háborúból, ahová iskolás gyerekként vonultam be: a hazám és később a családom. Hazám iránti méretetlen szeretetem és nemzeti öntudatom vitt az NSDAP-be és az SS-hez. A német nép jellegéhez méltó egyetlen világnézetnek a nemzetiszocializmust tartottam. Nézetem szerint az SS volt ennek az életfelfogásnak a legtettemősebb védelmezője, és egyedül képes rá, hogy az egész német népet lassacskán visszavezesse az önmagához méltó élethez.

A másik szentség a családom volt, ők voltak az én biztos kikötőm. Mindig aggódtam a jövőjükért. A tanyának kellett volna az otthonunknak lennie. A feleségem és én a gyermekeinkben

láttuk életünk célját. Életünk nagy feladata az volt, hogy jó nevelést adjunk és erős hazát teremtsünk nekik. Így a gondolataim most is csak a családom körül forognak. Mi lesz velük? Mostani rabságomat ez a bizonytalanság nehezíti meg. Önmagamról kezdettől fogva leírtam, saját magam miatt már nem aggódom, ezen már túl vagyok, de mi lesz a feleségemmel, a gyermekeimmel?

Különös a sors játéka. Milyen gyakran épp csak egy hajszálon múlt az életem. Az előző háborúban, a szabadcsapatok harcaiban, a munka közbeni baleseteknél, vagy amikor 1941-ben az autópályán baleset ért, mert majdnem belérohantam egy kivilágítatlan teherautóba, de a másodperc tört része alatt felismertem a veszélyt, és félrerántottam a kormányt. Így oldalról vágódtam neki a teherautónak, úgyhogy a kocsí elöl úgy összenyomódott, mint egy tangóharmonika, mi hárman azonban kisebb sérülésekkel és zúzódásokkal megúsztuk. Vagy az 1942-es lovasbalesetemkor, amikor pontosan egy kő mellé estem, és a súlyos mén rám zuhant. Így azonban csak a bordáim törtek el. És a légítámadásokkor, amikor sokszor egy lyukas garast nem adtam volna az életemért, és mégis mindig ép bőrrel megúsztam. És az autóbalesetem nem sokkal Ravensbrück kiürítése előtt. Mindenki azt hitte, hogy meghaltam, ahogy a dolog kinézett, nem is maradhattam volna életben, de a sors másképp akarta. Vagy: a letartóztatásom előtt összetört a méregfolyám. A sors mindenütt megvédett a haláltól, hogy most ilyen gyalázatosan végezzem. Mennyire irigylem a bajtársaimat, akik becsületes katonahalált halhattak. Öntudatlanul lettem a Harmadik Birodalom nagy megsemmisítő gépezetének egyik fogaskereke. A gépezetet szétverték, a motor tönkrement, és én velük bukom. A világ ezt követeli.

Soha nem szántam volna rá magam egy önvallomásra, legtitkosabb énem feltárására, ha itt nem bántak volna velem olyan lefegyverző emberséggel, olyan megértéssel, amit soha nem vártam volna. Ez a megértés kötelez rá, hogy minden lehetséges

módon hozzájáruljak, már amennyire tőlem telik, a tisztázatlan összefüggések megvilágításához. Kérem azonban, hogy amikor felhasználják ezeket az emlékiratokat, ne szolgáltassanak ki semmit a nyilvánosságnak⁸ a feleségemről és a családomról, valamint érzelmi éllágyulásaimról és eltitkolt kétségeimről.

A nyilvánosság lássa csak bennem továbbra is a vérszomjas bestiát, a szörnyű szadistát, milliók gyilkosát, mert a széles tömegek képtelenek másképpen elképzelni Auschwitz parancsnokát. Úgysem fogják megérteni soha, hogy neki is volt szíve, és nem volt rossz ember.

Ezek az emlékiratok száztizennégy lapot tesznek ki. Szabad akaratomból és nem kényszer hatására írtam le mindezt.

Krakó, 1947. februárjában

Rudolf Höss

FELJEGYZÉSEK

esetleg felmerülő nehézségekre. Közelebbit Eichmann Sturmbannführertől tud meg, az RSHA-tól. A Sturmbannführer fel fogja keresni a közeljövőben. Az akcióban részt vevő többi szolgálati helyet a szükséges időpontban értesítem. A parancs szigorúan titkos, még a feljebbvalói sem tudhatnak róla. Miután beszélt Eichmann-nal, azonnal küldje el nekem a létrehozandó létesítmény terveit. A zsidók a német nép örök ellenségei, és ki kell irtani őket. Most, a háború alatt az összes elérhető zsidót kivétel nélkül meg kell semmisíteni. Ha most nem sikerül a zsidóság biológiai alapjait szétzúznunk, akkor a zsidók fogják megsemmisíteni a német népet.

Miután megkaptam ezt a súlyos parancsot, azonnal visszatértem Auschwitzba, Oranienburgban még csak nem is jelentkeztem a felettes szolgálati helyemen. Nem sokkal ezután Eichmann felkeresett Auschwitzban. Beavatott az egyes országokban végrehajtandó akciók terveibe. A sorrendre már nem emlékszem pontosan.

Mindenesetre Felső-Sziléziával és a vele határos főkormányzósággal kellett kezdődnie. Egyidejűleg és a mindenkori helyzet szerint folytatva a németországi és csehszlovákiai zsidók követtek. Ezt követte a Nyugat: Franciaország, Belgium és Hollandia. Eichmann megmondta, hogy körülbelül milyen létszámú transzportok várhatók, de a számokat már nem tudom megmondani. A továbbiakban megtárgyaltuk a megsemmisítés módját. Csak gázzal lehetett szó, mert képtelenség lett volna agyonlövással likvidálni egy ekkora tömeget, és már csak a nők és gyerekek miatt is túl nagy megterhelést jelentett volna az ss legénységének, amelynek ezt végre kell hajtania.

Eichmann elmondta, hogyan ölik meg az embereket teherautókban a kipufogó gázával. Ezt a módszert eddig keleten alkalmazták. Ez azonban nem jöhet szóba Auschwitzban a várható nagy létszámú transzportok miatt. Ahhoz pedig, hogy egy fűdőhelyiségben szén-monoxiddal, zuhanyrózsákon át történjék a

megsemmisítés, mint ahogy ezt az elmebetegekkel tették néhány helyen a Birodalomban,¹ túl sokat kellene építkezni. A gáz beszerzése ekkora tömeg számára szintén nagyon problémát okozna. Ebben a kérdésben nem jutottunk dűlőre. Eichmann azt mondta, hogy érdeklődik majd, van-e könnyen beszerezhető gáz, ráadásul olyan, amelyikhez nem kellene különösebb létesítmények, és majd értesít. Kimentünk a terepre, hogy megnézzük, hol lenne a legalkalmasabb a hely. A későbbi Birkenau III. épületegyüttes északnyugati sarkában lévő majorságot találtuk alkalmasnak. Félreeső helyen volt, a környező erdőktől és bozótosoktól védett és nem túl messze a vasúttól. A holttesteket a majorság melletti mezőn hosszú és mély gödrökben el lehetett ásni. Ekkoriban még nem gondoltunk arra, hogy a tetemeket elégezzük. Kiszámoltuk, hogy az ott lévő helyiségekben kellő gázszigetelés után körülbelül 800 embert lehet egyszerre megölni egy erre alkalmas gázzal. Ez megfelelt a későbbi kapacitásnak is. Eichmann ekkor még nem tudta megmondani, hogy pontosan mikor kezdődnek az akciók, mivel egyelőre még minden csak előkészületi fázisban volt, és az RFSS még nem adta ki a parancsot a megsemmisítés megkezdésére.

Eichmann visszautazott Berlinbe, hogy a megbeszélésünkről tájékoztassa az RFSS-t. Néhány nap múlva futárral elküldtem a létesítmény pontos térképét és leírását az RFSS-nek. Erre soha nem kaptam választ, és arról sem értesítettek, hogy döntöttek-e az ügyben. Később Eichmann azt mondta egyszer, hogy az RFSS egyetért a dologgal.

November végén Eichmann a berlini hivatalában megbeszélést tartott az egész – zsidókkal foglalkozó – ügyosztállyal, erre engem is meghívtak. Eichmann különböző országokban tartózkodó megbízottai beszámoltak az akciók állásáról és a felmerült problémákról, mint például a letartóztatottak elszállásolása, a transzportokat szállító vonatok biztosítása, a menetrendek egyeztetése stb. Még mindig nem sikerült megtudnom, hogy

mikor kezdődnek az akciók, és egyelőre Eichmann-nak sem sikerült a megfelelő gázt beszereznie. 1941 őszén egy titkos és különleges parancs nyomán a hadifogolytáborokban a Gestapo kiválogatta az orosz politikai tiszteket, komisszárokat és más politikai funkcionáriusokat, majd a legközelebbi koncentrációs táborba szállította, hogy likvidálják őket. Auschwitzba folyamatosan érkeztek ilyen kisebb csoportok, amelyeket a Monopólium épületei² melletti kavicsbányában vagy a 11-es blokk udvarán lőttek agyon. Egyszer, amikor én éppen szolgálati úton voltam, a helyettesem, Fritzsch Hauptsturmführer a saját ötlete alapján gázt használt ezeknek az orosz hadifoglyoknak a megsemmisítésére, mégpedig úgy, hogy a pincében lévő cellákba bezsúfoltatta az oroszokat, majd gázmaszkos embereivel Zyklon B-t dobott be a cellákba, ami azonnali halált okozott.³ A Zyklon B gázt Auschwitzban a Tesch & Stabenow cég használta folyamatosan féregirtásra, és ezért a mérges gázt tartalmazó dobozokból mindig volt néhány raktáron. Az első időkben ezt a mérges gázt, egy hidrogén-cianid készítményt csak a Tesch & Stabenow cég alkalmazottai használhatták, a legszigorúbb elővigyázatosság mellett, később néhány szanitészolgálatost (SDG) kiképeztek fertőtlenítőnek, és aztán ők alkalmazták a gázt a járványok megelőzésére és féregirtásra. Eichmann legközelebbi látogatásakor beszámoltam a Zyklon B-nek erről a másféle alkalmazásáról, és elhatároztuk, hogy a legközelebbi tömeges megsemmisítéskor ezt a gázt fogjuk használni. Ezután a fentebb említett orosz hadifoglyok megsemmisítése továbbra is Zyklon B-vel történt, de már nem a 11-es blokkban, mivel az elgázosítás után az egész épület legalább két napig kellett szellőztetni. Ezért a kórházbarakk melletti krematórium hullakamrája lett az elgázosítás színhelye, miután az ajtót légmentesen zárhatóvá alakítottuk, és néhány lyukat vágtunk a mennyezetbe, hogy azokon át lehessen bedobni a gázt. Az orosz hadifoglyoknak azonban már csak

egy transzportjára emlékszem, 900 orosz hadifogolyra, akiket itt gázosítottak el, és az elégetésük több napig tartott. A zsidók megsemmisítésére berendezett majorságban oroszokat nem gázosítottak el. Már nem tudom, hogy mikor kezdődött a zsidók megsemmisítése. Valószínűleg 1941. szeptemberében, de talán csak 1942. januárjában. Eleinte Felső-Szilézia keleti részéből való zsidókról volt szó. Ezeket a zsidókat az államrendőrség (Stapo) katowicei parancsnoksága tartóztatta le és szállította vonattal az Auschwitz-Dziedzice vasútvonal nyugati részének az egyik holtvágányára, ahol kiszállították őket. Amennyire emlékszem, ezekben a transzportokban soha nem volt több ezer embernél. A zsidókat a vasúti rámpán a tábor készenléti csoportja vette át a Stapótól, és a védőőrizetes tábor parancsnoka két részletben elvitte őket a bunkerhez, ahogy a megsemmisítésre szolgáló létesítményt hívták. A csomagok a rámpán maradtak, majd a DAW⁴ és az építkezéshez szükséges anyagok raktározására szolgáló udvár (Bauhof)⁵ közötti szortírozóhelyre vitték, amelyet Kanadának neveztek. A bunkernél a zsidóknak le kellett vetkőzniük, azt mondták nekik, hogy tetvetlenítésre be kell menniük a tetvetlenítőbe. Valamennyi helyiséget, öt volt belőlük, egyszerre töltötték meg, rájuk csavarozták a gázbiztos ajtókat, és a gázdobozok tartalmát az erre a célra szolgáló lyukakon beszórták a helyiségekbe. Minden helyiségen két ajtó volt, fél óra múlva megint kinyitották az ajtókat, hogy a halottakat kihúzzák, és az ipari vasút vágányán vagonokban a gödrökhöz szállítsák. A ruhákat teherautókon a szortírozóba szállították. A zsidók egyik különleges osztaga végezte ezt a munkát, ők segítettek levetkőzni, ők zsúfolták be az embereket a bunkerbe, szállították el a holttesteket, ásták ki, majd terítették be földdel a tömegsírokat. A különleges osztag tagjait elkülönítve szállásolták el, és Eichmann rendelkezése értelmében minden nagyobb akció után őket is meg kellett semmisíteni. Eichmann már az első szállítmányok megérkezésekor elhozta

az RFSS parancsát, amely szerint a hullák szájából ki kell húzni az aranyfogakat, a nők haját pedig le kell vágni. Ezt a munkát szintén a különleges kommandó végezte el. Ekkoriban a megsemmisítést mindig a védőőrizetes tábor parancsnoka, illetve a Rapportführer felügyelte. A betegeket, akiket nem lehetett a gázkamrákba vinni, kis kaliberű fegyverrel tarkón lötték. Egy ss-orvosnak is jelen kellett lennie. A gázt képzett fertőtlenítők, a szanitécegység altisztjei dobták be.

Míg 1942 tavaszán még csak kisebb akciókról volt szó, ugyanez év nyarán egyre sűrűsödtek a transzportok, ezért kénytelenek voltunk egy további megsemmisítőhelyet kialakítani. A későbbi III. és IV. krematóriumtól nyugatra fekvő majorságra esett a választás, ezt alakítottuk át a célunk megfelelően. A vetkőzéshez az I. bunkernél két, a II. bunkernél három barakk létesült. A II. számú bunker nagyobb volt, körülbelül 1200 személyt tudott befogadni.

1942 nyarán a hullákat még tömegsírokba temették. Csak a nyár vége felé kezdtük elégetni őket: először mintegy 2000 tetemet egy farakáson, utána a gödrökben a régebbiről kiásott hullákat olajjal, később metanollal leöntve. A gödrökben megállás nélkül, tehát éjjel és nappal égettünk. 1942 novemberére az összes tömegsír ki lett ürítve. A tömegsírokban elásott tetemek száma 107 000 volt. Ebben a számban nemcsak a zsidó transzportok vannak benne az elgázosítások kezdetétől az elégetések kezdetéig, hanem azoknak a foglyoknak a tetemei is, akik 1941–42 telén haltak meg az auschwitzi koncentrációs táborban, amikor a kórházbarakk melletti krematórium hosszabb időre kiesett. A fenti számban a birkenauai táborban meghalt foglyok is benne vannak.

A birodalmi vezető 1942 nyarán tett látogatásakor a megsemmisítés egész folyamatát végignézte, kezdve a kiszállítástól a II. bunker kiürítéséig. Ekkoriban még nem égettünk. Kifogás nem hangzott el a szájából, de más sem – nem beszélt velünk a

dologról. Jelen volt Bracht körzetvezető⁶ és Schmauser Obergruppenführer. A birodalmi vezető látogatása után nem sokkal Eichmann hivatalától kiszállt Blobel Standartenführer,⁷ és elhozta az RFSS parancsát, amely szerint valamennyi tömegsírt fel kell tární, és a tetemeket el kell égetni. A hamut is el kell tüntetni, hogy a későbbiekben ne lehessen következtetni az elégetettek számára. Blobel Kulmhofban⁸ már kísérletezett az elégetés különböző módszereivel. Eichmann megbízta, hogy mutassa meg nekem azt a létesítményt.

Hösslerrel⁹ elutaztam Kulmhof megtekintésére.¹⁰ Blobel szűkegmegoldásként különböző ideiglenes kemencéket építtetett, amelyeket fával, valamint benzinnel fűtöttek. Robbantással is próbálta megsemmisíteni a tetemeket, ez azonban alig sikerült. A hamut a környező kiterjedt erdőkben szórták szét, miután a csontokat egy csontmalomban porrá őrölték. Blobel Standartenführer volt megbízva azzal, hogy az egész keleti térségben felkutatasson és felszámoljon minden tömegsírt. Munkacsoportjának a fedőneve „1005” volt. A munkákat a zsidók különleges kommandója végezte el, őket egy-egy szakasz végeztével agyonlőtték. A kommandó „1005”-nek az auschwitzi KL szállította folyamatosan a zsidókat.

A kulmhofti látogatásakor megtekintettem a megsemmisítő „berendezésekké” átalakított teherautókat, amelyek kipufogógázukkal ölték meg a foglyokat. Az ottani parancsnok azonban azt mondta, hogy ez a módszer nagyon megbízhatatlan, mert a gáz nagyon rendszertelenül és gyakran nem elegendő mennyiségben képződik. Azt nem sikerült megtudnom, hogy hány hulla van a kulmhofti tömegsírokban, illetve hogy eddig már hányat égették el. Blobel Standartenführer meglehetősen pontosan ismerte a tömegsírok számát a keleti térségben, de a legszigorúbb titoktartásra kötelezték.

Az RFSS eredeti parancsa szerint minden zsidót kivétel nélkül meg kellett semmisíteni, akiket Eichmann hivatala szállított

Auschwitzba. Ez még is történt a felső-sziléziai zsidókkal, de már a német zsidók első transzportjainál az a parancs érkezett, hogy ki kell válogatni minden munkaképes zsidót, férfiakat és nőket egyaránt, és fegyvergyártásra befogni őket a láger területén. Ez még a női tábor felállítására előtörtént, mert csak az után vált szükségessé az auschwitzi női tábor létrehozása, miután kiadták ezt a parancsot. Míg régebben a táborparancsnokoknak a birodalom területén fekvő régi táborokban gyakran keresniük kellett a munkalehetőséget, hogy minden foglyot foglalkoztatni tudjanak; addig most, hogy a táborok területén egyre több hadiüzemet építettek fel és fejlesztettek tovább, és a táborokon kívüli hadiüzemekben is megkezdődött a foglyok munkába állítása, hirtelen emberhiány támadt. A zsidókat azonban csak az auschwitzi táboron belül lehetett munkába állítani, mert Auschwitz-Birkenáunak tisztán zsidó tábornak kellett lennie, a más nemzetiségű foglyokat máshová kellett elszállítani. Ennek a parancsnak a végrehajtása soha nem történt meg maradéktalanul, és zsidókat is dolgoztattak a későbbiekben a táboron kívüli hadiüzemekben, mivel munkaerőhiány volt.

A munkaképes zsidókat az ss orvosai válogatták ki. Többször is előfordult azonban, hogy a védőőrizetesi tábor parancsnoka, illetve a munkaerő elosztását felügyelő parancsnok a tudtom, illetve a beleegyezésem nélkül maga végezte a kiválogatást. Ezért állandó súrlódások voltak az ss orvosai és a munkaerő elosztását felügyelő parancsnok között. A más-más véleményen lévő auschwitzi vezetők közötti ellentét abból fakadt és táplálkozott, hogy Berlinben, a legfelsőbb szolgálati helyeken ellentétesen értelmezték az RFSS parancsát. Az RSHA-nak (Müller, Eichmann) biztonságpolitikai okokból elsőrendű érdeke volt, hogy a lehető legtöbb zsidót semmisítsék meg. Az ss birodalmi orvosának, aki az ss orvosainak megadta a szelektálás irányelveit, az volt a véleménye, hogy csak valóban teljes mértékben munkaképes zsidókat szabad dolgoztatni, mivel a gyengék, öregek

és csak részben alkalmasak rövid időn belül munkaképtelenné válnak, tovább rontva a táborban uralkodó már amúgy is rossz általános egészségügyi állapotot, fölöslegesen növelve a betegek számát, és ezáltal az egészségügyi személyzet és gyógyszerek iránti igényt, és végül úgyis meg kell ölni őket. A WVHA-nak (Pohl, Maurer) viszont az állt az érdekében, hogy lehetőleg sok munkaerőt kapjon a hadiüzemek számára, még akkor is, ha később munkaképtelenné lesznek. A későbbiekben még tovább erősödtek ezek az érdekellentétek azáltal, hogy a Fegyverkezési Minisztérium, valamint a Todt Szervezet¹¹ egyre több foglyos munkaerőre tartott igényt. Az RFSS mindkét hivatalnak folyton olyan számokat ígért, amelyek tarthatatlanok voltak. Maurer Standartenführernek (a DI hivatal főnökének) jutott a nehéz feladat, hogy a fenti helyekről érkező állandó nyomásnak legalább valamennyire eleget tegyen, így azzal biztatta a munkavezetőket, hogy a lehetőség szerint sok munkást kapnak. Az RFSS-ből képtelenség volt egyértelmű döntést kicsikarni. Nekem az volt a véleményem, hogy csak valóban egészséges és erős zsidókat szabad kiválogatni munkára.

A válogatás a következőképpen történt. A vagonokat egymás után ürítették ki. Miután a zsidók lerakták a csomagjaikat, egyenként el kellett menniük az ss-orvos előtt, aki eldöntötte, hogy az előtte elvonulók alkalmasak-e munkára vagy sem. A munkaképeseket kisebb csoportokban azonnal elvitték a táborba. A transzportokban átlagosan 25-30 százalék volt a munkaképesek aránya, de ez a szám nagyon ingadozott.¹² Így például a görög zsidóknak átlagosan 15 százaléka volt munkaképes, és érkeztek olyan transzportok Szlovákiából, ahol 100 százalék volt munkaképes. A zsidó orvosokat és ápolókat kivétel nélkül a lágerbe vitték.

Már az első, szabad ég alatt kivitelezett elégetéseknél megmutatkozott, hogy ezt nem lehet tartósan folytatni. Rossz időben vagy erős szélnél több kilométer távolságban érezni lehetett a

bűzt, és ennek az lett a következménye, hogy a környék egész lakossága a zsidók elégetéséről beszélt, a párt és a közigazgatási hivatalok ellenpropagandája ellenére. A megsemmisítési akcióban részt vevő ss-eket is különösen szigorú hallgatásra kötelezték a teljes folyamatról. A későbbi ss-bírószáki tárgyalások azonban azt mutatták, hogy a résztvevők mégsem hallgattak. A szigorú büntetések sem tudták megakadályozni, hogy eljárjon a szájuk.

Továbbá a légvédelem is kifogást emelt a magasból éjszaka is látható tüzek ellen. De éjszaka is égetni kellett, hogy ne kelljen leállítani a beérkező transzportokat. Az egyes akciók menetrendjének programját, amelyet egy menetrendi konferencián a Birodalmi Közlekedési Minisztérium pontosan meghatározott, elsősorban katonai okok miatt feltétlenül be kellett tartani, nehogy az érintett vasútvonalak beduguljanak, és zavar keletkezzen. A fenti okok miatt sürgötték minden eszközzel a két újabb nagy, majd 1943-ban másik két kisebb krematórium tervezését és felépítését. Egy később még tervezett, az épülőfélben levőket messze meghaladó méretű létesítmény már nem valósult meg, mivel 1944 őszén az RFSS parancsot adott a zsidók megsemmisítésének azonnali leállítására.¹³

A két nagy krematóriumot, az I. és II. számút 1942–43 telén építették, és 1943 tavaszán kezdtek működni. Mindegyiknek öt tripla kemencéje volt, és 24 óra alatt körülbelül 2000–2000 halottat tudtak elégetni. Az égetési kapacitás emelésére tüzeléstechnikailag nem volt lehetőség. Az erre irányuló kísérletek súlyos károkat okoztak, amelyek következtében a kemencéket több alkalommal üzemén kívül kellett helyezni. Az I. és II. számú krematórium alagsorában voltak a vetkőzők és a gázkamrák, amelyeket hermetikusan be lehetett zárni, és ki is lehetett szellőztetni. A hullákat felvonóval vitték fel a földszinten lévő kemencékbe. A gázkamrákba 3000–3000 ember fért be; de

ezt a számot soha nem érték el, mivel az egyes transzportokban soha nem voltak ennyien.

A két kisebb, III. és IV. számú krematóriumban az erfurti Topf Építő Vállalat számításai szerint 24 óra alatt 1500–1500 holttestet lehetett volna elégetni. A háború okozta építőanyag-hiány miatt az építésvezetőség kénytelen volt a III. és IV. krematóriumnál takarékoskodni az anyaggal, ezért a vetkőző- és elgázosító helyiségeket az alagsorból felhozták a föld fölé, a kemencék pedig könnyebb szerkezetűek lettek. Hamarosan azonban kiderült, hogy ez a fajta könnyebb szerkezet, a két-két négyrészes kemence nem felel meg a követelményeknek. A III. számú krematórium rövidesen teljesen kiesett, és később sem használták már soha többé. A IV. számú krematóriumot többször kellett leállítani, mert négy-hat hetes üzemelés után vagy a kemencék égtek ki, vagy a kémény. Az elgázosítottakat többnyire a IV. számú krematórium mögötti gödrökben égették el.

Birkenauban az ideiglenes, I. számú létesítményt lebontották, amikor a tábor III. építési szektorában elkezdődtek a munkák. A II. számú krematórium, amelyet később külső létesítménynek vagy az V. számú bunkernak hívtak, az utolsó percregig üzemelt, és pedig szükség esetén, ha a másik négy krematórium valamelyikében üzemzavar állt be. Amikor sűrűbben érkeztek a vonatok, akkor nappal az V. számúban történt az elégetés, az éjszakai transzportoknál az I–IV. számúakban. Amikor még éjjel-nappal lehetett égetni, az V. számú krematórium kapacitása gyakorlatilag korlátlan volt. Az ellenséges légitámadások miatt 1944-től éjszaka már nem volt szabad égetni. 1944 nyarán, a magyar akció¹⁴ idején, amikor a vonatok késése miatt az előírányzott három szerelvény helyett 24 órán belül öt szerelvény futott be, ráadásul nagyobb létszámmal, az üzemelő összes létesítményben (a III. krematórium volt üzemén kívül) elgázosítottak és elégetettek száma 24 óra alatt meghaladta a 9000 főt.

A krematóriumokat a birkenauai tábor két nagy keresztten-
gelyének végén helyezték el: először is azért, hogy a tábor ter-
ületét és vele a biztosítást ne kelljen növelni, másodszer pedig,
mert nem lehettek túlságosan messze a tábortól, mivel az elgá-
zosítások befejezése után a gázkamrákat és a vetkőzőket fürdő-
helyiségeknek szánták.

Hogy ne lássanak be a létesítményekbe, falat kellett volna
vonni köréjük, illetve sövényt ültetni, ez azonban anyagihiány
miatt nem valósult meg. A megsemmisítőhelyeket ideiglenesen
palánkokkal álcázták. A Birkenau I. és Birkenau II. építési szá-
kasz közötti három sínpárt fedett pályaudvarrá kellett volna át-
építeni, és továbbvinni a III. és IV. számú krematóriumig, hogy
a kiszállítást ne láthassák illetéktelenek. Anyagihiány miatt ez
a terv is megghiúsult.

Mivel az RFSS egyre jobban erőltette a foglyok munkába ál-
lítását a hadiiparban, Pohl Obergruppenführer kénytelen volt
igénybe venni a munkaképtelenné vált zsidókat is. Megérke-
zett a parancs, hogy azokat a munkaképtelen zsidókat, akiket
hat héten belül annyira talpra lehet állítani, hogy ismét mun-
kába állhassanak, különlegesen jó ellátásban kell részesíteni, és
fel kell táplálni. Eddig a munkaképtelen zsidókat a legközé-
lebbi transzporttal együtt elgázosították vagy – abban az eset-
ben, ha a körletben feküdtek betegen – injekcióval ölték meg.
Ez a parancs Auschwitz-Birkenau esetében egyszerűen nevet-
séges volt. Ugyanis semmi sem volt. Gyógyszer egy szem se,
elhelyezés olyan, hogy még a legsúlyosabb betegeknek is alig
jutott saját fekhely. Élelmiszer is alig volt, ráadásul az Élelme-
zésügyi Minisztérium hónapról hónapra csökkentette a fejada-
got. Semmilyen ellenvetés nem használt, meg kellett próbálni.
Így aztán olyan helyhiány alakult ki az egészségesek körében,
hogy azon többé nem sikerült segíteni. Az általános egészség-
ügyi helyzet rosszabbodott, járványok pusztítottak. A parancs
következtében ugrásszerűen megnövekedtek a halálozási szá-

mok, és összességében mérhetetlenül leromlott a tábor állapota.
Nem hiszem, hogy akár csak egyetlenegy munkaképtelenné vált
zsidót sikerült újra munkába állítani a hadiiparban. (...) ¹⁵

A korábbi kihallgatásokon azoknak a zsidóknak a számát, aki-
ket megsemmisítésre szállítottak Auschwitzba, két és fél milli-
óra tettem: ¹⁶ Ez a szám Eichmanntól származik, akit röviddel
Berlin körülzárása előtt rapórttra rendelték az RFSS-hez, a fe-
lettesemnek, Glücks ss-Gruppenführernek ezt a számot adta
meg. Csak Eichmann-nak, illetve állandó helyettesének, Günt-
hernek voltak dokumentumaik a megsemmisítettek létszámá-
ról. Az RFSS parancsára Auschwitzban a nagyobb akciók után
el kellett égetni minden anyagot, amiből következtetni lehetett
volna a megsemmisítettek számára. Én a DI hivatalfőnökeként
személyesen semmisítettem meg az irodámban lévő összes ira-
tot. A többi hivatal ugyanezt tette. Eichmann kijelentése szerint
az RFSS-nél és az RSHA-nál is megsemmisítettek minden iratot.
Csupán Eichmann aktáiból lehetett tájékozódni. Elképzelhető,
hogy hanyagság miatt maradt még néhány irat, sürgöny vagy
rádióüzenet egyik vagy másik hivatalban, de a megsemmisítet-
tek teljes számát ezekből sem lehet megtudni.

Én magam soha nem tudtam a teljes számot, és nincsenek is
támpontjaim a rekonstrukciójukhoz. Már csak a nagyobb akciók
számaira emlékszem, amelyeket Eichmann vagy valamelyik meg-
bízottja többször említett előttem. ¹⁷

Felső-Sziléziából és a Főkormányzóságból 250 000
Németországból és Theresienstadtból 100 000
Hollandiából 95 000
Belgiumból 20 000
Franciaországból 110 000
Görögországból 65 000
Magyarországról 400 000
Szlovákiából 90 000

A kisebb akciók számaira már nem emlékszem, de a fenti számokhoz képest jelentéktelenek voltak. Túl soknak tartom a két és fél milliót. A megsemmisítés lehetőségeinek még Auschwitz-ban is voltak határai. A számok, amelyekről egykori foglyok beszélnek, a fantázia szüleményei és teljesen megalapozatlanok. „Aktion Reinhardt” (Reinhardt-akció) volt a fedőneve a zsidó transzportok és azok megsemmisítése után maradt holmik jegyzékbe vételének, szortírozásának és értékesítésének. Azok az ss-ek, akik hozzányúltak ehhez a zsidó vagyonhoz, az RFSS parancsára halálbüntetést kaptak. Elképzelhetetlen és felbecsülhetetlen, sok száz millióra rúgó értéket vettek nyilvántartásba. Hatalmas értékeket loptak el az ss emberei és a rendőrök, a foglyok és a civil személyzet, valamint a civil munkások és a vasutasok. Ebből sok még ma is az auschwitz-birkenaui tábor területén van elrejtve és elásva.

A zsidó transzportok kiszállításakor az összes csomag ott maradt a rámpán mindaddig, amíg valamennyi zsidót el nem vitték a gázkamrákhoz, illetve a táborba. Ezután a csomagokat egy különleges szállítócsapat elvitte a szortírozóba, a Kanada I.-be, hogy szétválogassák, illetve fertőtlenítsék. Az I. és a II. számú bunkerben, illetve az I-IV. számú krematóriumban elgázosítottak ruháit is a szortírozóba vitték az elgázosítás után. A Kanada I. már 1942-ben sem volt abban az állapotban, hogy fennakadás nélkül intézze a szortírozást. De hiába épültek pótlólagosan újabb és újabb fészerek és barakkok, hiába válogattak éjjel-nappal a foglyok, és hiába erősítettük meg folytonosan ezeket a kommandókat, hegyekben álltak a még kiválogatatlan csomagok, pedig naponta több vagon t rakta meg a már kiválogatott holmikkal, gyakran akár húszat is. 1942-ben a Birkenau II. épületeinek nyugati oldalával határosan elkezdtek a Kanada II. elnevezésű ingóságraktár, valamint a fertőtlenítő és a fürdő építését az újonnan érkezettek számára. Alighogy felépült a harminc barakk, máris zsúfolásig megtelt. Válogatatlan csomagok

hégyei *tornyosultak* a barakkok között. Bármennyire megerősítették a munkakommandókat, a mindig körülbelül 4–6 hétig tartó akciók ideje alatt képtelenség volt feldolgozni a felgyülemelő holmit olyan tempóban, amilyenben beérkezett. Általában csak olyankor lehetett nagyjából felszámolni a csomaghegyeket, amikor hosszabb szünet következett. Először átkutatták a ruhaneműt és a lábbeliket is: eldugott értéktárgyakat kerestek – ekkora mennyiségnél ez természetesen csak felületesen történhetett –, majd fajták szerint elraktározták, illetve elvitték a táborba, hogy a foglyok ruházatát kiegészítsék velük. Később más táborokba is küldtek belőlük. A ruhanemű nagy részét a Nemzetiszocialista Párt Népjóléti Tágozata (NSV) kapta meg az áttelepülők, később pedig a kibombázottak számára. Tekintélyes mennyiség jutott a hadiüzemekben dolgozó külföldi munkásoknak. Takarókat, ágyneműt stb. szintén kapott az NSV. Ha a tábornak szüksége volt effélé holmira, innen egészítették ki a készleteket, és más táborok is kaptak nagyobb mennyiséget. Az értéktárgyakat a tábor gondnokságaiak egyik különleges részlege vette jegyzékbe, és szakemberek szortírozták szét értékük szerint, csakúgy, mint a csomagokban talált különböző pénznemeket.

A megtalált értéktárgyak különösen a nyugatról érkező zsidó transzportoknál általában rendkívül drága holmik voltak, milliós értékű drágakövek, briliánsokkal kirakott, felbecsülhetetlen értékű arany- és platinaórák, ugyanilyen gyűrűk, fülbevalók, ritkaságszámba menő nyakláncok. A világ minden sarkából származó pénzek, milliós összegek. Gyakran előfordult, hogy egy-egy személynél százazrek voltak, többnyire ezerdollárosokban. Nem létezett a ruhákon, csomagokban, magában az emberi testben olyan hely, ahova ne próbálták volna ezeket elrejtetni.

A nagyobb akciók befejezése utáni szortírozáskor az értéktárgyakat és a pénzt bőröndökbe tették és teherautókkal Berlinbe szállították a WVHA-hoz, onnan pedig a Birodalmi Bankba. A Bi-

rodalmi Bank egyik különleges osztálya csak ezekkel a zsidó akcióból származó holmikkal foglalkozott. Ahogy egyszer Eichmanntól hallottam, az értéktárgyakkal és devizákkal Svájcban kereskedtek, sőt állítólag az egész svájci ékszerpiacot uralták ezzel. A közönséges órákat szintén ezerszámra vitték Sachsenhausenbe, ahol létesült a D II (Maurer) közvetlen irányítása alatt egy nagy órásüzem, amelyben foglyok százai dolgoztak, ők válogatták és javították az odaszállított órákat. Az órák legnagyobb részét a front, a Waffen-ss és a hadsereg kapta meg szolgálati célokra.

Az aranyfogakat az ss körletében a fogorvosok beolvasztották, és az aranytömböket havonta átadták egy orvos századosnak. A tömött fogakban is mérhetetlenül nagy értékű drágaköveket találtak.

A nők levágott haját hadiipari felhasználásra egy bajorországi cég kapta meg.

A használhatatlan ruhadarabok nagy részét a textiliparban dolgozták fel, a hasznavehetetlen lábbeliket szétvagdosták, és amennyit lehetett, felhasználtak belőlük, a maradékot bőrlisztté őrölték.

A lágernek a zsidóktól származó értéktárgyak megoldhatatlan nehézséget okoztak. Demoralizálták az ss legénységét, amely nem mindig volt elég erős ahhoz, hogy a könnyen elérhető zsidó értékek csábításának ellent tudjon állni. Sem a halálbüntetés, sem a legsúlyosabb börtönbüntetés nem bizonyult eléggé elrettentőnek. A zsidó értéktárgyaknak köszönhetően a foglyok számára is soha nem sejtett lehetőségek nyíltak meg. A legtöbb szökést ezzel lehetett összefüggésbe hozni. A pénzzel vagy órákkal, ékszerekkel stb., amelyekhez olyan könnyű volt hozzájutni, az ss-legénységnél és a civil munkásoknál mindent meg lehetett vásárolni. Alkohol, dohány, élelmiszer, hamis papírok, fegyverek és muníció, mindez hétköznapi árunak számított. Birkenauban a férfi foglyok elintézték, hogy éjszakánként bejárásuk legyen a női táborba, sőt még néhány felügyelőnőt is megvettek. Ez

természetesen súlyosan sértette a tábor általános fegyelmét is. Akiknek voltak értéktárgyaik, jobb munkahelyet tudtak vásárolni maguknak, megvehették a kápók és blokkfelügyelők jóindulatát, hosszú tartózkodást a gyengélkedőben, ahol a lehető legjobb ellátásban részesültek. A legszigorúbb ellenőrzés ellenére sem sikerült felszámolni ezeket az állapotokat. A zsidók aránya lett a tábor végzete.

Tudomásom szerint Auschwitzon kívül még az alábbi helyeken semmisítették meg zsidókat:

- Kulmhof Litmannstadt mellett – kipufogógáz
- Treblinka a Bug mentén – kipufogógáz
- Sobibór Lublin mellett – kipufogógáz
- Belzec Lemberg mellett – kipufogógáz
- Lublin (Majdanek) – Zyklon B

Valamint a Reichskommissariat Ostland több helyén, így Riga közelében. Itt a zsidókat agyonlőtték és máglyán elégették.

Én magam csak Kulmhofot és Treblinkát láttam. Kulmhof akkor már nem üzemelt. Treblinkában láttam a teljes folyamatot. Közvetlenül a vágányok mellé építették a gázkamrákat, amelyek néhány száz személyt tudtak befogadni. A zsidók még felöltözve, egyenesen a vagonokkal egy magasságban lévő rámpáról mentek a gázkamrákba. Közvetlenül mellettük a motorok számára épített nagy helyiségben helyezték el nagyobb teherautók és páncélosok motorjait, amelyeket működésbe hoztak. A motorok kipufogógázát csöveken vezették be a gázkamrákba, így ölték meg az ott lévőket. Több mint fél óráig tartott, mire a gázkamrákban csönd lett. Egy óra múlva kinyitották a kamrákat, és kihúzták a holttesteket, levetkőztették, majd elégették őket egy vasúti sínekből épített állványzaton, amely alatt fával tüzeltek. A holttesteket néha meglocsolták benzinnel. Amikor a szemlén voltam, az összes így elgázosított már halott volt. De

azt mondták, hogy a motorok nem mindig járnak egyenletesen, ezért a kipufogógáz gyakran nem olyan erős, hogy a gázkamrában mindenkit megöljön. Sokan csak elvesztik az eszméletüket, ezért még agyon kell löni őket. Ugyanezt hallottam Kulmhofban is. Eichmann is azt mondta, hogy másutt is ugyanezek a hiányosságok. Kulmhofban elő is fordult, hogy a teherautóban lévő zsidók áttörték a falakat, és megpróbáltak elmenekülni.

A tapasztalat azt mutatta, hogy a hidrogén-cianid, vagyis a Zyklon B feltétlenül biztos és gyors halált okoz, különösen a zsúfolt, száraz és szigetelt helyiségekben, ahová a lehető legtöbb nyíláson át juttatják be a készítményt. Soha nem láttam és soha nem is hallottam, hogy Auschwitzban akár csak egyetlen elgázosított élt volna fél órával a gáz beengedése után, amikor kinyitották a gázkamrákat.

Auschwitzban a megsemmisítés a következőképpen zajlott:

A megsemmisítésre szánt zsidókat – külön a férfiakat, külön a nőket – lehetőség szerint a nyugalmat megőrizve a krematóriumokhoz vitték. A vetkőzőben a különleges osztag oda beosztott foglyai mindenkinek a saját nyelvén megmondták, hogy itt most megfürdenek és tetvetlenítik őket. Hajtogassák össze rendesen a ruhájukat, tanácsolták nekik, és jegyezzék meg azt a helyet, ahová letették; hogy a tetvetlenítés után gyorsan megtalálják. A különleges kommandóban dolgozó foglyoknak is elsődrendű érdekük volt, hogy az egész folyamat gyorsan, nyugodtan és zökkenőmentesen menjen végbe. A zsidók, miután levetkőztek, bementek a gázkamrába, ahol zuhanyozók és vízvezetékek voltak, így teljesen úgy nézett ki, mint egy fürdőszoba. Először a nők és a gyerekek mentek be, aztán a férfiak, akik mindig kevesebben voltak. Ez szinte mindannyiszor egészen nyugodtan zajlott le, mivel azokat, akik féltek, és azokat, akik talán sejtették, hogy milyen sors vár rájuk, a különleges kommandóba beosztott foglyok megnyugtatták. Ezek a foglyok és egy-egy is az utolsó percre bent maradtak a gázkamrában.

Amikor ők kijöttek, gyorsan becsavarozták az ajtókat, és a készületben álló fertőtlenítők a gázkamra mennyezetébe vágott nyílásokon át a szellőzőaknába dobták a preparátumot, amely egészen a földre esett, és így rögtön elkezdett felszabadulni belőle a gáz. Az ajtón lévő üvegezett kémlelőnyíláson át látni lehetett, hogy az aknához legközelebb állók azonnal holtan estek össze. Elmondható, hogy a helyiségben lévők körülbelül egyharmada azonnal meghalt. A többiek támolynogni kezdtek, kiabáltak és levegő után kapkodtak. A kiabálás azonban hamarosan hörgésbe ment át, és néhány perc múlva mindenki a földön fektült. Legkésőbb 20 perc múlva már senki sem mozdult. Attól függően, hogy milyen volt az idő, esős vagy száraz, hideg vagy meleg, továbbá attól, hogy milyen volt a gáz állaga, ugyanis nem mindig volt egyforma, valamint a transzportok összetételétől, attól, hogy sok volt-e az egészséges, vagy az öreg, a beteg, a gyerekek, ötől tíz percre tartott, amíg hatott a gáz. Az eszméletvesztés már néhány perc múlva bekövetkezett, attól függően, hogy milyen messzire volt az akna. Akik kiabáltak és az öregek, betegek, a gyengék, valamint a gyerekek hamarabb összeestek, mint az egészségesek és fiatalabbak!

A gáz bedobása után egy fél órával kinyitották az ajtókat, és bekapcsolták a szellőztető berendezést. Azonnal elkezdtek kihúzni a holttesteket, akiknél testi elváltozást nem lehetett látni, sem görcsösséget, sem elszíneződést, csak ha hosszabb ideig feküdtek. Csak órák múlva jelentek meg a hullafoltok. Ürülék okozta szennyeződés is csak ritkán fordult elő. Semmiféle sérülés nem volt megállapítható. Az arcok sem torzultak el.

Ezek után a különleges kommandó eltávolította a hullák aranyfogait, levágta a nők haját, majd egy felvonó felvitte a hullákat a felsőbb szintre, az időközben begyűjtött kemencékhez. A testfelépítésüktől függően legfeljebb három holttestet lehetett berakni egy kemencé tüzterébe. Az is a test méretétől függött, hogy milyen gyorsan égett el. Ez átlagosan 20 percre tartott.

mondván, hogy ő, Himmler a KL-ben eddig más fegyelemhez volt szokva, hiszen itt a foglyok már nem is köszönnek neki. A parancsnok ellenvetését nem fogadta el, és a továbbiakban egyetlen szót sem szólt hozzá. Kutyafuttában megtekintette a börtönépületet, ahol a különleges foglyok voltak elhelyezve, aztán nyomban elhajtott. Két nap múlva Eisfeldet leváltották Sachsenhausen parancsnoki posztjáról. Loritz Oberführer került a helyére, aki korábban Dachauban volt parancsnok, aztán körzetvezető az Általános ss-nél Klagenfurtban. Most visszahívták a KL-hez, parancsnoki minőségben. Dachauból Hitler azért menesztette Loritzot, mert túlságosan keményen bánt a foglyokkal, és nem sokat törődött a táborral. Loritzot 1942-ben ugyanezen okok miatt Pohl javaslatára távolították el Sachsenhausenből. Himmler parancsára a foglyok családjára a lehető legnagyobb figyelmet kellett fordítani, függetlenül attól, hogy az illető foglyot miért tartóztatták le őket. A letartóztatottak családja (...) nem szenvedhetett hiányt és (...) a letartóztatás következtében. Minden német fogolynak, rögtön azután, hogy beszállították egy KL-be, ki kellett töltenie egy kérdőívet, amelyből kiderült, hogy milyen anyagi helyzetben volt.

A politikai osztály vezetője,² ha a fogoly úgy kívánta, köteles volt a nemzetiszocialista párt illetékes népjóléti tagozatát értesíteni arról, hogy a fogoly családja szükségét szenved és támogatásra szorul. Négy hét után jelenteni kellett, hogy ez megtörtént. Ha mégsem, akkor az illetékes államrendőrségi, illetve bűnügyi rendőrségi hivatalnak kellett intézkednie. A fogolynak is jelentkeznie kellett, ha a későbbiekben megtudta a családjától, hogy nem kapott segítséget, vagy nem elegendőt.³ Ismerek olyan eseteket is, amikor foglyok tehetséges gyerekeit Himmler bejuttatta a Nemzetpolitikai Nevelőintézetekbe,⁴ ingyenes helyre. Továbbá: békeidőben nem volt szabad egyetlen foglyot sem szabádlábra helyezni addig, amíg nem tisztázódott

az anyagi helyzete. Az elbocsátása után a foglyot rehabilitálnak kellett tekinteni, és a továbbiakban nem érhetett semmiféle anyagi hátrány. A letartóztatása csak az RSHA kartonjaiban volt nyilvántartva. Felvilágosítást csak párt- és rendőri szervek kaphattak, ha ennek szükségességét kellőképpen meg tudták indokolni. Gyakran előfordult azonban, hogy a kiszabadult foglyoknak a kedves néptársak ugyancsak megkésérítették az életét, mert be akarták bizonyítani, hogy ők százszázalékosan nemzetiszocialisták, de volt, hogy gyűlölködő és kicsinyes párt-funkcionáriusok is így tettek. Megegett az is, hogy egykori foglyok, ha bajban voltak, a koncentrációs táborukhoz fordultak segítségért. Ha Himmlernek ilyen esetek a tudomására jutottak, akkor mindig határozottan fellépett ellenük.

A háború alakulása kikényszerítette, hogy a rendelkezésre álló összes munkaerőt a hadiiparban vessék be. A koncentrációs táborokban még jelentős tartalék volt, de ezt a munkaerőt egyelőre nem a háború szempontjából fontos területeken foglalkoztatták. Himmler megígérte a Führernek, hogy az ss átveszi „a győzelmet eldöntő fegyver gyártását”, és elvégezteti a foglyokkal.

Ettől kezdve Himmler számára csak egyetlen jelszó létezett: minden, még rendelkezésre álló fogoly kíméletlen munkába állítása a hadiiparban (...) és az RSHA számára: új, biztonságpolitikai akciók, hogy még több foglyot gyűjtsenek be, Eichmann számára: hatékonyabbá tenni a zsidók elleni akciókat.

Himmler azt mondta a hadiiparnak: építsetek munkatáborokat, és a Fegyverkezési Minisztériumon keresztül igényeljenek tőlem munkaerőt, van elég! Máris több tíz-, sőt több százézer foglyot ígért olyan akciókból, amelyek még el sem kezdődtek, és amelyeknek a végeredményét nem lehetett megbecsülni. Sem Pohl, sem Kaltenbrunner nem merté Himmlert lebészélni a még ismeretlen fogolylétszámmal kapcsolatos ígéreteiről.

A KL-ekről készült, a legapróbb részletekig kidolgozott és mindent világosan feltáró havi jelentésekből Himmlernek volt

áttekintése a fogolyállományról, annak állapotáról és munkába állításáról, mégis követelőzött és erőltette a dolgot: Fegyverkezés! Foglyok! Fegyverkezés! Még Pohl is megfertőzte Himmlernek ez a szakadatlan követelőzése, és a maga részéről ő is győzködte a parancsnokokat, illetve a KL-felügyelőt, valamint a D II-t (Maurer), hogy minden erejüket kizárólag ennek a fontos feladatnak – a foglyok munkába állítása a hadiiparban – kell szentelniük, és mindent meg kell tenniük ennek előmozdításáért.

Kiderült azonban, hogy bár a hadiiparnak hatalmas, még ki-elégítetlen munkaerőigénye van, a szállások építésével sehogy sem haladnak. Ezeknek a hadiipari munkatáboroknak az építésébe bekapcsolták a Todt Szervezetet (OT), ez azonban, mivel neki sem állt a rendelkezésére elég munkaerő, szintén foglyokat kért. De hől helyezzük el őket? Maurer éjjel-nappal szemleutakon volt. A legtöbb szükségszállást kénytelen volt elutasítani, mivel a legalapvetőbb feltételek is hiányoztak. Ezért újra megtorpant a foglyok munkába állítása. Himmler őrzöngött, teljhatalmú vizsgálóbizottságokat állított fel a bűnösök felkutatására. Auschwitz zsúfolásig volt foglyokkal, akik azért voltak ott, hogy elszállítsák őket abba a táborba, ahol munkába kellett volna állniuk. Közben Eichmanntól újabb szállítmányok érkeztek, és Auschwitz még zsúfoltabb lett. A legfontosabb hadiüzemek föld alá költöztetése természetesen csak lassan haladt, legalább két évvel korábban meg kellett volna csinálni. Himmler dr. Kammlert bízta meg a terv végrehajtásával. De Kammler sem tudott csodát tenni, és hetek, sőt hónapok teltek el anélkül, hogy bármi haladást értek volna el.

A légi háború mindent hátráltatott, akadályozott, sőt gyakran hónapokra megbénított. Himmler tovább hajszolt minket, az ígéretei álmatlan éjszakákat okoztak neki. Auschwitzban a munkaképesek közül ezrek pusztultak el, anélkül hogy akár csak egyetlenegyszer szerszámot fogtak volna a kezükbe valamelyik hadiüzemben. A sebtében felállított munkatáborok-

ban a foglyok emberi roncsokká lettek, még mielőtt bármit tettek volna a győzelemért. Azért kerültek a táborokba, hogy „ott visszanyerjék az egészségüket és munkaképességüket”, ám valójában az általános állapotuk, amely a háborús körülmények miatt amúgy is kritikán aluli volt, tovább romlott, hogy végül teljesen legyengülve áldozatul essenek valamelyik éppen dühöngő járványnak!

Himmler tudta mindezt, mert személyesen látta, és írásbeli, valamint szóbeli jelentéseket kapott minden illetékes, illetve érintett szolgálati helyről. De mindez egyáltalán nem érdekelt. Oldják meg a szolgálati helyek maguk a problémájukat. És továbbra is „még több foglyot, még nagyobb teljesítményt, még feszítettebb munkát” követelt. Mindenkit megfenyegetett, aki késleltette a dolgot, hogy az ss bírósága elé állítja!

Az alatt az idő alatt, amíg az ss tagja voltam, a következő alkalmakkor találkoztam személyesen Himmlerrel:

1934. júniusában Stettinben (Szczecin), a pomerániai ss-nél tartott szemléjén. Megkérdezte tőlem, hogy nem akarok-e valamelyik koncentrációs tábor aktív ss-egységéhez kerülni. Miután a feleségemmel hosszasan mérlegeltük a dolgot, hiszen le akartunk telepedni valahol, úgy döntöttem, hogy igent mondok, mert így megint aktív katona lehettem. 1934. november 1-jén Eicke, a KL-ek felügyelője behívott Dachaubá.

1936: Himmler vezetésével valamennyi körzetvezető, birodalmi vezető⁵ és ss-, valamint SA-Gruppenführer megtekinti az ss létesítményeit, beleértve a dachäui koncentrációs táborot. Én ekkor Rapportführer voltam, és helyettesítettem a védőőrizetes tábor távollévő parancsnokát. Himmler a lehető legjobb hangulatban volt, mert a szemlén mindent rendben talált. Ekkoriban a dachäui KL-ben valóban rendben volt minden. A foglyok jól tápláltak voltak, tiszták, a ruházatuk is rendes, az elhelyezésük is, többnyire műhelyekben dolgoztak, és a betegek száma sem volt említésre méltó. Az összlétszám körülbelül 2500, tíz

kőépületben elhelyezve. A higiéniai állapotok is kielégítők voltak. Víz volt elegendő. A fehéreneműt hetente, az ágyneműt havonta váltották. A foglyok egyharmada politikai fogoly volt, kétharmaduk előzetes letartóztatásban lévő fogoly, aszociális foglyok, kényszermunkások, valamint homoszexuálisok és körülbelül 200 zsidó.

A szemle alatt megszólított Himmler és Bormann⁶ is, mindketten megkérdezték, meg vagyok-e elégedve a munkámmal, és érdeklődtek a családom felől is. Röviddel ezután Untersturmführerré léptettek elő. Ezen a szemlén Himmler – mint általában – kiszemelt magának néhány foglyot, és az összegyűlt vendégek előtt megkérdezte tőlük, hogy miért vannak letartóztatva. Volt néhány kommunista vezető, akik egészen nyíltan bevallották, hogy kommunisták, és azok is maradnak. Néhány hivatásos bűnözőnek, akik rendszeren megkürtítették a bűnlajstromukat, fel kellett frissíteni az emlékezetét, ami nem volt nehéz, hiszen a foglyok nyilvántartásában gyorsan utána lehetett nézni mindennek. Többször is tanúja voltam ennek a hivatásos bűnözőkre jellemző viselkedésnek. Akik hazudtak, azokat Himmler megbüntette, mégpedig úgy, hogy néhány vasárnap is dolgozniuk kellett. Aztán voltak aszociálisak, akik mindig elitták a fizetésüket, és a családjukat ráhagyták a népjóléti intézményekre, gondoskodjanak ők róluk. És ott volt dr. Jasper, Braunschweig korábbi szociáldemokrata minisztere⁷ és néhány zsidó emigráns, akik Palesztinából jöttek vissza, és akik a zsidókra jellemző fürge észjárással válaszolták meg a mindenfelől nekik szegezt kérdéseket.

A Himmlerrel való következő találkozásomra 1938-ban került sor a sachsenhauseni KL-ben. Dr. Frick⁸ birodalmi miniszter először látogatott el egyik-másik koncentrációs táborba. Vele együtt számos kormányzó, tartományfőnök és több nagyváros rendőrfőnöke is eljött. Himmler végigvezette őket a táboron, és elmagyarázott mindent. Akkoriban a táborparancsnok

segédtszjtje voltam, és az egész szemle alatt Himmler közelében tartózkodtam, így alaposan megfigyelhettem. Nagyon jókedvű volt, és szemmel láthatóan elégedett is, hogy végre megmutathatja a belügyminiszternek és a birodalmi közigazgatás bennfenteseinek az egyik titokzatos és hírhedt koncentrációs táborát. Elárasztották kérdésekkel, ezekre nyugodtan és nyájasan, de nemegyszer szarkasztikusan válaszolt. A számára kellemetlen kérdésekre, mint például, hogy hányan vannak a letartóztatottak; kitérően (a birodalmi vezető parancsa szerint a KL-ek minden számadatát titkosan kellett kezelni), de annál nyájasabban válaszolt. A sachsenhauseni KL-ben akkoriban, azt hiszem, 4000 fogoly volt, zömmel hivatásos bűnözők, akiket tiszta barakkokban helyeztek el, amelyekben külön hálótermek és külön nappali tartózkodásra alkalmas helyiségek voltak. Az ellátás elismerten jó volt és bőséges, a ruházat megfelelő és mindig tiszta, mert a táborban egy egészen modern mosoda működött. A kórházi körletek a kezelőkkel együtt mintaszerűek voltak, a betegek száma elenyésző. A fogda épületén kívül, amelyet egyik táborban sem volt szabad megmutatni kívülállónak, mivel ott többnyire az RSHA különleges foglyai voltak elhelyezve, a tábor minden részébe elkauzolták a vendégeket. Ezeknek a régi kormány- és rendőrtisztviselőknek a kritikus szeme előtt bizonyára nem maradt semmi sem rejtve. Frick nagyon érdeklődőnek mutatkozott, és az étkezéskor kijelentette, hogy tulajdonképpen szegénylénivaló, hogy csak most (1938) lát először koncentrációs táborát. Eicke, a KL-ék felügyelője beszélt még a többi táborról, és elmondta, hogy azoknak melyek a sajátosságaik. Annak ellenére, hogy az idő nagyon szűkre volt szabva, és folyton kérdezősködők vették körül, Himmler talált rá alkalmat, hogy személyesen megszólítson, és különösen a családom felől érdeklődjön. Ezt soha nem mulasztotta el, és az embernek az volt az érzése, hogy nemcsak udvariasságból teszi.

Ezután 1940 januárjában találkoztam ismét Himmlerrel, de erről már írtam. Ekkor történt az az incidens, hogy a foglyok különleges osztaga nem üdvözölte.

1940 novemberében. Az első szóbeli jelentéstételeml Himmlernek Auschwitzról Vogel Sturmbannführerrel a Gazdasági és Igazgatási Főhivatal gazdasági hivatali csoportjától (WV-WVHA).⁹ A jelentés során részletesen beszámoltam azokról a visszasságokról, amelyek abban az időben érzékenyen érintettek, de eltörpültek a későbbi évek katasztrofális állapotaihoz képest. Az elmondottakra Himmler alig reagált, csak annyit mondott, hogy nekem mint az első vonalban lévő parancsnoknak gondoskodnom kell a problémák orvoslásáról, hogy hogyan, az az én dolgom. Ezenkívül háború van, ezért sokszor kell rögtönözni, és éppenséggel a KL-ekben is el kell felejtetni a békebeli nézeteket. A fronton harcoló katonáknak is sokat kell nélkülözniük, akkor miért ne nélkülözzenek a foglyok! Többször megismélt aggodalimamra, hogy a nem megfelelő higiéniai állapotok következtében járványok törhetnek ki, Himmler röviden csak ennyit mondott: maga túl sötéten lát.

Csak akkor sikerült felkeltenem az érdeklődését, amikor a tábor teljes területéről beszéltem, és mindent megmutattam neki a térképen. Egyszerre mintha kicserélték volna. Rögtön élénken tervezgetni kezdett, és sorra adta az utasításokat, vagy feljegyezte, hogy mi mindennek kell létrejönni ezeken a földterületeken. Keleten Auschwitz lesz a legfőbb mezőgazdasági kísérleti állomás. Ott olyan lehetőségek vannak, amilyen lehetőségek eddig nem voltak Németországban. És van elég munkaerő. Minden szükséges mezőgazdasági kísérletet itt kell végrehajtani. Nagy laboratóriumokat és növénynemesítő állomásokat kell létrehozni, és meg kell teremteni minden jelentősebb jószágfajta tenyésztésének a feltételeit. Vogel haladéktalanul gondoskodjon szakemberekről. A halgazdaságokat fel kell duzzasztani és a birtokokat kiszáritani, a Visztulán gátat építeni¹⁰ – most

jönnek majd az igazi nehézségek, amelyekhez képest az általam előzőleg felvázolt áldatlan táborbeli állapotok semmiségek. Úgymond a közeljövőben mindent személyesen meg akar majd nézni Auschwitzban. És tovább fejtegette a mezőgazdasággal kapcsolatos tervait, a legapróbb részletekig, mindaddig, míg csak szolgálattevő segédtsíztje nem figyelmeztette, hogy egy fontos személy már régóta vár rá. Himmler érdeklődését sikerült ugyan felkelteni Auschwitz iránt, de ez nem segítette elő az áldatlan viszonyok megszüntetését, illetve nem akadályozta meg, hogy a jövőben is így legyen. Sőt azzal, hogy nem akart tudomást venni róluk, csak tovább rontott a helyzeten.

Vogel, a bajtársam el volt ragadtatva a mezőgazdasági kísérleti állomások felépítésének nagyvonalú tervétől. Én hasonlóképpen – mezőgazdászként! Táborparancsnokként viszont úgy láttam, semmi remény nincs rá, hogy Auschwitzból valaha is egészséges és tiszta tábor tudják csinálni. Már csak egy halvány reménysugár maradt: Himmler beharangozott auschwitzzi látogatása. Azt reméltem, hogy a személyes szemle során tapasztalt nyilvánvaló hiányosságok és áldatlan állapotok arra készítetik majd, hogy segítsen a megoldásukban. Közben meg tovább építkeztem és „improvizáltam”, hogy a legrosszabbat elkerüljem. De ebbeli igyekezetem nem sokat ért, nem tudtam lépést tartani a tábor folytonos növekedésével, a foglyok állandóan emelkedő számával. Alighogy felhúztak egy szállást a foglyoknak, ahol rendes körülmények között kétszázan fértek el, máris ott állt a rámpán egy újabb ezerfős vagy még nagyobb transzport. Minden tiltakozás hiábavaló volt a KL-ek felügyeleténél, illetve az RSHA-nál vagy a Biztonsági Rendőrség krakkói parancsnokánál, „az RFSS által elrendelt akciókat végre kell hajtani”, volt mindig a válasz.

1941. március 1-jén aztán Himmler végre eljött Auschwitzba. Vele volt Bracht körzetvezető és a tartományi kormányok vezetői, valamint Szilézia legfelsőbb ss- és rendőrpáncsnoka, az

IG Farben Industrie vezető urai és Glücks, a KL-ek felügyelője. Glücks korábban érkezett, és újra meg újra nyomatékosan figyelmeztetett rá, hogy a világért se mondjak semmi kellemetlent az RFSS-nek. Pedig nekem *csupa kellemetlen* mondanivalóm volt. A tervek és a térképek alapján elmondtam Himmlernek, milyen volt a helyzet az átvételkor, tájékoztattam az elvégzett bővítésekről és a jelenlegi állapotról. Természetesen a sok kívülálló jelenlétében nem beszélhettem nyíltan azokról a hiányosságokról, amelyek nyomasztottak. De amikor ezután bejártuk a területet, és rajtam kívül csak Himmler meg Heinrich Schmauser Obergruppenführer volt az autóban, mindent elmondtam részletesen és őszintén. Am a remélt hatás elmaradt. Himmler még akkor is alig figyelt rám, amikor körbejártunk a táborban, és lopva felhívtam a figyelmét a legnagyobb hiányosságokra, úgymint a túlszűfolttság, a vízhiány stb. Sőt élesen rendre utasított, amikor ismételten arra kértem, hogy állítsák le a transzportokat. Semmiféle segítséget nem várhattam tőle. Ellenkezőleg: ebéd után – az ss-gyengélkedő kántinjában fogyasztottuk el – látott csak neki igazán az Auschwitz számára kijelölt új feladatok felvázolásának. Úgymint egy 100 000 férőhelyes védőőrizetesi tábor felépítése a hadifoglyok számára. Már akkor szóba hozta ezt, amikor kint voltunk a terepen, és nagyjából ki is jelölte a tábor helyét. A körzetvezető kifogást emelt a terv ellen, a tartományi kormány elnöke a vízhiányt és a lecsapolások tisztázatlan helyzetét hozta fel akadályul. Himmler mosolyogva leintette mindkettejüket: uraim, mondta, márpedig építkezni fogunk, az én indokaim többet nyomnak a latban, mint a maguk kifogásai. Az IG mindenkori igényeinek kielégítésére és az építkezések előmozdítására 10 000 fogolynak kell rendelkezésre állnia. Az auschwitzi KL-t békeidőkre 30 000 fogoly számára kell kiépíteni. Fontos hadiipari ágazatokat szándékozom ide telepíteni, amelyek számára fenn kell tartani a helyet. És mindehhez jönnek még a mezőgazdasági kísérleti állomások, valamint az

uradalmak. – És ezt az egészet úgy kellett volna végrehajtani, hogy Felső-Sziléziában már érezhető volt az építőanyag-hiány. Erre a körzetvezető hívta fel a figyelmet. Mire Himmler: akkor mire valók az ss által lefoglalt téglagyárak, és mire való a cementgyár? Mindegyikben többet kell dolgozni, vagy a KL átvesz és a saját irányítása alá von néhány üzemet! A vízellátás és a vízlecsapolás pusztán technikai kérdés, amelyet a szakembereknek kell tisztázniuk, de semmi esetre sem elutasítólag. Az építkezést minden eszközzel fel kell gyorsítani! Tudomásul kell venni, hogy rögtönzésekre van szükség, az esetleges járványok kialakulását meg kell gátolni vagy kíméletlenül fel kell őket számolni! De a legfontosabb, hogy a tábor nem szabad bezárni a transzportok előtt. A biztonságpolitikai akciókat, amelyeket elrendeltem, folytatni kell. Nem vagyok hajlandó elfogadni, hogy Auschwitzban problémák vannak! Majd hozzám fordult: a maga dolga, hogyan oldja meg őket! Az elutazása előtt Himmler még meglátogatta a családomat, és meghagyta nekem, hogy reprezentációs okokból bővíttessem ki és építtessem át a házat. Megint nagyon kedves és beszédes volt, noha előzőleg a megbeszéléseken igencsak szűkszavúnak és ingerültnek mutatkozott. Glücksöt megrendítették a birodalmi vezetőnek előadott kifogásaim. De azt mondta, hogy ő sem tud segíteni rajtam. A személyzeti ügyekben, az áthelyezésekben sem, nincsenek sem vezetői, sem vezetőhelyettesei. Nem várhatja el más táborparancsnokoktól, hogy a kedvemért a jó munkaezöt rosszra cseréljék le. „Meglátja, nem lesz olyan vészes a helyzet, majdcsak boldogul valahogy!” – a felettesem ezzel zárta le a beszélgetésünket.

Így végződött Himmler szemléje, amelyhez pedig olyan nagy reményeket fűztem! Sehonnai sem számíthattam segítségre! Egyedül kellett boldogulnom, magamon kellett segítenem! Ádáz eltökéltséggel láttam neki a munkának! Nem kíméltem sem az ss legénységét, sem a foglyokat. A lehető legjobban ki kellett

használnom a meglévő lehetőségeket. Szinte folyton úton voltam, hogy megvásároljam, *ellopjam*, lefoglaljam a legkülönbözőbb anyagokat. Hiszen csak én segíthettem magamon! És ezt alaposan meg is tettem. Szerencsére jó kapcsolataim voltak az iparban,¹¹ így tekintélyes mennyiségű anyagot tudtam összeszedni.

1941 nyara. Himmler Berlinbe rendelt, hogy közölje velem a szinte egész Európa zsidóságának tömeges megsemmisítésére vonatkozó oly végzetes és szigorú parancsát – így lett az auschwitzi koncentrációs tábor a történelem legnagyobb megsemmisítő intézménye. Ezenkívül a munkaképes zsidók kiválogatásának és összegyűjtésének katasztrofális túlszúfoltság lett a következménye, ami azzal is együtt járt, hogy nem zsidók ezrei, sőt tízezrei, akiknek életben kellett volna maradniuk, haltak meg betegségekben és járványokban, amelyeket a nem megfelelő elszállásolás, az elégtelen ételmezés és a silány ruházat, valamint a higiéniai létesítmények hiánya idézett elő. Ezért egyes-egyedül Himmler a felelős, aki következetesen figyelmen kívül hagyott minden, az áldatlan állapotokról szóló jelentést, amelyek minden mértékadó hivataltól befutottak hozzá, és nem szüntette meg az ezeket az állapotokat előidéző okokat, és nem nyújtott semmiféle segítséget.

Ennek a borzalmas parancsnak a tartalmát másutt már ismerttettem. Himmler feltűnően és szokatlanul komoly és szűkszavú volt, amikor közölte velem ezt a parancsot. A megbeszélés maga is rövid és szigorúan tárgyyszerű volt.

Legközelebb 1942 nyarán találkoztunk, amikor Himmler másodszer és utoljára tartott szemlét Auschwitzban.¹² A szemle két napig tartott, és Himmler mindent alaposan megnézett. A szemlén jelen volt többek között Bracht körzetvezető, Schmauser Obergruppenführer és dr. Kammler. Miután megérkeztek a táborba, először a táborparancsnoki házban a térképek alapján vázolnom kellett a tábor helyzetét. Azután átmentünk az építésvezetőségre, ott Kammler a térképek, az építési tervek és mo-

dellek alapján elmagyarázta, hol mi épül, illetve mi fog épülni. Mindazonáltal *nem* hallgatta el, hogy milyen nehézségek akadályozzák a megvalósítást, illetve azt, hogy a tervek egyáltalán nem megvalósíthatók. Himmler érdeklődve hallgatta, rákérdezett néhány műszaki részletre, egyetértett az egész tervvel, de azokról a nehézségekről, amelyeket Kammler minduntalan előhozott, egyetlen szót sem ejtett. Ezek után bejártuk a szóban forgó teljes területet. Először a majorságokat néztük meg, aztán a meliorizációs munkálatokat, a gátépítést, a laboratóriumokat és a növénynevelő állomást Raiskóban, majd a fajnevelő állomást, valamint a faiskolákat. Aztán Birkenaut, az oroszok táborát, a cigányok szektorát, egy zsidó szektort. A bejáratnál lévő őrtoronyból körülnézve Himmler elmagyaráztatta magának a terület felosztását és a már épülő vízellátási és vízlecsapolási berendezéseket, valamint a tervezett bővítéseket. Láta a foglyokat munka közben, megtekintette a szállásukat, a konyhát és a kórházat. Én újra meg újra felhívtam a figyelmét a lehetetlen körülményekre. Ezeket ő maga is látta. Láta a járványok lesóványodott áldozatait – az orvosok kíméletlen és egyértelmű magyarázatokat adtak –, látta a túlszúfolt gyengélkedőket, látta a halálos betegségben, a nomában szenvedő gyermekeket. Láta a már akkor is túlszúfolt barakkokat, látta az elemi követelményeknek sem megfelelő kezdetleges árnyékszékeket és mosdókat. Hallotta az orvosoktól, hogy milyen magas a betegek és elhalálozottak száma, és főleg hogy mi ennek az oka. Mindent a lehető legpontosabban elmagyaráztatott magának, mindent alaposan, élés szemmel megnézett a maga valóságában – és egy árva szót sem szólt az egészhez. Birkenauban hevesen rám ripakodott, amikor egyre csak azt ismétелgettem, hogy milyen nyomorúságosak a körülmények. Nem akarok a problémákról többet hallani – mondta. Egy ss-vezető számára nem létezhetnek nehézségek, az a dolga, hogy a felmerülő problémákat ő maga azonnal hárítsa el. Hogy *hogyan*, azon törje *maga* a fejét,

nem én! Kammler és Bischoff¹³ is hasonlókat hallgathatott végig. A szemle után Himmler Birkenauban végignézte egy épp akkor érkezett zsidó transzport megsemmisítésének teljes folyamatát. Egy ideig elnézte a munkaképesek kiválogatását, és nem kifogásolt semmit. A megsemmisítési folyamattal kapcsolatosan sem nyilatkozott, csak végignézte egyetlen szó nélkül. Közben többször is lopva figyelte a művelletben részt vevő vezetőket és a beosztottjaikat, meg engem.

A szemle a Buna Műveknél folytatódott: Himmler alaposan megnézte magának mind az építményeket, mind a foglyokat és az ott folyó munkákat, amelyeket a foglyok végeztek. Láthatta és hallhatta, milyen az egészségi állapotuk. Kammler megkapta a magáét: maga itt panaszkodik nekem, hogy micsoda nehézségek vannak, de nézze csak meg, mit teremtet az IG Farben egy év alatt, a maga által emlegetett nehézségek közepette! Arról nem mondott semmit, hogy milyen kontingensekkel, milyen lehetőségekkel és hány ezer szakemberrel rendelkezik az IG Farben – ekkoriban körülbelül 30 000 embere volt. Amikor Himmler a foglyok teljesítményéről érdeklődött, az IG-től kitérő választ kapott. Erre azt mondta nekem, hogy mindenképpen növelnem kell a teljesítményt. Hogy mi módon, az persze megint az én dolgom volt, noha nem sokkal előtte azt hallotta a körzetvezetőtől és az IG-től, hogy azzal kell számolni, hogy rövidesen jelentősen csökkenteni fogják a foglyok fejadagját, és Himmler saját szemével látta a foglyok általános állapotát. A Buna Művektől az ülepítőberendezéshez mentünk, ahol a valóban megoldhatatlan anyagihiány miatt nem haladtak előre a dolgok.

Auschwitz egyik legsürgetőbb gondja közérdekű volt: a törzstáborból a szennyvizet szinte tisztítás nélkül, közvetlenül a Solába vezették. Így a táborban folyamatosan dühöngő járványok miatt a lakosság állandóan ki volt téve a járványveszélynek. A körzetvezető igen egyértelműen ismertette a helyzetet, és félre nem érthető módon segítséget kért. Himmler válasza

az volt, hogy Kammler minden erejét be fogja vetni. Ezután a kókszagig¹⁴, vagyis gumipitypang- (természetes kaucsuk) ültetvényeket néztük meg, ez sokkal inkább érdekelt Himmlert.

Himmler mindig szívesebben hallott valami jót, mint valami rosszat. Szerencsés és irigylésre méltó volt az az ss-vezető, aki csupa pozitív dologról jelenthetett, vagy képes volt a negatívumokat pozitívumoknak beállítani.

A szemle első napjának estéjén közös vacsora volt a meghívott vendégeknek és Auschwitz valamennyi vezetőjének a részvételével. A vacsora előtt mindenki bemutatkozott Himmlernek. Ő azzal a néhányval, akik közelebbről érdekelték, elbeszélgett a családjukról és a szolgálatról. A vacsora alatt kikérdezett azokról a vezetőkről, akik megragadták a figyelmét. Kihasználtam az alkalmat, és elmondtam, hogy milyen nagy bajban vagyok a beosztottjaimat illetően, mivel a koncentrációs tábor üzemszerű működtetésére, illetve a csapatok vezetésére sokan közülük teljesen alkalmatlanok. Kértem a lecserélésüket és az őrcsapat megerősítését. Csodálkozni fog – válaszolt Himmler –, mert még ezeknél is lehetetlenebb alakokkal kell megoldania a vezetést! A fronton szükségem van minden alkalmas parancsnokra, altisztre és ss-közlegényre. Éppen ezért a csapat megerősítése nem lehetséges. Találjon olyan lehetséges műszaki eszközöket, amelyekkel őroket lehet megspórolni. Vessen be még több kutyát az őrzésre. Hamarosan elküldöm magához kinológus megbízottamat, aki majd megismerteti a kutyák alkalmazásának újszerű módjával, amivel spórolhat az őrszemélyzetén. A szökések száma Auschwitzban szokatlanul magas, ilyen magas még nem volt soha. Helyeslek *minden eszközt* – és ezt Himmler még egyszer megismételte –, minden eszközt, amit azért alkalmaz, hogy megelőzze és megakadályozza a szökéseket. Végét kell vetni a járványos szökéseknek Auschwitzban. Ez után a közös vacsora után a körzetvezető meghívta Katowice melletti lakásába a birodalmi vezetőt, valamint Schmausert,

Kammlert, Caesart¹⁵ és engem. Himmler nála is éjszakázott, mert másnap korán reggel még fontos kérdéseket akart megbeszélni a körzetvezetővel a Volkslistével¹⁶ és az áttelepítésekkel kapcsolatosan. Himmler azt kívánta, hogy a feleségem is jön el velem a körzetvezetőhöz. Himmler napközben időnként nagyon rosszkedvű volt, ingerült, sőt gyakran elutasító, ezen az estén azonban, ebben a kis társaságban mintha kicserélték volna. Ragyogó kedve volt, ő irányította a társalgást, és nagyon kedves volt, különösen a két hölgyel, a körzetvezető feleségével és az enyémmel. Hozzászólt minden felvetett témához, a gyerekneveléstől kezdve az új lakásokon át a festményekig és könyvekig. Mesélt az élményeiről a fronton a Waffen-ss hadosztályainál és a Führerrel tett körútjairól. Szándékosan kerülte a napközben történeteket, egyetlen szóval sem utalt rájuk, és más szolgálati kérdésekre sem. Valahányszor a körzetvezető megpróbált felvetni valami ilyesmit, Himmler egyszerűen eleresztette a füle mellett.

Meglehetősen késő volt már, amikor a társaság felkerekedett. Ezen az estén nem ittunk sokat. Himmler azonban, aki egyébként alig ivott, most felhajtott több pohár vörösbort, és dohányzott is, amit szintén nem szokott. Mindenkit lenyűgöztek a történetei és a jókedve. Még soha nem láttam ilyenek!

Második nap Schmauserrel érte mentem a körzetvezetőhöz, és elhoztam a KL-be. A szemle folytatódott. Megnézte a törzstábor, a könyhát, a női tábor, amely akkoriban a táborparancsnokság és a 11-es blokk közötti első blokk sor volt, továbbá megtekintette a műhelyeket, az istállókat, a „Kanadát” és a DAW-ot, a vágóhidat és a sütődét, az építőanyagok tárolására szolgáló udvart és a csapatok ellátmányozási raktárát. Mindent alaposan megnézett, alaposan szemügyre vette a foglyokat is, részletesen érdeklődött a fogva tartás formáiról és számairól. Nem engedte, hogy kalauzoljuk, ezen a reggelen egyszer ezt, más-szor azt akarta megtekinteni. Láttá, hogy a női táborban milyen

zsúfoltan vannak, láttá, hogy nincs elegendő árnyékszék és víz sem. Meghallgatta a gazdasági igazgatót a ruházat- és a fehérneműkészletről, láttá, hogy semmiből sincs elég. A legapróbb részletekig tájékozódni akart a napi élelmészeti fejadágokról és a nehéz munkáért járó élelmiszerpótlékról. A női táborban, hogy megállapíthassa, milyen a hatása, elrendelt egy botozást, egy hivatásos női bűnözőt (prostituáltat) büntettek így, aki állandóan bétört valahova és ellopott mindent, amit csak ért. Himmler a nők botbüntetésének engedélyezését magának tartotta fenn. A bemutatott nők közül néhányat, akiket csekély vétség miatt tartóztattak le, elengedett. Néhány jehovista nővel elbeszélgett a fanatikus hitükről. A szemle után bejött az irodámba, és megtartottuk a záró megbeszélést. Ekkor Schmauser jelenlétében körülbelül a következőket mondta nekem: alaposan megnéztem Auschwitzot. Mindent láttam, láttam az áldatlan állapotokat és a problémákat, magától pedig hallottam róluk. Változtatni én sem tudok rajtuk. Meglátjuk, miképp boldogul velük. A háború kellős közepén járunk, és meg kell tanulnunk a háborús helyzetnek megfelelően gondolkodni. Semmiképpen sem szabad leállítani azokat a biztonságpolitikai akciókat, amelyeket elrendeltem, és a legkevésbé sem a bemutatott helyhiány miatt stb. Eichmann programja folytatódik, és hónapról hónapra több embert szállítanak majd ide. Gondoskodjon róla, hogy haladjon a birkenaui építkezés. A cigányokat meg kell semmisíteni, és épp ilyen kíméletlenül semmisítse meg a munkaképtelen zsidókat is. A közeljövőben a hadiüzemek melléti munkatáborok fogják felvenni a munkaképes zsidók első nagyobb kontingenseit, és akkor majd levegőhöz jut. Auschwitzban is ki kell építeni a hadiüzemet a tábor területén, ehhez tegye meg az előkészületeket. Építészeti-lég Kammler minden erejével támogatni fogja. A mezőgazdasági kísérleteket intenzíven tovább kell folytatni. Feltétlenül szükségem van az eredményekre. Láttam a munkáját és a telje-

sítményét, meg vagyok elégedve vele, köszönöm, előléptettem Obersturmbannführerré!¹⁷

Így ért véget Himmler szemleútja Auschwitzban. Mindent látott, és a következményeket tudva [sic!]. Vajon szándékosan mondta-e, hogy nem tud segíteni? Miután befejeztük a megbeszélést az irodámban, megnézte a lakásomat és a berendezést, el volt ragadtatva tőle, majd még egy kicsit elbeszélgetett a feleségemmel és a gyerekekkel, eleven volt és jókedvű. Kivitttem a repülőterre, röviden elbúcsúzott, és visszarepült Berlinbe.

A háború a végéhez közeledett. Az oroszok 1945. januári offenzívája miatt az RFSS-nak el kellett döntenie, hogy az ellenség közeledésekor kiüríti a táborokat, vagy ott hagyják az ellenségnek. Himmler elrendelte az evakuálást és a foglyok hátraküldését egy jóval hátrább fekvő táborba. Ez a parancs több tízezer fogoly halálos ítéletét jelentette. Általában gyalogosan vagy rekvirált szerelvényeken, nyitott tehervagonokban mínusz 20 fokban és hóban, a legcsekélyebb élelmezés nélkül indították útnak őket, és ezt csak nagyon kevés fogoly élte túl. Azokban a táborokban, ahol elhelyezték őket, csak még tovább rontották az amúgy is embertelen állapotokat. A halottakat már alig győzték elégetni. De a parancs továbbra is érvényben volt: az ellenség közeledtekor ki kell üríteni a táborokat. Amikor az ellenség Buchenwaldot fenyegette, akkor Pohl az RSHA-val karöltve személyes közbenjárással elérte Himmlernél, hogy a prominens és fontos foglyok elszállítása után kivételesen átengedhesse az ellenségnek Buchenwaldot. Gyakorlatilag amúgy is lehetetlen lett volna a több mint 100 000, többségében beteg buchenwaldi foglyot gyalogmenetben átvinni a sűrűn lakott Thüringián.¹⁸ A vasutat az ellenséges légierő gyakorlatilag már kiiktatta. A Führernek azt jelentették, hogy miután az amerikaiak elfoglalták Buchenwaldot, egyes foglyok állítólag felfegyverkeztek, és Weimarban fosztogattak, valamint nőket erőszakol-

tak meg. A Führer erre megparancsolta Himmlernek, hogy az ellenség közeledtére minden KL-ből és munkatáborból kíméletlenül evakuálni kell a járóképes foglyokat. Hamarosan az összes KL és munkatábor az országutakon menetelt a legközelebbi KL vagy munkatábor felé. Átláthatatlan káosz keletkezett. Hírközlési összeköttetés már alig létezett, és az irányíthatatlanságig fokozódott a zűrzavar. Amikor Sachsenhausenre került a sor, még egyszer személyesen is megpróbáltam az RSHA-n (Müller) keresztül elérni az RFSS-nél, hogy vonja vissza ezt a már örütlenséggé vált parancsot. De tehetetlen voltam. Himmler nyomatköszönően megparancsolta az utolsó, még meglévő KL-ek kiürítését. De hogy hova, azt persze nem mondta meg! A parancs megtagadásáért vagy akár csak a tétovázásért a tábor parancsnoka a fejével felelt. A Nemzetközi Vöröskereszt képviselői ott ültek nálam, és a tábort a Vöröskereszt védelme alá akarták helyezni. Himmler ezt elutasította.

Többé tehát nem volt menekvés. Valamennyi, még megmaradt és az egyébként is menekültek áradatától és a Wehrmacht visszafelé áramló csapataitól bedugult utakon és országutakon a foglyok nyomorúságos menetoszlopai támolyogtak. Az élelmiszer talán két-három napra volt elegendő, aztán már lehetetlenség volt ellátni őket. A Vöröskereszt kinn volt a terepen, hogy adománycsomagokkal megakadályozzák a legrosszabbat. Én magam is éjjel-nappal kinn voltam a terepen, hogy próbáljak gyűjtőhelyeket teremteni a munkatáborokban, és ott ellátó és beteggyűjtőpontokat létrehozni. Az ellenség, az éhség és a betegségek azonban gyorsabbak voltak! A nyomorúságos menetoszlopokon ágazott az ellenség. Amerre jártak, az utak mentén ezrével heverték a halottak és a betegek. A „kiürített” KL-ekben és munkatáborokban halottak és haldoklók ezrei, akiket már nem tudtak ellátni. Ez volt a KL-ek vége, és ezt a megrázó, szörnyű képet látta a bevonuló ellenség – ezt látta, köszönhetően Himmler eszelős evakuálási parancsának!

Utoljára 1945. május 3-án találkoztam Himmlerrel. A parancsnak megfelelően a KL-ek felügyeletének a maradéka követte Himmlert Flensburgba. Ott Glücks, Maurer és én jelentkeztünk nála. Éppen egy – a birodalmi kormány maradékával tartott – megbeszélésről jött. Élénk volt és vidám, a lehető legjobb hangulatban. Üdvözölt bennünket, és azonnal parancsokat kezdett osztogatni: Glücks és Höss, mint a hadseregtől elszakadt altisztek, álnéven menjenek át a zöldhatáron Dániába, és ott merüljenek alá. Maurer a KL-ek felügyeletének maradékával szintén vegyüljön el a Wehrmachtban. A továbbiakat Hintz Standartenführer, Flensburg rendőrfőnöke intézi. Himmler kezét fogott velünk, és elbocsátott. Ugyanekkor volt nála volt még Gebhardt professzor és Schellenberg¹⁹ az RSHA-tól. Gebhardt azt mondta Glücksnek, hogy Himmler Svédországba szándékozik menekülni és eltűnni.

Himmler az ss-szel azt a hatalmas és legyőzhetetlen szervezetet akarta létrehozni, amely garantálta volna az eljövendő nemzetiszocialista állam védelmét. Valamennyi, a nevelésre és a kiválasztásra vonatkozó törvénye ezt a célt szolgálta. Mindig megkövetelte a keménységet és az önfegyelmet. A teljes odaadást, egészen az önfeladásig. A kiadott parancsok teljesítését, a személyes szempontok teljes mellőzésével. A saját akaratunk feladását a nemzetiszocializmus eszméjének a követelményeiért.

Békeidőben szüntelenül megpróbálta a már meglévő ss-t megtisztítani a megbízhatatlan és alkalmatlan elemektől. Kurzusokon és tanfolyamokon eleinte az Általános ss parancsnokait szűrte folyamatosan, később az altiszteket és a legénységet is. Azt a parancsnokot, aki megbukott a vizsgákon, soha többé nem léptették elő, és jól tette, ha önként kilépett az ss-ből. 50 éves korig minden ss-parancsnoktól megkövetelte, hogy jelvényt szerezzen a teljesítménypróbákon. A parancsnokoknak tudniuk kellett lovagolni, vívni és autót vezetni. Nem sokkal a háború előtt még létre akarta hozni az ss-sportjelvényt, amely-

nek megszerzéséhez bátorsági vizsgát is kellett volna tenni, mint például ejtőernyős ugrást végrehajtani, fuldoklót kimenteni stb. A Waffen-ss tagjainál, tehát az aktív szervezeteknél maga a csapatszolgálat kényszerítette ki a szükséges keménységet, a parancsnokokat itt különösen megtáncoltatták. A nevelés alapja a keménység és az önfegyelem volt. Himmler különösen nagy figyelmet szentelt az utánpótlás kiválasztásának. Folyamatosan vizsgáztatni és szűrni kellett, a követelmények egyre szigorúbbak és nehezebbek lettek. Csak azokat vették fel hosszú próbaidő után „az ss Rendjébe”, akik teljes mértékben megfelelték a mind fizikailag, mind lelkileg szinte embertelenül nehéz követelményeknek.

A sokféle szolgálatra való beosztással és az ss-akadémiákon elvégzett kurzusokkal kellett egy ss-parancsnoknak megszereznie azokat a szükséges tapasztalatokat, általános ismeretanyagot és képességeket, amelyek lehetővé tették, hogy később, a leendő állam bármely fontos posztján alkalmazható legyen.

Az itt leírtakat emlékezetből vettem papírra, és semmiképpen nem teljesek. Biztosan kifelejtettem sok mindent. De feljegyzéseim tudnak azért egy hozzávetőleges képet adni annak az embernek a ténykedéséről, aki a Harmadik Birodalomban alighanem a legvégzetesebb szerepet játszotta. Továbbá nem lehetnek teljesen objektívek, hiszen magam is túlságosan foglyá voltam az itt leírtaknak. De hát így találkoztam Heinrich Himmler ss birodalmi vezetővel, én ilyennek láttam őt!

Krakkó, 1946 novemberében
Rudolf Höss

Kádár Gábor – Vági Zoltán

RUDOLF HÖSS

ÉS A MAGYAR HOLOKAUSZT

Rudolf Höss (máshol Höß vagy Hoess) alakja hetven éve egyaránt foglalkoztatja a tudósokat, a művészeket és a laikus érdeklődőket. A történeti művekben éppúgy gyakran találkozunk vele, mint az irodalmi művekben vagy éppen a filmvásznon. Róla szól Robert Merle regénye (*Mesterségem a halál*), de fontos szereplője az amerikai bestselleríró, Herman Wouk több művének is. Egyaránt feltűnik Spielberg Oscar-díjas *Schindler listájában* és az Alan J. Pakula rendezte *Sophie választásában*. Tettei és személyisége is inspirálták Stanley Milgram híres, a hatalommal kapcsolatos engedelmisséget vizsgáló szociálpszichológiai kísérletét a Yale Universityn. Neve szerepel a fontosabb, második világháborús történeti művekben és a pszichológiai tankönyvekben. Akár tetszik, akár nem, Rudolf Höss egyfajta viszonyítási ponttá, bizarr kulturális ikonná vált.

Ez a töretlen érdeklődés és hírnév több, látszólag ellentmondásos okra is visszavezethető. Höss egyszerre tipikus és atipikus. Fantáziátlan senki jellegtelen külsővel, mégis rabul ejti a képzeletünket. Látszólag könnyedén megfelel a náciokról bennünk élő képnek. Pedáns szervező, precíz végrehajtó, aki a legkemé-

nyebb parancsokat is habozás nélkül teljesíti. Másrészt figyelmes férjnek és szerető apának tűnik, aki borzalmas munkáját befejezve példás családi életet él a krematóriumtól alig száz méterre lévő házában. Gyilkos, aki saját kezével ugyan nem öl, mégis naponta ezreket küld a halálba. A valóság azonban ennél összetettebb. Höss különös különlegessége alapvetően két tényezőben rejlik. Az egyik az általa elkövetett bűn mérete és jellege (Auschwitz), a másik pedig a háború utáni szerepe. Miért Auschwitz?

Miért Auschwitz?

Auschwitz nem véletlenül vált a holokauszt univerzális szimbólumává. Míg a többi megsemmisítő táborban megölt zsidók túlnyomó többsége lengyel volt, Auschwitz elsősorban a Lengyelországon kívüli európai zsidóság vesztőhelye: Belzec, Sobibór, Chelmno és Treblinka monofunkciós megsemmisítő táborok voltak. Egyetlen céljuk a zsidók elgázolása. Nincs szelekció, nem számít az életkor, a munkaképesség. Táboronként 20-30 német és egy század ukrán és felügyelete mellett pár száz fős zsidó munkacsapat szortírozza a zsákmányt, üríti a gázkamrákat és temeti a hullákat. Rájtuk kívül mindenkit megölnek. A gyilkolás hatékonysága dermesztő. A különböző források szerint a 435 ezer belzeci halottra 2-5 túlélő jut. Chelmno gázteherautói 152 ezer embert emésztettek el, és mindössze heten tudtak megszökni. Treblinka 750-800 ezer áldozatának sorsáról 70, Sobibór 170 ezer halottjáról 60-nál is kevesebb túlélő beszélhet. Az e táborokba szállított zsidók közül csupán minden tízezredik élte meg a háború végét. Több mint másfél millió közül kevesebb, mint 150. A 99,99 százalékos halálozási arányhoz képest az Auschwitz-komplexumban 85 százalékos a mortalitás. A Höss birodalmába deportált 1,3 millió ember közül 200 ezren még éltek, amikor más lágerekbé vitték őket dolgozni. Persze ők nem lettek mind túlélők, hiszen a háború

végéig további tízezrek elpusztultak közülük. Mégis: a felszabadulás után hazatérve Auschwitzról sok országban tízezrek meséltek. Ezzel szemben a többi halálgyár egészen a mai napig elsősorban lengyel (zsidó) történet maradt. Nem volt, aki elmondja, és nem maradt kiéni elmőndani. Az 1940-ben alapított, alig 20 tégláépületből álló, kezdetben jelentéktelen auschwitzi koncentrációs tábor Höss vezetése alatt idővel hatalmas, 40 négyzetkilométeres multifunkciós komplexummá fejlődött, amelyhez több tucat kisebb-nagyobb ún. altábor és ipari létesítmény, üzemek, bányák egész sora tartozott. Az Auschwitz-komplexum három különböző funkcióval rendelkező központból állt, amelyek egymással szimbiózisban működtek. Az eredeti koncentrációs tábor (Auschwitz I.) idővel adminisztrációs központtá vált, ahol többségében politikai foglyok raboskodtak. A hatalmas Birkenau (Auschwitz II.) egyszerre volt cél- és végállomás, valamint a munkaerő utánpótlási centruma. Fogadta a transzportokat, kiszűrte a munkára alkalmatlanokat (nők, betegek, gyerekek, öregek), őket azonnal megölték a gázkamrákban. A monowitzi (Auschwitz III.) kényszermunkatábor volt a termelés központja, ahol a rabok fegyver- és hadianyaggyárakban, építkezéseken dolgoztak, amíg bírták erővel. Amikor fizikailag tönkrementek, visszakerültek Birkenaubra – a gázkamrákba.

Auschwitz emlékezetpolitikai szupremáciáját erősíti az is, hogy a nácik itt ölték meg a legtöbb embert. Ez az egyetlen tábor, ahol az áldozatok száma meghaladja az egymilliót. Ráadásul a tömeggyilkos technológia éppen itt érte el legkifejelettebb evolúciós formáját. Chelmnóban gyakran lerobbant teherautók rakterében gázosítottak. Belzecben, Treblinkában és Sobibórbán szovjet tankmotorokból kezdetleges gázkamrákba vezették a kipufogógázt. A megölt zsidók holttesteit hónapokig, évekig bűzlöttek a hatalmas tömegsírokban, egészen addig, amíg a légerek felszámolásakor a gödrökben lévő hullákat óriási máglyákon

el nem égették. E gyilkosan hatékony, de kisipari módszerhez képest Höss birkenauai krematóriumai modern, iparosított halálgyárként üzemeltek, vetkőzővel, gázkamrával és égetőkemencékkel. Az ajtón belépő gyanútlan áldozatok itt néhány órán belül valóban nyom nélkül eltűntek a kéményen keresztül.

Miért Höss?

Mivel nem az angolok vagy az amerikaiak, hanem az oroszok szabadították fel, Auschwitz viszonylag lassan alakult a holokauszt szimbólumává. Teremtője és parancsnoka azonban szinte rögtön a náci gyilkos prototípusává vált a világ szemében. Ehhez több tényező együttes hatására volt szükség. Először is: a többi megsemmisítő tábor parancsnoka vagy halott volt, vagy eltűnt. A Belzecet irányító Christian Wirthet 1944-ben partizánok ölték meg; utódja, Gottlieb Hering 1945. őszén egy kórházban halt meg. Chelmnó első parancsnoka, Herbert Lange elesett a fronton, az őt váltó Hans Bothmann 1946-ban brit fogságban lett öngyilkos. A Treblinkát beindító Irmfried Eberl csak 1948-ban fogták el, és a börtönben felakasztotta magát. Utódja, a korábban Sobibórt is vezető Franz Stangl évekig eltűnt a névtelen hadifoglyok tömegében. Később Szíriába, végül Brazíliába menekült, ott csak 1967-ben bukott le. A megsemmisítő táborok többi vezetője (Franz Wagner, Kurt Franz, Richard Baer stb.) hosszú ideig bujkált álnéven. Ebben a helyzetben tehát különösen nagy fogásnak bizonyult, amikor hosszú nyomozás után a britek elkapták a szintén hamis papírokkal rejtőző Höss.

A második fontos tényező Höss személyiségében rejlik. Más náci háborús bűnösökkel ellentétben nem próbálkozott a tagadással. Ebben nyilván szerepet játszott az is, hogy elfogásakor a britek brutálisan bántak vele. Egy mészárszék asztalára hajítva összeverték, majd a hóban meztelenül kergették cellá-

jába. Három napig nem engedték aludni. Az első kihallgatások során saját lovaglópálcájával ütötték, mert azt hitték, hogy azzal verte a foglyokat. Bár a holokauszttagadók előszeretettel állítják, hogy minden vallomása és visszaemlékezése kínzás hatására született, és ezért az utolsó szóig hazugság, a bánásmód az első három nap után normalizálódott. Jellemző, hogy visszaemlékezéseiben Höss részletesen, mindenféle cenzúra nélkül írhatott az őt ért atrocitásokról.

Fogságban a viselkedése eltért az átlagostól. A többi náci gyilkos szemérmetlen hazudozással próbálta menteni a bőrét. Hans Aumeier másfél évig volt Höss de facto helyettese (Schutzhaftlagerführer) Auschwitzban. Első kihallgatásán mégis tagadta, hogy bármit is tudna a gázkamrákról. A „belső fenevadként” elhíresült Josef Kramer 1944-ben Höss embereként fél évig vezette Birkenaut. Éppen a több százezer magyar zsidó legyilkolásának idején Kramer kezdetben mégis azt állította, hogy az Auschwitz-komplexumban egyáltalán nem voltak gázkamrák. Sőt azt is kategorikusan tagadta, hogy bármit tudott volna tömegkivégzésekről, korbácsolásról. Azután a hazudozást türelmesen hallgató britek elé tettek egy dokumentumot. Eszerint már jóval birkenauai működése előtt, a natzweileri lágerben személyesen gázolt el 86 teljesen egészséges zsidó férfit és nőt. Nekik azért kellett meghalniuk, hogy holttestüket a strasbourg-i egyetem Anatómiai Intézetének csontvázgyűjteményébe küldhessék. Kramer ekkor vallani kezdett. Azt mondta, hogy korábban titoktartási esküje miatt hazudott.

Különösen visszataszítóan viselkedett Otto Moll, akit Höss 1944-ben a magyar zsidók zökkenőmentes kivégzése érdekében a birkenau-i krematóriumok parancsnokának nevezett ki. Moll kétséget kizáróan elmebeteg szadista volt. Ütötte-verte, rafinált módon gyilkolta a Sonderkommandókat, az elgázósítottakat égető zsidó munkacsapatnak a tagjait. Volt, akit a kemencébe lökött, másokat vízbe fojtott, vagy élő céltáblának

használt. Kedvenc kedvtelése közé tartozott, hogy a magyar zsidó csecsemőket a krematóriumok vetkőzőjében elvette az anyáktól. Ezután elevenen a túlterhelt krematóriumok mellett ástott, égetőgödörkben fortyogó emberi zsírhoz dobta őket. Máskor meztelen nőkre uszított kuttyát, majd a rémülettől megdermedt áldozatokat tarkón lőtte vagy a tűzbe taszította. 1946-os kihallgatásán Moll mégis szemrebbenés nélkül azt hazudja, hogy soha senkire nem emelt fegyvert, hogy zsidó munkásai kedvelték, mert mindig kezet fogott velük, és ss léteire is velük dolgozott az égetőgödörknél. Panaszodik, hogy mennyire bántja, hogy míg az ő lábát megbilincseltek, egykori főnöke, Höss szabadon járkal a börtönben. Amikor kérésére végre szembesítetik egykori parancsnokával, arról hazudozik, hogy az áldozatok legfeljebb egy százaléka volt gyermek. Volt főnöke óvatosan kijavítja: az elgázósítottak legalább harmada gyermek volt. Moll azt is bizonygatja, hogy Auschwitzban többször volt idegösszeroppanása, és gyakran faggatta főnökét: „...miért kell ezeket a dolgokat csinálni, és miért nem hagyhatjuk abba... még meg is kérdeztem Hösstől, aki azt válaszolta, hogy ő sem szereti ezt, de maga is szigorú parancsokat kapott, és nem lehet mit tenni. Akárcsak mint a többiek, Höss is szenvedett ettől a munkától, és már egyikünk sem volt épeszű többé.” Auschwitz volt ura készségesen bólogat: igen, sok ss, Moll is, hozzá jöttek a kétségeikkel. A kihallgatók kérdésére válaszolva pedig diplomatikusan annyit mond: nem, nem tartja Mollt őrültnek.

A példákat még hosszasan lehetne sorolni. Ilyen mezőnyből Höss karaktere valóban nagyon kitűnt. Az őt megvizsgáló börtönpszichológusnak elmondta, hogy magát normálisnak tartja, bár egyúttal azt is kijelentette, hogy sosem volt barátja, és már gyermekkorában is egyedül játszott. Családtagjaihoz, feleségéhez nem fűzte lelki kapcsolat, a szexualitás alig foglalkoztatta, és a lovak között érezte magát a legjobban. A pszichológus szerint értelmileg teljesen normális ss-alezredes szenvtelen han-

gon, egykedvű nyugalommal, de tárgyilagosan beszél magáról és Auschwitzról egyaránt. Viselkedése apatikus, lelkiismeret-furdalást nem érez. Az áldozatokkal kapcsolatban empátiának nyomát sem mutatja. Biztos benne, hogy fel fogják akasztani, de mintha ez sem zavarná igazán. 1946. április 15-én azután felgördült a függöny. A nürnbergi háborús főbűnösök perében Höss a tanúk padjához szólították. Tárgyilagos, egykedvű hangon, részletesen ismértette az auschwitzi tömegmészárlás hátborzongató részleteit. A vádlottak, volt miniszterek, katonatisztek, diplomáták, ss-ek és pártvezetők komoran hallgatták. Aznap az egykori náci fejesek, szokásuktól eltérően, alig beszéltek ebéd közben. Göring marsall; Hitler helyettese és Dönitz admirális, a Führer utódja arról püsmogtak, hogy egy porosz bizonyosan nem lett volna képes arra, amit a délnémet Höss tett. Hans Frank, a megszállt lengyel területek egykori főkormányzója 1941 decemberében még így szónokolt munkatársai előtt: „Így vagy úgy – igen, nyíltan megmondom önöknek – végeznünk kell a zsidókkal... Uraim, arra szeretném kérni önöket, hogy acélozzák meg magukat a könyörület minden megnyilvánulása ellen! El kell pusztítanunk a zsidókat, bárhol találjuk is őket, mindenhol, ahol ez lehetséges, azért, hogy fenntartsuk a Birodalom sértetlen szerkezetét...” Most Frank megrendülten ennyit mond: „Ez volt az egész tárgyalás mélypontja.... Olyan dolog ez, amiről évezredekig beszélni fognak.”

Szavahihetőség

Mégis, hogyan viszonyuljunk olvasóként egy tömeggyilkos visszaemlékezéseihez? Egyáltalán: hihetünk-e egy ilyen embernek? A Gestapo zsidóügyi alosztályát vezető, a zsidókat Auschwitzba és a többi táborokba deportáló Adolf Eichmann véleménye például idővel változik ezen a téren. Amit még 1957-

ben, Argentínában bujkálva írt Hössről, az hangulatában nagyjából egybevág az auschwitzi parancsnok visszaemlékezésének tartalmával. Eichmann gyakran látogatott el hozzá Auschwitzba, bár a tábor messziről büzlött: „Jól ismertem Hösst... Kiváló bajtársnak és nagyon rendes fickónak tartottam. Tisztességes, családos ember volt, és első világháborús vaskeresztjét hordott.” A két ss-tiszt „közeleli bajtársi viszonyban” volt. Sokat beszélgettek a zsidók kivégzéséről. És bár Eichmann sosem nézte meg az elgázosítást, Höss részletesen beszámolt neki mindenről. Amikor Berlinből érkező vendégként egyszer megszemlélte a hullák elhamvasztását a gödrökben, Höss észrevette az arcán az undort. Eichmann megrázta a „pörköltként párolódó hús” látványa, mégsem akarta megbántani barátját iszonyú munkája miatt. Együttal persze gyenge legénynek sem szeretett volna tűnni, ezért bátorítóan így szólt a parancsnokhoz: „Amikor a hulláidat látom, a berlini légópincékben megégett német holttestekre gondolok.”

Alig telt el három év, Eichmann véleménye máris drasztikusan megváltozni látszott Hössről. Nyoma sincs a korábbi bajtársias viszonynak, az auschwitzi nosztalgjának. Eichmann ekkor ugyanis már az izraeli rendőrségen harcol az életéért. Márpedig az auschwitzi parancsnok rá nézve terhelő visszaemlékezései sok nehéz percet okoznak neki: „Alapvetően visszautasítom ezt az egészet mint valótlant. Tudom, hogy sok bűnöm volt, de semmi közöm sem volt a zsidók meggyilkolásához” – fakadt ki egyszer. „Ennél a pontnál... azt kell mondanom, hogy az egész ügy A-tól Z-ig nem lehet igaz” – mondta máskor. „Ha lenne egy vörös ceruzám... áthúznám az összes erőltetett ostobaságot, amit (Höss) mond. Ez akkora nonszensz...” – dühöngött Eichmann. Izraeli kihallgatójának figyelmét mindenesetre nem kerülte el a tény: ahányszor Hösstől idézett neki, Eichmann egyre idegesebb lett, és hiába próbálta zavarát szarkasztikus megjegyzésekkel leplezni. Remegő keze elárulta félelmét. Auschwitz

parancsnoka ugyanis nem hazudott, amikor a holokauszt egyik fő végrehajtójaként írt róla. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Höss interpretációja máskor is megbízható. Gyakran ennek éppen az ellenkezője igaz. Sokat ír arról, hogy a zsidó deportáltak vagyona mennyire korrumpálta az ss-eket. Hiába a halálbüntetés, szinte mindenki a zsebét tömte, az elgázósított zsidók aranyára, pénzére vadászott. Virágzott a tábori feketepiac, az ss-ék és a kápók a halottak szájából kitört aranyfogért árulták az ennivalót az éhező foglyoknak. Kisebb szabálysértéseket cigarettáért vagy német márkáért is elnéztek. Komolyabb esetben csak a dollár segített. Arról azonban Höss egy sort sem írt, hogy ő és családja is részesedett a hullarablásból: A parancsnoknak saját feketepiaci beszerzője volt, egy köztörvényes fogoly, akinek később még a szabadulását is elintézte. Házát a halott zsidók holmijával tömte tele, konyhájára rabok hordták a vagonokból összegyűjtött ennivalót, gyerekei pedig az elgázósított zsidó gyerekek ruháiban jártak. Eközben a birkenaui kórházbarakkban a csecsemőket krepp-papírral próbálták letörölni születés után. Igaz, egy alkalommal Höss felesége szívélyes üdvözléssel egyetlen darab rózsaszín kabátkát küldött ebbe a pokolba. A lopott holmi valamiért bizonyára nem felelt meg a kényes ízlésének... Mindenestre később Höss egyik utódja megbotráncozva mesélte, hogy amikor a parancsnok családja végül eltávozott Auschwitzból, csak az ingóságáikkal két vagon télt meg.

Ami a visszaemlékezéseiből kimaradt:

Höss, a parancsnok

A náci Kommandantok és Lagerführerek között voltak szadisták és tolvajok. Belzecben Wirth a saját embereit is korbáccsal verté. A Krakó melletti Plaszów parancsnoka, Amón Göth kedvtelésből gyilkolta a foglyokat. Koch buchenwaldi és maj-

daneki rémuralmát még az ss-ben is „despotikus és barbár” jelzőkkel illették. Koch titokban akarta tartani, hogy szifiliszes, ezért kivégeztette az őt kezelő raborvosokat. Ezt még talán elnézték volna neki, de olyan sokat sikkasztott a foglyok pénzéből, hogy az már Berlinnek is sok volt: letartóztatták és kivégezték. Hozzájuk képest Höss visszafogottnak tűnik. Ráadásul mindent megtesz, hogy magát korrekt, a parancsok szerint eljáró, a körülményeknek kiszolgáltató tisztviselőként ábrázolja. Látszólag objektíven tárgyalja beosztottainak emberi gyengeségeit. Megvetően nyilatkozik a foglyok és az örök között tapasztalható brutalitásról. Méltatlankodva ecseteli például, hogy a kiéhezett orosz hadifoglyok agyonverték egymást az ennivalóért, sőt a kannibalizmus is gyakori volt köztük. Mintha neki, a tábor parancsnokának az egészhez semmi köze sem lenne... Való igaz, nem ismerünk olyan esetet, hogy Höss a különböző táborokban szolgálva, saját kezűleg megvert, megölt volna foglyot. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ne élt volna vissza a hatalmával. Tudjuk, hogy Dachauban blokkparancsnokként többször is megkorbácsoltatta a foglyokat. 1938-ban a sachsenhauseni parancsnok segéd tisztje volt, amikor egyszer – talán rézszege – a nagy melegben elájult. A magatehetetlen ss-tisztet az egyik fogoly vonszolta az árnyékba, majd a homlokára vizet löcsolt. Magához térve, köszönet sem mondvá elrohant. Nem sokkal később pedig elrendelte, hogy a rajta segítő foglyot végezzék ki. Sokatmondó epizód. Úgy tűnik, nem tudta megbocsátani, ha valaki gyengének, elesettnek láttá. Höss az erkölcsös náci lovag szerepébe bújva elítélte, ha beosztottai foglyokkal kezdték viszonyt: Egy másik eset azonban világosan bizonyítja, hogy ő maga távolról sem volt szent, ráadásul saját botlásainak eltussolásakor egyáltalán nem válogatott az eszközökben. 1942-ben viszonyt kezdett egy (nem zsidó) női politikai fogollyal, bizonyos Eleonore Hodysszal. A nő a parancsnok családi házában segített a házimunkában. Egy nap,

amikor felesége nem volt otthon, Höss egyszer csak megcsókolta. Erre a rémült nő bezárkózott előle a vécébe. Auschwitz rettegett úra, az ötgyermekes családapa, aki szigorúan üldözte a rabok és ss-ek közötti szexualitást, hirtelen különböző könynyítésekkel igyekezett elnyerni a kiszemelt női fogoly kegyeit. Elintézte, hogy az egyik blokkban saját szobát kapjon, amelyet kedve szerint ki is csinosíthatott. Többször adott neki kimenőt, a születésnapján még partit is rendeztek. Végül Hödys engedett. Höss ezután titokban gyakran felkereste szeretőjét, és nyíltan beszélt előtte a munkájáról. A viszony hónapokig tartott és bővelkedett az abszurd helyzetekben. Egy légiriadó során ahelyett, hogy parancsnokként a védekezést vagy a mentést szervezte volna, meztelenül bujkált szeretőjénél – a saját emberei előtt. A románcnak a nő teherbe esése vetett véget. Höss valószínűleg botránytól tartott, és drasztikusan reagált: szeretőjét a tábori Gestapo pincebörtönébe záratta. Később pedig parancsot adott, hogy a terhes nőnek ne adjanak enni. Az éhhalálra ítélt nő életét az mentette meg, hogy Auschwitzban ekkoriban indult egy korrupcióellenes nyomozás. A Höss után szimatoló ss-vizsgálóbíró, valahogy értesült a történetekről, és tanúként védelmébe vette Hödyst. A vizsgálat során annyi lopásra, sikkasztásra és engedély nélküli kivégzésre derült fény, hogy még az auschwitz-i Gestapo vezetőjét is letartóztatták; Hössnek pedig 1943 novemberében távoznia kellett posztjáról. Kiváló kapcsolatainak és érdemeinek köszönhetően elkerülte a hádbíróságot, és felfelé bukkott. Kinevezték a koncentrációs táborok felügyelőjének helyettesévé. Hiába is keresnénk, Höss visszaemlékezéseiben egy szót sem írt az afférról. Pedig ez is világosan jelzi, hogy mennyire hamis a róla kialakult, idealizált családapakép. Az olvasónak néha úgy tűnik, mintha a szerző semmit sem tehetett volna alárendeltjeinek brutalitása, a táborban uralkodó terror, a járványok és az éhség ellen. Természetesen Auschwitz lényegén nem állt módjában változtatni. Lelkiismeretes parancs-

nokként mégis sokat tehetett volna. Mégsem tette. Utólag hiába igyekszik magát tisztára mosni: az Auschwitz-komplexum az ő teremtménye volt, és a saját képére formálta. Márpedig ha választhatott, a fontos posztokra a mérsékeltbb ss-ek helyett inkább brutális gyilkosokat nevezett ki. A szadista Moll, a foglyok életkörülményeivel nem törődő Kramer egyaránt az ő káderpolitikájának tudatos választása volt. Jellemző, hogy amikor 1943 végén leváltották, utódja, Arthur Liebehenschel néhány hónap alatt jelentősen javított az auschwitz-i közállapotokon. A kórházakban megritkultak a szelekciók, a zsidó orvosoknak engedélyezték a gyógyítást. A rabok munkaképességének megőrzése érdekében betiltotta a verést. Még a tábori ellenállási mozgalommal is hajlandó volt összefogni: a tőlük kapott információk alapján a legkegyetlenebb kápókat más táborba helyeztette, a bűnözők helyére pedig tisztakezü politikai foglyokat nevezett ki. Höss, aki gyűlölte utódját, börtönben írt jellemzésében Liebehenschelt feladatait elhanyagoló bürokratának, tehetségtelen puhánynak festette le. Ez azonban vaskos hazugság. A gázkamrák persze továbbra is működtek. De az új parancsnok alatt – a túlélők egybehangzó tanúvallomásai szerint – a táborban észrevehetően javult az ellátás és a bánásmód, és csökkent a halálozás. Más példák is (így Martin Weiss dachau-i, később majdanéki tevékenysége) szintén azt igazolják, hogy egy mérsékelt parancsnoknak még a náci lágervilágban is jelentős mozgástere volt.

Bürokrata vagy gyilkos?

A német szakirodalom *Schreibtischtäter*nek, az angol pedig *desk killer*nek nevezi a 20. század tipikus, gyilkos bürokratáját. Azt a hivatalnokot, aki soha sem süti el a fegyverét, inkább személytelen parancsokat kiadva, unalmas értekezletek végén küldött táviratok révén végez áldozataival. A leírás talán illik Eichmann-

ra, de Hössre, aki magát idősebbnek hazudva, tinédzserként, önként lépett be a hadseregbe, semmiképp. A német császári haderő legfiatalabb altisztjeként harcolt Irakban, Palesztinában, Törökországban. Az első világháború végére nem csupán többszörösen kitüntetett háborús hős volt, hanem egy veszélyes kamasz, aki megtanult ölni. Ezt követően a Baltikumban a brutális hadyviselésükről hírhedt német szabadcsapatok (Freikorps) tagjaként harcolva több, ártatlan civilek elleni mészárlásban és megtorlásban vett részt.

Agresszív nacionalizmusára utal az is, hogy már rendkívül korán, 1922-ben csatlakozott az akkor még marginális náci mozgalomhoz (párttagkönyvének száma 3240). Egy évvel később már azt is bizonyította, hogy fiatal kora ellenére profi gyilkos. 1923-ban Hitler későbbi titkáranak, Martin Bormann-nak az utasítására, társaival együtt egy vidéki tanárra (Walter Kadow) támadtak. Azzal vádolták, hogy kollaborált a francia megszállókkal. Kadow-t elrabolták, összeverték, átvágták a torkát, majd kétszer fejbe lőtték. A halálósztag vezetőjeként a politikai gyilkosságért Hösst tíz év fegyházra ítélték. Két évtizeddel később habozás nélkül újra ölt. Paradox módon ezúttal is egy árja németet küldött a másvilágra. 1945 elején éppen Auschwitz kiürítését ellenőrizte Sziléziában, amikor a kocsijában utazva felfigyelt a légierő egyik őrmesterére, aki szórakozásból lövöldözött a járóképtelen foglyokra. A dühös ss-Obersturmbannführer az autójából kipattanva ordítani kezdett vele, a katoná azonban az arcába nevetett. „Előrántottam a pisztolyomat, és habozás nélkül lelőttem” – írja emlékirataiban Höss. Egy szürke eminenciás, egy aktakukac nem így viselkedik. Itt a nagy hatalmú vezető, a hivatásos gyilkos áll előttünk, aki nem tűri a szemtelenséget és a férgelméletlenséget, és a lehető legdrasztikusabb módon, saját kezűleg torolja meg.

Rudolf Höss már tizennégy évesen egy életre eljegyezte magát az erőszakkal. Az első világháborúban ölt arabokat és brit

katonákat, a szabadcsapatoknál lengyeleket és baltikumiakat, később pedig árja németeket. A sors furcsa fintora, hogy a jelek szerint Auschwitz parancsnoka soha nem ölt meg egyetlen zsidót sem.

A magyar történelem legnagyobb tömeggyilkosa

Számunkra, magyarok számára, Rudolf Höss nem csupán a világtörténelem egyik legnagyobb hóhéra. Nem is pusztán a leggyilkosabb náci tábori komplexum alapítója és parancsnoka. Amikor a magyar olvasó a kezébe veszi emlékiratait, egyben a magyar történelem legnagyobb tömeggyilkosának életét és gondolatait ismerheti meg. Annak az embernek a sorait olvassa, aki egyedül több magyar állampolgárt öletett meg, mint történelmünk valamennyi gyászos figurája összesen.

Csak viszonyításképpen: Von Haynau osztrák tábornok mintegy 120 embert végeztetett ki az 1848–1849-es szabadságharc megtorlásaként. A Szamuely Tibor és Cserny József vezette 1919-es vörösterör a Horthy-rendszerben publikált adatok szerint 590 ember életét követelte. Prónay Pál, Héjjas Iván és a többi különítményes fehérterrorjának, valamint az országos antiszemita pogromhullámnak 1919 és 1921 között sok százan estek áldozatul. 1944–1945-ben Szálasi nyilasai csak Budapesten legalább 4000 zsidót öltek meg. A vidéki tömeggyilkosságok és a halálmenetek során, valamint a nyugati határszél gyilkos kényszermunkatáboraiában pedig további ezrekkel végeztek. Kádárék 1956 után majdnem 300 embert küldtek bitófára. Höss ss-Obersturmbannführer ugyanakkor 300–345 ezer magyar állampolgárt öletett meg Auschwitz-Birkenauban.

Az emberiség történelmében a legnagyobb tömeggyilkosok között is kiemelkedik a magyar történelem legnagyobb tömeggyilkosa, a magyar történelem legnagyobb tömeggyilkosa, a magyar történelem legnagyobb tömeggyilkosa.

A végső döntés

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Auschwitzot és parancsnokát az 1944-es magyarországi deportálások tették igazán ismertté. 1944 elején ugyanis megritkultak a transzportok. Úgy tűnt, hogy a holokauszt és ezzel Auschwitz története is a végéhez közeledik. Az építkezések leálltak, a ritkán használt krematóriumokat elhanyagolták. Március 19-én azonban a németek megszállják Magyarországot. Ezzel a nácik számára felcsillan a remény, hogy Európa utolsó nagy, érintetlen zsidó közösségére, a 760-780 ezer fős magyar zsidóságra is kiterjesszék a hitleri végső megoldást. Himmler ss-Reichsführer egy újabb varsói gettófelkeléstől tartott, ezért személyesen Eichmann-t küldi Budapestre.

Ő azonban csak húsz kipróbált munkatársára számíthat. A kollaboráns magyar kormány segítsége nélkül mozdulni sem igen tud. Mégis, alig egy hónappal később, 1944. április 22-én, egy többlépcsős tárgyalássorozat eredményeként a német és magyar nácik meghozzák a végső döntést: valamennyi magyar zsidót, korra és nemre való tekintet nélkül deportálni kell. Ez volt a holokauszt történetének náci szempontból leggyorsabb és legsikeresebb zsidóügyi tárgyalássorozata egész Európában. Eichmann és berlini főnökei bizonyosan kevesebbel is beérték volna. Két héttel korábban ugyanis még csak 100 ezer munkaképes zsidót kértek Budapesttől. A kollaboráns Sztójay-kormány, leginkább pedig a Belügyminisztérium újonnan kinevezett zsidóügyi államtitkára, Endre László azonban valamennyi magyar zsidótól meg akart szabadulni. Vidéken ekkor már javában zajlott a gettósítás.

Kezdetben Endre és Eichmann napi egy vonattal 3000 zsidó kiszállítását tervezi. A német ss-főtiszt hibás adatai alapján egymillió magyar zsidóra számítanak, ez viszont egy 11 hónapon át tartó, egészen 1945 áprilisáig elhúzódó akciót jelentett volna. Márpedig az oroszok már a határnál járnak. Ezért néhány nap múlva egy minden korábbinál radikálisabb tervvel állnak elő:

mégnegyszerezik az ütemtervet, és napi négy vonattal, azaz 12 ezer deportálttal számolnak. Az akció kitűzött kezdőnapja 1944. május 15. A célállomásról személyesen Himmler döntött. A többi megsemmisítő táborát már felszámolták. A hivatalosan munkásokat szállító vonatokat nem küldhették a munkaerőhiánnyal küszködő náci hadiüzemekbe, mert ez veszélyeztetné volna „a birodalmi területek nagyjából és egészében véve már befejeződött zsidótlanítását”. Ezért egyetlen potenciális végállomás maradt: Auschwitz-Birkenau.

Höss és a magyar holokauszt

A döntésről sürgősen tájékoztatták Höss felettesét, a koncentrációs táborok felügyelőjét. Auschwitzban közben leállították a szabadságolást. Az ss felgyorsította a Birkenaubá vezető új szárnyvonal, valamint a krematóriumok melletti vasúti rámpa építését. Liebehenschel azonban nem rendelkezett a megfelelő tömeggyilkos tapasztalattal. Ugyanakkor a magyarországi akció várható méreteire tekintettel nem akarták kockáztatni. Fél évvel leváltása után az egész Auschwitz-komplexum irányítását ismét Hössre bízta. Kinevezték a helyőrség parancsnokának, és valamennyi táborparancsnok az ő alárendeltségébe került. Főnökei elsősorban azt akarták tudni, hány munkásra számíthatnak, őt viszont az érdekelte, hogy hány magyar zsidót kell majd – mint munkaképtelent – megöletnie. Ezért, mielőtt átvette volna az ügyeket Auschwitzban, Höss személyesen indult Magyarországra.

Budapestre érkezve nem is szállodában, hanem régi kollégájának, Eichmann-nak a svábhegyi rezidenciáján szállt meg. Megkérdezte tőle, hogy Auschwitzban mégis hány zsidó fogadására kell felkészülni, és vajon hány százalékuk lesz munkára fogható a náci hadiiparban. Eichmann azonban nem kívánt becslésekbe bocsátkozni. Höss ezért Munkácsra utazott. Kiment a téglá-

gyárba, és próbaszelekciót tartott az ott összezsúfolt zsidók között. Véletlenszerűen kiválasztott ezer embert, majd egy zsidó orvossal megszámloltatta a munkaképeseket. A procedúrát ezután több kárpátaljai téglagyárban megismételte. Becslése szerint az emberek legfeljebb 30 százaléka tűnt munkára alkalmasnak. Ezután a következő deportálási zónába, Észak-Erdélybe utazott. Ott csupán minden negyedik zsidó bizonyult elég erősnek a nehéz fizikai munkához.

Végül visszatért Budapestre, és Eichmannékkal, valamint a MÁV szakértőivel tárgyalt a szállítás menetrendjéről. Hüledezve hallgatta, hogy alig két héten belül megindul az akció. Tudta, hogy a tábor nem áll készen ekkora műveletre. Eichmann azonban nem érdekelték az auschwitzzi problémák. Höss mindent megtett az akció lelassítására, de nehéz dolga volt: *Minden egyes vonat késleltetéséért meg kellett küzdenem. A legtöbbször vesztettem* – írta emlékirataiban. Hiába kérte Eichmann, hogy mutasson több megértést, és ne állítsa Auschwitzot lehetetlen feladat elé. Kollégája ugyanis közölte: Magyarországon megbizonyosodott arról, hogy „ha a totális kiirtás folyamata révén sikerül elpusztítani a judaizmus biológiai alapját, akkor a judaizmus sosem fogja kiheverni a csapást, mivel a nyugati asszimilált zsidóság – az amerikaiakat is beleértve – nincs abban a helyzetben, hogy pótolja az óriási vérvesztést, ráadásul ez nincs is szándékában”. Végül Hössnek csak annyit sikerült kilobbiznia, hogy a tervezett napi négy helyett átlagosan kétnaponta öt szerelvényt indítsanak útnak. Ezután visszatért Berlinbe jelentést tenni, majd Auschwitzba utazott.

Az előkészületek

Az előkészületekre mindössze egy hete maradt. Azonnali hatállyal leváltotta a túl mérsékelt Liebehenschelt, Birkenau parancsnokát pedig Kramer váltotta. Felemelte a holttesteket égető

Sonderkommando és a zsidók holmiját kezelő munkacsapat létszámát. A gázosításokhoz Zyklon B-t rendelt. Felgyorsította az építkezéseket. A krematóriumok azonban elkeserítő állapotban voltak. A négyből kettőt már fél éve nem használtak. A hivatalos étetési kapacitás így a napi 4416 hulláról 2880-ra csökkent. Márpedig ez a teljesítmény nyilvánvalóan elégtelen volt a magyar zsidók megsemmisítéséhez. Ezért Höss leváltotta a krematóriumok parancsnokát. Helyére Moll érkezett, aki étetési specialistának számított: 1942-ben ő vezette a birkenai tömegsírok exhumálását és a hullák elégetését. Moll azonnal hozzákezdett a munkához. A krematóriumokat rohamtempóban renováltatta. Reaktiválta az 1942–1943-ban ideiglenes gázkamraként működő egyik lengyel parasztházat (II. Bunker). Az étetési teljesítmény fokozása érdekében hatalmas halottégető gödröket ásatott. Mivel kellett a hely a magyar zsidóknak, május 16-án az SS megkísérelte felszámolni a birkenai cigánytábort. A romák azonban ellenálltak, ezért Höss inkább lefújta az akciót. Nem kockáztathatott meg egy komoly zavargást, hiszen már közeledett az első szerelvény Magyarországról. Kezdetét vette az Auschwitz-komplexum történetének legnagyobb tömeggyilkossága, az irányítójáról elnevezett Höss-akció.

Az évszázad deportálása

Az, ami nálunk 1944-ben történt, sok szempontból példátlan – még a holokauszt történetében is. A nácik mindössze nyolc hét alatt több embert tudtak elszállítani Magyarországról, mint négy és fél év alatt tizennégy más megszállt és csatlós európai államból. Amikor elindultak a deportálások, a csatlós Szlovákiából az SS hetente 1867 zsidót hurcolt el. A megszállt Hollandiából 888-at. Ezzel szemben Magyarországról hatóságaink hetente több mint 54 ezer embert küldtek a birkenai rámpán szelektáló doktor Mengelée elé. A magyarországi deportálá-

sok a szlovákiainál harmincszor, a hollandiainál pedig hatvan-szor voltak gyorsabbak és hatékonyabbak.

Az első tömegtranszport 1944. május 16-án délután futott be Magyarországról. Endre parancsára a magyar csendőrök többnyire hetven zsidót zsúfoltak egy vagonba, így a 40-50 vagonos vonatok átlagosan 3000-3500 embert vittek Birkenaubá. A Höss által nagy nehezen elért budapesti kompromisszumot a magyar hatóságok már az elején felrúgták. Az első két hétben 35 helyett 58 vonatot küldtek. Az akció szédítő ütemére jellemző, hogy az első 24 napban 289 357 ember érkezett az Auschwitz-komplexumba. Több, mint az egész 1943-as évben összesen. Ezzel a kárpátaljai és az észak-erdélyi zsidók elszállítását váltá a holokauszt legnagyobb regionális deportálási akciójává.

Ehhez az újabb Európa-rekordhoz Eichmann végül is mindössze negyvennyolc ss-szel tudott hozzájárulni. Többre nem is volt szükség. Szerinte a magyar csendőrség olyan parancsot kaphatott Budapestről, hogy minden zsidót vagonírozzanak be, „azután már a németek dolga, hogyan boldogulnak”. Igaza lehetett, hiszen az egyik magyar csendőrtiszt így érvelt amellett, hogy akár száz zsidó is mehet egy vagonba: „rakhatók úgy, mint a heringek, mert a németeknek szívós emberek kellenek. Aki nem bírja, elhullik. Divathölgyekre nincs semmi szükség ott Németországban.”

A kárpátaljai és észak-erdélyi akciók után a birkenai megsemmisítő apparátusnak be kellett hoznia a lemaradást. Ezért a kétségbeesett Höss tiltakozása nyomán egyheti szünet következett. „Nem volt több deportálás, mert Auschwitzban nem maradt már hely. Himmler ezért adta ki a parancsot, hogy fejezzék be a gyilkolást. Auschwitz teljesen megtelt, egyáltalán nem volt már hely több ember számára” – emlékezett később Eichmann.

A Höss-akció
Höss lengyelországi kihallgatása során elmondta, hogy „a magyar áldozatok minden más európai országból indított transzportnál rosszabb állapotban érkeztek”. Ez a megállapítás túlzó volt ugyan, de nem alaptalan. A parancsnok szerint a magyar akció során minden korábbi gyilkolási „teljesítményt” túlszárnyaltak. Auschwitz történetében még soha nem ölték meg és égettek el annyi zsidót, mint ezekben a hetekben: huszonnégy óránként több mint 9000 embert. Sőt: Moll és ss-ei ebben az időszakban gyakran ennél is több emberrel végeztek naponta.

A magyar zsidók olyan tömegben érkeztek a rámpára, hogy gyakran a szelekczióra sem maradt idő. Az ss-orvosok érzével küldték őket a birkenai tranzittáborokba, hogy ott majd dr. Mengele és kollégái később szelektálják őket. Több tízezer magyar zsidót egyáltalán nem tetováltak. Őket pár napon belül, regisztráció nélkül más táborokba vagy hadiüzemekbe szállították kényszermunkára. A helyhiány következtében nők tízezreit zsúfolták egy épülfélben lévő táborrészbe. Sokaknak rabruha sem jutott, ők takarókba, hálóingekbe burkolták magukat. A Höss-akciótól a németek 300-350 ezer magyar munkást vártak a náci hadiipar számára. Végül jó, ha 100-150 ezer érkezett. Mivel a férfiak munkaszolgálatban voltak, nagy részük nő volt. Himmler parancsára őket is dolgoztatni kellett, ellátásukat pedig nyers zöldséggel és magyar fokhagymával tervezték megoldani. Az auschwitzi tábori konyhának azonban sem friss zöldsége, sem fokhagymája, de még elég kényere sem volt. Ezért a munkára kiválogatott magyar nők heteken belül százával haltak éhen.

Az irracionális helyzetre jellemző, hogy mialatt a német hadiüzemek kétségbeesetten várták a munkásokat, a zsidók tízezrei hetekig, hónapokig a többórás, kimerítő létszámenőrzésekkel töltötték napjaikat. Eközben persze a rossz körülmények és az éhezés miatt sokan megbetegedtek, így Mengelék a táborból

küldték őket a gázkamrákba. A Birkenaut működtető szelektációs szisztéma ilyen körülmények között értelmét veszítette. Az ss hideg számításain alapuló gazdasági racionalitás háttérbe szorult az Auschwitz lényegét jelentő funkció, a gyilkolás mögött. Minderről Höss úgy vélte, hogy Himmler a hadiipari lobbij nyomásának engedve lazított a korábbi megsemmisítési politikán, és inkább egyre nagyobb számú fogoly dolgoztatására törekedett. Ennyi rabszolgamunkást azonban a náci táborrendszerben nem tudtak megfelelően ellátni. Ezért a rabok hamarosan munkaképtelenné váltak, és a termelési előirányzatokból – akárcsak a szovjet gulágokban – kevés valósult meg. Szerinte ez „puszta idiotizmus” volt.

Végül a Höss-akció alatt 1944 júliusáig összesen 437 ezer magyar zsidó szállt ki a vagonokból a birkenai rámpán. 70-80 százalékkukat (300-345 ezer ember) a szelektáló ss-örvosok munkaképtelenként azonnal a krematóriumokba küldték. A halottak között mintegy 100 ezer gyermek volt. Az éhezés, a járványok és a brutális bánásmód mellett végzett munka később újabb tízezrek halálát okozta.

Amikor a magyar zsidók tömeges megsemmisítése lezárult, Höss mindenesetre elégedetten távozhatott Auschwitzból, hogy visszatérjen asztalához a koncentrációs táborok felügyelőségén. Végrehajtotta a majdnem lehetetlent, és sikeresen levezényelte karrierjének legvéresebb tömeggyilkosságát. A Höss-akció következtében má elmondhatjuk, hogy a legnagyobb náci gyilkos legnagyobb számban éppen magyarokat küldött a halálba. Auschwitz minden harmadik áldozata magyar állampolgár volt. Mi, magyarok pedig paradox módon egyszerre voltunk Höss ártatlan áldozatai és bűnös tetteistársai. Ezért amikor őt olvasuk, talán magunkról is többet tudunk meg.

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BdM	Bund deutscher Mädel
BdS	Befehlshaber der Sicherheitspolizei
BV	Berufsverbrecher
DAW	Deutsche Ausrüstungswerke
FKL	Frauenkonzentrationslager
Gestapa	Geheimes Staatspolizeiamt
Gestapo	Geheime Staatspolizei
HSSPF	Höheren SS- und Polizeiführer
IFZ	Institut für Zeitgeschichte
IKL	Inspektor der Konzentrationslager
IMG	Internationaler Militärgerichtshof/IMT – International Military Tribunal (Nürnberg)
KL	Konzentrationslager
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
Kripo	Kriminalpolizei
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
OT	Organisation Todt
PHASS	Personalhauptamt-SS
PV	Politische Vorbereitungshäftlinge
RFSS	Reichsführer-SS
RGBI	Reichsgesetzblatt
RKF	Reichskommissar für die Festigung Deutschen Volkstums
RKPA	Reichskriminalpolizeihauptamt
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
SA	Sturmabteilung
SD	Sicherheitsdienst

SDG	Sanitätsdienstgarde
Sipo	Sicherheitspolizei
SS	Schutzstaffel
Stapo	Staatspolizei
VfZ	Vierteljahrschrift für Zeitgeschichte
VO	Verordnung
WVHA	Wirtschaftsverwaltungshauptamt

ÁLTALÁNOS SS-RENDFOKOZATOK

Tábornokok

Reichsführer SS	SS birodalmi vezető
SS-Oberstgruppenführer	vezérezredes
SS-Obergruppenführer	fegyvernemi tábornok
SS-Gruppenführer	altábornagy
SS-Brigadeführer	vezérőrnagy (dandártábornok)

Főtisztek

SS-Oberführer	rangidős ezredes
SS-Standartenführer	ezredes
Obersturmbannführer	alezredes
Sturmabannführer	őrnagy

Tisztek

SS-Hauptsturmführer	százados
Obersturmführer	főhadnagy
Untersturmführer	hadnagy
(1935-ig Sturmführer)	

Tiszthelyettesek

SS-Sturmscharführer	főtörzsőrmester
SS-Hauptscharführer	törzsőrmester
SS-Oberscharführer	törzsőrmester
SS-Scharführer	őrmester
SS-Unterscharführer	szakaszvezető

Tisztesek

SS-Rottenführer	tizedes
SS-Sturmmann	őrvezető
SS-Mann	közlegény

JEGYZETEK

A magyar kiadás elé

- 1 Auér-Lénárt-Siklósi, 1955: 23–96. Az angol eredeti: IMT, Blue Series, 2. kötet: 123.
- 2 IMT, Blue Series, 11. kötet: 396–422. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. április 15. A magyar sajtó is részletesen beszámolt erről: *Világ*, 1946. április 17., 1.
- 3 Gilbert, 1967: 388–390. Hans Frank védője, Alfred Seidl is Hössre hivatkozva próbálta meg Hitlerre és egy szűk körre vonni a zsidók kiirtásának tervét. Uo. 18. kötet: 151. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. július 11.
- 4 IMT, Blue Series, 12. kötet: 13. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. április 18.
- 5 Uo. 17. kötet: 212–213. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. június 28. Fritzschevel kapcsolatban lásd még uo. 17. kötet: 171–175. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. június 27.
- 6 Gilbert, 1967: 371, 389, 414, 418–419, 422. Walter Funk, a gazdasági ügyekért felelős miniszter tagadta, hogy tudomása lett volna az Auschwitzból a Reichsbankba érkező vagyontárgyakról. IMT, Blue Series, 13. kötet: 178. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. május 6. Baldur von Schirach, a Hitlerjugend vezetője (1931–1940) szerint Höss csak a végrehajtója volt a „világ legnagyobb és ördögi tömeggyilkosságának”. Uo. 14. kötet: 432–433. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. május 24.
- 7 Rudolf Höss kézzel írt feljegyzése, 1946. április 24. Eichmann-per, T/1170. sz. bizonyíték. Lásd ezzel kapcsolatban G. M. Gilbert pszichológus tanúvallomását az Eichmann-perben. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1961. május 29.
- 8 Goldensohn, 2005: 103. Leon Goldensohn pszichológus feljegyzése a Göringgel folytatott beszélgetéséről, 1946. május 24.
- 9 Lásd például Sereny, 2013.
- 10 Segev, 1977: 295.
- 11 Harding, 2013: 196–202.
- 12 Uo. 228–239. Az egyik Höss-gyerek beszámolója szerint Klaust megverték a börtönben. The Washington Post, 2013.
- 13 USHMM, RG-15.167M, GK 196/104, 131–132. Detention report, d. n. Nürnberg. Uo., 133–135. War Criminal Arrest Report, 1946. március 12.
- 14 Harding, 2013: 240–245. Lásd még Rees, 2005: 292–293; Goldensohn, 2005: 236–237. A történet alapjául szolgál még Butler, 1983: 235–238.
- 15 Wrexham Leader, 1986. Lásd még Harding, 2013: 318.
- 16 USHMM, RG-15.167M, GK 196/103, 1–18. 1946. március 14-i kihallgatási jegyzőkönyv.
- 17 USHMM, RG-15.167M, GK 196/104, 130. Detention report, Nürnberg, 1946. március 30.
- 18 Interjú Vera Atkinsszel, 1995. január, Imperial War Museum, Catalogue No. 14990. Lásd még Helm, 2006: 175–176.

- 19 Harding, 2013: 250.
- 20 Szabad Nép, 1946. március 19., 2.
- 21 NARA, M1270, Roll 7, 1–252. A hírek Magyarországra is gyorsan eljutottak. A *Világ* április 11-én már arról számolt be, hogy Höss bevallotta két és fél millió ember kivégzését. *Világ*, 1946. április 11., 2.
- 22 Taylor, 1992: 362–364; Smith, 1977: 89. Kaufmann védőbeszédében Höss tanúvallomását felhasználva próbálta védencét menteni. IMT, Blue Series, 18. kötet: 57–59, 62, 65. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. július 9. Lásd még a Whitney R. Harrisszel készült interjút, Robert H. Jackson Center, 2004. október 2.
- 23 Gilbert, 1967: 370.
- 24 Goldensohn, 2005: 250.
- 25 Gilbert, 1967: 381.
- 26 Gilbert, 1967: 392.
- 27 Gilbert, 1967: 394.
- 28 Gilbert, 1967: 382.
- 29 Gilbert, 1967: 380.
- 30 Goldensohn, 2005: 245. Lásd még NARA, M1270, Roll 7, 17–21. 1946. április 8-i kihallgatási jegyzőkönyv.
- 31 Deselaers, 1997: 213.
- 32 Batawia, 1951: 13. A magyar szöveget Deselaers (1997) művében megjelent német idézetekből fordítottam.
- 33 Lásd jelen kötet 207. oldalát.
- 34 Batawia, 1951: 26.
- 35 Batawia, 1951: 57.
- 36 Batawia, 1951: 29.
- 37 Batawia, 1951: 53.
- 38 Deselaers, 1997: 220.
- 39 Deselaers, 1997: 221.
- 40 Höss utolsó, a wadowicei börtönben töltött napjairól lásd Witkowski, 2015.
- 41 USHMM, RG-15.167M, GK 196/103, 13. 1946. március 14-i kihallgatási jegyzőkönyv.
- 42 Interjú Vera Atkinsszel, 1995. január, Imperial War Museum, Catalogue No. 14990.
- 43 NARA, M1270, Roll 7, 44. 1946. április 2-i kihallgatási jegyzőkönyv. Uo. 11. 1946. április 4-i kihallgatási jegyzőkönyv. Höss írásbeli nyilatkozata 1946. április 5-én (NKT, XXXIII. köt., PS-3868).
- 44 Rendkívüli Állami Bizottság, 1945: 23.
- 45 Harding, 2013: 268.
- 46 Lásd jelen kötet 222. oldalát.
- 47 A jelenlegi szakirodalmi vitákkal kapcsolatban lásd Pelt, Expert Opinion, 1999: 39–48.
- 48 Kádár-Vági, 2005: 158–162.

- 49 USHMM, RG-15.167M, GK 196/103, 3. 1946. március 14-i kihallgatási jegyzőkönyv. NARA, M1270, Roll 7, 17–20, 25–27. 1946. április 1-jei kihallgatási jegyzőkönyv. Uo. 20. 1946. április 2-i kihallgatási jegyzőkönyv. Höss írásbeli nyilatkozata 1946. április 5-én (NKT, XXXIII. köt., PS-3868). IMT, Blue Series, 11. kötet: 398–399. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1946. április 15.
 - 50 Lásd jelen kötet 209–210. oldalát.
 - 51 Breitman, 1991: 188–190; Pressac, 1994: 136; Orth, 1997; Browning, 2004: 526, 545; Longerich, 2010: 261–264; Longerich, 2012: 897.
- Bevezetés**
- 1 A Field Security Section a brit hadsereg katonai titkosszolgálat. Höss az FSS 92. egysége tartóztatta le. Az elfogás körülményeiről lásd Thomas Harding: *Hanns and Rudolf. The German Jew and the Hunt for the Kommandant of Auschwitz*. Heinemann, London, 2013. (A szerk.)
 - 2 Nürnberg. Dok. NO-1210.
 - 3 Az erre vonatkozó vallomásokat lásd Höss eskü alatt tett írásbeli nyilatkozata a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék (NKT) előtt 1946. április 5-én (NKT, XXXIII. köt., PS-3868) és vallomása a főtárgyaláson 1946. április 16-án (NKT, XI. köt., 438. skk.). Ugyanebből az időből valók dr. Gilbert amerikai börtönpszichológus jegyzetei; 1946. április 9. és 16. között több beszélgetést folytatott Höss-szel, és mindennap gondosan leírta. Vö. G. M. Gilbert: *Nürnberg Diary*. Da Capo Press, New York, 1947, 249–270. Magyarul: G. M. Gilbert: *Nürnbergi napló*. Magvető Kiadó, Budapest, 1967. 1. kiadás, 368–398 (fordította Halász Zoltán). Höss vallomása (PS-3868) magyarul olvasható: Antifasiszta Ellenálló Harcosok NDK-ban működő bizottsága: *Akcióban az SS. Az SS bűntettei a bizonyítékok tükrében*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960, 244–247 (fordította: Szegő István).
 - 4 A Pohlról készített 6 lapnyi (12 oldal) feljegyzést a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék bizonyítékként használta fel Pohl és társai ellen, így tehát az a nürnbergi dokumentumokban is megtalálható (NO-3361). A feljegyzések nyomtatásban Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 312–318.
 - 5 Jan Sehn (1909. április 22. – 1965. december 12.) lengyel jogász, a lengyel Háborús Bűnök Vizsgáló Bizottság krakkói területi bizottság elnöke. (A szerk.)
 - 6 Dr. Sehn közlése szerint Hössnek a krakkói előzetes kihallgatásokon (az első kihallgatás 1946. szeptember 28-án volt, az utolsó 1947. január 11-én) tett szóbeli vallomásainak jegyzőkönyve összesen 104 gépelt oldal. Sehn további közlése szerint Höss kihallgatása német nyelven folyt, majd a lengyelül megírt jegyzőkönyvet lefordították neki németre. Höss elismerte vallomásai valamennyi fordításának szó vagy értelem szerinti helyességét, és saját kezűleg aláírta őket.
 - 7 Ebben a perben 1947. december 27-én hozták meg az ítéleteket. Vö. Jan Sehn: *Konzentrationslager Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau)*. Wydawnictwo, Prawnicze, Warszawa, 1957, 188. skk.

- 8 Vö. pl. Nürnberg. Dok. NI-041: Höss kihallgatásáról 1946. május 20-án. Kihallgató: Alfréd H. Booth.
- 9 Stanisław Batawia (1898. május 24. – 1980. április 21.) jogász, kriminológus. 1946 és 1951 között a lengyel Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság elnökségének tagja. (A szerk.)
- 10 Kazimierz Smoleń (1920. április 19. – 2012. január 27.) auschwitzi fogoly (száma: 1327), az Auschwitz-Birkenau Állami Múzeum társalapítója és igazgatója (1955–1990). (A szerk.)
- 11 Ilyen például Hössnek az SS Személyzeti Főhivatalából (SS-Personalhauptamt) származó személyi aktáiban található kétoldalas kéziratos önéletrajza 1936. június 19-i dátummal. Fotokópiája az IfZ-ben: Arch. Sign. Fa 74. (továbbiakban „Személyi akta”; kivonat: Nürnberg. Dok. NO-2143-ban is).
- 12 Gustave Mark Gilbert (1911. szeptember 30. – 1977. február 6.) amerikai pszichológus, a nürnbergi háborús főbűnösök perében a vádlottak pszichológiai vizsgálatát végezte el. G. M. Gilbert: *The Psychology of Dictatorship. Based on an Examination of the Leaders of Nazi Germany*. Ronald Press Co., New York, 1950. (A szerk.)
- 13 Gilbert: i. m. 249. skk. Magyarul: i. m. 368–398.
- 14 Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Tom VII. Kraków, Wydawn. Ministerstwa Sprawiedliwości, 1951. A dokumentumgyűjteményt Batawia előszava vezeti be (11–58). (A szerk.)
- 15 Wspomnienia Rudolfa Hoessa: Komendanta obozu Oświęcimskiego. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1956 (fordította: Jan Sehn és Eugenia Kocwy). (A szerk.)
- 16 A fotokópiák másolatai szintén az IfZ-ben találhatók.
- 17 Vö. pl. G. R. Reitlinger: *Die Endlösung. Hitlers Versuch der Ausrottung der Juden Europas 1939–1945*. Colloquium Verlag, Berlin, 1956, vagy: Josef Tenenbaum: *Auschwitz in Retrospect. The Self-Portrait of Rudolf Hoess, Commander of Auschwitz*. *Jewish Social Studies*, 1953, 15/3–4, 203–236.
- 18 Robert Merle: *La mort est mon métier*. Gallimard, Paris, 1952. (*Mesterségem a halál*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955, fordította: Gera György.) Ezt az első kiadást számos további követte.
- 19 Hermann Langbein (1912. május 18. – 1995. október 24.) a spanyol polgárháborúban (1936–1939) a köztársaságiakat segítő Nemzetközi Brigádok tagja volt, majd Franciaországba menekült, ott internálták. Kiadták a német hatóságoknak, fogoly volt Dachauban, Auschwitzban és más táborokban. A háború után az osztrák Kommunista Párt központi bizottságának tagja volt, majd egy ideig Budapesten a Magyar Rádióban dolgozott. A Nemzetközi Auschwitz Bizottság tagja volt. (A szerk.)
- 20 Heinrich Himmler (1900. október 7. – 1945. május 23.) 1929-től az SS (Reichsführer-SS), 1936 júniusától a német rendőrség vezetője. 1939 októberétől a Német Népiség Megszilárdításának Birodalmi Biztosa (Reichskommissar für die Festigung Deutschen Volkstums, RKF), a németek által megszállt terü-

letek germanizálásáért felelős. A háború után fogságba esett és öngyilkosságot követett el. (A szerk.)

- 21 Reinhard Heydrich (1904. március 7. – 1942. június 4.) a Biztonsági Rendőrség (Sipo) és a Biztonsági Szolgálat (SD) vezetője volt. A Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA) élén 1939 szeptemberétől ált, valamint a Cseh–Morva Protektorátus helyettes birodalmi protektora volt. A londoni csehszlovák emigráns kormány által megtervezett és a brit titkosszolgálat segítségével 1942. május 7-én végrehajtott merényletben súlyosan megsebesült, és napokkal később meghalt. (A szerk.)
- 22 Theodor Eicke (1892. október 17. – 1943. február 26.) SS-Obergruppenführer (1933 márciusától a dachauai koncentrációs tábor parancsnoka, 1934 és 1939 között a Koncentrációs Táborok Felügyelőségének (IKL) vezetője volt. Höss leírását Eickéről lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 243–250. (A szerk.)
- 23 NKT, XXX. köt., PS-1919, 145.
- 24 Nyárspolgári. (A szerk.)
- 25 Lásd jelen kötet 174. oldalát. (A szerk.)
- 26 Lásd jelen kötet 150. oldalát. (A szerk.)
- 27 1938. november 9–10-én Németországban kiobbant, több száz halálos áldozatot követelő országos zsidóellenes pogrom. A német állam által szervezett, illetve jóváhagyott zavargások során zsinagógák százait gyújtották föl, több ezer zsidó tulajdonban lévő üzlet és lakás ablakait törték be, valamint kb. 30 ezer zsidót tartóztattak le és zárták koncentrációs táborokba. (A szerk.)
- 28 Az emlékirat teljesen egészében igazolni látszik azt, amit dr. Gilbert jegyzett fel a naplójába a Höss-szel folytatott második beszélgetéséről annak nürnbergi cellájában 1946. április 12-én: „Höss ... némi kis utólagos nyugtalan-ságot árul el bűnének óriási méretei miatt, de magatartása azt a benyomást kelti, hogy soha eszébe sem jutott volna mindez, ha valaki kérdésekkel nem hívja fel rá a figyelmét. Túlságosan apatikus ahhoz, hogy lelkifurdalást érezzen.” Gilbert magyarul, i. m. 382.
- 29 Egy erre vonatkozó vallomás jegyzőkönyve, amelyet az SS bírója, dr. Morgen előtt tettek: IfZ., Arch. Sign. ZS 599.

Rudolf Höss: Lelki életem. Fejlődésem, életem, tapasztalataim

- 1 Rudolf Höss apja Franz Xaver Höss kereskedő volt (vö. Személyi iratok, valamint Höss vallomása 1946. március 14-én: Nürnberg. Dok. NO-1210).

Önkéntes a háborúban (1916–1918)

- 1 A badeni 21. dragonyosezred (vö. Nürnberg. Dok. NO-1210).
- 2 Höss, aki a mezopotámiai és palesztinai fronton kétszer megsebesült, 1917-ben és 1918-ban az alábbi kitüntetéseket kapta: I. és II. osztályú Vaskereszt, Török Vas Félhold, Badeni Szolgálati Érdemérem (vö. Személyi iratok).

Szabadcsapatok és politikai gyilkosság (1919–1923)

1936. június 19-én Höss egy rövid, kézzel írt életrajzt nyújtott be Dachauból az SS Személyzeti Hivatalához (SS-Personalamt) (vö. Személyi iratok), ebben az alábbiakat írta ezekről az évekről: „Szülővárosomat elhagyva, azonnal jelentkeztem a kelet-poroszországi határőrséghez, így kerültem azután a Rossbach-különítményhez, és vettem részt a Baltikumban, Mecklenburgban, a Ruhr-vidéken és Felső-Sziléziában a harcokban. A puccsok közötti időben a kelet-elbai birtokokon kitanultam a mezőgazdaságszolgáltatást, és dolgoztam is tisztviselőként a mezőgazdaságban.” Ennek megfelel az a rövid életrajzi adat is, amelyet Höss az 1946. március 14-i vallomásában (NO-1210) említett. Ez kiegészíti a baltikumi harcok befejezése utáni időszakról mondottakat: „Ezenkívül még tagja voltam a Rossbach-munkaközösségnek. Később, Mecklenburgban, ebben a minőségemben volt egy munkacsapatom.”
- A történelmi igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a „vörösök” és a „fehérek” csapatai a Baltikumban egyaránt ádáz és kegyetlen küzdelmet folytattak egymás ellen. Ez elmondható a német szabadcsapatokról is; és még a hivatalos, a Birodalmi Hadügyminisztérium megbízásából 1933 után kiadott *Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps* című munkából is ez derül ki. (Vö. pl. II. köt. *Darstellung des Feldzugs im Baltikum bis zur zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1937, 5, 7, 12.)
- Az Állambíróság a Köztársaság Védelmére (Staatsgerichtshof zum Schutze der Republik) intézményt az 1922. június 26-i, a köztársaság védelmére meghozott törvény alapján állították fel (RGBI I, 521). Nem helytálló, hogy „kizárólag” a politikai gyilkosságok tettesinek elítélésére hozták létre. A köztársaság védelméről szóló törvény 7. §-a világosan kimondja, hogy az állambíróság csak olyan bűntettekben illetékes, amelyek a köztársaság mint államforma és a kormány tagjai ellen irányulnak. Erre a rendkívüli törvény meghozására és az „Állambíróság a Köztársaság Védelmére” felállítására Walter Rathenau külügyminiszter meggyilkolása (1922. június 24.) miatt került sor. A politikai gyilkosságokkal mint olyanokkal az állambíróság nem foglalkozott. A parchimi per csak azért került a lipcsei állambíróság (Staatsgerichtshof Leipzig) elé, és azért nem a helyileg illetékes schwerini bíróság tárgyalta, mert a schwerini államügyész közlése szerint Höss és a gyilkosság ügybe keveredett személyek azáltal, hogy tagjai voltak „A mezőgazdasággal foglalkozók oktatási egyesületének” (Verein für landwirtschaftliche Berufsausbildung – ez az egyik utódszervezete volt a Rossbach-különítményből alakult „Rossbach-munkaközösség”-nek: [Arbeitsgemeinschaft Rossbach]), gyanúsíthatók voltak azzal, hogy olyan alkotmányellenes szervezethez tartoznak, amelyik a köztársaság védelmére hozott törvény hatálya alá esik (vö. az „Állambíróság a Köztársaság Védelmére” vádiratával a parchimi gyilkossági ügyben, 4. o., fénymásolat IfZ-ben. Arch. Sign. 1828/56).
- Albert Leo Schlageter (1894. augusztus 12. – 1923. május 26.) a német Freikorps tagja volt. Az első világháború után a franciák által megszállt Ruhr-vidéken

- szabotázsselekményeket hajtott végre. 1923 áprilisában lebukott, hadbíró-ság elé állították és kivégezték. A témához lásd még Mario Niemann: *Der Fall Kadow. Ein Fememord in Mecklenburg* 1923. Koch, Rostock 2002. (A szerk.)
- Ha Höss fenti fejtegetéseit (a parchimi gyilkosság lefolyásáról) összevetjük a bírósági ítélet indoklásában felsorolt tényekkel, akkor kiderül, hogy Höss az egész ügyet nagyon is a maga számára kedvezően állította be, és néhány konkrét pontban nyilvánvalóan ferdít. A parchimi politikai gyilkosság ügyében 1924. március 12. és 15. között Lipcsében lefolytatott per során a bíróság azt állapította meg, hogy olyan bűntényről van szó, amelyben különösen kegyetlen és brutális módon verték agyon az áldozatot. Höss és tettestársai, akikhez egyébként közvetve Martin Bormann is tartozott, a bíróság szerint egy volt népiskolai tanárt, név szerint Walter Kadow-t, akit a Rossbach-különítmény tagjai azzal gyanúsítottak, hogy a kommunisták besúgója, 1923. május 31-én éjszaka, egy ivászat után kicsaltak az erdőbe, és ott furkósbotokkal és ágakkal félholtra verték, majd átvágták a torkát, végül két pisztolylövéssel megölték. (Vö. további részletek leírása E. J. Gumbel: *„Verräter verfallen der Feme”*. Opfer, Mörder, Richter 1919–1929. Abschliessende Darstellung. Maslik Verlag, Berlin, 1929, 188–197, amely lényegében a bíróság megállapításainak a tartalmát közli.) Sem az ítélet indoklásában, sem Gumbelnél nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy a meggyilkolt Kadow lett volna gyanúsítható azzal, hogy Schlagetert elárulta a franciáknak, noha ez kétségtelenül enyhítő körülmény lett volna a vádlottak számára. Mivel egyébként sem található sem a bizonyítékok között, sem a szakirodalomban semmiféle utalás Kadow-ra Schlageter elárulásával kapcsolatosan (ami egyébként még történetileg sincs felderítve mind a mai napig), Höss ellentmondást nem tűrő állítása, miszerint állítólag Kadow volt Schlageter árulója, semmiképpen sem helytálló. Egyébként ez nincs is benne Höss 1936-ban írt életrajzában (lásd fent, a 276. oldal 11. jegyzetét), de az 1946. március 14-én tett vallomásában igen (Nürnb. Dok. NO-1210). Schlagetert csak néhány nappal korábban végezték ki (1923. május 26.), mint ahogy megölték Kadow-t, elképzelhető hát, hogy Höss a Schlageter elárulatása miatti felháborodásában akkoriban tényleg azt képzelte, hogy Kadow-ban is árulót kell látni. Ez az objektíve teljességgel alaptalan képzelődés Höss vallomásaiban és később az emlékiratokban félrevezető módon csapódik le. Hössnek az az állítása is nyilvánvalóan ferdítés – saját szerepét akarta így szépíteni –, hogy a Kadow-gyilkossággal kapcsolatos *Vorwärts*-cikk hírforrása az egyik tettestárs (egy Jurisch nevezetű emberről volt szó), aki így akart pénzt keresni. Az állambíróság sokkal inkább arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy Jurisch volt ugyan a feljelentő, ám ezzel voltaképpen saját magát is feljelentette; okkal félt ugyanis attól, hogy a Kadow meggyilkolásában részt vevők mint kényelmetlen tanút esetleg őt is elteszik láb alól.
 - Höss 1923. június 28-án tartóztatták le, és 1924. március 15-én ítélték el tíz év fegyházra, de az itt letöltendő időbe beszámították a fél év vizsgálati fogságot.
 - Az 1922. június 26-i, a köztársaság védelmére hozott rendelet 6. §-a szerint a köztársaság védelmére felállított állambíróság kilenc tagjából, akiket a biro-

dalmi kancellár nevez ki, legalább háromnak a Birodalmi Legfelsőbb Bíróság tagjának kellett lennie, a többinél nem volt szükség bírói képesítésre. Ez utóbbiak rendszerint tekintélyes közéleti személyiségek voltak és nem pártpolitikusok. Az állambíróság elnöke általában a Legfelsőbb Bíróság szenátusának elnöke volt. Az állambíróság összetétele a parchimi gyilkosság tárgyalásakor a következő volt: elnök: dr. Niedner, a szenátus elnöke, a tagok: dr. Baumgarten legfelsőbb bírósági tanácsos, Doeblin legfelsőbb bírósági tanácsos, dr. Reincke-Bloch egyetemi professzor, Hartmann, a porosz Kereskedelemügyi Minisztérium referense, dr. Herschel ügyvéd, Hermann Müller Berlinből, Heine nyug. államminiszter, Jäckel szövetségi elnök.

Dr. Erich Zeigner (1886. február 17. – 1949. április 5.) a szászországi kormány jogellenes viselkedésével és azokkal a kísérletekkel kapcsolatosan, hogy Szászországban kommunista kormányt hozzanak létre, a birodalmi elnök rendeletére 1923. október 29-én megfosztotta szászországi miniszterelnöki és igazságügy-miniszteri posztjától. Nem sokkal ez után vádat emeltek ellene hivatali visszaélés címén, és 1924. március 29-én a lipcsei tartományi bíróság 6. számú büntetőtanácsa hivatali iratok megsemmisítése és (pártpolitikai célból történt) hivatali megvesztegetés miatt három év börtönrre ítélte. Zeigner viszonylag szigorú büntetése egy lényegében politikai bűntett miatt, összehasonlítva az úgynevezett hazafias szervezetek politikai gyilkosságait büntető – gyakran nagyon enyhe – ítéletekkel, csak egy példa a sok közül arra, hogy a weimari időkben a jobb- és baloldali bűncselekmények esetében általában inkább a jobboldal javára döntöttek. Mindazonáltal teljességgel helytelen, amikor Höss el akarja hitetni, hogy a bánásmód azért volt olyan előzékeny a vizsgálati fogságban, mert Lipcsében sok baloldali személy ült.

A brandenburgi fegyházban (1924–1928)

1 Az 1928. július 14-i amnesztia törvényéről van szó (RGBl I., 195).

Újra szabadlábon:

az „artamanok” az SS-ig (1929–1934)

1 Az „artamanok” az 1926-ban Münchenben alapított Artam Szövetség (Bund Artam Eingetragener Verein) tagjai voltak, akik a „vér és föld” (Blut und Boden) ideológia alapján az önálló gazdasági létfenntartást tűzték ki célul. A szervezetet 1934-ben beolvasztották a Hitlerjugendbe. (A szerk.)

2 Höss 1922 novemberében Rossbach közvetítésével került Münchenbe, és ott lépett be az NSDAP-be. A pártban a 3240-es számot kapta. Későbbi fegyházbüntetése miatt azonban sem az Arany Pártjelvényt (Goldenes Parteibzeichen), sem a Vér Érdemrendet (Blutorden) nem kapta meg. (Vö. Személyi iratok és Höss eskü alatt tett írásbeli nyilatkozata, 1946. március 14.: Nürnberg. Dok. NO-1210).

3 1929-ben.

4 Ez a beállítás kiegészítésre szorul. A személyi iratok szerint Höss már 1933. szeptember 20-án mint jelölt (Anwärter) jelentkezett az SS-be, és 1934. április 1-jén lépett be a szervezetbe, 1934. április 1-jén tényleges tag, 1934. április 20-án Sturmmann (örvezető) lett. 1946. március 14-én eskü alatt tett nyilatkozatában Höss a fegyházból való szabadulása és a dachau koncentrációs tábor őrzésére rendelt őrcsapatához való csatlakozása közötti időszakról a következőket mondta: „1929-től 1934-ig vidéken szolgáló csoportoknál voltam. Heinrich Himmler szintén tagja volt az artamanok szövetségének. (Bajorországi körzetvezető – Gauführer). (...) 1933-ban a pomerániai Sallentin-birtokon létrehoztam egy SS-lóvascapatot. Erré a feladatra mint egykori lovas katonát a párt és a földbirtokosok jelölték ki. (...) Himmler Stettinben figyelt fel rám, az egyik SS-szemle alkalmával – ismertük egymást az artamanok szövetségéből –, és rávettem, hogy menjek át az egyik KL vezetőségébe. Így kerültem 1934 novemberében Dachaubá.”

5 A dachau koncentrációs tábor őrzésére rendelt bajorországi örkötéléket (Wachtruppe Oberbayern), amelybe Höss belépett, 1934 elején Eicke állította fel, és először az Általános SS-hez (Allgemeine SS) tartozott, csak akkor vált ki belőle szervezeten belül, amikor Eicke kinevezte a koncentrációs táborok és a halálfejes alakulat (Totenkopfverbände) felügyelőjének. A bajorországi örkötélékből lettek a Felső-bajorországi SS halálfejes ezredek (SS-Totenkopf-Standard Oberbayern). Vö. Max Schobert eskü alatt tett vallomása: Nürnberg. Dok. NO-232.

A dachau koncentrációs tábor: blokkeparancsnok és Rapportführer (1934–1938)

1 A Rapportführer közvetlenül a táborparancsnok alá rendelten működött. A táborban levő foglyok létszámaért felelt, ő irányította a napi halálozási és élelmezési listát összeállító, foglyokból álló szövet (Häftlingsschreibstube), és ellenőrizte a táborban kiszabott büntetések végrehajtását. (A szerk.)

2 Höss altiszti rangban, SS-Unterscharführerként lépett be a dachau koncentrációs tábor SS-örkötelékébe (vö. Személyi iratok).

3 Theodor Eicke (1892. október 17. – 1943. február 26.) 1927-től az SA, majd 1930-tól az SS tagja volt. 1933. június végén mint SS-Standartenführert nevezték ki a dachau koncentrációs tábor parancsnokának. Elődjét, Wackerle dachau parancsnokot 1933 júniusában leváltották, mert fedezett olyan SS-eket, akik a táborban aljas módon gyilkoltak meg foglyokat. Az ügyet a II. Münchener Államügyészség terjesztette elő Hans Frank bajor igazságügyi miniszternek (vö. ehhez: NKT, XXVI. köt., Dok. PS-841-845, valamint Nürnberg. Dok. PS-1216). Az egyik, külön Eickéről készített 1946. novemberi feljegyzésben, amelyet Höss a krakkói vizsgálati fogságban fogalmazott, többek között az alábbiakat írja Eicke dachau szolgálatának kezdeteiről: „Eicke parancsnokságának az elején az őrszemélyzet legnagyobb része még a bajor tartományi rendőrség tagjaiból állt, akik a legtöbb vezetői posztot is elfoglalták. Eicke szemében

1933. március 23-án a rendőrség pusztá létezése is vörös posztó volt, a tartományi rendőrség meg különösen, amelyik a hatalomért való harc idején megnehezítette a náciak életét. Eicke a legrövidebb idő alatt az SS embereivel cserélte le a rendőröket, kettő kivételével, akiket átvett az SS-be, a »laponeséket« (lágerzsargonban így hívták a rendőröket, vagyis a Landespolizisteket – *A ford.*) de pedig elkergette a táborból. Eicke a Dachauban addig uralkodó önkényt a szigorú büntetések és az irányított terror rendszerévé alakította át. Ebben Himmler támogatta, aki 1933. április 2-ától a Bajor Politikai Rendőrség parancsnoka lett; valamint Heydrich is, aki ezzel egy időben a Bajor Politikai Rendőrség főnöke volt. Az Eicke parancsnoksága alatt Dachauban bevezetett rendszert jellemzője az a fegyelmi és büntetőszabályzat, amelyet ő rendelt el 1933. október 2-án a dachau koncentrációs táborban (nyilvánosságra került: NKT, XXVI. köt., Dok. PS-778), és az őrszemélyzetre vonatkozó szolgálati szabályzat (Nürnberg, Dok. PS-778). Eickét 1934. január 30-án SS-Brigadeführerré léptették elő, majd 1934 májusában megbízták az összes koncentrációs tábor megszervezésével. A koncentrációs táborok felállítása a politikai ellenséggel való 1933-as forradalmi »leszámlálás« idején nem volt egységes, volt, amelyiket, mint a Berlinhez közeli Oranienburgban, az SA állított fel, volt, amelyiket az SS. Miután Eicke és a dachaui Fegyveres SS emberei (Waffen-SS) 1934 júniusában fontos szerepet játszottak a Röhöm-ügyben, 1934. július 4-én hivatalosan is kinevezték valamennyi koncentrációs tábor felügyelőjévé és az SS halálfejes osztagok vezetőjévé, ezek az SS karhatalmi csapataival (SS-Verfügungstruppen) a későbbi Fegyveres SS magját képezték. 1934. július 11-én SS-Gruppenführerré léptették elő. Miután Eicke átvette a koncentrációs táborok felügyeletét, átköltözött Oranienburgba, a halálfejesek későbbi székhelyére. (Eicke »szakmai« életútjához lásd személyi iratait is az SS Személyzeti Főhivatalából, fotokópiája az IfZ-ben, Arch. Sign. Da 74.) A dachaui láger parancsnoki posztján Eicke utódja először Heinrich Deubel (1890. február 19. – 1962. október 2., SS-száma 186) SS-Oberführer volt 1936 áprilisáig (vö. NKT, XXXI. köt., PD-2938, 300), őt követte Loritz (uo. 98. o. 5. jegyzet).

4. Höss 1935. március 1-jétől volt blokkparancsnok Dachauban, 1935. április 1-jén lett SS-Scharführer (örmeister), 1935. július 1-jén SS-Oberscharführer (törzsörmeister), 1936. március 1-jén Hauptscharführer (törzsörmeister), 1936. április 1-jétől 1936 szeptemberéig a tábori létszámmellenőrzéseket irányította (Rapportführer). Himmler és Bormann 1936 júniusában szemlét tartott a dachaui KL-ben, amikor is az ő személyes ajánlásukra és »korábbi szolgálataiért«, valamint Loritznak és Eickének, a dachaui koncentrációs tábor parancsnokainak igen pozitív véleménye alapján 1936. szeptember 13-án Untersturmführerré (hadnaggyá) léptették elő, és ezzel felvették az SS tiszti testületébe (Führerkorps der SS). 1936 szeptemberétől egészen Sachsenhausenbe való áthelyezéséig (1938. május) a dachaui koncentrációs tábor gazdasági vezetője is volt (vö. Személyi akta).

5. Johann Schwarzhübel (1904. augusztus 28. – 1947. május 3.) 1938-tól Rapportführer volt a dachaui, majd a sachsenhauseni koncentrációs táborban. 1943 és

1944. november között az auschwitz-birkenau koncentrációs tábor parancsnoka (Schutzhaftlagerführer des Männerlagers im KZ Auschwitz-Birkenau). 1945-ben a ravensbrücki tábor parancsnoka volt. A háború után a Ravensbrück-perben egy brit katonai törvényszék halálra ítélte és kivégezték. Vö. többek között Nürnberg, Dok. PS-3686. (*A szerk.*)

6. Josef Remmle (1903. március 3. – 1948. december 3.) különböző funkciókat töltött be a dachaui koncentrációs táborban (blokkparancsnok, Rapportführer), 1942 szeptemberétől az auschwitzi tábor komplexumhoz tartozó Monowitz (G1) táborban az őrség tagja volt. 1943. május és 1944. július között Auschwitz egyik melléktáborának (KZ Eintrachthütte) parancsnoka. A háború után egy amerikai katonai törvényszék a dachaui cselekedetei miatt halálra ítélte és kivégezték. (*A szerk.*)

7. Eintrachthütte (Zgoda) a katowicei vajdaság Świętochłowice nevű városának egyik kerülete. Auschwitz környékén itt működött az egyik legnagyobb lenyelországi ipari üzem, amelyben az auschwitzi koncentrációs tábor foglyait dolgoztatták. 1942–43-tól Eintrachthüttében felállították az auschwitzi tábor külső parancsnokságát. Vö. International Tracing Service: *Catalogue of Camps And Prisons in Germany and German-occupied Territories September 1st, 1939 – May 8th, 1945*. The Service, Arolsen, 1949–1950, 341.

8. Itt említést érdemelnek a különleges körülmények. Höss az »Arbeit macht frei« felmondatot később fémből készült betűkből mint egy transzparenst tetette fel az auschwitzi tábor kapuja fölé. A felirat ott maradt 1945-ben is, és ma, amikor a tábor megmaradt részeit emlékhellyé alakították át, az Auschwitzban tevékenykedő egykori SS-ek cinizmusának egyik – gyakran fényképezett – bizonyítéka. Höss fejtegetéseiből persze kiderül, hogy képtelen volt felfogni az auschwitzi koncentrációs tábor kapuja fölé tett felmondatot végtelen cinizmusát, és a maga korlátolt gondolkodásmódja és érzelmi világa következtében bizonyos fokig komolyan vette.

9. Höss emlékiratainak erre vonatkozó közlésein kívül az egyik, itt nem közölt krakkói, 1946 novemberében írt 6 oldalas feljegyzésében állást foglalt a foglyok dolgoztatásával kapcsolatban, különös tekintettel Auschwitzra. (Fénymásolat az IfZ-ben.) Közli angolul: Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 219–223.

10. Eickéről szóló krakkói emlékirataiban Höss az alábbiakat írja kiegészítésként: »Azután, hogy Eicke már nem volt parancsnok a dachaui táborban, ezek az örök lettek a későbbi védőőrzetéstábor-parancsnokok, Rapportführerek és egyéb parancsnokok a későbbi védőőrzetes táborokban! Számukra a foglyok mindig az állam ellenségei voltak, és azok is maradtak... A dachaui parancsnokokat és legénységet [miután Eickét kinevezték a KL-ek felügyelőjének] folyamatosan helyezték át a többi táborba, hogy ott is terjesszék a dachaui szellemet. (...) Az RFSS teljesen szabad kezet adott Eickének, mert tudta, hogy a KL-eket nála alkalmasabb emberre nem bízhatta

„volna.” Közli angolul: Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 243–250.

11 1939 októberében, a lengyelországi hadjáratok után Eicke Gruppenführert bízták meg a halálfejes hadosztály felállításával, ez a KL-ek őrcsapatából rekrutálódott. 1939. november. 14-én Eickét előléptették az SS Obergruppenführerjévé és a Fegyveres SS altábornagyává. Ezek után Eicke már nem látta el a KL-ek felügyeletét, hanem csakis a halálfejes hadosztály katonai parancsnokaként tevékenykedett. 1943. február 26-án esett el Oroszországban. Eicke utódját, Richard Glücks Oberführert (1889. április 22. – 1945. május 10.) 1939 novemberében nevezték ki a KL-ek felügyelőjévé. Glücks már 1936-ban Eicke vezérkarának parancsnoka volt. Oranienburgban. A háború után öngyilkosságot követett el.

12 Hans Loritz (1895. december 21. – 1946. január 31., SS-száma 4165) 1936 áprilisig Standartenführer rangban az esterwegeni KL, majd Oberführerként a dachauai KL, végül 1940 elejétől 1942. augusztus 31-ig a sachsenhauseni KL parancsnoka volt (vö. Nürnbg. Dok. NO-2160). Korrupció miatt vizsgálat indult ellene; majd a megszállt Norvégia legfelső SS- és rendőri vezetőjévé nevezték ki (Höhere SS- und Polizeiführer). 1946. január 31-én fogságban öngyilkosságot követett el.

13 Karl Otto Koch (1897. augusztus 2. – 1945. április 5., SS-száma 14830) az esterwegeni KL őrcsapatának parancsnoka volt 1935-ben, még ugyanebben az évben a berlini Columbia-ház parancsnokává nevezték ki. 1936. április 3-tól az esterwegeni KL parancsnoka (Loritz utódja). 1937. augusztus 1-jével vette át Standartenführerként a buchenwaldi tábor irányítását, lényegében az ő parancsnoksága alatt építették fel, és 1941 decemberéig állt az élén. Személyes meggazdagodása és még az SS jogi fogalmai szerint is önkényes és rettenetes terrorja miatt végül nem volt vállalható mint parancsnok. Már 1941 végén letartóztatták, de Himmler közbenjárására először ismét szabadlábra helyezték, és 1942 augusztusáig a lublini tábor parancsnoka lett, majd a Postschutznál (az SS postavédelmi egysége) szolgált. 1943-ban az SS egyik bírósága halálra ítélte, és 1945 elején ki is végezték (lásd ehhez még különösen az egykori SS-bíró, dr. Morgen feljegyzéseit: Nürnbg. Dok. NO-2366).

Segédtiszt és a védőőrizetes tábor vezetője

a sachsenhauseni koncentrációs táborban (1938–1940)

1 Az oranienburgi KL helyett, amelyet a berlini SA 1933-ban alapított, a KL-ek felügyeletének és a halálfejes osztagoknak az oranienburgi elhelyezése után 1935–36-ban létrehozták az Oranienburgtól csak néhány kilométer távolságra lévő, az ottaninál sokkal nagyobb sachsenhauseni tábort. Az oranienburgi KL, csakúgy, mint az esterwegeni KL és a Columbia-ház, a sachsenhauseni tábor felállítása után megszűnt önálló táborként működni. Ezeknek a táboroknak a foglyait átvitték Sachsenhausenbe, vagy külső részlegként alárendelték

őket a sachsenhauseni KL-nek. Mivel Sachsenhausen Oranienburg tőszomszédságában volt, fokozott mértékben Eicke közvetlen felügyelete alá került.

2 Hösst – a személyi iratai szerint – 1938. augusztus 1-jei hatállyal helyezték át Sachsenhausenbe. A KL-ekben a segédtiszt mintegy a parancsnok meg-hosszabbított keze volt, ügyintézői feladatokat látott el. A tábor vezérkara a segédtiszt alá volt rendelve. Elsősorban a segédtiszt volt felelős a külső hatóságokkal, valamint a felettes parancsnoksággal, a KL-ek felügyeletével való írásbeli kapcsolattartásért is.

3 Geheime Staatspolizeiamt, a porosz titkosrendőrség neve volt (Titkos Államrendőrségi Hivatal), amelyet 1933 áprilisában hozott létre Hermann Göring, akkor porosz miniszterelnök és belügyminiszter. A Gestapa a RSHA IV. hivatála lett 1939-ben. (A szerk.)

4 Valószínűleg Rudolf Mackensenről (1893–1945) van szó, aki akkoriban az SA Standartenführerje volt, és aki 1939-ben „Hitler helyettesénél” (Stab des Stellvertreters des Führers, Stab des StDF), Rudolf Hessnél volt ügyvezető (Stabsgeschäftsführer) Münchenben. Mackensen 1922-ben Höss-szel együtt lépett be az NSDAP-be Münchenben (vö. Személyi iratok).

5 Alfred Ernst Rosenberg (1893. január 12. – 1946. október 16.) a zsidó kultúr- vagy on-kifosztására létrejött szervezet vezetője volt 1940-től (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg), 1941 júliusától a balti államok, Északkelet-Lengyelország és Nyugat-Fehéroroszország területén létrejött német birodalmi kormányzás civil adminisztrációjának vezetője (Reichskommissariat Ostland). 1946 októberében a háborús bűnösök nürnbergi perében halálra ítélték és kivégezték. (A szerk.)

6 A sachsenhauseni KL parancsnoka 1938 elejétől Hermann Baranowski (1884. június 11. – 1940. február 5., SS-száma 24009) SS-Standartenführer volt. Baranowski 1936-tól volt Loritz parancsnoksága alatt a dachauai védőőrizetes tábor vezetője. Hösst tehát innen ismerte, méghozzá elég jól, és ő kérte az áthelyezését Sachsenhausenbe. 1940-ben betegségben halt meg.

7 Höss valószínűleg az 1918-as januári sztrájkra gondolt.

8 Minden valószínűséggel a dessauai Johann Heinenről van szó, aki a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium egyik listáján is szerepel (Nürnbg. Dok. NO-190) mint olyan személy, aki egyike azoknak, akikkel ilyen eset történt a háború kitörése után. Itt a következőképpen indokolják a halálos ítéletet: „Megbízták, hogy másokkal együtt építsen légvédelmi óvóhelyet, ő azonban ezt megtagadta, arra hivatkozva, hogy hontalan.” (A kivégzés időpontját a fenti forrás másképpen adja meg, mint Höss; eszerint 1939. szeptember 7-én történt az eset. Vö. a VfZ 4. sz.-ban [1958] megjelent iratokkal: Martin Broszat: Zur Perversion der Strafjustiz im Dritten Reich. *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte*, 1958, 6/4, 390–445.)

9 Heinrich Müller (1900. április 28. – 1945. április 29.), akkoriban SS-Brigadeführer a Gestapa (Geheimes Staatspolizeiamt – vö. Gestapo – Geheime Staatspolizei) főnöke volt. Mint ilyent, megalakulása után (Himmler 1939.

10. szeptember 27-i rendelete; nyomtatásban NKT, XXXVIII. köt., Dok. L-361) nevezték ki az RSHA IV. osztályának főnökévé. A Gestapo főnökeként Müller volt felelős a koncentrációs táborokba internálásokért.
10. Az általános SS (Allgemeine SS) az SS-en belüli megkülönböztetést szolgálta, elkülönültek az SS harci alakulataitól (Waffen-SS), illetve a koncentrációs táborok felügyeletére létrehozott csapatoktól (SS-Totenkopfverbände). (A szerk.)
11. A katonai szolgálatot megtagadó jehovisták kivégzéséről a KL-ekben lásd Eugén Kogon: i. m. *Der SS-Staat*. 211. skk. Magyarul: Kogon: i. m. 71. skk., továbbá: Nürnberg. Dok. NG-190.
12. A Gestapo 1937-ben elkezdett, a jehovisták elleni egyre határozottabb akciójáról lásd többek között a Gestapo 1937. augusztus 5-i körlevelét (in: NKT, XXXV. köt., D-84) és még Eugén Kogon: i. m. 211. skk., magyarul: 389. skk.
13. Franz Sass (1904–1940. március 27.) és Erich Sass (1906–1940. március 27.). (A szerk.)
14. A Sass fivérek kivégzése, amelyről Höss ír, csak egy eset volt a sok közül; a Gestapo a bűnözőket, a szabotőröket és a hozzájuk hasonlókat a háború kezdetétől fogva vagy tárgyalás nélkül, vagy a már meghozott ítélet ellenére egyszerűen agyonlövötte. Himmler és az RSHA főnöke, Heydrich SS-Gruppenführer Hitler teljes támogatását élvezték ezeknél az intézkedéseknél, amelyeket az igazságszolgáltatás tudta nélkül hajtottak végre, sőt sokszor még utólag sem tájékoztatták az illetékes szerveket. Amikor 1939. szeptember 28-án a birodalmi igazságügyi miniszter, dr. Franz Gürtner (1881. augusztus 26. – 1941. január 29.) egy feljegyzésben kifogást emelt a rendőrség törvénytelen eljárásai ellen, Hitler azzal a megjegyzéssel utasította vissza a kifogásokat, hogy ő maga rendelte el az említett kivégzéseket, és a jövőben sem mondhat le arról, hogy bizonyos eseteket ne adjon át közvetlenül a Gestapónak, mivel a bíróságok „nem nőttek fel a háború különleges követelményeire”. Martin Broszat: *Zur Perversion der Strafjustiz im Dritten Reich. Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte*, 1958, 6/4, 390–445.
15. A Sass fivérek kivégzéséről, amelyet a meghozott ítélet ellenére hajtottak végre; a sajtóban utólag azt írták, hogy a testvéreket azért lőtték agyon, mert tettlelesen ellenálltak. Vö. ehhez dr. Curt Rothenbergernek (1896. június 30. – 1959. szeptember 1.), a Hanzai Legfelsőbb Tartományi Törvényszék (Hanseatisches Oberlandesgericht) elnökének a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumnak írt 1940. március 28-i jelentését (Nürnberg. Dok. NG-390).
16. Vö. ezzel Mathias Lexi eskü alatt tett nyilatkozatát. In: NKT, XXXI, PS-2928, 299.
17. Az egyik legnehezebb munka, amelyet a dachauai táborban az első években a foglyoknak kellett végezniük: Egy ember nagyságú vashengert kellett húzniuk, amellyel lehengerelték a lágér útjait – ezeket szintén a rabok építették. Vö. ehhez: *Konzentrationslager. Ein Appell an das Gewissen der Welt. Ein Buch der Greuel. Die Opfer Klagen an*. Graphia Verlagsanstalt, Karlsbad, 1934, 80.

18. Az itt következő három oldalt (másfél lap) kihagytuk. Höss itt egy szexuálisan abnormális fogoly esetét írja le, amely Dachauban történt. A fogoly gátlatlanul átadta magát az ösztöneinek, és a táborba szállítása után néhány héttel testileg tönkrement és meghalt. Höss leírása erről az egyedi esetről, amelyről azt mondja, hogy Himmler maga is nagy érdeklődést tanúsított iránta, tartalmát tekintve tökéletesen érdektelen; a legvisszataszítóbb részletekbe belemenő, a tárgyhoz nem tartozó zavaros bőbeszédűsége inkább írójának habitusára világít rá, ami részben érvényes a további leírásokra is.
19. 1939. szeptember 3-án Heydrich Gruppenführer, az RSHA főnöke Hitlerrel és Himmlerrel egyetértésben leiratot küldött valamennyi rendőrparnokságnak és rendőrőrsnek „Az állam belbiztonságának alaptörvényei”-ről, amelyben szigorúbb bánásmódot rendelt el az állam ún. ellenségeivel, valamint a szabotőrökkel stb. szemben (vö. Nürnberg. Dok. NO-2263). Heydrich már 1939 júniusában összeállítat egy listát „a Systemzeit (a náci ily néveztek lekicsinylően és gúnyosan a Weimari Köztársaságot – A ford.) vezető embereiről”, akik még szabadlábon voltak Németországban. Az első kategóriába a marxisták és a kommunisták tartoztak (Nürnberg. Dok. PS-1430).
20. Párhuzamosan az Altreich (Régi Birodalom) területén folytatott akciókkal, amelyek következtében a háború első éveiben számos, politikai szembenállással gyanúsított embert vittek internálótáborba, nagy letartóztatási hullám volt a Cseh-Morva Protektorátusban is. Ennek során a Gestapo kb. nyolcezer cseh állampolgárt vett őrizetbe. Két és fél hónappal később, 1939. november közepén ismét letartóztatások történtek. Ezt a prágai diáktüntetések váltották ki. A Gestapo több száz cseh egyetemi hallgatót fogott le, és a sachsenhausen/oranienburgi koncentrációs táborba vitték őket. Legtöbbjüket 1941-ig szabadon engedték. Vö. ehhez: NKT, XVI. köt., 725. skk. (Neurath vallomása 1946. július 24-én), valamint Nürnberg. Dok. NG-1113 és PS-3771; továbbá Hans Steinberg: *Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren*. Phil. Diss. (gépirat), Göttingen, 1953, 89. skk.
21. A krakkói professzorok esetével kapcsolatosan dr. Hans Frank, a megszállt lengyel területek egykori főkormányzója az alábbi vallomást tette a nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság előtt: „1939. november 7-én érkeztem Krakóba. 1939. november 5-én, a megérkezésem előtt, az SS és a rendőrség – mint utólag megállapítottam – gyűlésre hívta a krakkói professzorokat, ott aztán letartóztatták őket, közöttük tiszteletre méltó agg professzorokat is, és valamennyiüket elvitték egy koncentrációs táborba, azt hiszem, Oranienburgba. Az erről szóló jelentést az íróasztalomon találtam. Mindazzal ellentétben, ami netán a naplomban található, itt szeretném eskü alatt megerősíteni, hogy nem nyugodtam addig, amíg a legutolsó professzor, akit még a táborban találtam, 1940 márciusában ki nem szabadult.” (NKT, XII. köt., 30–31.)
22. Martin Niemöller (1892. január 14. – 1984. március 6.) 1937. július 1-jén tartóztatták le. 1938. március 2-án a berlin-moabiti II. különleges bíróság hét hónap fegyházbüntetésre ítélte, de mivel ennyi ideig ült vizsgálati fogságban,

letöltöttek tekintették a büntetését. Niemöllert azonban mégsem engedték szabadon. Az ítélet kihirdetése után a Gestapo elvitte a börtönből, ahol a vizsgálati fogságban ülőket tartották, és a sachsenhauseni koncentrációs táborba hurcolta (ún. „preventív letartóztatás”). Lásd ehhez: VfZ 4 (1958), 5. 307. skk.

23 Erich Raeder (1876. április 24. – 1960. november 6.) 1928 és 1943 között a német haditengerészet vezetője (Leiter des Oberkommandos der Marine) volt. A háborús bűnösök nürnbergi perében életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Rossz egészségi állapota miatt 1955-ben szabadult. (A szerk.)

24 Höss a továbbiakban a Niemöller család magánéletéről ír: Ezeket a részleteket a személyes adatok védelmé miatt kihagytuk.

25 Theofil Wurm (1868. december 7. – 1953. január 28.) evangélikus lelkész, felszólalt a náci által a testi fogyatékosokkal szemben elkövetett eutanázia ellen. (A szerk.)

26 Höss jelen feljegyzéseihez Wilhelm Niemöller lelkész, Martin Niemöller lelkész fivére és a *Kampf und Zeugnis der bekennenden Kirche* (Ludwig Bechauf, Bielefeld, 1948) című könyv szerzője; a fivérével folytatott megbeszélés után 1958. március 8-án Höss feljegyzéseihez kritikai állásfoglalást juttatott el a Jelenkor-történeti Intézetnek (IfZ), ezt az alábbiakban közöljük:

1. Természetesen nem igaz, hogy Dahlemben a „reakció” gyűlt össze. A dolgok állása szerint az ottani istentiszteleteken a magasabban képzettek száma nagyobb volt, mint más berlini gyülekezetekben. Tagadhatatlan tény, hogy Schachtot és Schwerint látni lehetett az istentiszteleteken. A „reakció” és az „elégedetlenség” szavakkal azonban nem írható körül az a jelenség, hogy Dahlemben életerős gyülekezet volt, amely túlélte a nemzetiszocializmust. Ehhez lásd *Kampf und Zeugnis der bekennenden Kirche*, 197.

2. Niemöller soha nem prédikált „ellenállásról”. A megfelelő kategóriát nem ismerték a nemzetiszocializmus emberei. A Hitvalló Egyház megpróbálta azt tanítani, hogy az emberek (még akkor is, ha Hitlernek hívják őket) emberek, viszont Isten az Isten. Hogy a zsidó is ember, ezt Niemöller világosan kifejezte.

3. Niemöller nem írhatott annyiszor, ahányszor csak akart. Havonta általában kétszer küldhetett levelet a feleségének. Közben azonban hónapokon át volt „levélzárlat” is. Kétségbe vonható, hogy Höss valaha is olvasta Niemöller bármelyik levelét, mert a cenzúra a „politikai osztály” dolga volt. Frau Niemöller egyáltalán nem vihetett a férjének könyveket Sachsenhausenbe. Ezt csak Dachauban engedélyezték (korlátozottan), és természetesen szigorú cenzúra mellett. A sétaidőt – eleinte 20 perc volt, később egy óra – szigorúan ellenőrizték. Ez csak Dachauban volt másképpen.

4. Höss úgy ír, mintha a fogoly kívánságai iránti rendszeres érdeklődés lett volna a legjellemzőbb a fivérem helyzetére. Egy alkalommal látogathattam meg Sachsenhausenben (1938. augusztus 29.), és nekem nem ez volt a benyo-

másom. A parancsnok soha nem kérdezte meg ettől a fogolytól, hogy mi a „kívánsága”. A fogoly nem emlékszik rá, hogy valaha is találkozott volna a parancsnokkal. Höss kitalációja, hogy a fogoly cellájában „némi kényelem volt”.

5. Hitler egyáltalán nem érdekelte Niemöller. A prominens látogató Von Lans admirális volt. Saját elhatározásából kereste fel, és arra akarta rávenni Martin Niemöllert, hogy többé ne bolygasson „politikai kérdéseket”. Az admirális nem volt tagja a Hitvalló Egyháznak.

6. Martin Niemöller 1939. szeptember 7-i jelentkezése. Ebben egy szó sincs arról, hogy „tegyék meg tengeralttjáró-parancsnoknak”. A Hitler elutasító válaszáról szóló mondat kitaláció, főleg az indoklása. Keitel 1939. szeptember 27-én személyesen írt levelet „Niemöller sorhajóhadnagynak, Oranienburg, Berlin mellett, KL Sachsenhausen” – ebben az alábbiak állnak: „Az Ön 1939. szeptember 7-i megkeresésére sajnálattal vagyok kénytelen közölni Önnek, hogy az aktív fegyveres szolgálatba való bevonása nem áll szándékunkban. Heil Hitler! Keitel, vezértábornagy.” Tudomásom szerint csak ezután került sor az egyenruha viseléséről való lemondásra.

7. Ostobaság, hogy Niemöller a katolikus vallásra való áttéréssel akarta volna elérni, hogy szabadon bocsássák. Ismeretes, hogy sok, hitéhez hű katolikus volt Dachauban. Hármójukkal (Neuhäusler stb.) 1941-től volt együtt. A lehető legalaposabban tanulmányozta a katolikus egyház tanait, mégpedig éveken át. Ebben az esetben teljes egészében vallási kérdésekről van szó, amelyekről Höss semmiféle ismerettel nem rendelkezhet.

8. A fantázia érdekes szüleménye, hogy dr. Wurm evangélikus tartományi püspök Dachauban volt. A württembergi tartományi püspök sem ott nem volt, sem Poznańban. Egyszer volt házi őrzetben, mégpedig Stuttgartban, 1934-ben. A dachauai börtönépületben Martin Niemöller volt az egyetlen evangélikus lelkész. A többiek a 26-os barakkban, „a papok blokkjában” voltak. A tévedés nyilván arra vezethető vissza, hogy D. Bursche főszuperintendens, a lengyel evangélikus egyház feje ugyanakkor volt Sachsenhausenben, amikor Martin Niemöller, és ott is halt meg. Erről a sachsenhauseni védőőrzetes tábor vezetőjének voltaképpen tudnia kellett.

27 A foglyok közül a bűnözőket, illetve a „hivatásos bűnözőket” a táborban zöld színnel jelölték meg. Minden fogolyt a ruháján kellett viselnie a besorolásának megfelelő színű háromszöget. A politikai foglyoké például vörös volt, a bűnözőké zöld, a társadalomra veszélyeseké, vagyis az aszociális elemeké fekete és így tovább. Vö. ehhez: Eugen Kogon: i. m. Anhang (Függelék) táblázatát a foglyok megjelölésének ábrázolásaival (ez a Függelék hiányzik a magyar kiadásból – A ford.), valamint: Sehn: *KL Oświęcim-Brzezinka*, 49.

28 Ez alatt a rész alatt (az eredeti kéziratban 54. lap) Höss kézírásával az alábbi megjegyzés látható: „47. január Rudolf Höss”.

- 29 Az SS Személyzeti Főhivatala (vö. Személyi iratok) szerint Höss 1939. november 9-én léptették elő Hauptsturmführernek „az RFSS parancsára”, és 1939. szeptember 21-én bízták meg a sachsenhauseni védőrizetes tábor vezetésével. Mivel ezt az utóbbi dátumot Höss szolgálati előmenetelének időrendi listáján érdekes módon SS-Hauptsturmführerré való előléptetése után regisztrálták, lehet, hogy tévesen megadott dátumról (december helyett szeptember) van szó. Ez megegyezne Höss közlésével, miszerint „1939 karácsonya körül” lett a védőrizetes tábor vezetője.
- 30 Walter Eisfeld (1905. július 11. – 1940. április 3.) Sturmbannführert (aki az 1939-ben elhunyt Baranowski utódja volt) Loritz SS-Oberführerrel váltották le. Ennek a Himmler által személyesen elrendelt parancsnokváltásnak a közelebbi körülményeiről Höss az emlékiratai előtt három hónappal korábban (1946 novemberében), a krakkói vizsgálati fogságban Himmlerről írt feljegyzéseiben számol be, és a későbbiekben is hivatkozik rá. Lásd angol fordításban Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 268–293.
- 31 1939 áprilisában Heinrich Deubel (1890. február 19. – 1962. október 2.) Oberführer helyett Loritz lett Dachauban a parancsnok, lásd Höss megjegyzéseit Loritzről a Himmlerről szóló feljegyzéseiben. Angol fordításban Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 279.
- 32 Baranowski SS-Standartenführer.
- 33 1939 októberében Eicke megbízást kapott a halálfejes hadosztály felállítására, ez Dachauban történt meg. Ezért a dachau koncentrációs tábor 1940 márciusáig átmenetileg megszüntették. A dachau foglyokat erre az időre átszállították Flossenbürgbe (vö. ehhez Karl Roeder eskü alatt tett vallomását: Nürnberg. Dok. NO-2122).
- 34 Glücks Oberführer Eicke utódja volt mint a KL-ek felügyelője.
- 35 Loritzot 1939-ben leváltották a dachau parancsnoki posztról, és Klagensfurtba helyezték át az Általános SS-hez (lásd Höss feljegyzéseit Himmlerről, jelen kötet 230. oldal). Lásd angol fordításban Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 268–293.

Parancsnok Auschwitzban (1940–1943)

- 1 Fritz Suhren (1908. június 10. – 1950. június 12., SS-száma 109561) SS-Sturmbannführer; később, amikor 1942. szeptember 1-jén Loritzot visszahívták Sachsenhausenből, az 1939 tavaszán női táborként létrehozott Ravensbrück (Templin körzet, Uckermarkban) parancsnokává nevezték ki, a tábor a háború végéig vezette. A háború után elfogták, de megszökött a neuengammei internálótáborból, 1950-ben egy francia katonai bíróság elítélte és kivégezték (vö. Suhren személyi iratai: Nürnberg. Dok. NO-1595); továbbá Suhren vallomásai a szövetségesek kihallgatósíztjei előtt [Nürnberg. Dok. NO-3647/49]).

- 2 1940. február 1-jén az RFSS kiadta a parancsot a koncentrációs táborok felügyelőjének, hogy a Régi Birodalom területén, valamint a „csatolt keleti területeken” lévő különböző épületegyütteseket, börtönöket és táborokat felvizsgálja meg, mennyire alkalmasak koncentrációs tábornak. Ekkor került képbe Auschwitz is. 1940. február 21-én Glücks SS-Oberführer a szemle eredményéről az alábbi jelentést írta Himmlernek: „Auschwitz, egy egykori lengyel tűzerkazárnya (kő- és faépületek) néhány higiéniai és építményi hiányosság elhárítása után alkalmas karanténtábornak. Részletes leírást kapott róla az SS birodalmi vezetője, a német rendőrség főnöke, Pohl és Heydrich Gruppenführer, valamint az SS birodalmi orvosa. Auschwitzban most történnek meg a még szükséges építkezési és egészségügyi szempontú felmérések. Ha az Állambiztonsági Rendőrség főnöke részéről kezdeményezett tárgyalások befejeződnek arra vonatkozóan, hogy a Wehrmacht átadja a tábor – mint már jelentés történt róla, még a tábor területén tartózkodik egy építési munkát végző csapat –, akkor azonnal megkezdem a tábor rendbehozatalát karanténtábor céljára. Az ehhez szükséges előkészületeket már megtettem” (NKT, XXXVI. köt., NO-034). – A Höss ellen folytatott ügyészégi nyomozás és a Lengyelországban található német dokumentumok alapján dr. Jan Sehn szerint (vö. Sehn, i. m. 15) egy Auschwitzban felállítandó KL-nek az ötlete már 1939 végén felmerült a breslaui Biztonsági Rendőrségnél (Sipo) és a Biztonsági Szolgálatnál (SD). A javaslatot Arpad Wiegandt (1906. január 13. – 1983. július 26.) SS-Oberführer tette. Sehn továbbá megemlíti azt is, hogy 1940. április 17-én és 18-án egy Höss által vezetett bizottság is megtekintette Auschwitzot, és a kaszárnya körüli területet alkalmasnak nyilvánították egy KL létesítésére, bár a bizottság arra is figyelmeztetett, hogy vannak nem megfelelő tényezők is (többek között a fertőzött víz). Höss személyi iratai szerint 1940. május 4-én bízták meg az auschwitzi KL felépítésével és nevezték ki a tábor parancsnokává.
- 3 Az auschwitzi koncentrációs tábor magját (központi tábor) a kaszárnyák és az egykori lengyel Dohánymonopólium Társaság épületei alkották a Sola bal partján, Auschwitz mellett; vö. Sehn, i. m. 17.
- 4 A Sipo és az SD felügyelője a breslaui SS-közigazgatási területen, amelyhez a „Németországhoz csatolt” katowicei (Kattowitz) regionális körzetben lévő Auschwitz is tartozott, az RSHA képviselője is volt egyben, és így ő is küldhetett foglyokat az auschwitzi koncentrációs táborba. A breslaui Sipo és SD felügyelői posztján 1940-ben Wiegandt SS-Oberführer állt (vö. Nürnberg. Dok. NO-5322).
- 5 Azok a foglyok (Funktionshäftlinge), akiket kápóként, blokkfelügyelőként és tábori előjáróként vagy pedig szakmai-hivatásbeli minőségük alapján sokszor fontos funkciókkal ruháztak fel a táborban.
- 6 Höss Gerhard Palitzsch (1913. június 17. – 1944. december 7.) SS-Hauptscharführerrel, aki 1940. május 20-tól volt Rapportführer az auschwitzi táborban, már az emlékirat megírása előtt igen kemény szavakkal nyilatkozott egy háromoldalas, 1946 novemberében Krakkóban írt feljegyzésében, amelyet

ebben a könyvben nem jelentetünk meg. Itt Höss arról számol be, hogy Palitzschnak – aki már 1933-tól a sachsenburgi KL-ben szolgált, 1936-tól pedig blokkfelügyelőként és Rapportführerként a sachsenhauseni KL-ben, és ő, Höss, innen ismeri – sokkal nagyobb hatalma volt a foglyok fölött Auschwitzban, mint a védőrizetes tábor egymást váltó vezetőinek. Sokkal jobban terrorizált, üzletelt, fenyegetéssel és kedvezményekkel a kapcsolatok olyan hálóját építette ki, amely folyamatosan erősítette hatalmi helyzetét, és még feletteseivel szemben is szinte támadhatatlanná tette. Höss Palitzschról alkotott véleményét az alábbiakban foglalja össze: „Palitzsch a legravaszabb és legalattomosabb teremtmény volt, akit a különböző KL-ekben teljesített hosszú és változatos szolgálati időm alatt megismertem. A szó legszorosabb értelmében hullákon gázolt át, hogy kielégítse hatalomvágyát!” Az SS bírósága 1943 végén vizsgálatot indított Palitzsch ellen, mert viszonya volt egy táborbeli zsidó nővel. Palitzschot átmenetileg „bunkerbe” zárták, aztán alkalmat kapott a frontszolgálatra, és valószínűleg Magyarországon esett el. Palitzschsal kapcsolatban lásd még Höss további feljegyzéseit Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 308–311.

7 Az auschwitzi KL-ben, mivel igen nagy tábor volt, egy 1-es és egy 2-es számú védőrizetéstábor-vezető volt. Az 1. védőrizetes tábor vezetője (1941 végéig) Karl Fritzschn (1903. július 10. – 1945. május 2., SS-száma 7287) SS-Hauptsturmführer volt, utána jött 1942 januárjában (1943-ig) Hans Aumeier (1906. augusztus 20. – 1947. december 22., SS száma 2700) SS-Hauptsturmführer. Mindketten nemcsak régi SS-tagok voltak, hanem a dachau koncentrációs táborban a felső-bajorországi örkölélék veteránjai is. Mivel szemmel láthatóan csak a KL-ben voltak alkalmazhatók SS-vezetőként, nyilvánvalóan nem játszottak sokkal jobb szerepet Auschwitzban, mint az alájuk rendelt (de szellemileg felettük álló) Palitzsch Rapportführer. Höss nyomására végül alkalmazhatóság miatt mindkettőjüket áthelyezték. Höss a vizsgálati fogságban, ahogyan Palitzschról, úgy Fritzschnról és Aumeierről is külön feljegyzéseket készített, összesen négy kézzel írt oldalt. Többek között azt veti a szemükre, főleg Fritzschnnek, hogy a saját alkalmatlanságuk miatt messzemenően szabad kezet adtak a funkciós foglyoknak. A háború után Aumeiert kiadták Lengyelországnak, és a krakkói lengyel Legfelsőbb Népbíróság 1947. december 22-én halálra ítélte. Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 230–232, 250–253. Fritzschn tartózkodási helyéről semmit nem tudunk. Az auschwitzi 2. védőrizetes tábor vezetője Franz Xaver Maier (1913. január 7. – 1970. július 8.), illetve Fritz Seidler (1907. július 18. – 1945. május 3.) volt. Róluk is beszámol Höss a már említett, Palitzschról írt feljegyzéseiben. Szerinte Meier Karl-Otto Koch (1897. augusztus 2. – 1945. április 5.) egyik buchenwaldi „kreatúrája”, aki „minden disznóságra képes volt, igazi bűnöző”. Ő, Höss különféle kínos bonyodalmak miatt már néhány hét múlva át tudta adni Meiert az SS bíróságának. Utódja, Seidler, Höss értékelése

szintén nem volt ugyan annyira borzalmas, de Palitzsch régi sachsenhauseni cimborájaként egy követ fújt vele a foglyokkal való rossz bánásmódban és mindenféle intrikában. Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 309.

8 Mind a két helység Nowy Targ (Neumarkt) járásban fekszik, Krakkó megye legdélibb részén, a szlovák határnál, több mint 100 kilométerre Auschwitztól.

9 Az RSHA és annak Auschwitzért felelős regionális képviselője, valamint a Sipo és az SD breslaui felügyelője mellett a krakkói Biztonsági Rendőrség parancsnoka, Bruno Streckenbach (1902. február 7. – 1977. október 28.) SS-Brigadeführer dönthetett arról, hogy mely foglyok kerüljenek az auschwitzi KL-be. Mint a krakkói Biztonsági Rendőrség parancsnoka, Streckenbach a krakkói, lembergi, lublini, radomi és varsói Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat parancsnokának volt alárendelve, hatásköre kiterjedt a Fő-kormányzóság egész területére, következésképp sokkal nagyobb volt, mint a Birodalom területén lévő Sipo- és SD-felügyelőké.

10 Az auschwitzi koncentrációs tábor felállításakor a környező mezőgazdasági területeket a tanyákkal, téglagyárakkal stb. együtt különböző zónákra osztották, amelyeket egymás után foglaltak le és nyilvánítottak lágerterrületté. 1940 folyamán ebből aztán az „auschwitzi KL érdekszférájához tartozó terület” lett, mintegy 40 négyzetkilométernyi, amely a Sola és a Visztula összefolyásánál lévő háromszögletű területet foglalta magában (ennek pontos határait lásd Sehn, i. m. 18). Ezen a területen hét lengyel falut üritettek ki, köztük Brzezinka (Birkenau). Később ezekben a helységekben voltak az auschwitzi KL-hez tartozó mezőgazdasági üzemek, és ide telepítették a kísérleti állomásokat és más intézményeket. Az I. zónát a táborral közvetlenül határos mezőgazdasági területek alkották, a II. zónában mintegy kétezer foglyot foglalkoztató ilyen-olyan üzemek voltak. A katowicei Sziléziai Földhivatal, amely Himmlernek mint a német népiség erősítéséért felelős birodalmi biztoshoz volt alárendelve, április elején megkezdte a későbbi auschwitzi KL körül élő lengyel parasztok, földbirtokosok és egyéb lakosok tulajdonának a kisajátítását, illetve kitelepítésüket. 1940 májusának közepén Höss is tárgyalta a katowicei földhivatallal az Auschwitz körüli I. zóna földterületeinek a lefoglalásáról és kiürítéséről. Vö. NKT, XXVII. köt., PS-1352 alatt nyomtatásban megjelent dokumentumok.

11 Höss erről bővebben ír a Himmlerről szóló visszaemlékezésében, lásd jelen kötet 230. oldalát. Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 268–293.

12 Vö. Höss feljegyzéseit Himmlerről, lásd jelen kötet 228–249. oldalát. Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 268–293.

13 Himmler 1941. március 1-jei auschwitzi látogatása alkalmával kiadott utasítása alapján 1941 októberében az alaptábortól kb. három kilométerre fekvő Birkenauban (Brzezinka) elkezdték az „auschwitzi hadifogolytábor” (bir-

kenauai tábor) felállítását, amelynek minden addigi, a nemzetiszocialisták által valaha is létrehozott koncentrációs tábornál nagyobbak kellett lennie. Az eredetileg Himmler által tervbe vett, százezer hadifoglyot befogadó tábor kapacitását megduplázták azokban az SS Gazdasági és Igazgatási Főhivatalának (WVHA) C hivatalszoportja (építkezések) által készített tervekben, amelyek alapján 1941 őszén elkezdték az építkezést. A tervek szerint a birkenauai táborban 600 barakknak kellett állnia 200 ezer fogoly számára. Ez a terv azonban csak részben valósult meg. A háború végéig a B.I. részleg készült el (a későbbi auschwitzi női koncentrációs tábor: FKL Auschwitz), amelyet 20 ezer fogolynak szántak, továbbá a B.II. részleg (a későbbi férfítábor) 60 ezer fogolynak és a szintén 60 ezer fogolyra tervezett B.III. részleg kisebbik része. A B.IV. részleg csak papíron volt meg. De a birkenauai tábor együttes – amelyet női és férfi-, családi és cigánytáborra stb. osztottak fel – a maga több mint 250 primitív kőépületével és barakkjával (ún. istállóbarakkjával), amelyeket egyenként 300-400 fogolynak szántak, de gyakran kétszer annyit helyeztek el bennük, egy hatalmas KL-várost képezett, több mint 175 hektárnyi területen. Dupla, összesen 16 kilométer hosszú, villanyárammal feltöltött szögessdrót, valamint 13 kilométernyi árok, úgynevezett Ringgraben választotta el egymástól a birkenauai tábor egyes részeit és alrészleteit (vö. Sehn, i. m. 25). Míg az 1941-ben szintén kibővített auschwitzi alaptáborban átlagosan 18 ezer fogoly volt, a birkenauai táborban a legnagyobb kihasználtsága idején, 1943-ban 140 ezer foglyot helyeztek el. A birkenauai tábor közvetlen közelében gázkamrákat és krematóriumokat is üzembe helyeztek (vö. Höss leírásával, lásd jelen kötet 212–214. oldalait). Már Auschwitz melléktáborának, Birkenauban a felállítása előtt, 1941 tavaszán megkezdődött az auschwitzi foglyok kiválasztása az IG Farben AG Buna Műveknek az auschwitzi táborból kb. hét kilométerre tervezett építkezéséhez. A gyár helyének kijelölésekor azért esett a választás Auschwitz környékére, mert az IG Farben AG vezetősége számára fontos szempont volt az olcsó munkaerő (vö. ehhez az amerikai VI. katonai bíróság 1948. július 26-i ítéletét az IG Farben-perben, *Trials of War Criminals*, VII–VIII. köt.). Hogy a foglyokat egyszerűbben állíthassák munkába, az IG Farben AG 1942-ben a munkát végző foglyok számára a Buna Művek közvetlen közelében, Monowitzban (Monowice) is létrehozott egy munkatábor, amely az auschwitzi KL alá tartozó 39 külső, főleg a felső-sziléziai ipari körzetben, illetve távolabb is, például Brünnben (Brno) létesített táboron kívüli munkahelyek között a legnagyobbinak számított.

14 Ezek a kápóknak kinevezett blokk- és táborfelügyelő foglyok voltak.

15 Itt a foglyoknak azokról a kategóriáiról van szó, amelyeket különböző színekkel jelöltek meg.

16 Egy ízben Höss személyesen adott parancsot egy Auschwitzból megszökött fogoly szüleinek letartóztatására. Bevitette őket a táborba, és ott egy táblával a nyakukban kellett állniuk, az volt rá felírva, hogy mindaddig nem mozdulhatnak el a helyükről, amíg a szökésben lévő fiukat vissza nem hozzák. (Vö.

Hermann Langbein: *Die Stärkeren: Ein Bericht*. Stern Verlag, Wien, 1942, 121.) Más, részben még súlyosabb megtorlásokat rendelt el például a védőőrzetesi tábor vezetője, Karl Fritzsche, amikor válogatás nélkül emelt ki foglyokat, bezáratta őket a 11-es blokk (központi tábor) bunkerébe, és hagyta, hogy ott éhen haljanak. (Vö. az egykori lengyel fogoly, Franciszek Gajowniczka tanúvallomása, IfZ, Arch. Sign. Fa 86.)

17 Itt a foglyok különböző színekkel megjelölt kategóriái közötti ellentétekről van szó.

18 A kb. 10 ezer orosz hadifogolynak, akik 1941 elején érkeztek Lamsdorfból Auschwitzba, az auschwitzi központi tábor területén egy kilenc blokkból (kőházakból és fabarakkokból) álló részt választottak le. Ezeknek az orosz hadifoglyoknak a többsége 1942 februárjáig tifuszban vagy alultápláltságban, illetve más betegségekben halt meg, vagy az SS őrszemélyzete végzett vele. A maradék, kb. 1500 orosz hadifoglyot később átszállították Birkenaubába. Vö. ezzel az auschwitzi tábor politikai osztályán írnokként dolgozó egykori fogoly, Kazimierz Smoleń (az auschwitzi múzeum későbbi igazgatója) nagyon pontos adatait 1947. december 15-ről (Nürnberg. Dok. NO-589, valamint Sehn, i. m. 115. skk.).

19 1942. augusztus 18-án (a kitörési kísérlet után) Auschwitzban már csak 163 szovjet hadifoglyot regisztráltak. Közülük 96 élte túl az auschwitzi lágert (vö. Sehn, i. m. 122. skk.).

20 A 10 ezer orosz hadifogoly közül 1941 novemberében a katowicei Gestapo vezetőségének különleges bizottsága kiválogatott 300, komisszárnak vagy fanatikus kommunistának minősített embert, és kivégeztette őket. Vö. ehhez Kazimierz Smoleń eskü alatt tett vallomását (Nürnberg. Dok. NO-5849), valamint Höss feljegyzéseit: „A zsidókérdés végső megoldása” az auschwitzi koncentrációs táborban. Lásd jelen kötet 212. oldalát.

21 Vö. Hans Buchheim: *Die Zigeunerdeportation vom Mai 1940*. In: *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Institut für Zeitgeschichte, München, 1958. 51. skk.

22 A szintikről és lallerikről van szó.

23 Lásd Lucie Adelsberger: *Auschwitz. Ein Tatsachenbericht*. Lettner, Berlin, 1956, 54. Lucie Adelsberger az 1943 tavaszán Birkenauban lévő cigányok számát 16 ezerre teszi. A zsidó származású szerző 1943 májusától orvosként szolgált a cigányok táborában. Beszámol például arról is, hogy a cigánytábor blokkjai túlszűfoltak voltak: „Rendszerint 800, 1000 vagy még több ember volt egy blokkban” (49). Az auschwitzi múzeum 1958. július 2-án adott közlése szerint, melyet az IfZ-nek adott, a cigánytábor titkárságának fennmaradt főkönyvéből az derül ki, hogy 1943 elejétől összesen 20 943 cigányt regisztráltak a birkenauai cigánytáborban. Közülük csak 1943 márciusa és szeptembere között kb. hétezeren haltak meg a táborban.

24 Lat.: cancer aquaticus, vízirák vagy noma, az arc rosszindulatú úszkós megbetegedése, amely úgyszólván kizárólag gyermekkorban, mégpedig rendsze-

rint súlyos betegségek után, különben sem egészséges, alultáplált egyének esetében jelentkeznek, többnyire a rossz higiéniai viszonyok következtében.

25 Az előzőkhöz, valamint különösen az utolsó cigányok birkenauai megsemmisítéséhez (1944. augusztus 1-jére virradóra) vö. Lucie Adelsberger részletes beszámolóját, i. m. 109. skk. Höss-szel egybehangzóan a szerző 3500–4000 cigányról beszél, akiket ezen az éjszakán öltek meg a birkenauai gázkamrákban.

26 Az Auschwitzba elhurcolt cigányok sorsáról és megsemmisítéséről Lucie Adelsberger, i. m., valamint lásd még a holland S. F. van Velsen eskü alatt tett 1945. november 4-i tanúvallomását (Nürnberg. Dok. PS-3548), valamint Hermann Langbein, i. m. 122. skk.

27 *Der Stürmer* volt a címe az 1923-ban Nürnbergben alapított, szélsőségesen uszító és gyűlölködő antiszemita hetilapnak. (A szerk.)

28 Heinz Eschen (1909–1938. január 30.) blokkfelügyelő Dachauban. Lásd még K. H. Jahnke: Heinz Eschen. Kapo des Judenblocks im Konzentrationslager Dachau bis 1938. *Dachauer Hefte*, 1991, 7, 24–33. (A szerk.)

29 Nem lehet tudni, hogy Höss mire alapozza ezt a kijelentését, mert erre vonatkozóan semmiféle adatot nem ismerünk.

30 Paul Joseph Goebbels (1897. október 29. – 1945. május 1.) az irodalomtörténet doktora, birodalmi propagandaminiszter. 1945. május 1-jén hat gyermekével és feleségével együtt öngyilkosságot követett el Berlinben. (A szerk.)

31 Ernst Eduard vom Rath (1909. június 3. – 1938. november 9.) diplomata, 1938 júliusától Németország párizsi nagykövetségén dolgozott (Legationssekretär). 1938. november 9-én Herschel Grynszpan (1921. március 28. – ismeretlen) öt lövéssel bosszúból meggyilkolja az őt fogadó diplomatát. (Grynszpan családját ugyanis – és még további 12 ezer, Németországban élő lengyel zsidót – 1938. október 26-án a német hatóságok letartóztatták, megfosztották a vagyonuktól, és marhavagonokban Lengyelországba deportálták.) Még aznap este Goebbels beszédet tartott Münchenben Hitler beleegyezésével, és órákon belül kitört a Kristályéjszakának nevezett kétnapos, egész Németországot átfogó zsidóellenes pogromsorozat. (A szerk.)

32 1943 novemberében Höss-t visszahívták az auschwitzi koncentrációs tábor parancsnoki tisztéből, és áthelyezték Berlinbe a WVHA-hoz, amelybe 1942 áprilisában mint D hivatali csoportot (Amtsgruppe D) beolvasztották a Koncentrációs Táborok Felügyelőségét (IKL). Höss 1943. november 10-től itt volt a DI (politikai osztály) vezetője; lásd Nürnberg. Dok. NG-4805.

33 1942 közepétől az auschwitzi központi tábor melléktáborában, Birkenauban berendezett női részleg lett a központi női tábor, német és nem német női foglyok részére. Az RSHA már 1942. július 10-én elküldött egy leiratot minden államrendőrségi (Stapo) hivatalnak, parancsnoknak, valamint a Biztonsági Rendőrség (Sipo) és a Biztonsági Szolgálat (SD) parancsnokainak és felügyelőinek, eszerint a jövőben minden női foglyot az auschwitzi KL női részlegébe kell irányítani (Allg. Erlasssammlung des RSHA, 2-F VII a: 18).

34 1942. szeptember 29-én az RFSS és a német rendőrség parancsnoka elrendelte, hogy a ravensbrücki női koncentrációs táborban lévő zsidó foglyokat az auschwitzi koncentrációs tábor női részlegébe szállítsák át, hogy a ravensbrücki tábor zsidótlátszák. Lásd az RSHA 1942. október 2-i leiratát (Nürnberg. Dok. NO-2524). Előzőleg azonban már sok nem zsidó női foglyot – főleg hivatalos bűnözőket és aszociálisakat – átvittek Ravensbrückből Auschwitzba, hogy az ott épülő női táborban mint kápók teljesítsenek szolgálatot.

35 A Budy nevezetű falu mellett, kb. nyolc kilométerre az auschwitzi központi tábortól állomásozott az egyik, foglyokból álló büntetőosztag, amelyet a Visztula menti csatornázási munkálatoknál vetettek be: Ennél a büntetőosztagnál, amely szigorúan el volt zárva a tábor többi részétől, a női és férfi hivatalos bűnözőkből összeszedett kápók a legkülönbébb véres rémtetteket követték el. Lásd ehhez: Philip Friedmann: *Auschwitz*. Sociedad Hebraica Argentina, Buenos Aires, 1952, 70.

36 Az egyik mezőgazdasági üzem az auschwitzi tábor környékén, amelyikben foglyokat dolgoztattak. Harmensében a baromfitelep mellett volt még egy halfeldolgozó üzem is, ahol szintén auschwitzi foglyokat foglalkoztattak (lásd ehhez is Friedmann, i. m. 64).

37 A rajskói (németül: raiskói) birtok az SS tulajdonában lévő mezőgazdasági üzemek egyike volt az auschwitzi koncentrációs tábor érdekszférájához tartozó területen. Dr. Joachim Caesar (1901. május 30. – 1974. január 25.) SS-Obersturmbannführer felügyelete alá tartozott, őt Himmler 1942 februárjában nevezte ki az auschwitzi KL mezőgazdasági üzemének vezetőjévé. (Vö. Dr. Caesar személyi iratai: Nürnberg. Dok. NO-3572/76.) Dr. Caesar a rajskói birtokon növényneveléssel foglalkozó intézetet hozott létre, különösen a növényi kaucsuk kifejlesztésére és kinyerésére. Lásd Höss leírását róla Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 237–240.

38 1942 márciusának végétől április elejéig kb. 12 ezer szlovák zsidót szállítottak Auschwitzba. Vö. Reitlinger, i. m. 440.

39 Höss a következő oldalon ír arról, hogyan toborozták a felügyelőket, valamint arról, hogy nem egynek kényszerűségből kellett felügyelői szolgálatot teljesítenie a KL-ben.

40 Oswald Pohl (1892. június 30. – 1951. június 8., SS-száma 147614) Obergruppenführer, a WVHA főnöke. 1942 áprilisától alá tartozott a koncentrációs táborok igazgatása (vö. Pohl vallomása 1947. április 3-án. Nürnberg. Dok. NO-2736). Közelebbi Pohlról és a koncentrációs táborokkal kapcsolatos szerepéről lásd az Amerikai Katonai Bíróság Pohl és társai mint háborús bűnösök ellen lefolytatott perében (Kivonatolag megjelent a *Trials of War Criminals* V. és VI. kötetében).

41 „Reinhardt-akció” volt a fedőneve a zsidók elgázosításakor a meggyilkoltaktól elvett ruhák, mindenféle használati és értéktárgyak – beleértve az aranyfogakat és a női haját is – feltárba vételének és értékesítésének.

42 Az auschwitzi SS-őrezred parancsnoka Fritz Hartjenstein (1905. július 3. – 1950. október 20.) Obersturmbannführer volt. 1938-ban a Wehrmachtól átlépett az SS halálfejes kötelékeibe, és egy ideig Sachsenhausenben, az őrcsapatnál szolgált századparancsnokként. 1940–41-ben Eicke halálfejes hadosztályához került. 1942-ben alkalmatlanság miatt leváltották, és az auschwitzi KL őrcsapatához helyezték át parancsnoknak. Hogy az őrcsapatot ezredévé növelték, az az ő becsúgyának köszönhető. Höss egy külön, ebben a könyvben nem közölt, Hartjensteinről szóló visszaemlékezésében (2 lap) ír arról, hogy milyen nézeteltérései voltak Hartjensteinnel, és ezek eljutottak egészen Glücksig, a KL-ek felügyelőjéig. 1943 végén, miután Höss távozott Auschwitzból, amelyet aztán három különálló táborra osztottak fel, Hartjensteint átmenetileg a birkenau-i tábor parancsnokává nevezték ki. 1944 májusától 1945 januárjáig a natzweileri KL parancsnoka volt (vö. A. M. Webb: *Trial of Wolfgang Zeuss et al. The Natzweiler Trial. – War Crimes Trials*. William Hodge, London, 1949. 128. skk.). 1950-ben francia katonai bíróság elé került, elítélték és kivégezték. Höss leírását Hartjensteinről lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 265–268.

43 Odilo Globocnik (1904. április 21. – 1945. május 31., SS-száma 292776) Gruppenführer mint a lublini körzet SS-parancsnoka és rendőrfőnöke az e területen 1941–42-ben Sobibórbán, Belzecben és Treblinkában létesült, zsidókat megsemmisítő helyek vezetője volt. Elfogása után öngyilkosságot követett el.

44 A Höss által említett sobibóri kitörést mintegy 150 orosz, lengyel és holland zsidó hajtotta végre 1943. október 14-én. Ezt megelőzően, 1943. szeptember 2-án Treblinkában történt hasonló eset (vö. Reitlinger, i. m. 160–161).

45 Vö. Höss részletes beszámolója erről a Himmlertől Berlinben kapott instrukcióról, valamint tanúvallomása a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt Nürnbergben 1946. április 16-án (NKT, XI. köt., 440).

46 Vö. az előzőkkel Höss nürnbergi tanúvallomását (NKT, XI. köt., 440. skk.), valamint dr. G. M. Gilbert Nürnbergben tevékenykedő amerikai börtönpszichológus beszámolóját arról a beszélgetésről, amelyet Höss-szel folytatott 1946. április 9-én. In: G. M. Gilbert, i. m. 232. skk. Magyarul Gilbert, i. m. 368. skk.

47 Höss valószínűleg a Hitler 1941. március 30-i utasítása nyomán a Wehrmacht Főparancsnoksága (OKW) által 1941. június 6-án kiadott *Richtlinien für die Behandlung politischer Kommissare* (Nürnberg. Dok. NOKW-1076) c. íratra gondol. A kommisszárokra vonatkozó parancs létrejöttéről és a legfontosabb, erre vonatkozó dokumentumokról vö. *Der verbrecherische Befehl*. In: A Wochenzeitung 1957. július 17-i *Das Parlament* című melléklete.

48 Adolf Eichmann (1906. március 19. – 1962. június 1., SS-száma 45326) Obersturmbannführer már az 1930-as évek közepétől a Biztonsági Szolgálat (SD) zsidókérdés-szakértője volt. Az RSHA jelentéktelen IV. B4 referatúrájából az RSHA 1941. július 31-i, a zsidókérdés végső megoldására tett megbíza-

tás után nőtt ki Eichmann hivatala (Dienststelle Eichmann), amely a központi parancsokat adta ki a német fennhatóság alatti területeken élő zsidók megsemmisítésére.

49 A különleges osztagok és különítmények feladatáról vö. többek között Ohlendorf (a D különleges osztag parancsnoka) vallomását a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt Nürnbergben 1946. január 3-án (NKT, IV. 350. skk.); további részletek az Ohlendorf és társai ellen háborús bűnök elkövetése miatt lefolytatott per jegyzőkönyveiben és irataiban. (Az ún. Einsatzgruppen-per részletei megjelentek a *Trials of War Criminals* IV. kötetében, továbbá többek között G. Reitlinger, i. m. 205. skk., Josef Tenenbaum: *Race and Reich. The Story of an Epoch*. Twayne Publishers, New York, 1956, 347. skk.)

50 Hermann Höfle (1911. június 19. – 1962. augusztus 21.) Hauptsturmführer, Globocnik egykori törzstisztje Lublinban, Höss Oranienburgban mint az SS Gazdasági és Igazgatási Főhivatala D I politikai osztályának vezetője került közelebbi ismeretségbe (vö. Höfle eskü alatt tett nyilatkozata Nürnbergben: Nürnberg. Dok. NG-2866).

51 A felső-sziléziai zsidókat 1942-ben szállították Auschwitzba. A Nemzetközi Keresőszolgálat 1958. március 27-i, a müncheni IfZ számára adott tájékoztatása szerint a beutheni (Bytom) zsidókat például 1942. február 15-én deportálták. Vö. „a német népiség erősítésére” kinevezett birodalmi biztos felső-sziléziai tartomány megbízottjának és a Birodalmi Pénzügyminisztériumnak a levélváltását 1942 júniusától augusztusáig a Felső-Sziléziában hátrahagyott zsidó vagyon értékesítéséről (Nürnberg. Dok. NO-2074/75 és 2690/93).

52 Höss „A zsidókérdés végső megoldása” az auschwitzi koncentrációs táborban című feljegyzésében részletesen beszámol az első megsemmisítő létesítményről (I. számú bunker), amelyet a birkenau-i tábor közelében egy tanyán létesítettek, továbbá arról, hogyan szállították ki a foglyokat a birkenau-i tábor mellett húzóódó mellékvágány rámpájára. Lásd jelen kötet 213–214. oldalát.

53 Ebben az összefüggésben rá kell mutatni arra, hogy 1944. október 7-én Birkenauban a zsidó különleges osztag más foglyok segítségével a női táborból és a tábor más részlegeiből megpróbált erőszakkal, fegyveresen kitörni. A kitörés kudarcot vallott. Ennél a felkelésnél 455 foglyot és négy SS-szakaszvezetőt öltek meg. Vö. A Feinsilber egykori különleges osztaghoz tartozó fogoly vallomásának aktái a Varsói Népbíróság Höss ellen lefolytatott perében; rövidített másolat az IfZ-ben, Arch. Sign. Fa 86; továbbá R. Phillips: *Trial of Josef Kramer and Forty-Four Others. The Belsen Trial*. William Hodge, London, 1949, 158 és Lucie Adelsberger, i. m. 102.

54 Dr. Rudolf Mildner (1902. július 10. – ismeretlen, SS-száma 25563) SS-Standartenführer a katowicei Gestapo parancsnoka, ez volt az illetékes az auschwitzi ügyekben (vö. Nürnberg. Dok. NO-5849, továbbá NKT, XI. köt., 252. skk.), valamint vö. Reitlinger, i. m. 123.

55 A Sola folyócska Auschwitztól néhány kilométerre torkollik a Visztulába, és keleten az auschwitzi táborok határa volt.

Hivatalfőnök a Koncentrációs Táborok Felügyelőségénél
(1943. december – 1945. május)

1 Mivel az auschwitzi foglyok száma folyamatosan nőtt (1943 őszén 140 ezren voltak), Pohl SS-Obergruppenführer elrendelte, hogy 1943 novemberében az addig egy központi parancsnokság és igazgatás alá rendelt, Auschwitz körzetében lévő tábor három önálló igazgatási egységre osszák fel. Így jött létre az Auschwitz I. (az auschwitzi főtábor), amelynek Arthur Liebehenschel (1901. november 25. – 1948. január 24.) SS-Obersturmbannführer lett a parancsnoka, aki egyidejűleg Auschwitz egész területén a rangidős is volt. Auschwitz II. (Birkenau) parancsnoka Friedrich Hartjenstein SS-Obersturmbannführer lett. Auschwitz III. (Monowitz és a többi külső munkatábor) Heinrich Schwarz (1906. június 14. – 1947. március 20.) SS-Hauptsturmführer parancsnoksága alá került; aki Höss parancsnoksága idején az összes, Auschwitzhoz tartozó táborban a foglyok munkába állításának a parancsnoka (Arbeitseinsatzführer) volt. (Vö. Pohl vallomása 1947. április 3-án. Nürnberg. Dok NO-2736, valamint Friedmann, i. m. 48.)

2 Höss 1943. november 10-i hatállyal a WVHA D I hivatalfőnöke feladatainak ellátásával bízták meg. Csak 1944. május 1-jével nevezték ki formálisan a D I hivatal főnökévé (vö. Személyi iratok).

3 Egy véleményező jelentésében, amelyet az SS Személyzeti Főhivatalának főnöke, Maximilian von Herff (1893. április 17. – 1945. szeptember 6.) Gruppenführer írt 1943 májusában, az egyik, Auschwitzban tett látogatása után, a következőket jegyzi meg: „Höss feltétlenül alkalmas arra, hogy a KL-ek területén vezető állásba kerüljön. Különös erőssége a gyakorlat.” (Vö. Személyi iratok.)

4 Höss előde a WVHA D I ügyosztályánál Arthur Liebehenschel Obersturmbannführer volt, akit Höss helyére neveztek ki az auschwitzi tábor parancsnokának. Liebehenschelről rendelkezésünk áll egy elkülönített, itt nem közölt feljegyzés Hösstől, 1946 novemberéből (terjedelme 2 lap). Ebben a feljegyzésben Höss az 1936 óta a KL-ek felügyeletén tevékenykedő Liebehenschelt aktakuckaként írja le, aki a koncentrációs tábor csak az iratokból ismerte, de nem volt semmiféle gyakorlati tapasztalata, így parancsnokként csődöt is mondott. Hogy „csődöt mondott”, az az auschwitzi foglyoknak érezhető könnyebbséget jelentett. Így például Liebehenschel parancsnokká való kinevezése után a törzstábor 11-es blokkjának hírhedt bunkeréből sokakat elengedtek, és leállították az agyonlövéseket a „fekete fal” előtt. Vö. Langbein, i. m. 148. Höss leírását lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 296–299.

5 Gerhard Maurer (1907. december 9. – 1953. április 2.) 1942 májusától a WVHA D II ügyosztály vezetője. 1947 májusában letartóztatták Nürnbergben, kiadták a lengyel hatóságoknak, azok halálra ítélték 1947. december 22-én, majd 1953-ban kivégezték. Höss leírását lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 301–304. (A szerk.)

6 Höss itt arra a szövegre hivatkozik, amelyet az életrajzának megírása előtt, 1946 novemberében vetett papírra „A zsidókérdés végső megoldása” az *auschwitzi koncentrációs táborban* címen. Lásd jelen kötet 209–228. oldalát.

7 Azokról a különálló visszaemlékezésekről van szó, amelyeket Höss 1946 végén írt a krakkói vizsgálati fogságában egy sor SS-vezetőről, akiknek közül volt Auschwitzhoz, illetve a koncentrációs táborokhoz. Lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 229–325.

8 A IV. Hivatal (Gestapa) főnöke az RSHA-ban Heinrich Müller SS-Gruppenführer volt. Höss már Nürnbergben kijelentette, hogy a koncentrációs táborokba küldött, az internálásra és agyonlövésre vonatkozó parancsok majd mindegyikét Müller írta alá. Höss egyik különálló, 1946 novemberében írt, 2 lap terjedelmű, itt nem közölt feljegyzésében hangsúlyozza, hogy Müller volt az, aki Himmler parancsait „jéghidegen végrehajtotta”. Bár mindig a háttérben maradt, Himmler parancsait egy „született rendőrtiszt” rutinjával foganatosította igen erőteljesen. Müller soha nem adott hangot a saját véleményének, hanem mindig Himmler mögé húzódott. Heydrich halála után mégis ő, és nem Kaltenbrunner volt az RSHA igazi irányítója. Höss Müller-ről írt jellemzését lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 305–308.

9 Nem világos, hogy Höss itt melyik ügyosztályra gondol. IV. B ügyosztály az RSHA ügyvitelének 1943. október 1-jei felosztása szerint (in: Nürnberg. Dok. L-219) nem létezett. A IV. B az RSHA-nak az egyik részlege volt, négy ügyosztállyal, amelyek közül az első három a katolikusok, a protestánsok, a szekták és a szabadkőművesek politikai tevékenységével foglalkozott; a negyedik, Eichmann ügyosztálya zsidóügyekben volt illetékes. A IV. C részlegben belüli, börtönügyekkel foglalkozó különleges igazgatási ügyosztály vezetője dr. Berndorff SS-Sturmbannführer volt. Az RSHA-n belül az ő ügyosztályának besorolása IV. C 2 volt.

10 Hans Günther (1910. augusztus 22. – 1945. május 5.) SS-Sturmbannführer, Eichmann régi munkatársa. Günther főként Prágában Eichmann helyetteseként tevékenykedett, és ennek során nagy befolyással volt a theresienstadti (terezini) táborban történő eseményekre. Vö. Hans Günther Adler: *Theresienstadt 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft. Geschichte – Soziologie – Psychologie*. Mohr, Tübingen, 1955.

11 A bergen-belseni tábor 1943 tavaszán a privilegizált, ún. „cserére szánt”, angol vagy amerikai állampolgársággal vagy semleges országok menlevelével (Schutzpass) rendelkező zsidóknak hozták létre, valamint olyanoknak, akikről azt gondolták, hogy üzletet köthetnek velük: 1944 végéig a zsidók száma Bergen-Belsenben nem haladta meg a 15 ezret, és a körülmények is viszonylag jók voltak, mindenképpen jobbak, mint más KL-ekben. Bergen-Belsen csak 1944–45 telén lett az a minden képzeletet felülmúlóan nyomorúságos tábor, ahol a halálozási szám 250–300 volt naponta, mivel a beteg foglyok fel-

10. A kiváló tábora jelölték ki, és amikor további, keletebbre, illetve nyugatabbra fekvő táborokat (Auschwitz, Sachsenhausen, Natzweiler stb.) evakuálni kellett, akkor indult meg a többnyire beteg foglyok áradata Bergen-Belsenbe, ahol a számuk hamarosan több mint 50 ezerre nőtt. 1945. április 15-én az angol csapatok szabadították fel a szörnyű állapotban lévő tábort. Vö. részletesen a lüneburgi Bergen-Belsen-per anyaga, amelyet a brit katonai bíróság tett közzé (Phillips, i. m.), továbbá Reitlinger, i. m. 385. skk.

12 Adolf Haas (1893. november 14. – 1945. március 31.) 1943 áprilisa és 1944 októberé között a bergén-belseni koncentrációs tábor parancsnoka volt. (A szerk.)

13 Josef Kramer (1906. november 10. – 1945. november 17.; SS-száma 32217) SS-Hauptsturmführer mint az SS halálfejes egységeinek tagja, 1934-től koncentrációs táborokban szolgált. Auschwitzban 1940-ben öt hónapig Höss segéd tisztje volt. Később a natzweileri KL-ben szolgált. 1944 májusában nevezték ki a Natzweilerbe áthelyezett Hartenstein helyére az Auschwitz (Birkenau) II. tábor parancsnokának. Onnan a Koncentrációs Táborok Felügyelete 1944. december 1-jén Bergen-Belsenbe rendelte; ennek parancsnoka volt az angolok bevonulásáig (vö. Phillips, i. m. 156. skk.). Egy angol katonai bíróság elítélte és kivégezték.

14 Hans Kammler (1901. augusztus 26. – 1945. május 9.) SS-Gruppenführer, a mérnöki tudomány doktora. 1941-ig a légierőnél (Luftwaffe) dolgozott mint építési igazgató. 1941-ben Himmler átvitte a WVHA-ba, a C hivatalcsoport főnöke lett, és ő irányította az SS minden építkezését. Krakkóban Höss külön, itt nem közölt 3 oldalas feljegyzést készített Kammlerről. Lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 293–296.

15 Auschwitzot 1945. január 18-án evakuálták. Vö. többek között Nürnberg. Dok. PS-3548 és NOKW-2824, továbbá Höss emlékiratai az evakuáláskor uralkodó viszonyokról.

16 Erről az 1945 márciusában megtett felügyeleti útról, különösen Bergen-Belsen ellenőrzéséről és az ottani viszonyokról vö. Pohl 1946. június 13-i kihallgatását (Nürnberg. Dok. NO-4728).

17 „Mittelbau” volt a megnevezése azoknak az építkezéseknek és bombabiztos föld alatti gyáraknak, amelyeket elsősorban a V-fegyverek gyártására létesített a Mittelwerke GmbH Nordhausen közelében a Salza mentén, de a Harz-hegységben másutt is. Ezekben az üzemekben igen sok foglyot dolgoztattak. A buchenwaldi KL kényszermunkásaiból lett a Salza melletti Dora-erwerk közelében az ún. Dora-láger (vagyis „Mittelbau”). Ebben a táborban, ahol a foglyok nagy része éjjel-nappal a föld alatti tárnákban dolgozott, már 1943-ban katasztrofálisak voltak a munka- és életfeltételek (vö. E. O. R. Tschentscher vallomása a Dora-láger megtekintéséről 1943 őszén: Nürnberg. Dok. NO-1564). 1943. október 28-án a Harz-hegységben lévő különböző Dora-üzemekben dolgozó foglyokommandókat egy önálló Dora-lágerbe vonták össze. A Salza melletti Dora-főtáborban ekkor 24 ezer, a többi kommandóban

mintegy nyolcezer fogoly volt (vö. Nürnberg. Dok. NO-2317). 1944 tavaszáig ez a szám a Mittelbau KL-hez („Dora”) tartozó foglyokkal 50 ezerre emelkedett, annak ellenére, hogy nagyon magasak voltak a napi halálozási számok. Amikor az amerikaiak április elején a Harz-hegység déli részéhez közeledtek, Himmler kiadta a parancsot, hogy a Mittelbau KL-ban lévő valamennyi foglyot az egyik föld alatti tárnában el kell gázósítani. Csak a véletlennek köszönhető, hogy ez a terv nem valósulhatott meg, és végül 1945 áprilisának közepén a Mittelbau foglyait Bergen-Belsenbe evakuálták (vö. Nürnberg. Dok. NO-1948, NO-2326, NO-2619, NO-2631).

18 Vö. ehhez: Phillips, i. m.

19 Helmut Arntz (1912. július 6. – 2007. május 31.) népességstatistikus háború után végzett vizsgálata alapján a második világháborúban a német polgári lakosságból félmillióan haltak meg a szövetségesek légitámadásaiban. Vö. H. Arntz: *Die Menschenverluste im zweiten Weltkrieg*. In: *Bilanz des zweiten Weltkriegs*. Oldenburg–Hamburg, 1955, 442. Ezzel szemben a Szövetségi Statisztikai Hivatal kutatásai szerint a légitámadásoknak a Német Birodalom civil lakosságából „csak” 410 ezren estek áldozatul. Vö. *Wirtschaft und Statistik* 8 (1956), 494.

20 Höss itt az előző jegyzetekben már többször említett, de ebben a könyvben nem megjelentetett, Eickére, Glücksre, Liebehenschelre, Maurerra és Kammlerre vonatkozó feljegyzéseire utal. Lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 243–250, 293–299, 301–304. Ebben a vonatkozásban utalnunk kell a WVHA szervezeti rendjére (Nürnberg. Dok. NO-498), valamint Höss 1946. március 14-i vallomásra a WVHA D főosztályán belüli egyes hivatalok vezetőiről és funkcióiról (Nürnberg. Dok. NO-1210).

21 Vö. a V-fegyverek gyártásáról a Mittelwerke föld alatti üzemében Walter Dornbergernél is: V2. *Der Schuss in Weltall. Geschichte einer grossen Erfindung*. Bechtle Verlag, Esslingen, 1952, 281. skk.

22 A Vergeltungswaffe (megtorlófegyver) a németek által kifejlesztett pilóta nélküli rakéta.

23 Pohl 1947. április 3-i vallomása (Nürnberg. Dok. NO-2736) és Pohl egyik egykori futár tisztjének ezzel egyhangzó vallomása (Nürnberg. Dok. NO-1565) szerint Himmler írásbeli parancsában elrendelte, hogy abban az esetben, ha közeledik az ellenség, a helyileg illetékes legfőbb SS- és rendőrpáncsnokok (HSSPF) lépnek elő a koncentrációs táborok legfőbb parancsnokaivá, és ők a felelősek a tábor időben történő teljes kiürítéséért. Ezt a parancsot Himmler valószínűleg január közepén adta ki (vö. Nürnberg. Dok. NO-1876, valamint parancs a stutthofi KL kiürítésére: Nürnberg. Dok. NO-3796). Auschwitz kapcsán Pohl azt vallotta (lásd fentebb), hogy már 1944 őszén, amikor Auschwitzban járt, az akkori parancsnok, Baer SS-Sturmbannführer letette elé a tábor kiürítésére vonatkozó terveket, amelyeket Baer a sziléziai SS és rendőrség főparancsnokával, Schmauser SS-Obergruppenführerrel dolgozott ki.

- 24 Richard Baer (1911. szeptember 9. – 1963. június 17., SS-száma 44225) Sturm-bannführer, 1933-tól 1939-ig többek között a dachau KL-ben teljesített szolgálatot, a háború első éveiben az SS halálfejes hadosztályában a fronton harcolt. Miután 1942-ben megsebesült, ismét visszahelyezték a koncentrációs táborokhoz, először a neuengammei táborba segédtisztként, majd 1943-ban mint Pohl segédtisztje tevékenykedett a WVHA-ban. 1944 júniusában Pohl kinevezte az Auschwitz I. KL-be parancsnoknak, miután Liebehenschelt személyes okok miatt „mint nem vállalható” Lublinba helyezte át (vö. ehhez Höss kéziratban maradt feljegyzését Baerről 1946 novemberében). Nyomtatásban Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 233–235. Baert 1960-ban Frankfurt am Mainban letartóztatták, nem sokkal később öngyilkos lett.
- 25 Gross-Rosenben, az alsó-sziléziai Schweidnitz körzetben 1941 májusától volt egy koncentrációs tábor, kb. 12 ezer fogollyal (1944). Gross-Rosennek és az Alsó-Sziléziába, Kelet-Szászországba és a Szudéta-vidékre telepített kultúrborainak kellett befogadnia a kiürítési terv szerint az Auschwitzból evakuált foglyokat. De már 1945. március 21-én magát a gross-roseni tábornak is ki kellett üríteni és áttelepíteni a csehországi Reichenauba (Rychnov), ott 1945. május 5-én véglegesen felszabadították. Vö. International Tracing Service: *Catalogue of Camps and Prisons in Germany and German-occupied Territories September 1st, 1939 – May 8th, 1945*. The Service, Arolsen, 1949. I. köt., 273.
- 26 Heinrich Schmauser (1890. január 18. – eltűnt 1945. február 20., SS-száma 3359) Obergruppenführer a délkeleti felső régió (Szilézia) parancsnoka volt és egyben ezen a területen a legmagasabb rangú SS-vezető és rendőrfőnök. Mint ilyen, Himmler előzetes parancsai alapján ő volt felelős az auschwitzi KL evakuálásáért.
- 27, Fél-sziget a Keleti-tenger partján, Rügen szigetétől nyugatra.

Az összeomlás után.

(1945–1947)

- 1 Prof. Dr. Karl Gebhardt (1897. november 23. – 1948. június 2.) SS-Obergruppenführer Himmler gyerekkori barátja és munkatársa, az Oberland Szövetség tagja, 1923-ban a müncheni sörpuccs résztvevője. Himmler 1933-ban vette át az SS-be. Mint azoknak a Brandenburg tartományban lévő hohenzolerni egészségügyi intézményeknek (szanatóriumoknak) az igazgatója, amelyek később az SS kórházai is voltak, Gebhardt egyike lett az SS legfelsőbb orvosi tekintélyeinek. 1943. augusztus 31-től ő volt „a legfőbb klinikus a Reichsärzt-SS und -Polizei (az SS és a rendőrség birodalmi orvosa) stábjában”. A nürnbergi orvosperben Gebhardtot a foglyokon folytatott kísérletezésben való részvétel miatt halálra ítélték és kivégezték. Vö. róla többek között Gebhardt személyi iratai: Nürnberg. Dok. NO-649, továbbá az orvosper jegyzőkönyvei és iratai, valamint Reitlinger: i. m. és Frischauer: *Himmler. The Evil Genius of the Third Reich*. Odhams Press, London, 1953.

- 2 Egy nyolcoldalas, írógéppel írt jegyzőkönyvről van szó, amelyet Höss 1946. március 14-én 2 óra 30-kor írt alá (Nürnberg. Dok. NO-1210). Tartalmilag láthatóan sehol nem tér el attól, amiről Höss később Nürnbergben vagy Krakókban vallott, illetve írt.
- 3 Hans Fritzsche (1900. április 21. – 1953. szeptember 27.) 1933-tól a Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztériumban dolgozott, 1938-tól a sajtó- és rádióosztályt vezette. 1939-től rendszeres politikai rádiókommentárjai miatt közismert személyiségnek számított. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék mint az egyik háborús főbűnös ellen emelt vádat ellene. 1947. október 1-jén felmentették.
- 4 Dr. Curt von Burgsdorff (1886. december 16. – 1962. február 26.) 1939 és 1942 között helyettes államtitkár volt Csehországban és Morvaországban, a birodalmi protektor hivatalában, majd 1943. december 1-jétől 1945 januárjáig a Főkormányzóság krakkói körzetének a kormányzója. Burgsdorffot a lengyel népbíróóság mint „a bűnös fasiszta kormány” tagját a kiszabható legkisebb büntetésre ítélte, és mivel három évig ült vizsgálati fogságban, a büntetését letöltöttnek tekintették, és szabadon visszatérhetett Németországba.
- 5 Nyilvánvalóan dr. Josef Bühler (1904. február 16. – 1948. augusztus 21.) államtitkárról, a krakkói főkormányzó egykori helyetteséről van szó, akit 1948. július 10-én Varsóban halálra ítélték. (Vö. Reitlinger, i. m. 581.)
- 6 Amon Leopold Göth (1908. december 11. – 1946. szeptember 13.) SS-Sturm-bannführer. Göth nagymértékben részese volt a krakkói gettó 1943. márciusi felszámolásának. Később a Krakó melletti Płaszów zsidók számára létrehozott koncentrációs táborának volt a parancsnoka. Már 1944 őszén vizsgálatot indított ellene az SS bírósága sikkasztás miatt. 1946. szeptember 5-én Krakókban a lengyel népbíróóság halálra ítélte. (Vö. Reitlinger, i. m. 138, 338 és 583.)
- 7 A „preventív bűnüldözés”, amelyet Höss kritikátlanul úgy állít be, mint valami szükséges, sőt értékes dolgot, mint ahogy már magából a szofisztikus fogalomból is felismerhető, egyike azoknak a nemzetiszocialista címkéknek, amelyek rendkívül jól használható ürügyet szolgáltatnak minden lehetséges törvénytelen intézkedésre. A „preventív bűnüldözésre” hivatkozva nemcsak azokat az ún. „aszociális” elemeket tartóztatták le, akikkel szemben a meglévő törvények alapján működő igazságszolgáltatás tehetetlen volt, hanem ez alá a fogalom alá tartozott azoknak a személyeknek az internálása is, akiket a bírósági ítélet felmentett. Így a Harmadik Birodalomban preventív bűnüldözés címén a rendőrség kezdettől fogva alapvetően belenyúlhatott az igazságszolgáltatásba. Vö. Broszat: *Zur Perversion der Strafjustiz im Dritten Reich*, in: VfZ 4 (1958).
- 8 Ha ezt a kérést szó szerint teljesítenénk, akkor az emlékiratok megjelentetéséről és értékeléséről le kellene mondanunk. Ez azonban ellentmondana Höss elbeszélése szellemének is, hiszen az végső soron mégiscsak a szerző „pszichéjét” kívánja megmutatni. A Bevezetésben már kitértünk ezeknek az önmaguknak ellentmondó utolsó mondatoknak a patetikus pózolására. Másrészt

azonban természetes, hogy a szerkesztőket ennek az életrajznak a kiadásakor nem Höss magánélete érdekli, hanem kizárólag az emlékiratok történelmi vonatkozásai, és az, hogy mi volt Höss személyében olyan tipikus és jellegzetes, amit érdemes megőrizni. A szerkesztő ezért nem kommentálja például Hössnek azokat a kijelentéseit, a családjára vonatkozókat, vagy ezért nem jelentette meg Höss feleségéhez és gyermekeihez írt búcsúlevelét.

Feljegyzések:

„A zsidókérdés végső megoldása” az auschwitzi koncentrációs táborban

1. Vö. ehhez: H. Buchheim: Das Euthanasienprogramm. In: *Gutachten des IfZ*. München, 1958, 60. skk., továbbá: Reitlinger, i. m. 137. skk., valamint főleg a nürnbergi Amerikai Katonai Törvényszék Karl Brandt és társai elleni perének (ún. „orvosper”) jegyzőkönyvei és dokumentumai, amelyekből részletek jelentek meg. In: *Trials of War Criminals*, I–II. köt.
2. A táborgondnokság alá tartozó épületek a törzstáborban, amelyekben az SS-legénység egyenruháit és fegyverzetét raktározták. Ezek az épületek eredetileg a lengyel Dohánymonopólium Társaság tulajdonát képezték.
3. Fritzsch nyilvánvalóan saját magát tekintette az ötletgazdának, hogy a tömeges elgázosításhoz Zyklon B-t használjanak, és az auschwitzi gázkamrák kitalálójának is. Ez derül ki Karl Kahr (1914. szeptember 11. – 2007. május 13.) egykori SS-Hauptsturmführer (Nürnberg. Dok. NO-448) tanúvallomásából; neki később mint a buchenwaldi és a dorai KL-ek orvosának volt dolga Fritzschesel.
4. Deutsche Ausrüstungswerke, (DAW, Német Fegyverkezési Művek): az auschwitzi tábor felállítása után a tábor területén volt egy melléküzeme, amelyben mintegy 2500 foglyot dolgoztattak (lásd Friedmann, i. m. 65).
5. Az építkezéshez szükséges anyagok tárolására használt hely, amely az auschwitzi KL építésvezetőjének a hatásköre alá tartozott. A tábor állandó bővítése, a krematóriumépítések stb. miatt különösen nagy volt a jelentősége.
6. Fritz Bracht (1899. január 18. – 1945. május 9.) Felső-Szilézia körzetvezetője volt. (A szerk.)
7. Paul Blobel (1894. augusztus 13. – 1951. június 7.) SS-Standartenführer volt. Róla és tevékenységéről – ő vezette a tömegsírok felszámolását szolgáló exhumálási akciókat (1005-ös kommandó) – lásd többek között Reitlinger, i. m. 153. és 160. skk.
8. Kulmhof (lengyelül Chelmo, Kolo körzet) település Łódźtól kb. 75 kilométerre északnyugatra. Ebben a táborban üzemelt 1941 óta egy régi kastély pin-céjében az első lengyelországi, tömeges megsemmisítésre szolgáló berendezés.
9. Franz Hößler (1906. február 4. – 1945. december 13.) SS-Untersturmführer, a birkenauai védőőrzetesi tábor parancsnoka. Ebben a minőségében felügyelte többek között a megsemmisítési akciókat a birkenauai krematóriumokban. Közelebbit Hößlerről, aki 1945 áprilisában a dorai KL-en át Bergen-Belsenbe

- került, in: Phillips, i. m. 195. skk. Hößlert egy brit katonai bíróság a dachau-i perben elítélte és kivégezték.
10. Ezen a szemleúton Walter Dejaco (1909. június 19. – 1978) SS-Untersturmführer is részt vett az auschwitzi KL-ből. Vö. az erről szóló Szolgálati út Litzmannstadtba című 1942. szeptember 17-i megjegyzéseit (lásd Nürnberg. Dok. NO-4467). Dejaco az auschwitzi Központi Építési Hivatal (Zentralbauleitung der Waffen-SS und Polizei Auschwitz) építészé volt, és részt vett a gázkamrák és krematóriumok tervezésében. 1971–72-ben eljárás indult ellene a bécsi tartományi bíróságon (Oberlandesgericht Wien), de az esküdt-szék felmentette.
 11. Dr. Fritz Todt (1891. szeptember 4. – 1942. február 8.) építész, SA-Obergruppenführer 1940-től a hadsereg fegyverkezési és lőszerbeszerzéssel foglalkozó minisztere volt, de hozzá tartozott az összes útépítés, az összes vízi útvonal és az összes erőmű felügyelete is, 1938 májusában alapította meg a róla elnevezett Todt Szervezetet (Organisation Todt), amely részt vett a Nyugati-fal és az Atlanti-fal építésében. 1942-ben repülőgép-bájesetben halt meg. (A szerk.)
 12. Valószínű, hogy Höss ezt az átlagos százalékor túlságosan magasra teszi. J. Sehn egykori lengyel vizsgálóbíró idézett, *KL Oświęcim-Brzezinka* című művében Hösstől eltérően azt állítja, hogy az 1942-től Auschwitzba érkező zsidóknak csak a 10 százalékát állították munkába, a többieket elgázosították. Ebben a vonatkozásban azonban aligha lehetséges pontos felvilágosítást adni. Az IfZ-ben meglévő két dokumentum 25 százalék alatt adja meg a munkaképesként kiválogatott zsidók arányát. Az auschwitzi koncentrációs tábor munkaerő-elosztásért felelős vezetőjének, Schwarz Obersturmbannführernek a WVHA D II hivatalához intézett 1943. február 10-i leveléből (megtalálható a krakkói népbíróságnak az auschwitzi SS-vezérkar 40 tagja ellen lefolytatott perének irataiban; fotokópia az IfZ levéltárában, Sign. Fa. 86) az világlik ki, hogy abból az 5022 zsidóból, akiket 1943 februárjában három transzportban szállítottak Theresienstadtból Auschwitzba, 4092-t meggyilkoltak, és 930-at (azaz 18,5 százalékukat) osztották be munkára. Egy lista alapján, amelyet dr. Otto Wolken (1903. április 27. – 1975. február 1.), aki fogoly orvos volt a birkenauai elkülönítőben, az 1944-es még nagyobb létszámú, összesen 31 941 főnyi zsidó transzportokról készített, az derül ki, hogy 7253-at, vagyis 23 százalékukat irányították át mint munkaképest az elkülönítőbe, a többi pedig meggyilkolták (megtalálható a népbíróság Höss ellen lefolytatott perének az irataiban; fotokópia az IfZ levéltárában, Sign. Fa. 86).
 13. Himmler 1944 őszén kiadott parancsa a zsidók megsemmisítésének leállítására mindeddig nem bizonyítható dokumentumokkal, de a tény mint olyat különböző vallomások vitathatatlanul igazolják (vö. ehhez Reitlinger, i. m. 516. skk). A politikai okokról, amelyek 1944 őszén a zsidók megsemmisítésének leállítására készítették Himmlert, vö. *The Schellenberg Memoirs*. Andre Deutsch, London, 1956; németül: Walter Schellenberg: *Memoiren*. Köln, 1959.

14 Magyarország 1944. március 19-i megszállása után az addig megkímélt magyar zsidóságot is bevonták a „végső megoldás” programjába. 1944 májusától két hónap alatt mintegy 400 ezer magyar zsidót vittek el és semmisítettek meg túlnyomórészt Auschwitzban. Ebben az esetben a zsidók legalaposabb és tervszerűségben, valamint gyorsaságban legdrasztikusabb megsemmisítéséről beszélhetünk, amelyet a német fennhatóság alatt lévő országokban véghez vittek. Lásd Lévai Jenő: *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről*. Officina, Budapest, 1946. Angolul: *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*. Central European Times Publishing Company, Zürich, 1948, valamint az IfZ lektori jelentése. München, 1958, 200–228.

15 Itt egy olyan kézzel írott oldal következik (a 9. lap hátoldala), amelyet kihagytunk. Ez összeállítás azokról a kísérletekről, amelyeket az SS orvosai végeztek a foglyokon. Höss ezt egy olyan lapra írta, amelynek a tiszta oldalát a végső megoldásról készült feljegyzéseinek 9. oldalaként használta fel (dr. Jan Sehn közlése szerint, aki az előzetes vizsgálatot végezte Krakkóban Höss pereiben, amikor ezek a feljegyzések is készültek). Hogy a végső megoldásról készített feljegyzések eredeti összefüggése megmaradjon, a nevezett jegyzeteket jelen kiadásból kihagytuk.

16 Vö. Höss eskü alatt tett nyilatkozatát Nürnbergben és vallomását a főtárgyaláson a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt 1946. április 16-án (NKT, XI. köt., 458).

17 Nyomatékosan meg kell jegyeznünk, hogy a Höss által az alábbiakban megadott számadatokból semmiképpen sem lehet megbízhatóan következtetni az Auschwitzban meggyilkolt zsidók számára. Így például túlságosan nagy szám a szlovákiai zsidókra vonatkozó 90 ezer, míg más Auschwitzba hurcolt zsidók csoportjait (horvátokat, olaszokat, a balti államokból valókat) egyáltalán meg sem említi. Hogy összesen hány zsidót öltek meg az auschwitzi gázkamrákban, azt többek között G. Reitlinger próbálta kiszámítani már említett *Endlösung* (A végső megoldás) című könyvében (522. skk.), azonban az itt közölt számadatok sem adnak végleges választ erre a kérdésre.

18 A visszaemlékezés utolsó két oldalát kihagytuk. Höss itt először a zsidókból álló különleges kommandó szerepét taglalja a zsidók megsemmisítésében, szinte szóról szóra úgy, mint az emlékirataiban. Így ez a két oldal csak ismétlés. Ezután – a visszaemlékezés végén – következik azon információk ismertetése, amelyeket Höss Eichmanntól kapott arra vonatkozóan, hogy a jövőben mik a tervei a román, a bolgár, a görög, az olasz és spanyol zsidókkal. Höss egyebek mellett teljesen helytelen számadatokat közöl, hogy ők hányan voltak. Például két és fél millió bulgáriai zsidóról beszél. Ezeket a közléseket tehát már csak ezért is teljesen megbízhatatlannak kell tartanunk. Az a tény is, hogy itt csak Eichmanntól származó információk (bizonyára nagyon torzított) visszaadásáról van szó, a megtévesztéseket elkerülendő tanácsossá tette ennek a helynek az elhagyását.

Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője

- 1 Itt és még néhány helyen nem olvasható a kézírás. Az olvashatatlan betűket és szavakat vagy kihagytuk (ézt kipontozással jelöltük), vagy, ahol lehetséges volt, értelemszerűen rekonstruáltuk. (A kötet kiadója és szerkesztői.)
- 2 Minden koncentrációs táborban volt egy politikai osztály, amelynek vezetője a titkosrendőrség (Gestapo) vagy a bünyügyi rendőrség (Kripo) tisztviselője volt, aki az illető tábor ügyében illetékes Gestapo, illetve Kripo irányító szervének volt alárendelve. A politikai osztály vezetője felelt a foglyok kihallgatásáért, a foglyok nyilvántartásáért (a foglyok kartotékjai), a szabadlábra helyezés lebonyolításáért, a rendőrségi szembesítésekért stb. Höss az itt nem megjelöltetett, a koncentrációs táborok rendjéről írt feljegyzéseiben (11 lap) részletesen leírja a politikai osztály vezetőjének hatáskörét. Ugyan ebben a feljegyzésében emlékeztetből felvázolta a koncentrációs táborok különböző részlegeinek sémáját, amelyet itt közlünk:
- I. *Parancsnokság*: táborparancsnok; segédtsízt – szolgálatvezető; postai küldemények cenzúrázása
- II. *Politikai osztály*: A pol. oszt. vezetője; fogolynyilvántartás
- III. *Védőőrzetesi tábor*: táborvezető; Rapportführer; blokkparancsnokok; a munkaszolgálatosok vezetője; munkakommandók vezetői
- IV. *Igazgatás*: Az igazgatás vezetője; a foglyok tulajdonának adminisztrációja; tábori mérnök
- V. *Tábori orvos*
- VI. *Őrsapat*; a szolgálat vezetője
- 3 Vö. ehhez az RSHA által kibocsátott rendeletek általános gyűjteményében a 2 F VIIIe rendelkezések között „Az internáltakkal és családtagjaikkal való bánásmód”-ra vonatkozót.
- 4 Nationalpolitische Erziehungsanstalt (Napola).
- 5 Reichsleiter – nem azonos Himmler rangjával, aki Reichsführer-SS (RFSS) volt. (A ford.)
- 6 Martin Bormann (1900. június 17. – 1945. május 2.) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt Pártkancellária (NSDAP-Reichsleiter) vezetője volt 1941-től. 1943 áprilisától Hitler titkára. 1945. május 2-án öngyilkosságot követett el. (A szerk.)
- 7 Dr. Heinrich Jasper (1875. augusztus 21. – 1945. február 19.) 1933 előtt éveken át Braunschweig miniszterelnöke volt. Jaspert 1933. március 18-án Braunschweigben letartóztatták, és 1935-ben az ottani háborús foglyok börtönéből átszállították Dachaubá. Később Sachsenhausenbe került, 1939-ben szabadon engedték, 1944 augusztusában ismét letartóztatták. 1945. február 19-én halt meg Bergen-Belsenben, bántalmazás és flekktyfus következtében. (Vö.

Walter Hammer: *Hobes Haus in Henkers Hand*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main, 1956, 55.)

8. Wilhelm Frick (1887. március 12. – 1946. október 16.) jogász, belügyminiszter (1933–1943); majd a Cseh–Morva Protektorátus vezetője volt. A háborús főbűnösök nürnbergi perében halálra ítélték és kivégezték. (A szerk.)
9. Heinrich Vogel (1901. március 26. – 1958. február 6.) Sturmabführer volt a Gazdasági Hivatali Csoportnál a WVHA-n belül, Lörner Brigadeführer fennhatósága alatt az V. számú hivatal (mezőgazdaság, erdészet, halgazdálkodás) főnöke; vö. Geschäftsverteilungsplan der WVHA (Nürnberg. Dok. NO-498). Az ő hatáskörébe tartozott többek között az auschwitzi KL-nek átadott mezőgazdasági ingatlanok és üzemek kezelése és hasznosítása.
10. Az Auschwitz melletti Visztula-gátról Höss Nürnbergben azt mondta dr. Gilbertnek, hogy az ő becslései szerint ez a munka három évet yett volna igénybe, de Himmler azt a parancsot adta, hogy egy év alatt meg kell építeni a gátat, és így is történt. (Gilbert, i. m. 250. Magyarul: Gilbert, i. m. 370.)
11. Vö. ehhez: Höss vallomását 1946. május 15. és 20. között Nürnbergben, az IG Farben-perrel kapcsolatosan, valamint Höss tárgyalásait az auschwitzi IG Farben igazgatójával, W. Dürrfelddel: Nürnberg. Dok. NO-5956.
12. Erre a szemlére 1942. július 17-én és 18-án került sor (vö. Személyi iratok).
13. Karl Bischoff (1897. augusztus 9. – 1950. október 2.) SS-Sturmabführer, 1941. október 1-jétől az auschwitzi KL építésvezetője. Höss Krakóban egy rövid (1 lapnyi), itt nem publikált, külön feljegyzést hagyott hátra róla. Lásd Steven Paskuly (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996, 235–236.
14. A taraxacum kok-saghyz (kokszagiz) az egyetlen, Európában megtermő kaucukféleség. A második világháború alatt Angliában, Svédországban és más országokban is nagy mennyiségben termesztették kaucuknyerés céljából.
15. A mezőgazdasági üzemek vezetője Auschwitzban. Lásd a 297. oldal 37. jegyzetét.
16. A németek által megszállt európai országokban élő népi németek kategorizálása, a helyi lakosságot a németiséghez és a német államhoz való viszonyt figyelembe véve osztotta négy csoportba és ruházta fel bizonyos jogokkal és kötelezettségekkel. (A szerk.)
17. Ezt erősíti meg a WVHA 1942. július 27-i közlése az SS Személyzeti Főhivatalának. A következőket írják: „A D hivatali csoport főnökének közlése szerint az SS birodalmi vezető a július 18-i, Auschwitzban tett látogatása alkalmával Rudolf Höss SS-Sturmabführert, a tábor parancsnokát, született 1900. november 25., 1942. július 18-i hatállyal SS-Obersturmbannführerré léptette elő.” Höss mintegy háromnegyed évvel később, 1943. április 20-án, a Führer születésnapja alkalmából megkapta az I. osztályú hadi érdemkeresztet kardokkal (lásd Höss személyi irait).

18. Höss leírásában van néhány nem helytálló megállapítás a buchenwaldi KL sorsáról, mielőtt amerikai csapatok felszabadították. Buchenwaldban 1945 áprilisában nem 100 ezer, hanem 47 ezer fogoly volt. Az evakuálásukat csak részben sikerült megakadályozni, ugyanis több mint 26 ezer foglyot közvetlenül a felszabadítás előtti napokban még elszállítottak, és kb. 21 ezer fogoly élte meg a táborban az amerikaiak bevonulását. Vö. Eugen Kogon részletes leírását a buchenwaldi KL utolsó napjairól. In: Eugen Kogon, i. m. 275. skk. Magyarul: i. m. 399. skk.

19. Walter Schellenberg (1910. január 16. – 1952. március 31., SS-száma 124817) Brigadeführer 1941 júniusától a VI. ügyosztály (külföldi hírszerző szolgálat) vezetője volt az RSHA-n belül. Amikor 1944. július 20. után a Canaris tenger-nagy vezetése alatt álló katonai hírszerző szolgálatot (a Wehrmacht Főparancsnokságnak Elhárítási Osztálya; Abt. Abwehr des OKW) feloszlatták, ez az SD-hez, a Biztonsági Szolgálathoz került, és Schellenberg ennek a vezetését is átvette. Lásd Schellenberg különleges közvetítői missziójáról Himmler és Bernadotte svéd gróf között a háború utolsó napjaiban, ami azt a reményt keltette Himmlerben, hogy Svédországban menedéket találhat: *The Schellenberg Memoirs*. André Deutsch, London, 1956, 443. skk.

IRODALOMJEGYZÉK

A Magyar kiadás elé irodalma

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Imperial War Museum, London

Interjú Vera Atkinsszal, 1995. január, Catalogue No. 14990.

National Archives and Records Administration (NARA)

M1270, Roll 7, Rudolf Höss nürnbergi kihallgatási jegyzőkönyvei

United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

RG-15.167M, a Rudolf Höss elleni lengyel eljárás iratai

ÚJSÁGOK

The Washington Post, 2013 • Thomas Harding: Hiding in N. Virginia, a daughter of Auschwitz. *The Washington Post*, 2013. szeptember 7.

Wrexham Leader, 1986 • Mike Mason: In a cell with a Nazi war criminal. *Wrexham Leader*, 1986. október 17., 16.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Antifasiszta Ellenálló Harcosok, 1960 • Antifasiszta Ellenálló Harcosok NDK-ban működő bizottsága: *Akcióban az SS. Az SS bűntettei a bizonyítékok tükrében*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960 (fordította: Szegő István).

Auer-Lénárt-Siklósi, 1955 • Auer Kálmán – Lénárt György – Siklósi Mihály (ford.): *A nürnbergi per vádbeszédei*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1955.

Batawia, 1951 • Batawia, Stanisław: *Rudolf Hoess. Komendant obozu w Oświęcimiu*. Biuletyn Główniej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. VII., Warszawa, 1951, 9–58.

Breitman, 1991 • Breitman, Richard: *The Architect of Genocide. Himmler and the Final Solution*. Grafton, London, 1992.

Browning, 2004 • Browning, Christopher R.: *The Origins of the Final Solution. The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942*. With contributions by Jürgen Matthäus. University of Nebraska Press – Yad Vashem, Lincoln–Jerusalem, 2004.

Butler, 1983 • Butler, Rupert: *Legions of Death: The Nazi Enslavement of Eastern Europe*. Feltham, Hamlyn, 1983.

Deselaers, 1997 • Deselaers, Manfred: „Und Sie hatten nie Gewissensbisse?” *Die Biografie von Rudolf Höss, Kommandant von Auschwitz, und die Frage nach seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen*. Benno Verlag, Leipzig, 1997.

Gilbert, 1967 • Gilbert, Gustave Mark: *Nürnbergi napló*. Magvető Kiadó, Budapest, 1967 (fordította: Halász Zoltán).

Goldensohn, 2005 • Goldensohn, Leon: *The Nuremberg Interviews. An American Psychiatrist's Conversations with the Defendants and Witnesses*. Vintage, 2005 (e-könyv).

Harding, 2013 • Harding, Thomas: *Hanns and Rudolf. The German Jew and the Hunt for the Kommandant of Auschwitz*. Heinemann, London, 2013.

Helm, 2006 • Helm, Sarah: *A Life in Secrets. Vera Atkins and the Missing Agents of WWII*. Abacus, London, 2006 (e-könyv).

IMT, Blue Series • *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. (Blue Series), International Military Tribunal, Nuremberg, 1947.

Kádár-Vági, 2005 • Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2005.

Longerich, 2010 • Longerich, Peter: *Holocaust. The Nazi Persecution and Murder of the Jews*. Oxford University Press, Oxford, 2010.

Longerich, 2012 • Longerich, Peter: *Heinrich Himmler*. Oxford University Press, Oxford, 2012.

Orth, 1997 • Orth, Karin: Rudolf Höss und die „Endlösung der Judenfrage”. Drei Argumente gegen deren Datierung auf den Sommer 1941. *Werkstatt Geschichte*, 1997, 18, 45–57.

Paskuly, 1996 • Paskuly, Steven (ed.): *Death Dealer. The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*. Da Capo Press, New York, 1996.

Pelt, Expert Opinion, 1999 • David John Cawdell Irving vs. Penguin Books Limited and Deborah E. Lipstadt. Jan van Pelt szakértői véleménye, 1999. <https://www.hdot.org/trial-materials/> (utoljára megtekintve: 2017. január 31.).

Pressac, 1994 • Pressac, Jean-Claude: *Die Krematorien von Auschwitz. Die Technik des Massenmordes*. Piper, München, 1994.

Rees, 2005 • Rees, Laurence: *Auschwitz. The Nazis and the Final Solution*. BBC Books, London, 2005.

Rendkívüli Állami Bizottság, 1945 • *A Szovjet Állam Rendkívüli Bizottságának jelentése a német-fasiszta gonosztevők és cinkosaik bűncselekményeinek felfedezése és kinyomozása alapján a német kormány által Oswiecimben (Auschwitz) elkövetett borzalmakról*. Új Élet Könyvnyomda, Nagyvárad, 1945.

Segev, 1977 • Segev, Tom: *The Commandants of the Nazi Concentration Camps*. Doctoral Dissertation, Boston University, Boston, 1977.

Sereny, 2013 • Sereny, Gitta: *A sötétség felé. Az eutanáziától a tömeggyilkossáig*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2013 (fordította: Lázár Júlia).

Smith, 1977 • Smith, Bradlye F.: *Reaching Judgment at Nuremberg. The Untold Story of How the Nazi War Criminals Were Judged*. Basic Books Inc., New York, 1977.

Taylor, 1992 • Taylor, Telford: *The Anatomy of the Nuremberg Trials. A Personal Memoir*. Köpf, New York, 1992.

Witkowski, 2015 • Witkowski, Marcin: Rudolf Höss w wadowickim więzieniu. Ostatnie dni byłego komendanta Auschwitz. *Wadowiana: Przegląd historyczno-kulturalny*, 2015, 18, 128–149.

(A Broszat által a jegyzetekben) • 2002. évi kiadás
hivatkozott irodalom

Adelsberger, Lucie: *Auschwitz. Ein Tatsachenbericht*. Lettner, Berlin, 1956.

Adler, Hans Günther: *Theresienstadt 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft. Geschichte – Soziologie – Psychologie*. Mohr, Tübingen, 1955.

Arntz, Helmüt: Die Menschenverluste im zweiten Weltkrieg. In: *Bilanz des zweiten Weltkriegs*. Oldenburg–Hamburg, 1955.

Broszat, Martin: Zur Perversion der Straffjustiz im Dritten Reich. *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte*, 1958, 6/4, 390–445.

Büchheim, Hans: Das Euthanasieprogramm. In: *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Institut für Zeitgeschichte, München, 1958.

Büchheim, Hans: Die Zigeunerdeportation vom Mai 1940. In: *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Institut für Zeitgeschichte, München, 1958.

Dornberger, Walter: V2. *Der Schuss in Weltall. Geschichte einer grossen Erfindung*. Bechtle Verlag, Esslingen, 1952.

Forschungsamt für Kriegs- und Heeresgeschichte (Hg.): *Darstellung des Feldzugs im Baltikum bis zur zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1937.

Friedmann, Philip: *Auschwitz*. Sociedad Hebraica Argentina, Buenos Aires, 1952.

Frischauer, Willi: *Himmler. The Evil Genius of the Third Reich*. Odhams Press, London, 1953.

Gilbert, Gustave Mark: *Nürnberg Diary*. Da Capo Press, New York, 1947.

Gilbert, Gustave Mark: *Nürnbergi napló*. Magvető Kiadó, Budapest, 1967 (fordította: Halász Zoltán).

Gumbel, Emil Julius: „Verräter verfallen der Feme“. *Opfer, Mörder, Richter 1919–1929. Abschliessende Darstellung*. Malik Verlag, Berlin, 1929.

Hammer, Walter: *Hobes Haus in Henkers Hand*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main, 1956.

Hoessa, Wspomnienia Rudolfa: *Komendanta obozu Oświęcimskiego*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1956 (fordította: Jan Sehn – Eugenia Kocwy).

International Tracing Service: *Catalogue of Camps and Prisons in Germany and German-occupied Territories September 1st, 1939 – May 8th, 1945*. The Service, Arolsen, 1949–1950.

Kogon, Eugen: *Der SS-Staat. Das System der deutschen Konzentrationslager*. Alber, München, 1946.

Kogon, Eugen: *Az SS-állam. A koncentrációs táborok rendszere*. Coldwell Könyvek, Budapest, 2006 (fordította: Vörös Eszter).

Konzentrationslager. Ein Appell an das Gewissen der Welt. Ein Buch der Greuel. Die Opfer Klagen an. Graphia Verlagsanstalt, Karlsbad, 1934.

Langbein, Hermann: *Die Stärkeren. Ein Bericht*. Stern Verlag, Wien, 1949.

Lévai Jenő: *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről*. Officina, Budapest, 1946.

Lévai Jenő: *Black Book on the martyrdom of Hungarian Jewry*. Central European Times Publishing Company, Zürich, 1948.

Merle, Robert: *La mort est mon métier*. Gallimard, Paris, 1952.

Merle, Robert: *Mesterségem a halál*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955 (fordította: Gera György).

Niemöller, Wilhelm: *Kampf und Zeugnis der bekennenden Kirche*. Ludwig Bechtauf, Bielefeld, 1948.

Phillips, Raymond: *Trial of Josef Kramer and Forty-Four Others. The Belsen Trial*. William Hodge, London, 1949.

Reitlinger, Gerald Roberts: *Die Endlösung. Hitlers Versuch der Ausrottung der Juden Europas 1939–1945*. Colloquium Verlag, Berlin, 1956.

Schellenberg, Walter: *The Schellenberg Memoirs*. Andre Deutsch, London, 1956.

Sehn, Jan: *Konzentrationslager Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau)*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1957.

Steinberg, Hans: *Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren*. Phil. Diss. (gépirat), Göttingen, 1953.

Tenenbaum, Josef: *Auschwitz in Retrospect. The Self-Portrait of Rudolf Hoess, Commander of Auschwitz*. *Jewish Social Studies*, 1953, 15/3–4, 203–236.

Tenenbaum, Josef: *Race and Reich. The Story of an Epoch*. Twayne Publishers, New York, 1956.

Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Karl Brandt et al., The Medical Case, Vol. I–II.

Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Otto Ohlendorf et al., Einsatzgruppen Case, Vol. IV.

Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Oswald Pohl et al., The Pohl Case, Vol. V–VI.

Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Carl Krauch et al., IG-Farben Case, Vol. VII–VIII.

Webb, Anthony M.: *Trial of Wolfgang Zeuss et al. The Natzweiler Trial – War Crimes Trials*. William Hodge, London, 1949.

Wochenzeitung: Der verbrecherische Befehl. 1957. július 17.

Ajánlott irodalom

Allen, Michael Thad: *The Business of Genocide: The SS, Slave Labor, and the Concentration Camps*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2002.

Allen, Michael Thad: The Devil in the Details: The Gas Chambers of Birkenau, October 1941. *Holocaust and Genocide Studies*, 2002, 16/2, 189–216.

Allen, Michael Thad: Anfänge der Menschenvernichtung in Auschwitz, Oktober 1941. Eine Erwiderung auf Jan Erik Schulte. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2003, 51/4, 565–573.

Amis, Martin: *The Zone of Interest*. Jonathan Cape, London, 2014.

Morsch, Günter – Ohm, Agnes (Hrsg.): *Die Zentrale des KZ-Terrors. Die Inspektion der Konzentrationslager 1934–1945. Eine Ausstellung am historischen Ort. Metropol Verlag, Berlin, 2015.*

Naasner, Walter: *SS-Wirtschaft und SS-Verwaltung. Das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt und die unter seiner Dienstaufsicht stehenden wirtschaftlichen Unternehmungen und weitere Dokumente.* Dröste, Düsseldorf, 1998.

Niemann, Mario: *Der Fall Kadow. Ein Fememord in Mecklenburg 1923.* Koch, Rostock, 2002.

Orth, Karin: *Das System der nationalsozialistischen Konzentrationslager. Eine politische Organisationsgeschichte.* Hamburger, Hamburg, 1999.

Orth, Karin: *Die Konzentrationslager-SS. Sozialstrukturelle Analysen und biographische Studien.* Wallstein, Göttingen, 2000.

Orth, Karin: *Werdegang eines Massenmörders die Biographie des Rudolf Höss.* In: Jacek Andrzej Mlynarczyk – Jochen Böhrer (Hrsg.): *Der Judenmord in den eingegliederten polnischen Gebieten 1939–1945.* Fibre, Osnabrück, 2010, 251–275.

Paul, Gerhard: „Dämonen“ – „Schreibtischtäter“ – „Pfadfinder“. Die Wandlungen des Bildes von NS-Tätern in Gesellschaft und Wissenschaft am Beispiel von Adolf Eichmann und Rudolf Höss. In: Oliver von Wrochem – Christine Eckel (Hrsg.): *Nationalsozialistische Täterschaften: Nachwirkungen in Gesellschaft und Familie.* Metropol Verlag, Berlin, 2016, 56–68.

Pelt, Robert Jan van: *The Case for Auschwitz.* Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 2002.

Reed, Nick – Winter, David – Schulz, Joerg – Aslan, Esther – Soldevilla, Joan Miquel – Kuzu, Duygu: *An Exemplary Life? A Personal Construct Analysis of the Autobiography of Rudolf Hoess, Commandant of Auschwitz.* *Journal of Constructivist Psychology*, 2014, 27/4, 274–288.

Rosen, Alan: *Autobiography From the Other Side. The Reading of Nazi Memoirs and Confessional Ambiguity.* *Biography*, 2001, 24/3, 553–569.

Rückerl, Adalbert (Hrsg.): *NS-Vernichtungslager im Spiegel deutscher Strafprozesse.* (2. kiadás), Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1978.

Schulte, Christoph: *Erpresste Vergebung: Absolution für den Kommandanten von Auschwitz?* *Judaica*, 1998, 54/4, 261–267.

Schulte, Jan Erik: *Zwangsarbeit und Vernichtung. Das Wirtschaftsimperium der SS: Oswald Pohl und das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt 1933–1945.* Paderborn, Schöningh, 2001.

Schulte, Jan Erik: *Vom Arbeits- zum Vernichtungslager. Die Entstehungsgeschichte von Auschwitz-Birkenau 1941/42. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2002, 50/1, 41–69.

Schulte, Jan Erik: *Auschwitz und der Holocaust 1941/42. Eine kurze Antwort auf Michael Thad Allen.* *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2004, 52/3, 569–572.

Sill, Oliver: *Zur Persönlichkeitsstruktur des SS-Mannes von Auschwitz. Beobachtungen zu Johann Paul Kremer: Tagebuch; Pery Broad: Erinnerungen, Rudolf Höss: Meine Psyche.* 1984.

Sofsky, Wolfgang: *Die Ordnung des Terrors: Das Konzentrationslager.* Fischer, Frankfurt am Main, 1993.

Sofsky, Wolfgang: *The Order of Terror: The Concentration Camp.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999.

Spiessens, Anneleen: *Translation as Argumentation: Ethos and Ethical Positioning in Hoess's Commandant of Auschwitz. Translation Studies*, 2013, 6/1, 3–18.

Stebler, Esther: *Und wir werden mit Erstaunen gewahr, dass wir nichts vergessen haben. Annäherung an autobiographische Texte von Rudolf Höss und Primo Levi.* In: Heiko Haumann (Hrsg.): *Erinnerung an Gewaltherrschaft. Selbstzeugnisse – Analysen – Methoden.* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2010, 101–134.

Steinbacher, Sybille: *„Musterstadt“ Auschwitz: Germanisierungspolitik und Judenmord in Ostoberschlesien.* K. G. Saur, München, 2000.

Szita Szabolcs: *Gyógyíthatatlan sebek. Magyarok az auschwitz-birkenau-i láger-bíródalomban.* Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány, Budapest, 2016.

Todorov, Tzvetan: *Facing the Extreme. Moral Life in the Concentration Camps.* Metropolitan Books, New York, 1996.

Ulrich, Herbert – Orth, Karin – Dieckmann, Christoph (Hrsg.): *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager. Entwicklung und Struktur.* Band 1–2, Wallstein Verlag, Göttingen, 1998.

Wachsmann, Nikolaus: *KL. A History of the Nazi Concentration Camps.* Farrar, Straus and Giroux, New York, 2015.

Wildt, Michael: *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes.* Hamburger, Hamburg, 2002.

Wünschmann, Kim: *Before Auschwitz. Jewish Prisoners in the Prewar Concentration Camps.* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2015.

Wysińska, Sylwia: *Rudolf Höss w oczach więźniów (na podstawie akt procesowych).* *Wieki Stare i Nowe*, 2012, 4/9, 273–295.

Ezeknek az újabb terjedelmes műveknek a jegyzeteiben és bibliográfiájában további forrásművekre, monográfiákra, memoárookra és az adott témával foglalkozó szakirodalomra való utalások találhatók.

NÉVMUTATÓ

Aumeier, Hans 171, 254
 Baer, Richard 194, 253
 Baranowski, Hermann 124
 Batawia, Stanisław 14, 15, 22, 24
 Bischoff, Karl 242
 Blobel, Paul 215
 Bormann, Martin 234, 262
 Bracht, Fritz 14, 215, 237, 240
 Burgsdorff, Curt von 200, 205
 Eichmann, Adolf 16-18, 21, 171, 179
 185, 210-213, 215, 216, 221, 224,
 226, 231, 232, 245, 256, 257, 261,
 264-266, 268
 Eicke, Theodor 21, 29, 82, 84, 85,
 95-104, 106-108, 111, 119-121,
 124, 126, 135, 151-154, 183, 191,
 196, 233, 235
 Eisfeld, Walter 229, 230
 Eschen, Heinz 151
 Frank, Hans 7, 256
 Frick, Wilhelm 234, 235
 Fritzsche, Hans 8, 200
 Fritzsche, Karl 130, 135, 169, 170, 212
 Gebhardt, Karl 198, 248
 Gilbert, Gustave Mark 23, 27
 Globocnik, Odilo 21, 166, 171
 Glücks, Richard 124, 125, 127, 131,
 132, 135, 165, 182, 183, 197, 198,
 221, 238, 239, 248
 Goebbels, Paul Joseph 153, 192
 Göring, Hermann 8, 27, 117, 256
 Göth, Amon Leopold 201, 258
 Günther, Hans 185, 221
 Haas, Adolf 187, 188
 Hess, Rudolf 101
 Heydrich, Reinhard 29, 105
 Himmler, Heinrich 8, 9, 13, 14, 21,
 29, 30, 33, 38, 80, 81, 111, 165,
 168, 191, 199, 202-204, 228-249,
 264, 265, 268-270
 Hindenburg, Paul von 77
 Hitler, Adolf 8, 9, 13, 33, 34, 59, 101,
 102, 106, 107, 111, 117, 177, 204,
 230, 256, 262
 Höfle, Hermann 171
 Hössler, Franz 215
 Jasper, Heinrich 234
 Kadow, Walter 262
 Kaltenbrunner, Ernst 12, 20, 200, 231
 Kammler, Heinz 188, 232, 240-245
 Keitel, Wilhelm 197
 Koch, Karl Otto 97, 126, 258, 259
 Kramer, Josef 188, 254, 261, 266
 Maurer, Gerhard 183, 193, 197, 198,
 217, 224, 232, 248
 Palitzsch, Gerhard 127, 131, 135, 171
 Pohl, Oswald 20, 21, 159, 162, 182,
 183, 185, 186, 188, 190, 193, 194,
 217, 220, 230-232, 246
 Schellenberg, Walter 248
 Schlageter, Albert Leo 57, 58
 Schmauser, Heinrich 195, 215, 238,
 240, 243-245
 Schwarzhuber, Johann 83, 86, 148
 Sehn, Jan 21, 22, 24, 27
 Seidler, Fritz 131
 Streicher, Julius 152
 Suhren, Fritz 125
 Vogel, Heinrich 236, 237
 Wurm, Theofil 119

X 261670

„Elfogták a világtörténelem talán legnagyobb gyilkosát” – írta szalagcímében a *New York Times* 1946. március 17-én. Valóban, kevés olyan ember van, akinek kezéhez közel egymillió ártatlan ember, férfiak, nők és gyermekek vére tapadt. **Rudolf Höss**, a Harmadik Birodalom legnagyobb és legtöbb áldozatot követelő koncentrációs és megsemmisítő táborának parancsnoka nagy kötelességtudattal és munkakedvvel, szenvtelenül működtette éveken keresztül az Auschwitz és Birkenau közelében felépített táborkomplexumot.

Az *Auschwitz parancsnoka voltam* a háború után, Höss lengyelországi fogságában született, és egyedülálló betekintést enged a parancsokat kételyek és kérdések nélkül végrehajtó és végrehajtható tömeggyilkos belső fejlődéstörténetébe. Végigkövethetjük életét kisgyermekkorától az első világháborús katonalétig, az első politikai gyilkosságtól és a többéves börtönfogságtól a dachau koncentrációs tábor vezetőjének posztjáig. Részletes betekintést kaphatunk abba, miként emelkedik a sachsenhauseni védőőrizetes, majd az auschwitz koncentrációs tábor parancsnokságáig, hogy végül a Koncentrációs Táborok Felügyelőségének hivatalvezetője legyen. Höss 1944 kora nyarán újra Auschwitz élén áll, hogy levezényelje a tábor legnagyobb szabású megsemmisítési projektjét, a vidéki magyar zsidók legyilkolását. A magyar akció (Ungarn-Aktion) keretében 437 000 magyarországi zsidó érkezik a táborba. Közülük 300 000–345 000 – köztük 100 000 gyerek – azonnal a gázkamrákba kerül.

Höss, az áldozatos hazafi, a szerető családapa, a pedáns tisztviselő és hatékony tömeggyilkos, akit a magyar közönség Robert Merle 1952-ben írt regényéből, a *Mesterségem a halálból* ismerhet, ezúttal saját szavaival beszéli el élettörténetét. E fontos dokumentumot most először olvashatjuk magyar nyelven.

A Martin Broszat német történész által közreadott és bevezető tanulmánnyal ellátott feljegyzéseket Kádár Gábor és Vági Zoltán utószava zárja. A magyar kiadás elé Gellért Ádám írt bevezető tanulmányt.